Întâlnirea

Henri Troyat

DESTINE

* * *
* *

Henri TROYAT

Consilier editorial
CORNEL SIMIONESCU

HENRI TROYAT
„LES SEMAILLES ET LES MOISSONS"
Tome 5
LA RENCONTRE
„PRESSES POCKET"
© Pentru versiunea română toate drepturile aparţin
Editurii Venus, Bucureşti, 1995

HENRI TROYAT

ÎNTÂLNIREA

ROMAN

Traducere de
VIRGINIA CARIANOPOL
și
ION GÎRBĂ

EDITURA VENUS

BUCUREȘTI — 1995

PARTEA ÎNTÂI

1.

Elisabeth încetini pasul, strânse cu tandrețe brațul mamei sale și, privind-o pieziș, cu insistență, spuse:

— Știi, mamă, am reflectat la propunerea doamnei Duversoy.

— Și eu, zise Amélie.

— Nu crezi că-i un lucru minunat?

— Trebuie să ținem seama de argumentele „pentru" și „contra".

— Nu există „contra"!

— Ba da, Elisabeth. Te poți imagina departe de noi, singură, la Paris?

Un licăr de indignare scăpără în ochii Elisabethei. Se aștepta la această replică. Când oare vor admite că nu mai era o fetișcană, ci o femeie de douăzeci și trei de ani, capabilă de a-și alege propriul destin? Trăind lângă ei, la Megève, după ce divorțase, părinții își închipuiseră, desigur, că n-ar putea să-i părăsească decât în cazul unei noi căsătorii. Era timpul să le deschidă ochii.

— Te rog, mamă, zise ea, încetează să mă tratezi ca și cum aș fi o puștoaică! Ce crezi că mi s-ar putea întâmpla la Paris?

Atacată brutal, Amélie nu îndrăzni să formuleze motivele neliniștii sale. Trebuia să recunoască deschis că nu mai avea încrederea de altădată în fiica sa?

— Păi... nimic, zise ca cu un oftat.

Elisabeth ghici gândul mamei sale și, amintindu-și de supărarea pe care i-o pricinuise cândva, o ușoară compasiune îi domoli dorința năvalnică de a o convinge.

— Atunci, mamă, gândește-te ! Hai, mai bine încearcă să mă înțelegi, decât să mă critici...

Continuară să meargă pe drumul de pământ clisos, care ducea de la hotelul „Două capre sălbatice" către ferma Courtaz și Renardière. Dezghețul timpuriu dezgolise valea de la Megève. Pe pajiști iarba alungase ultimele straturi înnegrite de zăpadă, pârâiașe firave se strecurau la suprafața solului printre mici insule de pietricele și grămăjoare de resturi vegetale, acoperișul unui conac părea că-și dă sufletul încet, încet, sub un cer de un albastru intens. Chiar pe pantele înalte, zăpada își pierduse prospețimea și strălucirea, coroanele mohorâte ale brazilor erau mai întunecate decât de obicei, creste de gheață se topeau scânteind în soare. Contrastul culorilor era atât de izbitor încât peisajul părea gata să dispară, să se prefacă în apă și abur, în verde vegetal de pajiști înflorite. Amélie respiră miresmele dulci-amărui ale primăverii la munte. Après-ski-urile sale se înfundau năclăitor în noroiul drumului. Elisabeth se avântă din nou în discuție :

— Vrei să-mi explici ce fac eu aici, de trei ani ?

— Ne ajuți !

— Nici vorbă ! Știi asta foarte bine ! Voi n-aveți nevoie de mine pentru a ține hotelul. Lângă voi, nici nu muncesc cu adevărat, dar nici liberă nu sunt...

Amélie își întoarse privirea. Inutil să lupte până și cu sine. Tot ce-ar fi vrut să uite îi revenea în minte, răbufnind ca un val de căldură. Își amintea lamentabila intrare a Elisabethei în viață : căsătoria ei cu Patrice Monastier, care părea o reușită, și se destrămase, jalnic, urât, după doar câteva luni, scrisoarea disperată adresată părinților, oribila mărturisire bâiguită febril, în camera mică, albă, dintr-o clinică din Geneva. Aducându-și fiica înapoi acasă, Amélie crezuse la început că n-ar putea să ierte niciodată fuga fiicei sale. Nu-și mai recunoștea copila în această

femeie orbită de pasiune, care-și înșelase soțul și făcuse un avort pentru că era însărcinată cu altul. Doar o nebună putea proceda așa! Ce viitor să mai aștepți după o asemenea dizgrație? Înmărmurită de dezgust și consternare, Amélie, la vremea aceea, nutrea totuși o ultimă speranță: Patrice era atât de bun, atât de tandru, atât de generos!... Poate ar fi fost de ajuns ca Elisabeth să revină la el și să-l implore, pentru ca el să consimtă s-o ia din nou de soție! Vai, foarte curând trebui să înțeleagă că nici el, nici ea nu mai doreau această apropiere. Cerut de către Patrice, divorțul își urmase cursul. Schimb de scrisori, vizită la un avocat din Bonneville, somații de portărel, pe o hârtie albastră: organizarea oficială a rușinii. Elisabeth nu se prezentase la termenul de conciliere și, după patru luni, sentința fusese pronunțată împotriva ei, în lipsă. Nu mai era doamna Monastier, ci, în mod ciudat, doamna Mazalaigue. Un trecut prea încărcat pentru vârsta ei. O înfățișare adolescentină și experiența trădării și plăcerii! Amélie nu căutase nici măcar să afle numele bărbatului care o dezonorase pe Elisabeth. Trecuseră deja trei ani de la scandal!

— Țic ți-e frică să nu mă simt singură la Paris, reluă Elisabeth. Dar greșești! Îl voi vedea des pe unchiul Denis. Și apoi, veți veni voi, tu și tata, între sezoane.

— Sigur că da! îngăimă Amélie.

Lenta scurgere a zilelor îi mai domolise supărarea. Pierre, deși foarte afectat de această aventură, îi oferea soției sale imaginea zilnică a resemnării și indulgenței. El încerca să-și înțeleagă copilul și cu siguranță avea dreptate! Puteai condamna la nesfârșit o ființă care avea nevoie de afecțiune pentru a-și regăsi echilibrul în viață? De altfel Elisabeth se schimbase mult. Maturizată de propriile-i greșeli, devenise mai ponderată, mai reținută, mai visătoare. Gustul nestăpânit al plăcerii se transformase într-o profundă melancolie. Nu mințea spunând că existența de la Megève n-o mai amuză:

— Mereu aceleași plimbări, aceleași distracții. Schiem, bem ceai, dansăm ! Am impresia că-mi pierd timpul printre toate aceste ființe care n-au altă grijă decât să se distreze !

Auzind aceste cuvinte, Amélie își simți sufletul pe deplin împăcat. Fiica sa îi dădea în sfârșit ocazia de a se acuza ea însăși : „Asta-i greșeala noastră. A fost crescută mult prea liber, într-un climat de petreceri, de vacanțe continue. N–a fost niciodată nevoită să se limiteze, să-și calculeze banul, timpul. Toate tentațiile îi erau la îndemână. Cu firea ei impulsivă, era imposibil să n–o ia razna“... Degetele Elisabethei strânseră nervos mâna mamei sale. Trecură peste o băltoacă. Li se-ntâmpla adesea să se plimbe împreună prin împrejurimi. Ca două convalescente, unite prin aceeași suferință, băteau drumurile fără nici o țintă, fericite să meargă una lângă alta, încălzindu-se, alinându-și discret rănile.

— La ce te gândești, mamă ?

— La ce mi-ai spus adineauri. Ce te face să crezi că-ți va plăcea la Paris mai mult decât la Megève ?

— Dar cum, asta-i sigur ! La Paris voi fi ocupată toată ziua.

— Și aici ai putea...

— Nu-i același lucru ! Vreau să lucrez pentru mine, să-mi câștig existența !

Rostise această frază cu un asemenea elan, încât Amélie fu mișcată ca de un ecou al propriului trecut. Proaspăt căsătorită, ea cunoscuse cu Pierre aceeași ardoare entuziastă, același elan generos ca la orice început de drum. Modesta cafenea din strada Montreuil, apoi cafeneaua mare din bulevardul Rochechouart, iar în cele din urmă acest hotel la Megève. Oare fiica sa, după ce o decepționase, avea să-i semene ? Surâse :

— Să-ți câștigi existența. Ușor de spus ! N-am ajuns încă în situația asta.

— Ba da, mamă, doamna Duversoy ți-a explicat destul...

— În vorbe totul pare frumos, Elisabeth. Trebuie să vedem dacă această gerare pe care ți-o propune e o afacere profitabilă.

— De ce n-ar fi ? Un magazin de discuri și de papetărie, în strada Marbeuf, nu-i o ocazie de scăpat din mână !

— Doamna Duversoy, care e totuși proprietara, ți-a spus că, deocamdată, cifra de afaceri a prăvăliei e foarte modestă...

— Pentru că cea care administrează în prezent e o femeie bătrână, bolnavă, arțăgoasă, maniacă! N-a știut să-și formeze o clientelă...

— Și tu o să știi?

— Cu siguranță!

— Tu n-ai avut niciodată de-a face cu comerțul!

— O să-nvăț. Și tu ai învățat foarte bine, mamă.

— Împrejurările au fost altele! zise Amélie.

Și, în sinea ei, recunoștea: „Nu chiar atât de diferite de cele de acum!" Elisabeth lovi cu piciorul o pietricică, ce se rostogoli înaintea ei.

— Lăsați-mă să-mi iau răspunderea și veți vedea! Nu e cine știe ce să vinzi discuri! Despre un alt fel de comerț, nu m-aș pronunța! Dar, despre asta, totuși... Voi aranja magazinul după gustul meu, voi face din el un mic salon modern, în care clienții vor putea lua loc pentru a asculta ultimele arii la modă, voi acoperi pereții cu fotografii ale unor dirijori, cântăreți, actori...

Stârnită și ea de această perspectivă, Amélie murmură, ca dusă pe gânduri:

— Stai puțin! Doamna Duversoy poate nu e atât de hotărâtă cum crezi tu. Și apoi sunt lucrările astea de extindere a hotelului, care trebuie începute în luna mai. De când vrem să lărgim holul! E neapărată nevoie să fim aici, pentru a supraveghea antreprenorul...

— Nu voi avea nevoie de voi ca să mă mut.

— În orice caz, trebuie să-l consulți și pe tata!

— Dacă tu ești de acord, va spune și el da.

Amélie încruntă sprâncenele și protestă mai mult din respect conjugal decât din convingere:

— Nu crede asta. El are ideile lui... Și apoi, nu cunosc condițiile pe care ni le va impune doamna Duversoy pentru această preluare a magazinului. Ce chirie va cere? Garanția ce trebuie depusă va fi, cu siguranță, mare!

— O să v-o înapoiez.

Discuția tranșantă cu fiica sa îi plăcea Améliei și doar cu greu își putea ascunde mulțumirea.

— Să ne înapoiem, reluă Elisabeth. Doamna Duversoy trebuie să fie încă la partida sa de bridge...

— Nu ne ducem să-i vorbim imediat ?

— Cu cât mai repede, cu atât mai bine. Mai întâi tata, apoi ea !...

Amélie se îndepărtă de Elisabeth și o privi râzând :

— Ești cu mult mai insuportabilă decât eram eu la vârsta ta!

Făcură cale-ntoarsă. Nu era nevoie ca Elisabeth să-și grăbească mama să meargă mai repede. Nerăbdătoare să afle condițiile contractului, Amélie parcă întinerise cu douăzeci de ani.

Doamna Duversoy se afla în hol, cu cărțile de joc în mână. Obraji roz, păr alb, un nas foarte mic, bărbia plinuță, buze subțiri, ea era toată concentrată asupra jocului, în timp ce ceilalți trei parteneri, având aceeași venerabilă vârstă, așteptau ca ea să se hotărască. Neîndrăznind s-o deranjeze din meditațiile-i strategice, Elisabeth și Amélie îi adresară un surâs și se strecurară pe culoarul care ducea spre birou. La „Două capre sălbatice“ nu mai erau decât vreo cincisprezece persoane. Sezonul de iarnă 1937-1938 era practic terminat. Un sezon ciudat, în cursul căruia manifestările sportive și mondene, dintre cele mai strălucite, alternaseră cu veștile rele aduse de ziare : discursurile bombastice ale lui Hitler, anexarea brutală a Austriei de către Germania, sporirea pregătirilor militare în Italia, război în Spania, război în China, criză ministerială în Franța... Clienților le venea greu să-și înăbușe neliniștea pentru a se lăsa în voia desfătărilor pe care le ofereau zăpada, soarele și bunul trai. Acum, calmul părea să fi revenit în lume, în general, iar la Megève în particular. Căpitanul rus și soția sa plecaseră de o săptămână, iar Pierre îi înlocuia în fața mașinilor de gătit. În fiecare an, înaintea închiderii hotelului, el se ocupa cu râvnă de bucătărie. Vocația lui se afirma în mirosul îmbietor al sosurilor.

Elisabeth și mama sa îl găsiră în bucătărie, cu un șorț alb și cu mânecile sumese. Bătea niște smântână într-un vas de aramă. Mișcarea mâinii sale era atât de iute încât telul vibra cu luciri de o clipă, deasupra spumei albe. La doi pași de el, servitoarea, fascinată de îndemânarea patronului, îl sorbea din ochi cu o privire nătângă, curățând cartofi.

— Bună ziua, șefu' ! strigă Elisabeth.

Și sări de gâtul tatălui ei, care se lăsă sărutat, fără să-și întrerupă munca.

— Ce ne pregătești acolo ? întrebă Amélie.

— O șarlotă Chantilly, anunță Pierre cu mândrie. Clienții îmi vor da în schimb ceva noutăți !

Elisabeth luă puțină frișcă pe vârful unui deget :

— E grozavă !

— Da, dar să nu te mai prind pe-aici, bombăni Pierre. Ce obicei ai și tu, să umbli în mâncăruri înainte de a fi gata. Hai !... A fost bună plimbarea ?

— Excelentă, zise Amélie. Am vorbit și despre un proiect... Doamna Duversoy tocmai mi-a făcut o propunere...

— Știu, zise Pierre. Mi-a spus și mie vreo două vorbe despre asta, după ce-ați plecat...

— A, da ? izbucni Elisabeth. Și tu ce i-ai răspuns ?

Telul lovea pereții vasului cu o regularitate mecanică. Pierre înclină recipientul într-o parte și murmură :

— I-am răspuns că o să discut problema cu voi, dar că, în primul rând, nu prea cred să ne intereseze așa ceva !

Fața Elisabethei se înroși de ciudă :

— I-ai spus tu asta, tată ?

— Da. Am greșit ?

Amélie își calmă fiica cu privirea, puse o mână pe umărul soțului său și zise pe un ton împăciuitor :

— Pierre, cred că n-ai înțeles prea bine despre ce era vorba.

2.

Puținele mobile trimise din Megève erau de nerecunoscut în acest salon parizian, cu tapet roz și pervazuri de lemn gri. Cu toate insistențele mamei sale, Elisabeth nu consimțise să ia decât un divan, o comodă, o masă frumoasă din stejar și două fotolii „club", totul provenind de la hotelul „Două capre sălbatice". Mai târziu avea să-și completeze ea însăși acel sumar mobilier, după mijloacele și fantezia sa. Scotocind prin prăvălii, puteai găsi obiecte nu prea scumpe, dar plăcute și de calitate. Își dădea seama foarte bine cum va arăta o anume piesă, când avea s-o așeze după gustul ei. O decorare sobră, de calitate, culori închise, piese vechi, cu lemnul lucios, un vas de porțelan exotic, montat ca lampă... Încântată de acest vis plăcut, Elisabeth trecu în bucătăria micuță și însorită, pentru a spăla vasele de la micul dejun. Deșteptătorul arăta ora nouă și, totuși, nu se-ndura să plece. Îi plăcea acea locuință confortabilă, situată la cel de-al treilea etaj al unei case din strada François I. A fost un noroc că părinții ei o lăsaseră să plece de lângă ei. Cele mai importante hotărâri se înlănțuiseră cu o rapiditate uluitoare. O dată încheiat sezonul de iarnă, Pierre și Amélie își însoțiră fiica la Paris. Se instalaseră, ca de obicei, într-un hotel modest din strada Lepic, vizavi de cafeneaua unchiului Denis. Notarul doamnei Duversoy pregătise contractul de preluare a magazinului. Elisabeth încă mai auzea vocea ofițerului răsunând într-un birou cu fotolii de piele neagră și plin de bronzuri : „S-au prezentat : în primul rând doamna Hortense Louise Marguerite Couturier, văduvă, după unica sa căsătorie, a lui André Joseph Duversoy, în al doilea rând, doamna Marie Elisabeth Mazalaigue, fosta soție a domnului Edouard Camille Patrice Monastier..." Amélie plecase capul auzind rostită nefericirea fiicei sale. Cu toate acestea, după semnarea contractului își recăpătă buna dispoziție. Mai era o împrejurare favorabilă : vânzătoarea magazinului, domnișoara Pologne,

era o persoană mai în vârstă, serviabilă, în care se putea avea încredere.

Chiar de-a doua zi porniră în căutarea unui apartament. Amélie dorea să găsească unul foarte aproape de strada Lepic, pentru ca Elisabeth să nu fie prea departe de unchiul ei, dar Elisabeth nu se simțea atrasă de acel cartier în care, totuși, își petrecuse copilăria, și-și îndreptă căutările în împrejurimile străzii Marbeuf. Nu era normal să dorească să se stabilească cât mai aproape posibil de magazinul ei ? Desigur, chiriile erau mai mari în arondismentul al optulea decât în al optsprezecelea. Pe Pierre asta îl îngrijora, dar nu-și exprima părerea înainte ca Amélie să și-o exprime pe a sa. Când, din anunț în anunț, din portar în portar, ajunseră la apartamentul din strada François I, Elisabeth încercă șocul plăcut al unei revelații. Chiar și Amélie fu cucerită : o încăpere mare, foarte luminoasă, o bucătărie mică, un cabinet de toaletă cu duș. Imobilul era retapetat și proaspăt zugrăvit. Iar, ca prin minune, condițiile nu erau exagerate : o mie cinci sute de franci pe trimestru, plus întreținerea. Un schimb de priviri între mamă și fiică, un surâs. Erau de acord. Portăreasa radia în așteptarea bacșișului. După ce afacerea fusese încheiată, Pierre și Amélie plecară la Megève, unde lucrările privind lărgirea holului nu puteau să înceapă fără ei. De acolo îi expediară Elisabethei mobila, ustensilele de bucătărie și lenjeria de care avea nevoie.

De o săptămână, de când era singură, nu mai contenea cu rememorarea avantajelor independenței sale. O încânta fiecare obiect pe care-și arunca privirea. Își aranjă pe suport ceașca, farfuria, tacâmurile spălate, își șterse degetele cu un șervet dintr-o țesătură aspră, se întoarse în cameră și-și surprinse chipul în oglindă, în mijlocul unui decor neobișnuit. Părea o alta, o ființă nouă, într-un apartament nou. Legăturile cu trecutul fiind rupte, se gândea la un viitor de libertate, de muncă și de bucurie. „Cât sunt de fericită !“, își spuse și simți o pornire de recunoștință față de părinții ei. „O să le scriu în seara asta !“ Zgomotul Parisului intra prin fereastra deschisă. Mult timp, atentă,

nemișcată, Elisabeth își contemplă profunzimea întunecată și catifelată a ochilor, linia suplă a buzelor, nasul scurt, impertinent, părul negru cu reflexe albăstrui, strălucirea dinților albi, regulați. Apoi, deodată, își puse o pălărie pe cap, își înșfăcă geanta și o zbughi afară.

Pe stradă toată lumea părea bine dispusă și plină de viață. Vitrinele magazinelor erau tot atâtea oglinzi. Cinci minute de mers și Elisabeth fu în fața prăvăliei sale. Literele firmei străluceau pretențios : „La discul de aur". Înăuntru erau însă și articole de papetărie.

Domnișoara Pologne, vânzătoarea, era deja la post. Mică, uscată, iute, cu o față tăiată parcă în cretă și cu niște ochi de un albastru ceresc, părea fără vârstă, fără sex, având aerul de a-și fi găsit fericirea în mânuirea mapelor, a gumelor și stilourilor. De fapt, nu se pricepea la discuri, învățase mult de la cealaltă patroană și acum o iniția, cu devotament, pe Elisabeth, în detaliile unei munci destul de noi pentru ea. Fără domnișoara Pologne, care știa toate cataloagele pe dinafară, care întocmea registrele, asigura corespondența cu furnizorii și nu ceda decât în cunoștință de cauză ofertelor reprezentanților comerțului, Elisabeth ar fi fost incapabilă, pentru început, să conducă afacerea. Își dădea așa de bine seama de acest lucru, încât, natural, o trata pe domnișoara Pologne mai mult ca pe o prietenă decât ca pe o slujbașă a sa.

— Am ajuns destul de târziu ! zise ea intrând. Ați avut deja clienți ?

— O ! Nimic important, domnișoară... Pardon, doamnă ! rosti domnișoara Pologne. Și adăugă surâzând ușor : Sunteți așa de tânără, că, de fiecare dată, greșesc. Nu vă supărați, nu ?

— Nici vorbă, zise Elisabeth.

Era obișnuită cu acest fel de greșeli, totuși i se părea că amara cunoaștere a vieții ar fi trebuit să i se citească pe față. Doamna Duversoy o prevenise desigur pe domnișoara Pologne că Elisabeth era divorțată. Vânzătoarei i-ar fi plăcut să știe mai

multe despre asta. O învălui pe Elisabeth cu o privire curioasă și în același timp admirativă :

— Eșarfa asta oranj vă vine de minune !

Elisabeth se așeză în spatele mesei cu discuri. Maurice Chevalier, Charles Trénet, Lucienne Boyer, Piaf, Marie Dubas, Mistinguett, Joséphine Baker surâdeau în fotografii, deasupra capului ei. Singura cabină de audiție era, la rândul ei, plină cu celebrități. În rafturile fixate pe pereți, cele mai bune piese muzicale, cele mai frumoase voci din lume erau adunate în acele discuri negre. Câteva jilțuri din metal și stofă fină așteptau vizita melomanilor.

Masa din față era rezervată articolelor de birou. Domnișoara Pologne aranja într-un sertar niște pachete cu plicuri din hârtie gălbuie. Elisabeth luă un vraf de discuri și începu să le trieze, mecanic, pe titluri și genuri. Muzică ușoară la stânga, muzică clasică la dreapta : *Totul merge foarte bine, doamnă marchiză...*, *Inimioara-mi face bum !...*, *Scene cu copii* de Schumann !... Patrice le cânta cândva adesea. Șovăi o clipă și puse discul pe platoul unui pick-up aflat alături de ea. La primele note domnișoara Pologne ridică capul. Melodia era veselă și simplă, de o candidă sinceritate, ceva între tristețe și zâmbet. Oare ce devenise Patrice ? Elisabeth nu mai știa nimic de el de la divorțul lor. Se consola cu alta ? Mai compunea ? Avea succes ? Probabil nu. Numele lui nu apărea niciodată în ziare. Fără îndoială că recăzuse în reveriile lui, în inerția lui, trăind între o bunică prea autoritară și o mamă mult prea slabă, în vastul imobil tăcut și întunecos, din Saint-Germain. Dar Friquette ? Elisabeth îi scrisese lui Patrice să-i trimită cățelușa, pe care o lăsase acasă în momentul fugii, dar el nu-i răspunsese. Friquette era cu siguranță bine îngrijită. Poate că nu-și uitase încă stăpâna. Grădina mare, canarii în colivia lor, bătrâna Eulalie dormind sub bolta acoperită cu verdeață, Mazi aplecându-și fața fardată deasupra unui joc de dame... Ca de fiecare dată când evoca figurile din trecutul ei, Elisabeth încercă o senzație de jenă și compasiune în adâncul inimii. De ce nu se poate șterge o amintire, așa cum ștergi un

desen cu guma ? Fu ispitită să oprească discul, apoi își impuse să-l asculte până la capăt, fără a se gândi la nimic. Experiența reuși. Bietul Patrice!

Un domn vârstnic și decorat intră în magazin : voia un stilou. Pe loc, domnișoara Pologne se transformă într-un adevărat bijutier : cu un ochi experimentat și cu pricepere, deschise cutia cu micile comori. Domnul ezita între două mărci. Surâzătoare, ridicându-și un umăr mai sus decât celălalt, domnișoara Pologne îl îndemnă să încerce penițele pe un maculator :

— Scrieți fără a apăsa... Așa !... Acesta e mai de calitate, celălalt însă e mult mai fin... Totul e chestie de gust...

Domnul mâzgălea de zor, iar domnișoara Pologne se apleca peste hieroglifele lui. După ce înnegri patru pagini, renunță la stilou și cumpără un creion.

— Se va întoarce pentru stilou ! zise domnișoara Pologne. Însoțit de soția sa !

— De ce cu soția ? întrebă Elizabeth .

— Nu știu. E o intuiție. Are aspectul unuia care cumpără stilouri împreună cu soția. Oare ce-a scris acolo ?

„Marbeuf... Stilou... Breloc...“ Adesea ghicesc caracterul clienților după ceea ce au scris în grabă... Dar, aici... „Breloc“... „Breloc“, asta nu are nici o semnificație !...

Mototoli hârtiile și se îndreptă spre cele două puștoaice care gesticulau agitându-și brațele în pragul prăvăliei. Pline de neastâmpăr, primăvăratice, cu coșuri pe față, veniseră să cumpere un disc pe care-l ascultaseră cu o seară înainte la o reuniune dansantă. Domnișoara Pologne le conduse la „raionul muzică“, unde Elisabeth trona neștiutoare și sigură de sine :

— Dumneavoastră ce doriți, domnișoarelor ?

Timbrul vocii sale o surprinse. Își aminti de mama ei când primea câte un nou-venit la „Două capre sălbatice“. Fetele schimbară o privire și pufniră în râs.

— Nu știm cum se numește !

— Nu-i nimic ! zise Elisabeth râzând și ea.

— Vă amintiți cumva melodia, cel puțin ? întrebă domnișoara Pologne.

Această întrebare le puse pe fete în încurcătură. Una dintre ele își făcu totuși curaj și fredonă clătinând din cap : „Ti-ti-ti ! Ta-ta-ta, ti-ti-ti !...“

Cânta fals. Prietena ei încercă la rându-i fără mai mult succes. Domnișoara Pologne repeta gânditoare :

— Ti-ti-ti ! Ta-ta-ta... într-adevăr, nu prea îmi dau seama despre ce e vorba !

— Ba da... Oh ! e vorba despre note !...

Lămurită, domnișoara Pologne își înălță bărbia și decretă cu o voce tremurată de soprană :

— *Pe două note eu îți spun că te iubesc !*

— Asta-i !

— O să vă caut discul, zise Elisabeth. Dacă vreți să treceți în cabină să-l ascultați...

Așezate în cutia de sticlă, cele două tinere se dădeau de ceasul morții, ca și cum ar fi ascultat o declarație de dragoste prin telefon. După *Pe două note*, cerură *Țigancă cu ochi negri*. Urmară alte discuri de aceeași factură pasională. Depășindu-și timiditatea, clientele erau extrem de impresionate. Puseră amândouă bani pentru a cumpăra *Pe două note* și *Brațele tale*... Un bărbat posac, care-și aștepta rândul, strâmbă din nas când pătrunse în cabina în care plutea încă mireasma celor două fetițe surescitate. La cererea lui, Elisabeth îi puse *Funeraliile* de Liszt. Sunetele asurzitoare ale pianului își răspândiră notele lugubre în magazin. Domnișoara Pologne luă o mină de circumstanță. Din fericire, ceva mai târziu *Rapsodia ungară* mângâie toate inimile.

La douăsprezece și jumătate domnișoara Pologne se retrase în fundul prăvăliei pentru a-și mânca obișnuitul sandviș, cu șuncă și cu o foaie de salată. Elisabeth se înapoie acasă, să-și facă ouă ochiuri. O mică porție de brânză cu smântână completă meniul. La ora două se afla din nou printre discuri. Ziua trecea încet de la șansonetă la simfonie, de la ascuțitoare la creion sau la sticluța cu cerneală pentru stilou. Către orele patru, fluxul clientelei

scăzu. Nemaiavând ce face, Elisabeth își pilea unghiile. Îi veni ideea să-i telefoneze unchiului Denis. N-avea nimic important să-i spună, dar fu fericită să-i audă vocea, dominând îndepărtatul vacarm al conversațiilor și al ciocnirilor de pahare. Afacerile mergeau bine în strada Lepic. Cârciuma era înțesată de lume. Denis îi trecu receptorul soției sale. Clémentine voia ca Elisabeth să vină la ei la cafea, după închiderea magazinului.

— Am putea cina împreună. Apoi Denis ar rămâne acasă și noi am merge amândouă la cinema...

Elisabeth mulțumi, se scuză : avea prea multe de făcut acasă în seara asta. Punând receptorul în furcă se gândea cu o bucuroasă nerăbdare la munca migăloasă care o aștepta : de montat niște gravuri cu peisaje din Savoia. Dacă le-ar fi atârnat pe perete, aceste șase stampe ar fi fost tot atâtea ferestre deschise, în salon, înspre niște priveliști care îi plăceau. Contesa de Trimault-Léger venise după cărți de invitație pentru balul de optsprezece ani al fiicei sale. Încă un Tino Rossi de douăzeci de franci și o cutie de două sute de ace speciale pentru pick-up, de șase franci, și domnișoara Pologne putea să sporească contul zilei : șase sute douăzeci de franci era un total onorabil. Elisabeth strecură suma încasată într-un plic și plicul în geantă. A doua zi dimineață avea să ducă banii la bancă.

— Vă las să închideți, domnișoară. Sunt grăbită...

Și plecă.

Trotuarele erau animate de toalete vesele. Perechile se opreau pentru a privi vitrinele. Pe terasa unei cafenele consumatorii visau în liniște în fața halbelor înspumate. Vânzători de ziare strigau : *Paris-Soir, Intransigéant !* Era ora relaxării, a prieteniilor și a întâlnirilor.

Elisabeth intră în apartamentul ei cu o plăcere ce-i devenise familiară. Pe o masă joasă — micul aparat de radio pe care-l cumpărase de curând. Îl deschise, ascultă absentă aceleași melodii pe care le auzise și la magazin, frunzări niște reviste de modă, cină la repezeală, în bucătărie, și se așeză sub lampă pentru a-și începe lucrul. Cartoanele, geamurile erau tăiate la dimensiunea

potrivită. Nu mai rămânea decât să lipească pe margini hârtia aurită. Pentru prima încercare, își alese o stampă din secolul al XIX-lea, reprezentând traversarea Mării Înghețate de către oameni destoinici, înzestrați cu scări și pioleți. Această imagine va arăta cel mai bine deasupra patului. Când toate gravurile vor fi așezate, o să-și invite câteva prietene ca să le admire : pe Colette Normand, Gisèle Schwartz, Arlette Crespin... Acestea erau cliente vechi de la „Două capre sălbatice". Nimeni, în afară de părinții ei, nu-i cunoștea încă adresa la Paris. Nici măcar Christian ! La acest nume, Elisabeth se opri, încercând să nu-i dea atenție, dar el adusese cu sine prea multe amintiri. Bănui simptomele indispoziției, așa cum un marinar ghicește, după forma norilor, după tonalitatea luminii, furtuna care se stârnește în cer. Luptând împotriva acestei apăsări, făcu față, cu violență, trecutului. „Christian ? Da, și ce ? Nu mai știu nimic despre el și tocmai de aceea sunt fericită !" Timp de mai bine de un an, după divorț, refuzase să-l revadă. Credea, la vremea aceea, că pentru ca el avea să rămână pe totdeauna un personaj demn de ură. N-o îndemnase să scape de copilul pe care îl aștepta de la el ? Nu din cauza lui îl părăsise pe Patrice ? Tot ce era urât, murdar, trist în viața ei, de la Christian i se trăgea. El o umilise profund și o adusese la disperare, făcând-o să arunce asupra majorității bărbaților dezgustul de care doar unul singur era răspunzător. Îi făceau curte oameni tineri și pe ea o iritau complimentele lor, ca niște preliminarii la un joc care n-o mai interesa. Ar fi vrut ca el să dispară din Megève, dar Christian continua să stea acolo, reținut de funcția de profesor de germană la Colegiul din Hameau. Îl întâlnea uneori pe pârtiile de schi, în sat ; el îi adresa câte un cuvânt ; ea îi răspundea sec ; apoi el se îndepărta râzând, trufaș, alunecând pe zăpadă. Reîntoarsă în camera ei, nega tulburată furia care o stăpânea. Era posibil ca dorința să mai existe în ea, în ciuda sentimentelor pe care le încerca ? Putea ea să mai dorească să se arunce în brațele unui bărbat care îi făcuse atâta rău ? Dacă cineva i-ar fi spus asta despre o altă femeie, ar fi acuzat-o pe aceasta de lipsă de mândrie și de discernământ.

Totuși, cu trecerea săptămânilor, trebuise să se plece în fața certitudinii: Christian încă o mai atrăgea. Fizic vorbind, existența fără el era de nesuportat. Elisabeth se întoarse la ferma din drum, la Lady, și totul reîncepu: plăcerea și rușinea. Dăruindu-i-se lui Christian, se aventura până la ultimele consecințe ale unui destin lamentabil. La drept vorbind, era cel mai bun leac, decisă fiind ca de acum înainte să nu mai cedeze chemărilor inimii. Părinții ei nu-i cunoșteau escapadele, dar n-avea impresia că le trădează încrederea; adevărul era că nu acorda decât prea puțină importanță acestui gen de iubire. În primele zile ale lui martie, Christian părăsise brusc colegiul pentru a-și urma în Elveția prietenii: Georges și Françoise Renard. Va reveni el oare la Megève? De două luni nu primise nici o veste. Această tăcere nu o surprindea. De ce i-ar fi scris? Trecuseră de perioada tandră, în care două ființe se cred obligate să se agrementeze cu duioase sentimentalisme, pe care le au una spre cealaltă. „Și dacă n-am să-l mai revăd niciodată?", își zise ea. Această chestiune o lăsa indiferentă. La Paris, era sigură că se vindecă, în pace și singurătate.

Stampa era încadrată. Elisabeth o ținea cu mâna întinsă, în fața ei. Îi plăcea. Și-acum, alta! Piscuri de gheață, într-o lumină palidă, pe un cer romantic. Desfăcu ruloul de hârtie aurită și-l aplică pe marginea geamului. Mâna nu-i tremura. Pe scaunul ei, stătea ca pe o stâncă în mijlocul mării. Nici o corabie la orizont. Urechile îi țiuiau de tăcere. Mâine i-ar telefona Arlettei Crespin, care încă nu era, cu adevărat, prietena sa, dar Elisabeth credea sincer că i-ar putea deveni. Se împrieteniseră iarna trecută, la Megève, unde această fată robustă, de douăzeci și șapte de ani, își vindeca o decepție amoroasă schiind cu încrâncenare în afara pistelor. Douăsprezece zile de zăpadă îi redaseră optimismul. Înainte de a părăsi hotelul „Două capre sălbatice", îi dăduse Elisabethei numărul de telefon: „Dacă vii la Paris să treci să mă vezi, altfel nu te voi ierta niciodată". Elisabeth își amintea chipul ei cu trăsături băiețești, emanând o tinerețe strălucitoare, apoi, deodată, își schimbă gândul: „O s-o chem mai târziu...

peste vreo zece zile... când mă voi instala mai bine.“ Singură, se simțea atât de bine ! În seara asta, de exemplu, avea de ales între mai multe treburi : să continue să încadreze stampele, să scrie părinților, să se spele pe cap... acest ultim proiect căpătă întâietate față de celelalte. Părăsind hârtiile, foarfecele și lipiciul, se grăbi spre cabinetul de toaletă. La miezul nopții era încă acolo, învârtind bucle pe deget pentru a le pune pe moațe. Niște clame de păr îi prindeau șuvițele umede. Tremura, goală, sub halatul de baie. Când totul fu terminat, își înfășură capul cu un prosop din care făcu un turban și, cu tenul strălucitor, ochii negri, dinții albi, părea un tânăr hindus. După ce se admiră în acest personaj, îmbrăcă o pijama și, vârându-se în pat, luă de pe noptieră un roman de Vicki Baum, pe care domnișoara Pologne i-l împrumutase. Încercă să citească, dar nu reuși. Privirea-i aluneca peste rândurile întunecate, pleoapele se închideau pe jumătate. O aversă o scoase din toropeală. „Și fereastra-i deschisă ! O să se ude tot parchetul !“ Voi să se ridice, apoi renunță. Ploaia se potolea. Un vânt proaspăt intra în încăpere, aducând mirosul asfaltului umed. Pași grăbiți se auzeau alergând pe stradă. Elisabeth de-abia avu forța să-ntindă mâna ca să stingă veioza.

3.

Reprezentantul Casei Pathé reciti comanda :

— Două *Cântă încă în noapte*, de Rina Ketty, două *Escale*, de Suzy Solidor, trei *Lamberth Walk*, de Ray Ventura și colegii săi...

— Va trebui neapărat să adăugați una sau două *Oye, la Conga !* zise domnișoara Pologne cu vioiciune. E o melodie foarte căutată.

— Da, zise Elisabeth, puneți-mi două *Oye, la Conga !*

Reprezentantul își completă fișa, promise o livrare rapidă și se retrase. Elisabeth se așeză la masă pentru a-și termina scrisoarea către părinți.

„Îmi închipui că sunteți în plin șantier, cu cărămizi și ipsos peste tot. Tata să nu se amestece să ajute muncitorii ca treaba să meargă mai iute. Nu poate să treacă prin fața unei mistrii fără să nu pună mâna pe ea! Parcă și văd holul mărit. Monte d'Arbois și Résidence n-au decât să se țină bine. Fără îndoială că vă va fi imposibil să plecați anul acesta la Chapelle-au-Bois. Bunicul o să fie dezamăgit. Aici existența mea e minunată. Comerțul merge destul de bine. Locuința îmi place cu fiecare zi mai mult. Ies puțin. Nu i-am telefonat încă Arlettei Crespin, dar o voi face curând. Am rămas cu o atât de bună amintire a celor câteva zile pe care le-a petrecut la Megève..."

Auzi o voce atât de aproape și atât de familiară, încât tresări uluită:

— Bună ziua, Elisabeth!

Brusc în magazin se făcuse foarte cald. Elisabeth fu imediat în picioare.

— Christian, strigă ca, ce-i cu tine?

El râdea, bronzat, ochi vioi, umeri largi.

— Sunt un mare amator de discuri, n-ai știut?

De ciudă, simțea că se sufocă; vizita lui o lăsase fără grai.

— De unde ai avut adresa mea? îl întrebă.

— Săptămâna trecută, aflându-mă din nou la Megève, am intrat în prăvălia Lydiei și mi-am făcut mica-mi anchetă, foarte discret, te-asigur. Ea mi-a spus că fiica domnului și doamnei Mazalaigue a plecat la Paris, unde ține un magazin de discuri pe strada Marbeuf. Cum nu există treizeci și șase în zonă, nu mi-a fost greu să te găsesc!

— Ești aici pentru mult timp?

— Pentru câteva zile. Lasă-mă să-ți admir magazinul, e foarte modern și bine situat, felicitări! Îți place ocupația pe care o ai?

— Mult.

— Înțeleg, înțeleg, zise el. Trebuie să fructifici cultura muzicală pe care ți-ai însușit-o la Saint-Germain.

Ea roși. Domnișoara Pologne îi privea cu o aviditate evidentă.

— Ești liberă în seara asta ? o întrebă el.

Ea reflectă un timp : la urma urmei, n-avea să-i reproșeze nimic mai mult decât la Megève.

— Vrei să ne întâlnim la ora șapte în subsolul lui Rond-Point ? reluă el.

— La ora șapte, zise ea, de acord.

După plecarea lui, încercă să reia scrisoarea, dar nu mai știa ce să le spună părinților. Venise singur ? Unde locuia ? Care era scopul călătoriei lui ? Până la ora întâlnirii se forță să-și învingă curiozitatea.

La ora șapte, intră senină în local și o luă pe scara care ducea la subsol. Oamenii aflați în sală, cei de sus și cei de jos, o priveau ca și când ar fi fost o actriță de revistă coborând de pe piedestalul său. Pășea în lumină, sigură de sine, cu nasul ușor ridicat, sorbind aroma țigărilor, cu o privire vagă, iscoditoare. Zărindu-l pe Christian, așezat la o masă aproape de bar, își ridică delicat mâna înmănușată, îndoindu-și degetele.

El o întâmpină nerăbdător să afle cum trăia, dacă ieșea des, ocolind însă întrebările pe care ea i le punea :

— Oh, să știi, eu n-am nimic pasionant să-ți povestesc. L-am însoțit pe Renard la Geneva. Georges avusese dificultăți financiare, dar le-a rezolvat din nou. M-a luat asociat în afacerile sale.

— Ce afaceri ?

— A plasat capitaluri în Elveția... da, din cauza riscurilor de război. Mai curând sau mai târziu Germania și Franța se vor înfrunta... dar mai bine vorbește-mi despre tine. Unde locuiești?

— Am închiriat un mic apartament în strada François I.

El izbucni în râs.

— Asta-i grozav ! Hai să mi-l arăți.

Elisabeth ezită o clipă. Știa foarte bine cum avea să se termine această vizită, dacă avea slăbiciunea să consimtă.

— Nu, zise ea, nu vreau să vii la mine acasă.

— De ce ?

Căuta un motiv plauzibil pentru hotărârea ei, dar, fără a-i lăsa timp să răspundă, Christian reluă cu un ton firesc :

— Nu stai singură ?

— Exact ! Împart apartamentul cu o prietenă.

— Care prietenă ?

— N-o cunoști.

— Și din cauza ei nu poți să mă primești ?

— Da, Christian.

— Nostimă idee ! Păi, atunci, să mergem la hotelul meu. Acolo vom fi chiar mai liniștiți decât aici, ca să stăm de vorbă.

Îl studie cu o privire atentă. Purta un costum de postav albastru și o cravată gri-deschis. Adânciți sub arcada sprâncenelor, ochii aveau strălucirea smaraldului, trufaș și mângâietor. Nemișcat, așa cum stătea, aducea cu un animal rapace, la pândă. La masa vecină, o femeie singură, cam ofilită, îl sorbea din ochi.

— N-o să-mi refuzi asta, adăugă el.

— Ba da.

Christian se încruntă :

— Te găsesc foarte ciudată ! Ce se-ntâmplă, Elisabeth ?

— Păi, nimic...

— Atunci, mâine după masă ? Mă aflu la Paris doar pentru trei sau patru zile...

Elisabeth clătină negativ din cap. Surâse. Ea înțelese că nu-și pierduse speranța de a o convinge. Foarte abil, schimbă imediat conversația :

— Crezi că te vei putea adapta la Paris, tu, care iubești atâta muntele ?

— Va trebui neapărat, zise ea.

— Ce-ai venit să faci aici ?

— Să muncesc, să-mi câștig existența. Nu puteam să rămân mereu în familie, la Megève, fără ocupație, fără niște răspunderi...

— E și părerea părinților tăi ?

— Da.

— S-au schimbat ?

— Eu m-am schimbat, Christian.

— Nu. Ești tot atât de frumoasă, de hotărâtă, tot atât de încântătoare, de tulburătoare ca altădată. Dacă nu te-aș vedea zece ani tot nu te-aș putea uita ! Când e vorba de tine, absența nu există... Mama ta e bine ?

Se uită la el mirată :

— Foarte bine.

— Și tatăl tău ?

— La fel.

— Mi se pare că i-am zărit în trecere, la Megève. Se fac lucrări în hotelul vostru.

Îl asculta pe acest camarad puțin periculos, sincer în gânduri și în limbaj, și care afișa acea degajare a oamenilor obișnuiți să fie rar singuri.

— Dar tu, întrebă ea, tu de ce ai venit la Paris ?

— Georges m-a rugat să aranjez o afacere importantă în locul lui.

— Ai venit cu mașina ?

— Nu, cu trenul.

— Și prietenii tăi ?

— Ei au rămas la Geneva, răspunse el.

Și degetele lui atinseră mâna Elisabethei. Ea se forța să-și regleze respirația, simțind în ea dorința. Timp de câteva minute încă, vorbiră despre Megève, despre cunoștințele lor, despre ultimele campionate de schi, apoi, deodată, Elisabeth se hotărî :

— Trebuie să plec.

— Deja ?

Minți cu ușurință :

— Cinez la niște prieteni în seara asta, dar trebuie să trec mai întâi pe-acasă.

— Te însoțesc.

El pocni din degete pentru a chema chelnerul. Elisabeth se ridică și văzu în jurul ei o mulțime de chipuri curioase. În stradă, Christian o luă de braț. Mergând alături de el, era conștientă că o punea în valoare prin înălțimea lui, prin eleganța și supleța naturală a mișcărilor. Trebuia să caute alte explicații de nejustificat a prieteniei lor ? Ajunsă în fața imobilului se temu să nu insiste să urce, dar el se mulțumi s-o întrebe :

— Când o să te mai văd, Elisabeth ?

— Sunt atât de prinsă de munca mea...

— De asta mă-ndoiesc, mormăi el cu un surâs sarcastic. Dar după închiderea magazinului, ești liberă, nu ? Vrei să ne întâlnim mâine, ca în seara asta, în subsolul de la Rond-Point, la ora opt? Până atunci eu voi fi imobilizat de către un tip important, care se ocupă de afacerea mea. Pentru asta nu va fi nevoie să stau mult timp cu el. După aceea, am putea cina, într-un loc simpatic, doar noi doi.

Elisabeth cedă bucuroasă ispitei : asta ar fi prima ei mare ieșire pariziană. În gând, deja, se îmbrăca : „îmi voi pune taiorul bleu cu broderie mată". Fără a lăsa să transpară nimic din încântarea ei, murmură :

— Mâine, ar fi posibil.

— În tot cazul, dacă se ivește vreo piedică, mă poți suna la hotelul „Louvre". Numărul tău de telefon care e ?

I-l dădu și Christian și-l notă în agendă. Apoi, luând mâna Elisabethei o duse, încet, la buze. Tulburată de mii de amintiri ea se înfioră, își retrase mâna, schiță un surâs sfidător și, întorcându-se, dispăru sub porticul imobilului.

A doua zi seara, ajungând la barul din Rond-Point, îl găsi pe Christian la masă cu un om de vreo patruzeci de ani. Amândoi se ridicară la apropierea tinerei femei. De teamă ca Christian să nu o tutuiască în fața acestui necunoscut, se grăbi să spună :

— Scuzați-mă, Christian, am întârziat !

El își reținu un surâs și, acceptând jocul, replică pe un ton de curtoazie mondenă :

— Nu-i nimic, dragă prietenă, dumneavoastră sunteți punctualitatea personificată. Vă prezint : domnul Bertrand Lesaulnier, doamna Elisabeth Mazalaigue.

Elisabeth văzu înclinându-se în fața ei un chip imberb și palid, cu sprâncene negre și cu un nas mare, purtând ochelari de baga. Era contrariată că cei doi nu-și terminaseră discuția de afaceri.

— Ce doriți să luați, Elisabeth ? întrebă Christian.

Ea se așeză cu grație și zise :

— Un gin-fizz.

De fapt, gustase de puține ori din această băutură, dar consonanța vioaie, sclipitoare și anglo-saxonă a cuvântului îi plăcea.

— Sunt dezolat și totodată încântat că mă aflu aici, doamnă, zise Bertrand Lesaulnier. Christian Walter m-a antrenat într-o discuție atât de interesantă, încât am pierdut noțiunea timpului.

— Și eu vă rog, zise ea, dacă mai aveți încă de vorbit, să nu vă jenați de mine !

— Nu, nu, fiți liniștită, am terminat ! zise Bertrand Lesaulnier, închizând un carnet și strecurându-l în buzunar.

Și, aplecat spre Christian, conchise :

— Acordați-mi câteva zile de gândire și vă voi comunica răspunsul meu. Numai că, v-o repet, ați picat într-un moment foarte neprielnic.

— În momentul cel mai favorabil, dragul meu, i-o întoarse Christian. Dumneavoastră vreți să investiți capital într-un material, care, foarte curând, va fi inutilizabil. Singurul plasament sigur, date fiind evenimentele politice, este cel pe care vi l-am propus eu.

— Simt un frison pe șira spinării, zise Bertrand Lesaulnier râzând.

Și brusc, chipul lui păru întinerit, iar de sub lentilele ochelarilor, ochii-i albaștri scânteiară, ca ai unui băiețel. Elisabeth observă că purta verighetă și, întorcându-și privirea, se aplecă asupra paharului cu fizz-gin, pe care chelnerul tocmai i-l adusese.

Lichidul acrișor și gazos îi înțepă limba. Bertrand Lesaulnier își privi ceasul de mână :

— Ora opt și un sfert, eu vă las.

— De ce n-ați rămâne cu noi ? zise Christian. Am lua ceva în viteză și am sfârși seara aiurea...

Fără îndoială, nu voia să se despartă de omul său înainte de a-l fi încântat definitiv. Bertrand Lesaulnier se uită la Christian, apoi la Elisabeth și murmură :

— N-aș vrea să vă deranjez...

Surprinsă în primul moment de oferta lui Christian, Elisabeth nu încercă totuși din cauza aceasta decât o decepție trecătoare. Ideea de a avea doi cavaleri pentru această ieșire o amuza.

— Nu ne deranjați deloc, domnule, zise ea.

El îi mulțumi :

— În acest caz, nu mai rezist. Dau un telefon și sunt al dumneavoastră.

Cum el se îndrepta spre locul unde se afla telefonista, Elisabeth se miră văzându-l atât de înalt și de slab. Îl depășea cu un cap pe chelnerul care-i arăta drumul.

— Nu te superi pe mine că l-am invitat să cineze cu noi ? zise Christian. Am simțit că nu trebuie să-l las să plece în seara asta.

— Cine este ?

— Însărcinatul cu puteri depline al unei mari întreprinderi de cartonaj pentru produse farmaceutice. Afacerea aparține socrului său, dar în realitate el conduce totul. Știu că are rezerve de capital. Ideea lui de a cumpăra noi mașini-unelte este idioată. Ar face mai bine să intre în societatea imobiliară pe care am creat-o cu Georges. Noi cumpărăm tot ce se vinde ca teren construit sau viran, la Geneva și în împrejurimi. Pentru moment, nu valorează prea mult, dar, dacă izbucnește un război...

— Crezi că va fi război ? întrebă ea repede.

— E greu să nu te gândești la așa ceva.

Ea îl privi cu atâta neliniște, încât el izbucni în râs.

— Liniștește-te ! Chiar dacă va trebui să se întâmple, n-o să fie chiar mâine.

Bertrand Lesaulnier reveni cu o mină destinsă. Discutară îndelung până să se hotărască pentru un restaurant italian din strada Ponthieu. Udat cu vin roșu de Chianti, garnisit cu spaghete și pudrat cu parmezan, ospățul se desfășură într-o atmosferă de cordialitate mediteraneană. Christian vorbi despre șederea lui în Elveția și Bertrand Lesaulnier despre manifestările artistice din Paris. Văzuse toate piesele de teatru, toate filmele și expozițiile de pictură despre care se vorbea prin ziare. Când evoca un spectacol, un tablou care îi plăcuse, fața lui exprima în același timp pasiunea iubitorului de artă, dar și dorința de a fi convingător. Părea uimitor, pentru un om care-și scotea veniturile din ambalaj farmaceutic.

— Ați vizitat expoziția de pictură engleză de la muzeul Luvru?

— Nu, zise Elisabeth.

— Nici eu, recunoscu Christian.

— Ar trebui să mergeți. Sunt acolo câțiva Gainsborough și câțiva Hogarth de excepție. Chiar Turner, pe care nu-l prea apreciasem la Londra, m-a încântat la Paris.

— Mărturisesc că nu sunt un mare admirator al lui Turner, zise Christian.

Neștiind, la drept vorbind, cine era Turner, Elisabeth se mira c-a putut trăi până atunci cu o asemenea lacună în instrucția sa. Dar Turner era deja depășit. Acum, pe primul plan erau Braque și Picasso. De fiecare dată când emitea o părere, Bertrand Lesaulnier se întorcea spre Elisabeth, ca pentru a obține o aprobare sau o critică în ochii ei. Era flatată de acest lucru și nu prea suferea din cauza ignoranței sale. În mai multe rânduri admiră observațiile lui Christian, a cărui cultură n-ar fi crezut să fie atât de vastă. Fără efort aparent, el susținea conversația pe un ton animat. Invitase un om de afaceri reticent și acum avea un prieten la masa sa. După cafea, propuse să meargă într-un local de

noapte din Montparnasse. Bertrand Lesaulnier, consultat asupra preferințelor sale, îi cedă Elisabethei alegerea localului.

— Nu contați pe mine pentru a vă da idei. Nu-i nici o lună de când sunt la Paris.

Această frază produse asupra lui Bertrand Lesaulnier efectul unei mărturisiri de inocență. O privi pe Elisabeth cu recunoștință și zise:

— Doamnă, sunt parizian de douăzeci de ani și nu sunt mai informat decât dumneavoastră. Dacă vreți, să-i acordăm încredere domnului Walter ca să ne conducă.

El vru să achite nota de plată, dar Christian se opuse cu un aer indignat. Mașina lui Bertrand Lesaulnier — un Citroën, se afla în fața ușii restaurantului. El se așeză la volan. Christian preciză itinerariul și mașina se avântă în noapte. Opriră pe o stradă mică, plină cu afișe luminate. Un bărbat în uniformă cu galoane le deschise portiera, ridică o perdea în fața vizitatorilor, și o cameră albastră, aurită, apăru în prelungirea caschetei pe care o ținea în mâna întinsă.

Un șef de sală, cu o față foarte palidă, efeminată, conduse clienții spre o măsuță din marginea sălii. Christian refuză sticla cu șampanie care se răcea într-o căldare cu gheață și comandă o alta de calitate mai bună. Un negru cânta cu disperare, din toate fibrele sale, în lumina rotundă a unui proiector. Mâinile lui negre, cu palmele roz, se întindeau cu gesturi crispate spre consumatori, ca pentru a-i lua drept martori ai nenorocirilor rasei sale, dar, în jurul lui, oamenii beau, râdeau, flecăreau cu voce joasă, mai ocupați de problemele lor personale decât de cele pe care încerca el să le comunice. Cel născut pe Mississippi se retrase în cele din urmă, recompensat cu aplauze modeste. Îi urmă o femeie goală sub eșarfa de voal, cu un cache-sex cu ștrasuri, cu o semilună pe cap. Corpul de un alb marmorean, vârful sânilor vopsit, pântecul rotund. Cu o paietă de argint în buric, ea dansa cu o suplețe provocatoare, care obliga publicul la tăcere și la introspecție. Cu toate că era puțin obișnuită cu acest gen de exhibiții, Elisabeth nu încerca nici o jenă, fără îndo-

ială pentru că fata era frumoasă. Christian și Bertrand Lesaulnier o priveau cu interesul calm al cunoscătorilor. Trecu pe dinaintea lor, de mai multe ori, cu brațele încrucișate peste sânii goi. Orchestra suspina languros. Câteva soții priveau la soții lor pe furiș. Elisabeth sorbi din șampanie și buna ei dispoziție crescu. Intra în viața misterioasă și strălucitoare a noctambulilor. La acea oră târzie, toate plăcerile erau plasate sub semnul obsedant al femeii. Legănându-și șoldurile, dansatoarea se lăsa încet în jos, cu un picior întins, cu celălalt îndoit sub ea, gâfâind, cu pupile pline de spaimă, ca în așteptarea unei lovituri de bici. Aplauze frenetice, luminile se stinseră, se reaprinseră, fata trimise sărutări din vârful degetelor înspre cele patru colțuri ale sălii și se retrase amețită de muzică, de fumul țigărilor și de luminile proiectorului. Orchestra atacă un foxtrot lent, odihnitor. Haine de culoare închisă și rochii cu decolteuri prudente invadară ringul, dar imaginea senzuală a trupului ei tânăr mai era încă pe toate retinele. Christian o invită pe Elisabeth la dans. De la primii pași, o înlănțui așa de strâns, încât ea aruncă o privire jenată spre masa la care Bertrand Lesaulnier fuma, bea, într-o meditativă singurătate.

— Nu mă strânge așa tare, Christian, șopti ea ; îmi tai respirația !

El ghici motivul încurcăturii ei, izbucni în râs și zise îndepărtându-se :

— Ai dreptate ! Să păstrăm distanțele ! Dansați încântător, scumpa mea doamnă. Să-ndrăznesc să vă-ntreb dacă vă simțiți bine aici ?

Neprimind răspuns, încetă să glumească și chipul său luă expresia acelei nobile indiferențe care constituia farmecul lui neîndoielnic. Condusă de el, Elisabeth se bucura de ușurința ireală a mișcărilor lor. O complicitate fizică indefinită îi lega pe unul de altul în muzică, ca și în dragoste. Ea îl privi atentă, cu o privire pătrunzătoare, văzând în elegantul orășean pe bărbatul care aluneca vertiginos pe schiurile sale într-un nor de zăpadă dislocată, care aprindea focul în căminul fermei, care se spăla

gol până la mijloc în apa de gheață a unui izvor. Se apropie iarăși de ea în mod imperceptibil, o cuprinse din nou în căldura brațelor sale. Ea întoarse capul. Tulburarea îi sporea, susținută de plânsul patetic al saxofonului.

— Christian, destul ! zise ea dintr-o dată.

— Ce ?

— Dacă continui așa, eu nu mai dansez !

Surâse și o strânse lângă el și mai drăgăstos. În sfârșit, se întoarseră la masa lor. Elisabeth își muie buzele în șampanie. Era cald, îi era sete, izbucnirile jazzului o împiedicau să lege două idei, iar această amețeală o făcea fericită.

Bertrand Lesaulnier lăsă să treacă două dansuri și, la al treilea, se înclină în fața Elisabethei. Ea se ridică. Își schimba personalitatea de la un bărbat la altul. Acesta nu știa nimic despre ea. Conștientă de misterul pe care îl reprezenta în ochii lui, se strecură printre cupluri și așteptă cu curiozitate ca el s-o cuprindă în brațele sale. Bertrand era un dansator corect, dar fără fantezie. Înalt și slab, ca un manechin de răchită, se apleca deasupra partenerei, preocupat de grija ritmului. După o lungă tăcere, se scuză :

— Nu-s prea îndemânatic, dar dumneavoastră dansați atât de bine și această melodie e așa de antrenantă, încât am impresia că săvârșesc minuni.

— Și eu la fel, îmi place mult această melodie, zise Elisabeth. E *Stars in my eyes*...

Ea rostise cuvintele în felul său, dar el păru s-o fi înțeles, în ciuda accentului ei greșit, și exclamă :

— Câtă erudiție ! Ieșiți deseori ?

Ea începu să râdă :

— Nu. Simplu, am un magazin de discuri și sunt la curent cu noutățile.

Bertrand vru să știe unde se află magazinul, apoi o întrebă pe Elisabeth dacă-i plăcea la Paris :

— Mi-ați spus că sunteți pariziancă de dată recentă. Unde ați locuit înainte ?

— La Megève.

— Tot timpul anului ?

— Da, părinții mei țin un hotel acolo.

El își dădu seama că răspunsul ei era cel al unei fete tinere. Or, Christian o prezentase ca doamna Mazalaigue. Bertrand trebuia să presupună, acum, că ea era o femeie divorțată sau, în orice caz, liberă. Asta de altfel n-avea nici o importanță.

— Megève e o localitate încântătoare, reluă el. Am petrecut acolo trei săptămâni, în ianuarie 1936, cu soția și copiii mei. Acolo l-am cunoscut pe Christian Walter.

Din nou ea privi pe furiș verigheta care strălucea pe degetul lui Bertrand Lesaulnier. De ce ieșea fără nevastă-sa ?

— Schiați ? întreba ea.

— Foarte puțin, dar am doi băieți care sunt pasionați ai zăpezii.

— A, da ? Și ce vârstă au ?

— Zece și doisprezece ani.

Își promise să-l întrebe pe Christian despre viața acestui om. Avea o față tânără și în același timp chinuită. Avea tâmplele scobite și o bărbie voluntară; zâmbea și din spatele lentilelor ochii te-nvăluiau cu o căldură tandră. Alte cupluri îi înghesuiră și Bertrand Lesaulnier se pomeni lipit de Elisabeth. Ea îi simți respirația caldă, iar el se scuză pentru neîndemânarea sa :

— Cred că ăsta-i primul meu dans, după un an și ceva. De obicei, fug de aceste locuri, dar azi sunt încântat că mă aflu aici. Dacă n-aș fi venit cu dumneavoastră, aș fi petrecut o seară destul de anostă, cercetând dosare și pregătindu-mi corespondența pentru mâine...

Totul se explica : soția lui trebuia să fie în călătorie.

— Sunteți foarte ocupat cu afacerile dumneavoastră ? întrebă Elisabeth.

— Mult prea mult față de gustul meu.

— Ce faceți ?

— Oh, nu-i prea interesant. Mie-mi plac tablourile frumoase, cărțile bune, dar mă ocup cu fabricarea de mici cutii pentru sticlele cu sirop și clorocalcin.

— Aveți o uzină mare ?

— Am două : una la Méaux, alta la Marsilia, dar birourile noastre sunt la Paris.

Dansul se terminase, totuși cuplurile aplaudau fără a părăsi ringul. Orchestra reîncepu să cânte în surdină.

— Și asta ce e ? întrebă Bertrand.

— Un aranjament pe o melodie cunoscută. Țineți neapărat să-i știți numele ?

— Sigur. De ce ?

— Pentru că va trebui să v-o spun tot în engleză.

Cu obrajii alungiți, cu gura înainte, pronunță cu greutate :

— *Why do I love you ? De ce mă faci să te iubesc ?* Ați înțeles?

— Perfect ! Sunteți imbatabilă !

— Oh, nu. În magazin mi se întâmplă adesea să mă înșel.

— Clienții vă pun întrebări de încuietoare ? Povestiți-mi și mie !

Simți că-l amuză și se lansă în povestirea primelor sale vânzări. De unde găsea ea acele expresii ciudate, acele cuvinte neașteptate, care, deodată, îl făceau să se prăpădească de râs ? Hotărât lucru, era foarte în formă în seara asta. O imită pe domnișoara Pologne, prezentând stilouri unui domn țeapăn, neîncrezător.

„Acesta e mai fin, dar acela e de calitate mai bună..."

Bertrand asculta, privind-o cu plăcere pe această tânără femeie pe care brațele sale o protejau în toată acea îmbulzeală. Fără voia lor, se pomeniră iar printre celelalte cupluri. Deodată, Elisabeth îl zări pe Christian, care dansa cu o blondă languroasă cu privirea vagă și cu gura de păpușă.

— Ați văzut ? zise ea.

— Ce ?

— Pe Christian, care face vrăjeli ! E foarte caraghios !

Christian trecea din nou prin fața lor, cu victima sa cu păr de culoarea paiului, care se lăsa în voia lui, cu tact. Mai urmă încă un dans pe un ritm mai vioi, apoi orchestra se opri. Un ropot de tobă și un val de lumină roșie trimise cuplurile la mesele lor. Revenind, Elisabeth îl luă în primire pe Christian :

— Felicitările mele ! E răpitoare !

— Da, zise el, dar teribil de ținută-n frâu.

— Un soț, părinții ?

— Nu, o altă femeie. Uscată. Brunetă. Cu o perucă țeapănă și o bărbie de dictator ; sunt pe cale de a se lua la hartă !

Elisabeth se întoarse în direcția pe care i-o arăta Christian și descoperi două capete apropiate lângă frapieră. Bruneta vorbea repede. Blonda se privea în mica oglindă a pudrierei și-și tampona aripile nasului cu batista. Un nou răpăit de tobă, un „ah !“ de satisfacție în public. Pe pistă apăru o siluetă cu fața de un alb livid, cu părul roșu, cu corpul de țipar, într-un furou de satin negru. Din gâtul ei răgușit, ieși o voce ca de dincolo de mormânt. Vorbea despre al său „mec“, care o plesnea „sec“ — dar ea-l iubea cu o turbare nebună, pentru că el avea ochi „de culoarea furtunii“. Elisabeth aruncă o privire spre Christian, apoi spre Bertrand, și toți trei pufniră în râs. Sâsâieli iritate în spatele lor.

Era ora două și jumătate dimineața când se hotărâră să plece. Bertrand și Christian o conduseră pe Elisabeth până acasă la ea și stătură pe trotuar în timp ce ea aștepta deschiderea ușii. Trebui să sune de mai multe ori. Portăreasa dormea adânc. În sfârșit, canatul greu din lemn verde închis se întredeschise.

— La revedere, Elisabeth, vă voi telefona mâine, zise Christian.

După ce ușa se închise la loc, auzi mașina demarând brusc. Bertrand îl ducea pe Christian înapoi la hotelul său. Cu toată plăcerea pe care o încercase în acea seară, Elisabeth răsuflă ușurată că în sfârșit e singură. Oboseala îi încețoșa gândurile și ochii. Avu totuși puterea de a se demachia și de a face un duș înainte de culcare. Mirosul fumului mai persista încă în părul ei, impregnându-se în perna în care își înfunda capul. Savoarea șam-

paniei se amesteca cu aroma pastei de dinți de pe limbă. Tocmai când stingea veioza de pe noptieră sună telefonul. O aprinse din nou și ridică receptorul, știind dinainte de unde îi vine apelul nocturn.

— Bună seara, zise Christian. Ce faci ?

— Era s-adorm.

— Deja ?

— Sunt frântă.

— Nu s-ar fi crezut văzându-te mai adineauri. Erai strălucitoare. De altfel, ai făcut ravagii !

— Idiotule !

— Ba da, ba da ! Lesaulnier mi-a pus o grămadă de întrebări despre tine, cât m-a dus la hotel. A trebuit să-i povestesc toată viața ta.

— Nu-i adevărat, țipă ea.

— Te asigur : te-am prezentat ca pe o creatură atrăgătoare și misterioasă !

Agasată de acest ton glumeț, replică :

— Nu mă interesează să știu ce i-ai spus despre mine ! E târziu, Christian. Mi-e somn. Noapte bună !

— Cum, noapte bună ? Nu m-aștepți ? Sunt la hotel, sar într-un taxi și vin.

— Ah, nu, zise ea.

— Trebuie totuși să te văd imediat. Atitudinea ta e de neînțeles. Am nevoie de o explicație... Dacă nu poți să mă primești din cauza prietenei tale, îmbracă-te din nou, vin să te iau și vom merge aiurea, nu importă unde...

O mânie rece o făcu pe Elisabeth să se ridice, rezemându-se de pernă.

— Dragul meu Christian, articulă ea cu o voce apăsată, întreci măsura. Ți-am spus deja că mă culcasem. Dacă o să suni la ușa mea n-o să-ți răspund. Telefonează-mi mâine dimineață, la magazin...

— Așa, deci! zise el. Și ne vom întâlni din nou într-un loc public, pentru ca virtutea ta să fie pusă la adăpost, în deplină siguranță.

— Da, Christian.

El izbucni într-un râs atât de tare, încât ea îndepărtă receptorul de ureche. Apoi, fără a adăuga un cuvânt, închise telefonul.

4.

Zilele treceau, Christian nu-i mai dădea Elisabethei semne de viață, iar ea gândea cu ușurare că se întorsese probabil la Geneva. Pentru prima oară, după niște ani, putea să se considere definitiv eliberată de el. Conștiința de a fi ajuns la acest rezultat, prin voința sa, sporea înzecit plăcerea cu care își savura libertatea câștigată. După ce mult timp a amânat să-i telefoneze Arlettei Crespin, o sună, într-o seară și se bucură auzindu-i exclamațiile. Cum? Elisabeth se stabilise la Paris? Ținea o prăvălie de discuri? Păi, atunci, n-o s-o mai părăsim! A doua zi, la ora șase și jumătate, Arlette Crespin năvăli în magazinul din strada Marbeuf. Elisabeth fu fericită să constate că avea o mină sănătoasă și seninătatea de spirit a unei fete pe care bărbații n-o mai interesează. Singurele-i pasiuni durabile erau campingul, schiul și bridge-ul. Locuia cu mama ei și-și câștiga comod existența, ca secretară la direcția unei întreprinderi de import-export, ale cărei birouri se aflau pe Champs-Elysées. Elisabeth o invită la prânz, la ea, pentru duminica următoare.

La ora unu fără zece, în ziua aceea, soneria se auzi la intrare și Elisabeth deschise ușa unui buchet de lalele galbene. În spatele lor stătea Arlette, cu sinceritatea chipului ei de *boy-scout*.

— Oh, ce nebunie, nu trebuia..., zise Elisabeth, în timp ce, fără a o asculta, Arlette îi punea florile în brațe, exclamând:

— Dumnezeule, ce frumos e la tine!

Privi cele mai mici unghere. Atinse mobilele, admiră stampele cu o închidere de pleoape, semn al priceperii. Prânzul se compunea din rață cu măsline, salată verde, brânză și o cremă cu frișcă. Când erau la cafea, Elisabeth întrebă ce vor face pe urmă: plimbare, cinema? Arlette propuse să meargă la Talcioc.

— Pentru tine, care cauți piese de mobilier, va fi foarte interesant.

Elisabeth nu cunoștea Talciocul decât din auzite.

Luară metroul până la Porte de Clignancourt. Ajungând în labirintul de barăci, Elisabeth avu senzația că a intrat într-o lume a amintirilor pierdute. Aici, fiecare obiect era epava unei vieți. Această trusă de lucru cu mosoare de fildeș, cu mătăsuri decolorate, care femeie o primise cadou, prin anii 1830? Și care unchi bogat se odihnise în acest somptuos fotoliu de paralitic, cu o pătură pe genunchi și un lacheu cu favoriți, în picioare, în spatele umerilor lui scheletici? Dar această casetă funestă, în care se aflau două pistoale de duel, oare ce conflict de onoare rezolvase pe teren, în ceața zorilor, între doi bărbați cu gulere înalte și redingote negre?

În mulțimea înghesuită, care abia se mișca, cei bine îmbrăcați înghionteau femei cu părul unsuros și muncitori cu șepci. Fiecare studia cu o privire bănuitoare harababura de exponate. Se tocmea cu aceeași înverșunare scaunul de bucătărie sau un Buda de peruzea. Arlette Crespin rezistă eroic în fața unei lămpi de celadon verde-pal, care-i plăcea foarte mult. Elisabeth trecu de trei ori prin fața unui fotoliu rustic Ludovic XV, cu scaunul și spatele împletite. Trei sute de franci. O răpăială de ploaie le alungă pe cele două prietene într-un bistrou din apropiere. Sala era plină de lume. Prin fumul des de tutun se vedeau lunecând chipurile buimace ale chelnerițelor. Un acordeonist cânta într-un colț. Elisabeth era fermecată. Arlette zise:

— Ce găsești aici, la Talcioc, e cel puțin autentic.

Aversa se opri. Ieșiră să vadă negustorii redeschizându-și prăvălia și strângând prelatele. Fotoliul Ludovic XV era tot aco-

lo, mai frumos parcă sub o firavă rază de soare. Două noi cliente se apropiară de el cu un aer indiferent, care nu putea să înșele pe nimeni. Arlette șopti:

— Dacă nu se decid, ar trebui să-l cumperi. Nu e scump. Cele două picioare au fost reparate, dar restul e de epocă.

Amatorii se îndepărtară.

— Lasă-mă pe mine să tratez! zise Arlette.

Și se lansă într-o asemenea tocmeală, încât Elisabeth se simți jenată. După plecarea teatrală a celor două cliente, vânzătorul le chemă înapoi scârbit și consimți la un rabat de cincisprezece franci. Trebui să ia un taxi ca să transporte fotoliul până în strada François I.

O dată introdus în apartament, el puse în umbră celelalte mobile. Elisabeth și Arlette îl dădură cu ceară și, încercând să-l așeze în fel și chip, îl plimbară prin încăpere, înainte de a-i destina un loc de onoare, aproape de cămin. Restul după-amiezii trecu în confidențe. Arlette povesti victoria sa asupra necazului: iubise, crezuse în promisiuni și azi, vindecată de obsesia ei, îl disprețuia pe cel ce-o decepționase. Elisabeth, mai reținută, vorbi mai ales despre ce plăcere constituie pentru o femeie faptul că-și poate organiza viața în afara oricărei influențe masculine. Căzură de acord să se felicite pentru destinul lor transparent.

În seara următoare, Elisabeth își părăsi magazinul mai devreme decât de obicei, pentru a-l vizita pe unchiul Denis în bistroul lui din strada Lepic. Îl găsi obosit și îngrijorat: Clémentine îl neliniștește; era mai mult aiurea decât la casă. Dulapurile erau prea mici pentru a cuprinde toate rochiile pe care le cumpăra de la solduri.

— Cu cât câștig mai mult, cu atât cheltuiește mai mult, îi șopti el Elisabethei, trăgând cu coada ochiului spre nevastă-sa, care, exagerat fardată, cu părul oxigenat și cu pleoapele albastre, trăncănea languros cu un client care se sprijinea cu coatele pe tejghea. Când nevastă-sa veni lângă ei, privirea lui Denis se lumină. O luă de după talie, în treacăt. Ea se hlizi ridicând din umăr.

— Știi, de o zi, două, urmează niște cursuri de croitorie de la șase la opt. Când o să prindă rostul o să-și facă singură rochiile.

— Mi-ar plăcea și mie să-nvăț, zise Elisabeth.

Imediat Clémentine schimbă vorba. Denis insistă s-o oprească pe Elisabeth la cină. Ea acceptă și se așeză între unchiul și mătușa ei, într-un colț al sălii. Mâncarea de iepure era excelentă. Din când în când, Clémentine se ridica să încaseze plata câte unei consumații. Vorbiră despre Megève, despre Pierre, despre Amélie, despre bunic, care aproape nu se mai ocupa de potcovărie, atât era de prins de noua sa pasiune de a ciopli în lemn... La ora nouă și jumătate, localul se umplu de lume. Chelnerul nu mai putea face față. Denis se înapoie la tejghea și Clémentine la casă. Elisabeth găsi momentul potrivit să plece.

— Pleci deja ? zise Denis, mânuind robinetul pompei de bere.

Clémentine, în rochia ei imprimată, își oferea surâsul și decolteul marmorean unui tânăr mulatru care bea Cinzano, fără a-și lua ochii de la ea. Își îmbrățișă totuși nepoata cu dragoste. Elisabeth respiră un petic de piele dulceag, parfumat și plecă, convinsă că unchiul ei nu era fericit.

Tocmai când deschidea ușa apartamentului, auzi sunând telefonul și se grăbi. O voce de bărbat întrebă :

— Doamna Mazalaigue ?

— Eu sunt, zise ea scoțându-și pălăria și aruncând-o pe pat.

— În sfârșit, v-am găsit ! Am telefonat adineauri la magazinul dumneavoastră ; nu mai erați acolo, iar vânzătoarea a avut bunătatea să-mi dea numărul de acasă.

— Cine e la aparat ?

— Bertrand Lesaulnier, vă amintiți de mine ?

Ea avu un moment de surpriză și murmură :

— Bineînțeles !

— Am păstrat amintirea atât de plăcută a întâlnirii noastre. Ați avea vreo seară liberă săptămâna asta ?

Pusă în încurcătură, repetă pe un ton neutru :

— Săptămâna asta ?

— M-am gândit că am putea merge la teatru împreună, reluă el. Ce-ați zice de *Pălăria de pai din Italia ?* pusă în scenă de Baty, la „Comedia Franceză“ ? Dar poate ați văzut piesa ?

— Nu, zise ea.

— Atunci ideea vă convine ?

— Păi, da...

Își dădură întâlnire pentru a doua zi la ora nouă fără zece. Apoi Bertrand Lesaulnier o întrebă dacă are vești de la Christian.

— Deloc ! răspunse ea apăsat.

— Sunt dezolat, suspină Bertrand. Deși a insistat atât de mult, n-am socotit de cuviință că trebuie să continui tratativele cu el. S-a reîntors la Geneva ducând cu sine, în privința mea, o părere pe care mi-o închipui neplăcută. Dacă vreodată îl revedeți, spuneți-i, vă rog...

Elisabeth îl întrerupse :

— Nu cred că-l voi revedea prea curând.

Închizând telefonul, se-ntrebă dacă nu greșise acceptând această invitație. N-avusese timp să-l întrebe pe Christian despre viața privată a lui Bertrand Lesaulnier. Cum putea un om căsătorit să iasă, oricând avea chef, fără soția sa ? Era un soț ușuratic, în căutare de aventuri ? Nu prea părea, cu acel aer serios, cu ochelarii și cu surâsul său stingher. În rest, pentru relațiile pe care le-ar avea cu el, n-o interesa dacă era nestatornic sau fidel. Dacă se va arăta prea insistent, va ști ea să restabilească, în doar câteva cuvinte, distanțele. Singurul punct delicat, în această afacere, era toaleta. Bertrand o văzuse deja în taiorul ei bleumarin. Se gândi la rochia de satin „champagne“ cu mici pliuri strânse sub corsaj.

Elisabeth o ținea dintr-un hohot de râs în altul. Sala întreagă se amuza. Într-un decor de stradă nocturnă, cortegiul nupțial al lui Fadinard se apropia cu pași repezi, cu umbrela în mână, în căutarea pălăriei de paie din Italia.

„Ah, s-a rupt toată, ginere“, țipa socrul.

Elisabeth aruncă o privire spre Bertrand. El o privea pe ea, cu fața liniștită, în loc să privească actorii. Îi surâse și-și întoarse capul spre scenă. Câteva minute mai târziu, profitând de o intervenție zgomotoasă a corului („Vioara ! Vioara ! Plecați. Fără rebeliune !") îl privi din nou și întâlni iarăși ochii lui albaștri, care o fixau cu tandrețe. În timpul ultimei pauze, îi spusese că nu-i plăcea nici punerea în scenă, nici distribuția. Elisabeth îl găsea prea sever. Acum, se aplecă spre el și-i șopti :

— Chiar nu vă place spectacolul ?

— Până la urmă o să-mi placă pentru că vă amuză pe dumneavoastră, răspunse el. Râdeți așa de frumos...

Îl dădu gata cu o privire plină de gentilețe și-și concentră atenția asupra gărzilor naționale, care tulburau nunta. Acțiunea se precipita, actorii gesticulau, țipau din ce în ce mai tare, iar Elisabeth simțea mereu, pe obraz, păr, umeri și mâini, mângâierea unei priviri pline de admirație. Pentru a evita ca Bertrand să se înșele asupra ei, își interzise de a întoarce capul spre el până la sfârșitul reprezentației. Văzând că e exclusiv absorbită de spectacol, el avea să înțeleagă că nu era dispusă să cocheteze. Momentele tari din spectacol se succedau. O figură, strâmbându-se, urla : „Ea are pălăria !" Iar corul începu să cânte : „Fericită zi ; frumoasă nuntă !"

Cortina roșie coborî, despărțindu-i pe actori de publicul care îi aplauda, și se ridică iarăși lăsându-i să culeagă aplauzele care nu conteneau. În sală se aprinse lumina. Catifeaua stacojie a fotoliilor, ornamentele aurii ale pereților, cristalele lustrelor, totul se anima, totul strălucea. Spectatorii deveniră actori la rândul lor. Luați de valul mulțimii, Elisabeth și Bertrand se pomeniră în stradă, în fața statuii lui Musset.

— Și acum unde mergem să supăm ? întrebă Bertrand Lesaulnier. Aveți vreo preferință ?

— Absolut nici una, zise ea.

Reflectă un moment, cu privirile încruntate, apoi, hotărât, o conduse pe Elisabeth spre mașina sa.

O duse în inima Montparnasse-ului, într-un restaurant luminat discret, sub plafonul jos al sălii. Mesele așezate de-a lungul peretelui erau separate una de alta prin pereți subțiri de lemn, cu aspect rustic. În felul acesta, fiecare grup de comeseni era izolat de vecinii săi, având vederea asupra restului sălii. Deasupra fețelor de masă în carouri ardeau becuri mici, cu abajur de creton roșu. Serviciul se făcea în liniște, fără grabă. Plăcut surprinsă de decor, Elisabeth atribui însoțitorului său meritul de a-l fi ales. Tot el sugeră meniul. Îi era tare foame, dar după supa de ceapă, fierbinte și înmiresmată, i se păru că n-ar mai putea înghiți nimic. Un pahar de Pouilly sec și îmbietor îi redeschise pofta de mâncare.

— Ceea ce reproșez punerii în scenă a lui Baty, spuse Bertrand, este că a transformat această comedie franceză în farsă italiană. S-a gândit mai mult la el decât la Labiche. S-a lăsat atras de gustul său pentru pantomimă. A vrut cu orice preț să facă un spectacol „al său". Ce greșeală !...

Ea îi dădu dreptate, dar lăudă jocul lui Debucourt, care-l interpretase pe poetul monden.

— De acord, zise el, Debucourt e remarcabil, dar prea a fost pus să danseze și să cânte Bertin, în detrimentul acțiunii. Cât despre costumele lui Touchagues...

— Nu criticați costumele, sunt minunate ! exclamă ea cu vehemență.

O privi impresionat de intransigența opiniei, surâse și murmură :

— Exact ceea ce aveam de gând să spun.

Dezarmată, nu putu decât să îngâne :

— Ah, bine... chiar așa !

— Am crezut c-o să mă strângeți de gât ! reluă el. Ce ardoare ! Întotdeauna sunteți așa de impetuoasă când apărați ceva sau pe cineva ?

— Întotdeauna ! zise ea.

— Eram sigur de asta. Dumneavoastră iubiți, detestați, nu cunoașteți jumătățile de măsură !

— După ce vedeți asta ?

— După ochi. Privirea dumneavoastră trece așa de repede de la hotărâre la duioșie, de la veselie la melancolie. Vă observam, la teatru, și-mi ziceam : „E mai frumoasă când e veselă sau când e gravă ?“ Era o prostie, căci chiar și când râdeți sunteți gravă și chiar când sunteți gravă vi se vede veselia pe față. O veselie pe care n-o controlați, pe care n-o bănuiți, bucuria de a trăi. Iubiți viața, Elisabeth ?

Era pentru prima dată când îl auzea spunându-i pe nume. Cum Elisabeth nu răspundea, el o întrebă aplecându-se spre ea :

— Vă deranjează că vă spun Elisabeth ?

— Deloc.

— Și dumneavoastră să-mi spuneți Bertrand ?

— Sigur.

Ea tăia o bucată de somn afumat. Micul bec, protejat de țesătura roșie, lumina fața lui Bertrand. Își spunea că nu era un bărbat arătos, dar era inteligent, amabil și, fără îndoială, îi face plăcere să stea de vorbă cu ea, s-o privească, s-o vadă surâzând. El bău o înghițitură de vin și-și repetă întrebarea cu o voce profundă :

— Iubești viața, Elisabeth ?

Ea tresări, desprinzându-se din meditațiile sale și murmură :

— Toată lumea iubește viața !

— Să nu crezi asta. Sunt oameni care reflectează atât de mult la trecut sau la viitor, încât nu pot să se bucure de prezent. Tu, presupun, nu faci parte din soiul acesta.

— Nu. Dar tu ?

— Puțin, din păcate. Foarte rar uit totul, ca acum, pentru a fi fericit fără a mă gândi la nimic altceva.

— Ai multe lucruri de uitat ? întrebă ea, aruncându-i o privire pătrunzătoare.

— Da, Elisabeth.

Tăcură mult timp. Câteva fraze schimbaseră tonul conversației. Inofensiv la început, climatul discuției devenea periculos. Cu atât mai rău ! Trebuia ca ea să fi știut mai multe despre acest om.

— Ce ai de uitat, de exemplu ?

— Grijile mele de afaceri, veștile rele care ne vin din Germania...

— Și pe urmă ?

— Cum și pe urmă ?

— Tu n-ai alte preocupări ?

— O mie altele, zise el, dar mai puțin importante !

O venă i se umflase pe frunte. Elisabeth se auzi rostind cu o voce detașată :

— Soția ta nu este la Paris ?

O privi în ochi și zise simplu :

— Ba da, Elisabeth.

Ea nu se emoționă, numai că bătăile repezi ale inimii o obligară să facă o pauză, înainte de a continua :

— Ieși deseori fără ea ?

— Foarte des.

— De ce ?

Înainta pe un teren cu spini și, totuși, nimic n-o putea constrânge să dea înapoi. Oftă :

— Ce să-ți răspund ? Aceste situații nu sunt de conceput decât pentru cei care le suportă. În loc să ne despărțim definitiv, soția mea și cu mine am ales, fiind copiii la mijloc, să continuăm să locuim împreună, dar acordându-ne unul altuia deplină libertate. Ea îmi poartă numele, îmi crește copiii. Asta-i tot.

Oare era sincer ? Care dintre ei doi era răspunzător de această ruptură ? Nu căuta el lângă Elisabeth o consolare ? Se nimerise în drumul lui, la momentul potrivit. Îi făcea curte pentru a-și uita necazurile și a-și recăpăta încrederea în sine însuși. Chelnerul schimbă farfuriile. Elisabeth murmură :

— Și, de mult timp ?...

— De patru ani, zise el. E lamentabil. În general, îmi displace să vorbesc de toate astea, dar în prezența ta mă simt bine. Știu că mă poți înțelege mai bine decât oricine !

O privea insistent, într-un fel atât de direct, de pătrunzător, încât ea își spuse : „Christian i-a spus că sunt divorțată. Poate

că e la curent și cu împrejurările în care l-am părăsit pe Patrice ?, Poate se gândește că eu și Christian ? !...“

— Elisabeth, zise Bertrand, sunt fericit că mi-ai dat ocazia să mă explic sincer. Nu vreau să crezi despre mine că sunt un ticălos dornic să se răzbune sau un soț infidel, colecționar de aventuri ușoare. Lucrul acesta ar fi ofensator pentru tine, dar și pentru mine. Adevărul e mult mai banal. M-am obișnuit să trăiesc ca un celibatar. Până în aceste ultime zile mă credeam la adăpost de toate surprizele. Copiii, afacerile, prietenii mei erau de ajuns ca să-mi umple existența. Apoi, te-am văzut pe tine și totul în jurul meu a devenit mai ușor, mai atrăgător. Emanai strălucire prin simpla ta prezență. Nu te-am întâlnit decât de două ori dar mi-aș dori tare mult să știu că-ți pot păstra prietenia.

Tăcu și o privi întrebător pe Elisabeth, ca pentru a-i cere asentimentul, dar ea însăși nu putea deslușì ce simte, sfâșiată între o indulgență lipsită de căldură și o ostilitate nejustificată. Își reproșa că l-a împins pe Bertrand la mărturisiri de care ea, cea dintâi, era pusă în încurcătură. Ar fi vrut să nu fi spus nimic, să nu fi auzit nimic, oprindu-se la clipa în care ieșeau de la teatru... Fără îndoială că el o credea emoționată. Chelnerul sosi, la momentul potrivit, cu sufleul de portocale. Pe cele două farfurii, spuma aurie, parfumată, se lăsa moale în jos.

— Am impresia că te-am rănit fără să vreau, zise Bertrand.

Avea o voce plină de respect, iar sub lumina micului bec fața lui distinsă n-arăta deloc lipsită de seducție. Elisabeth se stăpâni :

— Rănită ? Nici vorbă. De ce ? Simplu, mă gândesc la ceea ce mi-ai spus despre tine...

— Nu te mai gândi la asta, zâmbește-mi !...

Își retrase mâna în momentul în care el era pe punctul de a i-o apuca. Chelnerul le turnă vin în pahare. Bertrand căută privirea Elisabethei, nu o întâlni și bău singur. Luă cu linguriță din sufleu ; mâncau în tăcere.

— O cafea ? întrebă el.

— Nu, mulțumesc.

Lumea începuse să se ridice de la mese și se îndrepta spre garderobă. Seara se termina trist, în lumina filtrată a micilor becuri roșii, a șervețelelor mototolite și a saluturilor obediente ale chelnerilor.

— E târziu, zise ea, trebuie să plecăm!

Bertrand o duse acasă cu mașina. Plictisită de o istorie care n-o privea, Elisabeth se enervă că nu se putea gândi la altceva. În sfârșit, mașina se opri în fața casei. Bertrand coborî o dată cu Elisabeth.

— Când te mai pot vedea? întrebă el.

Era cu capul descoperit, sub cerul înstelat.

— Îți voi telefona, spuse ea cu convingerea intimă că nu va face așa ceva.

El intui cursa:

— Dar n-ai numărul meu!

— Atunci dă-mi-l.

Bertrand clătină din cap:

— Aș prefera să-ți telefonez eu.

Elisabeth gândi: „Îi e frică să nu dau peste nevastă-sa la telefon".

— Nu-ți cer numărul de acasă, spuse ea cu ironie; cel de la birou îmi va fi de ajuns.

Ca și cum n-ar fi auzit, el rosti:

— Te voi suna mâine seară pe la ora nouă.

Urcă nemulțumită de ea însăși, de timpul pierdut, de oboseala care-i stricase machiajul, și închise ușa cu hotărâre pentru tot ce-i amenința riguroasa și liniștita singurătate.

A doua zi la prânz, când se înapoie de la magazin, portăreasa o opri pentru o clipă: cineva adusese flori pentru ea, în lipsă. O hârtie transparentă acoperea un buchet uriaș de trandafiri roșii. Un plic era prins cu un ac de buchet. Elisabeth îl desfăcu în lift: „Bertrand Lesaulnier, strada Pontini nr. 14" și, apoi, aceste câteva cuvinte: „Nu încetez să mă gândesc la tine". Trandafirii ilustrau această afirmație desfăcându-se catifelați, superbi, într-o vază prea mică pentru ei. Elisabeth mâncă admirându-i cu

o plăcere care nu era pur estetică. Se lupta anevoie contra acceptării feminine, contra obișnuitei și facilei înduioșări pe care i le inspirau aceste flori, dedicate frumuseții ei de un bărbat care avea gust și era perseverent. După-masă, între două discuri vândute, mai visa încă, pe furiș, la buchet ca la o persoană vie. Spre sfârșitul zilei, trandafirii o întâmpinară la fel de proaspeți, în încăperea impregnată de parfumul lor. Fără curajul de a-și găti ceva, se mulțumi cu o cină frugală, constând din brânză și fructe.

La ora nouă un telefon o scoase din baie. Nici o îndoială, era Bertrand. Îi spusese doar că avea s-o sune, neapărat, seara. La început fu ispitită să-i răspundă, dar se crispă într-o atitudine neîncrezătoare. „Evident, eu ar trebui să-i mulțumesc pentru flori, el o să vrea să mă revadă, iar eu n-am nici un chef; ar trebui să înțeleagă"... Telefonul suna la intervale egale, dar ea stătea nemișcată în mijlocul încăperii, fulgerându-l cu privirea pe intrusul care se ascundea în cutia neagră a aparatului. În cele din urmă sunetul încetă. Asediatorul bătea în retragere. Zece secunde mai târziu, sună din nou. Stăpânindu-și emoția, Elisabeth rezistă zgomotului imperativ care tulbura decorul din jur. „O dată, de două ori, de trei ori... de șase ori... de opt ori..." Tăcerea restabilită fu o odihnă pentru nervii ei. Se urcă în pat și luă o carte, un roman de Vicki Baum; n-avea să-l termine niciodată. Din când în când se uita la telefon, parcă cerându-i socoteală. El își făcu iar datoria la nouă și jumătate, apoi la zece fără un sfert; a fost ultima încercare. Liniștită, Elisabeth reluă lectura, dar tot avea impresia neplăcută că îi intrase cineva în casă.

5.

Ar fi trebuit să se aștepte la așa ceva : a doua zi de dimineață Bertrand se prezentă la magazin ; părea obosit și nervos. Salutat de către domnișoara Pologne cu un răsunător „Dumneavoastră ce doriți, domnule ?“, el se precipită spre ea, fără s-o vadă, amenințând s-o strivească. Ea se dădu repede la o parte pentru a-i face loc să se încline în fața Elisabethei.

— Ți-am telefonat aseară la ora nouă, murmură el.

Domnișoara Pologne se așeză în spatele tejghelei ca într-o lojă, la teatru.

— Am cinat în oraș și m-am înapoiat foarte târziu, zise Elisabeth.

Intuind deja o chestiune sentimentală complicată, domnișoara Pologne tresări cu febrilitate ; doi clienți intrau în magazin. Îi întâmpină în silă. Servindu-i, n-auzea ce-și spuneau în fundul sălii. Elisabeth mulțumi și-l dojeni pe Bertrand pentru trandafiri.

— Mi-a făcut multă plăcere să ți-i trimit, zise el, dar n-am avut naivitatea să cred că au fost de ajuns pentru a repara greșelile mele față de tine.

— Ce greșeli ?

— Nu știu precis. Seara noastră, care începuse atât de bine, s-a terminat așa de ciudat, „așa de rece“, din vina mea, fără îndoială...

— Ba nu, zise ea. Doar că eu eram puțin obosită.

Se ridică și ochii îi străluciră de o bucurie încrezătoare :

— Aveam nevoie să te-aud spunând asta, Elisabeth. Plec chiar azi la Londra. Până la înapoierea mea gândește-te la mine fără amărăciune ; e tot ce-ți cer !

Această veste, care ar fi trebuit s-o liniștească, îi stârni mirarea ca și cum toate proiectele ei ar fi fost compromise într-o secundă.

— Vei lipsi multă vreme ? zise ea.

— Vreo cincisprezece zile. Trebuie neapărat să mă înapoiez la Paris înainte de 20 iulie.

Ea îi surâse. Între timp, poate că el avea să înțeleagă că, dacă ea era gata să-i acorde prietenia, n-ar ceda niciodată unui sentiment echivoc.

— Călătoria asta de afaceri mă agasează, reluă el, dar n-am putut s-o amân. În orice caz, de cum mă înapoiez la Paris, îți voi telefona. Vom ieși împreună ?

— Da, zise ea.

— Pe curând, Elisabeth !

Ea îi întinse mâna.

Plecase deja, dar ea rămăsese mută, gânditoare, cuprinsă de-o amintire mai plăcută decât prezența lui reală. Domnișoara Pologne îi conduse spre ieșire pe cei doi clienți ai săi, care nu cumpăraseră nimic, și reveni spre Elisabeth cu un aer de complicitate. Fără îndoială, presupunea că tânăra ei patroană făcea cucerire după cucerire, sfărâmând inimi, călcând în picioare trandafiri și bând șampanie, în fiecare seară, cu un alt admirator. Această falsă imagine despre ea o amuza pe Elisabeth ca un fel de travesti.

— Nu domnul acesta mi-a telefonat ieri la magazin ? întrebă domnișoara Pologne. Cum nu erați aici, mi-am îngăduit să-i dau numărul dumneavoastră de acasă. Am făcut rău ?

— Deloc, zise Elisabeth pe un ton tăios.

Domnișoara Pologne înțelese că nu va putea afla mai mult și că trebuia să se bazeze numai pe perspicacitatea sa pentru a întrevedea urmarea romanului.

Se scurseră câteva zile într-o monotonie călduță, marcate de mici vânzări, o ieșire cu Arlette Crespin și un telefon de la Megève. Amélie se plângea că n-a mai primit nici o scrisoare de o săptămână. Elisabeth îi dădu asigurări despre comerțul său și despre ea însăși. Tatăl veni și el la aparat : amenajarea holului era terminată, erau deja clienți la „Două capre sălbatice“, începând cu data de 15, hotelul va fi plin.

— Tu n-ai putea trage o goană până aici pentru a vedea cum arată hotelul ? întrebă el. Ai petrece câteva clipe cu noi...

Elisabeth refuză, îi era imposibil să lase magazinul, măcar acum, în primele luni ale preluării lui. O auzi pe mama sa care, de departe, protesta :

— Ba da, Pierre ! N-ar fi deloc rezonabil. Ce crezi tu oare ?

Ecoul înăbușit al disputei lor îi aminti ambianța familială pe care o părăsise și surâse înduioșată. Puse receptorul în furcă cu regret.

Sfârșitul săptămânii se anunța instabil și posomorât.

Arlette Crespin o invită pe Elisabeth să ia ceaiul la ea, duminica următoare. Locuia împreună cu mama sa într-un mic apartament drăguț, în strada La Tour, cu perdele mari, albe, la ferestre, câteva piese de mobilă veche, acuarele fine pe pereți, iar pe pianul din salon, câteva fotografii ale tatălui ei, ofițer de carieră, ucis în timpul războiului, la Rif. Spre deosebire de fiica sa, plină de sănătate și bună dispoziție, doamna Crespin era o făptură micuță, fragilă și plăcută, speriindu-se din orice. Suferea de tulburări cardiace și, în mod vizibil, lua din curajul Arlettei puțina forță necesară pentru a subzista. Arlette conducea casa, știa locul fiecărui lucru din gospodărie și veghea cu competența unei infirmiere intransigente asupra liniștii sufletești și fizice a bolnavei sale.

— Picăturile tale ? Le-ai lăsat în baie, mamă... ți le aduc... dar nu, n-ai nevoie de șal, e foarte cald... așază-te aici, ține-i companie Elisabethei, eu pregătesc ceaiul.

Văzându-le pe cele două femei, Elisabeth înțelese mai bine pentru ce Arlette nu se măritase încă. Ceaiul și biscuiții sosiră pe o masă rulantă și doamna Crespin se învioră : îi plăceau la nebunie dulciurile. Mâncând mereu, cu distincție, o întrebă pe Elisabeth despre viața ei la Paris, despre părinții ei.

— Sunt așa de fericită că sunteți prietenă cu fiica mea. Ar trebui să veniți mai des.

După ceai, se retrase pentru a se lungi în camera sa, din care reveni după o oră, căutându-și geanta, canavaua și ochelarii. Ar-

lette o instală cu lucrul ei într-un fotoliu, apoi se înapoie lângă Elisabeth, care frunzărea un album cu fotografii și o întrebă pe neașteptate dacă i-ar plăcea să asiste cu ea la manifestația de 14 iulie.

— Ferestrele birourilor noastre dau înspre Champs-Elysées. Patronul mi-a permis să aduc prieteni. M-am gândit la tine și la verișoara mea Madeleine. E încântătoare. Din nefericire, soțul ei n-o va putea însoți; a fost operat de apendicită și e încă în spital. Vom fi deci noi trei. Se pare că va fi cea mai fastuoasă ceremonie de la Victorie. Cincizeci de mii de militari, îți dai seama ?

Elisabeth surâse de acest entuziasm, în care se evidenția atavismul fiicei de ofițer. În ce o privea, nu prea gusta paradele militare, dar acceptă invitația din lipsă de altceva.

A doua zi poștașul îi aduse o scrisoare din Londra. Deschizând-o, încercă o bucurie naivă, comparabilă cu cea pe care o simțise când primise trandafirii. Două pagini cu o caligrafie simplă și regulată. Se repezi sus. Bertrand o informa că era foarte ocupat, că nu vedea decât oameni de afaceri și că aștepta ca o recompensă clipa când se va urca în avion. Complimentele pe care i le adresase odinioară o impresionau mai puțin decât veștile simple pe care i le dădea azi. Relatându-i despre treburile și tracasările sale, îi trezea mai multă încredere. Tocmai faptul că omitea să-i scrie ca unei femei frumoase o flata cel mai mult, sigur, pentru că ea avea nevoie de prietenie; se abținu să-i răspundă.

La 14 iulie, Elisabeth se sculă foarte devreme, deschise obloanele, îmbrățișată de soare. Arlette îi recomandase să fie la birou înainte de ora nouă. Era ora opt și jumătate când ieși din casă. Un zgomot surd cuprinsese orașul. Înspre Champs-Elysées, Elisabeth se pomeni prinsă într-o mulțime îmbrăcată sărbătorește, pe care o supravegheau în mod penibil, înapoia barierelor albe, agenți de poliție și gărzi mobile. În toată îmbulzeala aceea, vânzători ambulanți vindeau periscoape de carton, cocarde tricolore și fotografiile suveranilor englezi, a căror vizită era așteptată

pentru săptămâna următoare. Toate fațadele erau pavoazate cu culorile naționale britanice și franceze. Fântânile din Rond-Point împrăștiau stropii lor scânteietori în fața uriașelor drapele și a piramidelor de sticlă. La capătul bulevardului, Arcul de Triumf era și el împodobit de o mulțime de fâlfâiri albastre, albe, roșii. Pe șosea, mașini stropitoare împroșcau cu apă pavajul. După retragerea lor, șoseaua păru mai largă între cei câțiva gură-cască. Elisabeth înainta greu, ajutându-se de coate și umeri. O cocardă îi fusese prinsă de corsaj. Biroul în care lucra prietena ei era la al patrulea etaj al unui imobil sever, în care treizeci și șase de firme își etalau plăcile de aramă gravată și ștergătoarele cu inițiale. Liftul se opri în fața unei uși de lemn masiv, pe care o înveselea următoarea inscripție cu litere de aur pe fond negru: „Stabilimentele Buffelin import-export. Intrați fără a suna". Elisabeth intră. Arlette o primi în anticameră și o prezentă verișoarei sale Madeleine, care-și aranja părul în fața unei oglinzi. Madeleine era blondă și vizibil însărcinată. Nefiind prevenită de starea ei, Elisabeth simți o jenă subită la vederea acelui pântec mare, pe care o mică vestă cu niște pliuri vagi abia îl ascundea. Alte persoane se îngrămădeau în birouri, printre mașinile de scris acoperite cu husele lor negre. Arlette le duse, pe Elisabeth și pe Madeleine, în mica încăpere în care lucra ea de obicei.

— Aici nu vom fi deranjate. Vrei să te așezi, Madeleine? Nu ești cumva obosită? Nu ți-e prea cald?

Madeleine protestă: era sănătoasă tun. Elisabeth află că această tânără femeie era deja mama unui băiat de patru ani — în prezent la țară, la bunicii săi — că soțul ei, André, își revenea foarte bine după „șocul operatoriu" și că spera să-l aducă acasă înainte de sfârșitul săptămânii. Acordurile *Marseillaise*-ei întrerupseră aceste confidențe de soție fericită și la care totul era bine chibzuit.

— Gata, strigă Arlette. Sosește președintele Republicii! Tribuna oficială e foarte aproape, între strada Presbourg și strada Galilée. Veniți repede pe balcon!

Se îndreptară împreună spre ușa-fereastră. Orașul fremăta sub picioarele lor. Sprijinită în coate pe balustradă, Elisabeth descoperea, jos, o mare de oameni pe trotuare și șoseaua goală și lucitoare care aștepta. Deodată, mulțimea se năpusti în valuri mari înspre bariere. Primele rânduri se înghesuiră. Copiii erau cocoțați pe spinările tatilor. Pe șosea, în sunetul strident al trompetelor, gărzile republicane călare înaintau în rânduri strânse, cu căștile scânteind. În urmă veneau politehnicienii, ascunzându-și știința sub impunătoarele lor bicornuri, apoi cursanții de la Saint-Cyr, iar în grupuri compacte, cu penajul roșu și alb în fruntea chipielor, avansau alți elevi ai marilor școli militare... Arlette cunoștea toate uniformele. În hărmălaia muzicii și a aclamațiilor, arunca informații fără drept la replică: „Asta-i Saint-Maixent! Asta-i Poitiers! Nu, e Vincennes... Ah, echipajele flotei..."

Din mulțime se ridicau ovații înspre pompoanele roșii. Apoi se iviră, cu un pas sprinten, vânătorii de munte, cu bereta pe sprânceană, batalioane întregi, cu pioletul în mână și cu schiurile pe umăr, zuavii, trupele de fortăreață, regimente de infanterie în ținută kaki... Arcul de Triumf lăsă să curgă înaintea lui un fluviu mare de oameni, arme și drapele. Muzicile militare se schimbau, fețele, toate identice, luau locul una alteia, brațele se mișcau în cadență, inflexibilul lan de puști se ondula imperceptibil.

— E splendid! Splendid, repeta Arlette, roșie de entuziasm și cu mâinile crispate pe bara de sprijin.

Până și Elisabeth era impresionată de acest spectacol de forță și disciplină.

— Da, murmură ea, nu m-așteptam la asta!

Inima îi bătea în ritmul sacadat al alămurilor și al tobelor. Un sentiment de mândrie îi învăluia toată ființa, de parcă niciodată până acuma nu bănuise grandoarea țării ei. Franța era frumoasă, puternică, invincibilă.

— Există, cu siguranță, observatori germani cam peste tot, zise Arlette. Văzând 14 iulie al nostru nu se simt în apele lor...

— Spahiii! strigă Elisabeth cu același ton cu care salutase răsăritul soarelui.

Ei erau, într-adevăr, spahiii algerieni, cu burnusuri alb-roșii, spahiii marocani, cu burnusuri alb-negre. O hoardă de războinici sălbatici, pe niște cai mici, înnebuniți de sunetul strident al fluierelor deșertului.

Ei cedară locul formațiilor de cavalerie regulată. Mulțimea urla, apoi devenea tăcută, și rămânea nemișcată, în poziție de drepți, salutând drapelele.

După ce oamenii și caii își terminară defilarea, sosiră cu un zgomot teribil mașinile. Poduri întregi montate pe roți, mașini grele blindate, de culoarea ierbii și a pământului fertil, pline de soldați cu pușca la mână. Camioane în toate nuanțele toamnei, mașini blindate grele, tunuri tractate, cu țevi lungi lucitoare, piese de D.C.A. cu gurile ascuțite către cer. După o scurtă pauză, șoseaua vibră, gata să se disloce, și o coloană de tancuri își făcu apariția. Mai întâi cele mici, oarbe, ermetice, apoi cele mari, purtând pe flancuri nume de orașe sau de provincii. Fortărețe în marș, ele înaintau încet, zgomotos, zguduind pământul și emanând vapori albăstrui de benzină, care se ridicau tremurător în aer, stânjenind rândurile. Un coleg al Arlettei intră pe neașteptate în birou:

— Ați văzut astea? Ce mașinărie! Cu linia Maginot în față și acești câini de pază în spate, nu ne temem de nimic! Hitler nu-i, totuși, nebun!

O vâjâială asurzitoare îi acoperi vocea. Escadrile de avioane survolau Champs-Elysées la joasă altitudine. Oamenii își dădeau capul pe spate. Tot trotuarul era înțesat cu chipuri prelungi, asemenea unui arbore care-și arată dosul frunzelor când îl bate vântul. Elisabeth radia de bucurie. Madeleine își astupă urechile.

— Formidabil, exclamă Arlette, sucindu-și gâtul ca să privească în sus.

Când ultimele avioane dispărură la orizont, iar ultimele tancuri trecură îndreptându-se către Place de la Concorde, zumzetul orașului părea tot atât de plăcut, ca tăcerea unei mări liniștite.

Ultima atracție a sărbătorii, Renault-ul negru al președintelui Lebrun coborî în Champs-Elysées, escortat de gărzi republicane în mare ținută. Aclamații fură adresate personajului solemn, cu mustăți, care saluta cu un gest moale al mâinii. Mulțimea începu să se împrăștie, aspirată de baruri și de gurile de metrou.

— Să așteptăm puțin, zise Arlette. Când va fi mai puțină lume, vom merge să bem un pahar.

În zadar avură răbdare; când coborâră în stradă, toate cafenelele erau încă înțesate de consumatori. Cu mare greutate găsiră o masă liberă în fundul sălii Triumf. În jurul lor, într-un decor de stuc, de stofe roșii și de oglinzi poleite, stăteau așezate cot la cot, farfurioară lângă farfurioară, familii întregi, pe care tumultul marșurilor militare le năuciseră. Oamenii sorbeau berea spumoasă cu o lăcomie soldățească. Femeile, obosite, transpirate, cu nasul lucind, își făceau vânt cu un ziar — în care cu litere groase era scris titlul: „Franța, puternică prin armata sa și liniștită în sufletul său". Madeleine căzu lată pe canapea și-și recupera forțele sorbind un ceai de mentă. Elisabeth o socoti excesiv de animalică în maternitatea sa.

— Dacă am prânzi aici toate trei ? propuse Arlette.

Madeleine acceptă numaidecât. Soțul ei având nevoie de odihnă, era liberă până la ora trei. În ciuda puținei simpatii pe care i-o inspira această ființă voluminoasă, Elisabeth acceptă și ea. Șeful de sală le însoți până la o altă masă, ascunsă într-un intrând de ipsos și fier forjat. Alături de ele, niște gurmanzi corpolenți vorbeau germana și devorau un homar „à l'américaine".

— E o nebunie ce se-ntâmplă la Paris, în ultimul timp, șopti Elisabeth. De ce vin și ce vor să facă în Franța ? Să ne spioneze?

— Sau să-și potolească foamea, zise Madeleine, acasă la ei sunt teribil de cumpătați.

— În tot cazul, dacă au văzut defilarea, au înțeles că n-avem nevoie să ne lipsim de unt ca să avem tunuri, zise Arlette.

Cât mâncară, Elisabeth fu obsedată de vocile aspre ale vecinilor de masă și de manierele afectate ale Madeleinei, care, în mod categoric, o agasa. De la avort suporta greu fandoseala unor

mame de familie, mândre de plodurile lor prezente și de cele de pe drum. Cum de putea oare această femeie să se arate în public când sarcina ei sărea în ochi ? „Dacă aș fi fost în starea ei, nu m-aș fi arătat în lume, își zise ea. Aș fi rămas închisă în casă. Până și propriului soț m-aș fi jenat să-i ofer vederea pântecului meu, rotunjit". De îndată ce se substitui, doar cu gândul, Madeleinei, o copleși un regret dureros. Nu-i mai era foame. Masa se prelungea. Cu efort, luă parte la discuție.

— André ar vrea încă un băiat, zicea Madeleine, dar eu aș vrea o fată. O fată e mult mai dulce și are mai multe calități, e mult mai atașată de mama sa...

— Fată sau băiat, oricum va fi bine venit, zise Arlette, tăindu-și puiul. Dacă ai ști cât te invidiez că ai copii !

— Într-o zi vei avea și tu, zise Madeleine, cu aerul unei specialiste.

— Dacă s-ar putea să ai copii fără să te măriți, îți jur că nu m-aș jena ! spuse Arlette. Ce vrei ? Îmi place foarte mult să țin un copil în brațe, dar pentru o celibatară e dificil. Dar tu, Elisabeth ?

Elisabeth tresări, ca pusă sub acuzație, și îngăimă :

— Poftim ?

— Iubești copiii ?

— Absolut deloc, zise ea cu un ton agresiv.

Și îndată își reproșă ieșirea.

Madeleine încremeni, buzele i se strânseră, ca o cicatrice ; se considera ofensată. O atmosferă de gheață se instală la masă. Chelnerul aduse ananas cu cireșe. Arlette se forță să salveze situația, murmurând cu un surâs indulgent :

— Asta o spui acum, Elisabeth, dar o să vezi, mai târziu, îți vei schimba părerea.

Totuși, Madeleine nu se putea mulțumi cu această slabă concesie făcută maternității. După ce-și hăpăi ananasul cu cireșe, din patru înghițituri, pretinse că era târziu, că soțul ei o aștepta la spital, mulțumi Arlettei pentru acest „încântător prânz" și plecă, jignită, cu obrazul împurpurat, cu dosul ei plat, cu burta

împinsă înainte. Rămânând ca între femei fără obligații, Elisabeth și Arlette comandară cafea.

— De fapt nu ți-a plăcut că mi-am invitat verișoara, zise Arlette.

— Ba nu ! murmură Elisabeth. E plăcută !...

Arlette aprinse o țigară, lansă un jet de fum și suspină :

— Nu te forța să fii amabilă. Cu mine asta n-are importanță. Azi ești prost dispusă ?

— Nici vorbă.

— Ba da ! Încep să te cunosc. Am impresia că nu ești prea fericită.

— Ce idee ! replică Elisabeth. De ce ?

— Pentru că tu nu ești făcută să trăiești singură.

— Dar tu ?

— Cu mine-i altceva. Eu sunt o fată bătrână tipică în toată splendoarea ei. Eu mi-am organizat existența în așa fel ca să nu rămân niciodată fără ocupație. Mai întâi, o am pe mama, care are nevoie de atenția mea, de duioșia mea. Și pe urmă munca, sportul, prietenii, bridge-ul, lectura... nici un minut liber !

— Eu sunt aproape în aceeași situație ca tine, zise Elisabeth.

— Ia să vedem ! Privește-te pe tine și privește-mă și pe mine. Am eu un cap care să stârnească pasiuni ? Dar tu, Elisabeth, cu ochii ăștia, cu surâsul tău, ești din alt soi, cel al femeilor care sunt făcute pentru dragoste, pentru viața în doi. Se degajă din tine un farmec așa de învăluitor, încât actuala ta singurătate nu e decât un accident ! Eu știu că ai avut un trist început, că divorțul te-a marcat. Fără îndoială că te-ai măritat cu un om care era incapabil să te înțeleagă...

— Ba nu, Arlette... soțul meu era un bărbat minunat.

— Nu putea fi un bărbat minunat, dacă n-a știut să te păstreze. În sfârșit, să admitem că vina a fost de ambele părți. Oricum va fi fost, nu e un motiv ca, înșelată o dată, să nu mai crezi în nimic, sau în nimeni. Sunt convinsă că într-una din zilele următoare mă vei căuta să-mi spui că ești îndrăgostită și că te vei marita.

Elisabeth izbucni în râs :

— Draga mea Arlette, dac-aș fi vrut să mă mărit, aș fi avut ocazia s-o fac de mai mult de doi ani.

— De asta nu sunt așa sigură... ție ți-ar trebui un bărbat excepțional !

— Căruia-i plac papucii și copiii...

— Papucii, nu, copiii, da... un bărbat care să te domine și să te protejeze...

— Dacă-l descoperi, ți-l las ție, replică Elisabeth.

— Ochii tăi îmi spun contrariul, murmură Arlette, punându-și mâna pe cea a prietenei sale.

Sub privirea ei întrebătoare, se închise din nou, de teamă să nu fie antrenată în confidențe mai ample. Nu mai vroia să vorbească despre ea însăși și, totuși, afecțiunea Arlettei îi făcea bine. Alături de această fată cumsecade și sănătoasă, tristețea era o consolare. Rămaseră mult timp așa, discutând despre ele, într-o plăcută și pudică solidaritate feminină. Nemții se ridicară de la masă, lăsând în urmă un miros acru de trabuc.

— Uf ! zise Arlette. Suntem din nou singure ! Și cafeaua s-a răcit !

Își bău ceașca dintr-o înghițitură și-și aprinse o altă țigară.

— Fumezi prea mult ! zise Elisabeth.

— Și ce ? E singurul viciu pe care mi-l permit. Am să-ți fac o propunere : cum tu ești pariziană numai de două luni, aș vrea să-ți arăt Parisul, de 14 iulie.

— Dar l-am văzut, draga mea.

— Nu-i vorba de defilarea militară. O să ne plimbăm pe străzi, să ne-amestecăm în mulțime, să privim balurile de cartier...

— Ca să-mi găsești un soț ? întrebă Elisabeth.

Avea un aer atât de hazliu formulând această întrebare, încât Arlette pufni în râs, o trată drept o caraghioasă și strigă :

— La urma urmei, de ce nu ? Ce te atrage mai mult ? Montparnasse, Montmartre ?

— Montmartre, zise Elisabeth.

Își împărțiră costul prânzului — două treimi pentru Arlette, o treime pentru Elisabeth — și luară metroul până la stația Pigalle.

Fură brusc șocate de vacarmul sărbătorii populare. Pe toată întinderea bulevardului, între casele cenușii și pavoazate, se întindea șirul interminabil al loteriilor, biliardului japonez, tirului cu carabine, manejelor, barăcilor cu monștri și scrânciobur ilor. Muzicile se revărsau asupra unei mulțimi surescitate de zgomot, căldură și îmbulzeală. Femeile scoteau țipete, tamponându-și între ele mașinuțele. Porci roz plimbau cupluri vesele, fete cu pulpele goale și cu priviri pierdute aiurea. Un tată de familie, numai în cămașă, boxa un negru de ghips, cu pântecul din piele elastică, iar soția, copiii, uimiți, urmăreau pe un cadran acul indicator care măsura forța herculeană a șefului de trib !

— E extraordinar, sunt încântată, am doisprezece ani ! îngăimă Arlette.

— Și eu la fel, surâse Elisabeth.

Se revedea, copil, în fața aceloraşi pânze pictate, și a aceloraşi oameni ce făceau reclamă cu glasuri răgușite. Totul i se părea mai mic, mai sărac, mai șters decât altădată. Rozul porcilor era murdar, cestile chinezești expuse la loterie erau prea de curând aurite, clovnul de la toba mare părea bătrân și fără haz. Spre deosebire de Arlette, care zburda de entuziasm, ea își stăpânea emoția și înainta cu un pas prudent, ca într-un vis, neîndrăznind să trăiască prezentul, de teama de a nu distruge trecutul. Atrași de aceste două tinere care hoinăreau cu nasu-n vânt, niște bărbați le acostară cu zâmbete provocatoare :

— Nu vă plictisiți singure, domnișoarelor ? N-are rost să umblați singure când sunteți așa de drăguțe !... Veniți să faceți un tur la bal cu tovarășul meu și cu mine...

Se adresaseră unor surde, își dădură seama îndată, și le lăsară să plece ridicând din umeri. Atunci Elisabeth și Arlette își confruntară părerile pe un ton serios : „Cel mare, mai țigănos, n-arăta rău deloc !“

— Ce oroare — avea niște urechi ca foile de varză și dinții galbeni !

— Ah, n-am observat.

Și-au încercat norocul la tragerea la țintă, au aruncat inele asupra sticlelor de șampanie, fără a atinge măcar una, și au dat greș în fața unui aparat care, pentru cincizeci de centime, prezicea viitorul. În schimbul sumei, Arlette primi, într-un taler mic de lemn, un bilețel albastru, care o sfătuia să-și menajeze ficatul și să se ferească de o anumită femeie blondă cu gânduri rele, și Elisabeth, un mic bilet roz, care o avertiza despre apropiata sa fericire cu un domn brun și despre o moștenire neașteptată. Mai plătiră o dată și de data asta moștenirea și domnul brun fu ă pentru Arlette, în timp ce Elisabeth se vedea amenințată de femeia blondă și de boala de ficat. Râdeau așa de tare, încât niște capete din mulțime se întoarseră spre ele. Fără să-și dea seama, coborâseră pe bulevard până la stația de metrou Anvers. Elisabeth își ridică ochii și citi firma unei cafenele, pe partea opusă : „Cristal". Un nor de amintiri îi revenea în minte. Cafeneaua părinților săi ! Și deasupra, o fereastră deschisă — cea a camerei sale. Cine o locuia acum ? Cu un pas rapid, ea traversă strada. Arlette alergă după ea :

— Unde te duci ?

— Nu ți-e sete ? Hai să bem ceva !

— În bistroul ăsta ? Am putea găsi ceva mai bun !

— Nu, Arlette, n-am putea găsi ceva mai bun, murmură Elisabeth.

De cum intră în sală, o cuprinse o emoție foarte plăcută. Nimic nu se schimbase din decorul copilăriei ei. Recunoștea canapelele cu mușama maro, fierbătorul cu filtru pentru cafea, globurile albe ale becurilor, oglinzile cu cadru ornamentat, reclamele, cutiile cu țigări de pe rafturi, mirosul de aperitive și de rumeguș. Ghirlande subțiri de hârtie colorată atârnau de tavan. N-ar fi fost deloc surprinsă să-l vadă pe tatăl său la tejghea și pe mama la casă, dar cei care erau în locul lor erau niște necunoscuți : un bărbat gras, cu bărbie triplă și o femeie palidă,

cu ochelari și cu o față posacă. Elisabeth puse ochii pe o masă liberă, îi făcu semn Arlettei și se așezară, în timp ce băiatul alerga șchiopătând să ia comanda.

— Două halbe.

Acum Elisabeth privea scara turnantă care ducea spre sala de biliard și spre camere. Acolo sus — ea era sigură de asta — era o fetiță palidă, cu ochi negri care, aplecată la fereastră, contempla sărbătoarea bâlciului și regreta că n-avea decât zece ani. Dintr-un minut în altul, avea să coboare pe furiș. Pe rampă avea să apară o mână mică, albă. Două pupile uimite aveau să se deschidă asupra lumii zgomotoase a celor mari.

Chelnerul puse halbele pe masă. Elisabeth nu-și lua ochii de la scară. Fiecare treaptă îi era cunoscută ca o parte din ea însăși. Învârtind paharul în palme, se lăsă în voia unui sentiment nostalgic de privare, de deposedare arbitrară. Intră o femeie grasă, urmată de un mic ștrengar care sugea un cornet de înghețată. Îl cumpărase, probabil, de la *Glacier suisse*, de alături. Fistic și vanilie.

— Acestea erau aromele mele preferate.

— Ce ai ? întrebă Arlette. Ești atât de gânditoare.

— Dac-ai ști unde suntem !

— Într-o cafenea oarecare.

— Nu. Aceasta a aparținut părinților mei. Au vândut-o acum opt ani, ca să ia hotelul „Două capre sălbatice“ la Megève.

— Nu e posibil ! strigă Arlette. Te credeam savoiardă.

— Nu, sunt poate mai pariziancă decât tine.

— Atunci balurile, bâlciurile, ție nu-ți e nimic necunoscut din toate astea, se-nțelege. Și eu care voiam să te uimesc... Ah ! Că deșteaptă mai sunt ! Reflectă un moment și adăugă : Ciudat, eu nu te văd, copilă fiind, în mediul acesta !

Elisabeth sorbi din berea rece și amară :

— Totul era așa de simplu, zise ea. Eu nu-mi închipuiam c-ar fi pe lume un loc mai frumos, mai amuzant, mai elegant decât acesta. Părinții mei țineau cafeneaua. Unchiul meu Denis, fratele mai mic al mamei mele, muncea cu ei. Eu îl adoram...

— Asta-i bună ! Ce surpriză ! strigă Denis.

Împinse un țap pe tejghea, în fața unui client și-și șterse mâinile cu o cârpă. Mânecile cămășii îi erau suflecate. Deasupra papionului, fața îi radia de bucurie. Elisabeth și Arlette se îndreptară spre el, sub bolta de hârtie imprimată, de lampioane tricolore și mici drapele. Clémentine apăru la rându-i într-o rochie verde vaporoasă, care părea împrumutată de la decorarea pereților.

— Elisabeth ! Ce bine c-ai venit ! Chiar ieri îi spuneam lui Denis : ne-a uitat ! Și iată-te !

Elisabeth făcu prezentările, povesti ce-a făcut toată ziua și promise să rămână cu prietena sa pentru bal, care trebuia să reînceapă la ora nouă. Denis îi mulțumi cu un sărut pe obraz. Se dansase deja toată după-amiaza, cu chef. Pentru moment, muzicanții se odihneau în odaia din spate.

— Ne pregăteam tocmai să luăm o gustare, zise Denis, o să mâncați cu noi. Ba da, ba da. Veniți repede. Va fi liniște încă vreo jumătate de oră...

Arlette onoră din plin plăcinta de țară și un vin de Bordeaux, special, căruia Denis îi lăuda calitățile. Era pretutindeni în largul ei, găsind pe loc manierele și tonul care conveneau anturajului. Insistase ca Elisabeth s-o ducă la cafeneaua din strada Lepic. Acum, ea flecărea cu Clémentine și cu Denis, ca și cum erau vechi cunoștințe.

Ajunseră la brânză, când sala și terasa începură să se umple. Orchestra se instală pe o estradă aproape de ușă. Ea se compunea dintr-un acordeonist voinic, în veston din stofă lucioasă și dintr-un baterist, un tip având pe cap o șepcuță. Chelnerul și ajutorul său își reluară serviciul, târșindu-și picioarele. Abia își înghițiseră mâncarea ; oboseala se vedea pe fețele lor palide. Chemată de datorie, Clémentine se pudră din nou, își schimbă rochia și se prezentă bine dispusă la casă. Denis, la rându-i, se postă în dosul tejghelei, lăsându-le pe Elisabeth și pe Arlette la masă. Sunetele unui fox-trot izbucniră cu violență. Era deschi-

derea balului. Se dansa în sală și pe trotuar. Chipurile oamenilor erau grave. Cei mai sprinteni își strângeau partenera în brațe mișcându-și picioarele cu repeziciune, cu o privire concentrată, cu umerii țepeni, cu un surâs trufaș pe buze. Alții dansau zbânțuindu-se, în fața vreunei femei fardate, pe care o strângeau pantofii. Un sfrijit avea ca parteneră de dans o matroană durdulie. Un cuplu mai vârstnic se legăna, ochi în ochi, lăsându-se în voia amintirilor unor zile de 14 iulie de odinioară. Niște puști se fugăreau în zigzag printre oamenii mari. Două fetițe, ca de vreo zece ani, una în rochie roșie, cealaltă în rochie albă, se învârteau ținându-se de mâini printre mulțimea de pantaloni și de ciorapi de mătase. Portăresele ieșeau în pragul ușilor. Niște menajere cu capetele descoperite coborâră din bucătăriile lor în stradă. Un sat lua naștere în plin centrul Parisului. Chelnerii transportau coroane de rubine și topaze pe tăvile lor. Denis întoarse un comutator și o ghirlandă de becuri multicolore se aprinse pe frontonul cafenelei. Consumatorii scoaseră un „Aa !..." admirativ. Cerul era albastru și cald. Din când în când, câte o mașină claxona vrând să treacă prin adunarea care blocase strada.

— Aș avea chef să dansez și eu ! suspină Arlette.

— Așteaptă puțin, zise Elisabeth ridicându-se.

Se duse spre unchiul său și întrebă :

— Ne inviți ?

El clipi din ochi :

— Chiar acum. Mai întâi tu, prietena ta pe urmă !

Și, aplecându-se spre un client rezemat în coate pe tejghea, îl anunță cu mândrie :

— Vedeți, domnule Richelet, aceasta e nepoata mea !

Domnul Richelet se înclină cam prea adânc, ca un om care băuse ceva mai mult, dar care ține să păstreze aparențele echilibrului și curtoaziei. Denis își aranjă nodul papionului și intră cu nepoata sa în înghesuială. Orchestra cânta un vals vesel, punctat cu clinchete de aramă și cu răpăieli de tobă. Denis dansa ușor, vioi și învârtindu-se mult, după tradiția balurilor câmpenești. Toba mare strănuta ritmic. Acordeonistul își luă o pauză

și-și strânse instrumentul, cu cureaua de gât, cântând cu o voce răgușită :

Fericiți ca peștii-n apă,
Pe podeaua vacilor !...

Elisabeth pufni în râs :
— Oprește-te sau cad !
— Așa crezi tu ? strigă el ; cu mine nu riști nimic !
O atrase în stradă.

O să dansăm în toate crâșmele
Pe podeaua vacilor !...

Lăsându-și capul pe spate, ea văzu ferestrele luminate, iar deasupra acoperișurilor negre, o stea.

6.

Drapelele rămaseră arborate pentru primirea suveranilor britanici. La 19 iulie Parisul se trezea într-o atmosferă monarhică. Fațade decorate cu culorile lui Union Jack, motive heraldice luminoase, în vitrine, portrete ale maiestăților... Ziarele celebra cu emfază alianța celor două mari popoare, reafirmată la momentul oportun prin vizita regelui George al VI-lea și a reginei Elizabeth în Franța. După plecarea lor, drapelele dispărură, iar Bertrand Lesaulnier sosi. Reîntâlnindu-l, Elisabeth înțelese ce mult îi lipsise. Ieșiră din nou împreună : restaurant, teatru, concert... Îi împrumută Elisabethei cărțile lui favorite. Le citea cu pasiune, discutau despre ele, iar el era întotdeauna de acord cu observațiile ei. Susținea că avea un spirit critic foarte dezvoltat.

Cum să nu fi fost încântată că un bărbat de vârsta lui și atât de important îi căuta compania și ținea seama de părerile ei! Cu toate că el se străduia mereu să schimbe decorul și pretextul întâlnirilor lor, ea nu simțea că i-ar fi obligată cu ceva, atât părea el de fericit să-i consacre timpul său liber. Acum avea doi prieteni: Arlette și Bertrand. Amândoi meritau afecțiunea ei. Făcu planul să aranjeze o întâlnire între ei. Într-o duminică după masă, cum Arlette venea s-o ia la cinema, ea îi vorbi întâmplător despre Bertrand Lesaulnier.

— Trebuie neapărat să ți-l prezint, într-o zi. Sunt sigură că-ți va plăcea! E un om remarcabil! Un bun prieten! Un sfătuitor prețios.

— Un frate, nu? zise Arlette.

Avea un surâs așa de ambiguu, încât Elisabeth se supără.

— Evident, nu mă crezi! strigă ea.

— Ba da, ba da! Eu văd chiar foarte bine cuplul de buni prieteni pe care-l formați amândoi.

— Dar, Arlette, îți jur că nu e nimic între mine și acest om, știi ce înseamnă nimic!...

— N-am susținut nici o clipă contrariul! zise Arlette.

Continua să surâdă. Decepționată de neînțelegerea celei mai bune prietene, Elisabeth renunță de a o mai convinge și schimbă subiectul. În seara următoare, Arlette îi telefonă, tocmai când ea îl aștepta pe Bertrand. Trebuiau să cineze într-un restaurant din Bois de Boulogne. De obicei, își dădeau întâlnire într-un bar. Asta era prima dată când el avea să intre în casa ei. În vederea acestei vizite își lustruise mobila, și-și umpluse vazele cu flori. În timp ce Arlette îi vorbea despre apropiatul ei concediu, Elisabeth inspecta apartamentul cu o privire mulțumită.

— Niște prieteni îmi propun să mergem să ne petrecem concediul la Aveyron, zicea Arlette, dar eu prefer să plec singură în Tyrol...

Se auzi soneria și Elisabeth o rugă:

— Mă scuzi, sună cineva la ușă, mă duc să deschid...

Era Bertrand. Îl primi, rugându-l să ia loc, în timp ce ea reluă convorbirea. Dar Bertrand preferă să stea în picioare.

— Alo, Arlette ?... spuneai că... da, Tyrol, ar fi foarte bine.

El admira mobilele, stampele și se făcea că nu ascultă conversația.

— Sigur că da, mă va costa mai mult, continuă Arlette, dar, cu atât mai rău ! O dată ajunsă acolo, mă voi descurca. Eu nu cunosc Tyrol-ul. Dar tu ?

— Nici eu, zise Elisabeth.

Bertrand se întoarse spre ea și clătină din cap cu un aer admirativ, pentru a o face să înțeleagă că aprecia felul în care se instalase. Elisabeth îi răspunse printr-un surâs. Vocea Arlettei se auzea în receptor :

— Am căpătat toate informațiile printr-o agenție de voiaj ; o să ți le arăt.

— Da, da, zise Elisabeth. Acum, scuză-mă, trebuie să te las...

— Vai de mine ! Te-am deranjat ! își exprimă temerea Arlette. Acea sonerie n-a fost cumva o vizită ?

— Ba da.

— Oh, trebuia să-mi fi spus imediat. Aș fi închis. Pariez că se află acolo amicul tău, Bertrand...

— Da, zise Elisabeth, aruncând o privire spre Bertrand, care se apropiase de fereastră și se uita în stradă.

— Atunci nu-i nevoie să-ți urez o seară plăcută. Sunt sigură că nu te vei plictisi. O să te chem din nou, mâine...

— Da, la aceeași oră.

— Vei fi singură ?

— Sigur că da, zise Elisabeth, cu un râs înăbușit. Ce-ți închipui ?

Închizând telefonul, se simți jenată, ca și cum Bertrand ar fi auzit cuvintele ironice ale Arlettei, dar el avea o față perfect destinsă.

— Tot ceea ce văd aici îmi place, zise el. Te recunosc în cele mai mici detalii. Acum, chiar când vei fi departe de mine, nu-mi va fi greu să te imaginez...

Ea socoti această reflecție foarte stranie. Și dacă Arlette avea dreptate ?

— Unde mergem ? întrebă ea.

— Păi... Unde vrei... eu îți propusesem să cinăm în Bois de Boulogne...

— Într-adevăr, uitasem.

Se grăbea să se vadă afară cu el, într-un loc impersonal, într-o mulțime de necunoscuți. La plecare, portăreasa ridică perdeaua de tul pentru a-i vedea mai bine.

— Vrei să fii șoferul meu azi ? întrebă Bertrand, deschizând ușa mașinii.

— Cu plăcere, dacă nu te deranjează.

— Să mă deranjeze ? De ce ? Te descurci de minune !

Înainte de a fi aflat că știa să conducă, îi cedase uneori volanul, în timpul plimbărilor lor. Intrară pe Champs-Elysées către Etoile și se angajară în Bois de Boulogne. Sub cerul posomorât și cald, castanii își legănau frunzele.

Amenința furtuna. Elisabeth se gândea cu tristețe că Arlette avea să plece foarte curând spre Tyrol. I-ar fi plăcut și ei să petreacă măcar câteva zile la munte, alături de părinții săi, dar nu putea să-și acorde acest concediu câtă vreme domnișoara Pologne renunțase cu foarte mare amabilitate la al său, pentru a o pune pe ea la curent cu afacerile. Mulți parizieni părăsiseră deja capitala. Turiști, ciudat îmbrăcați, le luaseră locul pe străzi, pe terasele cafenelelor. La 15 august n-aveau să mai fie decât ei pe Champs-Elysées. Fără îndoială, Bertrand avea să-și ia și el concediu. Elisabeth îl întrebă cu un ton firesc :

— Nu, zise el, anul acesta nu mă voi mișca de aici.

Ea-și ascunse cu greu satisfacția pe care i-o pricinuia această veste. Încă o întrebare îi mai veni pe buze, pe care, după o ezitare, o puse :

— Și copiii tăi ?

— Ei sunt la Saint-Jean de Luz, cu soția mea.

Promptitudinea răspunsului îi plăcu Elisabethei. Hotărât lucru, Arlette greșea neliniștindu-se. „În fond e un pic geloasă pe

prietenia pe care eu o am pentru Bertrand", își zise ea. Această idee o amuză. El o ghida :

— La dreapta, acum la stânga și, iată-ne ajunși...

Ea execută un viraj lin și opri mașina în fața restaurantului. În aceeași clipă picături de ploaie se auziră pe capotă. Un servitor, desfăcând o umbrelă mare roșie, se repezi pentru a-și apăra clienții de ploaie. Aleseră o masă înăuntru, aproape de o ușă cu geamuri. Elisabeth era foarte bine dispusă, dar Bertrand părea îngrijorat. În mai multe rânduri, contrar obiceiului său, lăsă conversația să lâncezească. Către sfârșitul mesei, Elisabeth îi vorbi despre cea mai bună prietenă a sa.

— Da, zise el, va trebui neapărat să ne-ntâlnim. Când va voi.

Dar tonul lui era lipsit de căldură.

— Îmi pari ciudat, Bertrand, zise Elisabeth. Ești obosit ? Ai necazuri ?

Chelnerul aduse niște prăjituri cu fructe glasate și frișcă...

— Necazuri ? oftă Bertrand. Nu, dar am destule pe cap la Paris, cu afacerile mele, telefoanele pe care le primesc, figurile pe care le văd în fiecare zi în birou...

— Tu nu vrei să-ți iei concediu ? Ai avea, totuși, mare nevoie de el, zise ea.

El ridică linguriță, o puse la loc și o licărire apăru în lentilele ochelarilor săi.

— Singurul concediu pe care mi-ar plăcea să-l iau, ar fi cu tine, Elisabeth, zise el.

Ea îl privi surprinsă :

— Cu mine ?. Nici să nu te gândești !

— Desigur, zise el, tu ai magazinul, dar ai putea să te-nțelegi cu vânzătoarea. Noi am pleca în week-end, tu și cu mine, pe malul mării. La Deauville, de exemplu. Nu-i departe !

Îl lăsă să vorbească, cuprinsă de-o nervozitate confuză, de o mânie nedefinită, care nu știa pe ce anume să se descarce. Această explicație, pe care rațiunea sa o refuza, toată acea parte invizibilă din ea însăși se afla aici, de mult timp pregătită. Era oare imposibil să-i arăți afecțiune unui bărbat,

fără ca el să-ți ceară imediat să depășești acest sentiment ? Erau așezați față-n față. Bertrand fixa asupra ei o privire plină de afecțiune, rugătoare. Ploaia se prelingea pe geamul întunecat.

— Vrei, Elisabeth ?

— Nu, Bertrand, zise ea.

— De ce ?

Își cântări cu grijă răspunsul. În cele din urmă șopti :

— Țin prea mult la prietenia noastră.

— Ce prietenie ? izbucni el cu violență. Eu nu-ți sunt prieten, Elisabeth, eu te iubesc.

Ea primi șocul printr-o imperceptibilă crispare a feței.

— E absurd ! îngăimă. Nu vreau să te aud spunând asta... Niciodată, niciodată !

El respiră adânc, ca un înotător după o scufundare.

— Iartă-mă, zise el în sfârșit. Am fost stupid. Vrei să plecăm ?

— Da.

Nu-i mai propuse să conducă. Instalată alături de el, în mașină, îi vedea de foarte aproape profilul dur, încordat, luminat de farurile mașinilor, în noaptea în care se legănau fantomatic arbori răvășiți de ploaie. Ștergătoarele bâzâiau spălând geamul. Bertrand era un monument de tăcere, o statuie. El nu-și descleștă maxilarele, până ce mașina nu se opri în fața casei. Ploaia se oprise, când coborâră pe trotuar. În lumina care venea de la barul din față, Elisabeth descoperi o față încruntată, care se pleca asupra mâinii ei :

— La revedere, Elisabeth.

— La revedere, răspunse ea.

Închizând poarta grea de la intrare, alungă imaginea siluetei bărbatului înalt, slab, cu brațele atârnând.

O dată ajunsă în camera sa, se crezu salvată de indispoziția care nu-i dădea pace încă de la sfârșitul cinei. Dar singurătatea, departe de a-i calma gândurile, le-nfierbânta mai mult. Gândul revenea mereu în același punct, ca un cal mânat peste obstacol de către un cavaler încăpățânat. Cum a putut să-și închipuie că raporturile cu Bertrand Lesaulnier se vor mărgini mereu doar la

încredere și simpatic? Era oare sigură că a reușit să-i inspire exact sentimentul pe care îl aștepta de la el? Nu-l stârnise, fără să vrea, pe acest bărbat, îngăduindu-i să ocupe în viața ei un loc important, așa cum el era în drept s-o spere? Nu-l condamna. Accepta să se recunoască, în parte, vinovată și, totuși, refuza să admită că ar fi trebuit să procedeze altfel. Nu-l iubea îndeajuns pentru a i se dărui. Niciodată, ori de câte ori s-au întâlnit, nu simțise dorința, fie chiar nemărturisită, ca el să o ia în brațe. Niciodată nu simțise nici cea mai slabă complicitate senzuală între ei. De altfel, dacă ar fi cedat unui asemenea imbold, decepția ei ar fi fost înspăimântătoare. El era căsătorit, avea copii. N-ar fi suportat să-l întâlnească acasă la ea, în taină, în timp ce soția lui legitimă s-ar fi bucurat de considerația cuvenită. Ar fi mai bine ca aventura lor să se termine așa, brutal, dintr-o lovitură clară și sănătoasă. Nu l-ar mai revedea, l-ar uita. Trăise foarte fericită înainte de a-l fi cunoscut. La rece, ea rezumă situația: „Am pierdut un prieten, asta-i tot". Aceste cuvinte răsunară în ea ca într-o biserică goală. Cum? Cu mai puțin de trei ore în urmă el era aici, vorbind, surâzând, privind mobilele, stampele, și, în acest moment, totul era deja așa de aproape de sfârșit. Pe noptieră se afla o carte pe care el i-o dăduse în ajun. Luă volumul, îl frunzări, îl puse la loc. Un val de tristețe îi invadă sufletul. „Oare ce gândește despre mine acum? Am fost prea dură cu el, dar era necesar..." Se duse în bucătărie, reveni în salon, deplasă un scaun. Își plimba privirea în dreapta și-n stânga, mâinile nu știau ce-ar putea face. Pentru prima oară de la sosirea la Paris, era cu adevărat singură. Brusc, atenția i se încordă. Liftul se oprea la palier cu zgomot de maxilare metalice. Se aude soneria: Elisabeth merse spre ușă, o deschise și se dădu înapoi.

— Te rog să mă primești, murmură Bertrand.

Voia să fie foarte calmă, dar o bucurie dezordonată îi accelera bătăile inimii. Incapabilă de a vorbi, îl invită pe Bertrand în salon și împietri, nehotărâtă, în mijlocul încăperii. Era tras la față, răvășit, cu o privire năucă.

— Elisabeth, zise el, despărțirea noastră a fost atât de brutală, de stupidă. Nu puteam să plec așa, spre nicăieri. Trebuia să te revăd, să-ți explic...

— Nu-i nimic de explicat!

— Ba da, și o știi și tu foarte bine. Susții că n-ai decât prietenie pentru mine. Nu-i adevărat, Elisabeth. Te înșeli asupra propriilor tale sentimente. Eu n-aș fi îndrăznit niciodată să-ți vorbesc cum am făcut-o dacă n-aș fi intuit că tu ai putea să mă înțelegi! Când ești cu mine, fața ta radiază. De ce? Pentru că, pur și simplu, ieșirile noastre te amuză? Nu! Tu nu ești o cochetă. Dă-i numele pe care-l vrei plăcerii pe care o încercăm de a fi împreună, dar admite că această plăcere există, și că e mai puternică, mai profundă, mai impetuoasă decât o banală simpatie!

— Nu o neg, zise ea, dar ce schimbă asta?...

— Ah, Elisabeth, cum poți să te îndoiești atât de tare de tine însăți și de mine? Ce schimbă asta? Dar schimbă totul, totul. Dacă mă iubești, fie cât de puțin, nu mai sunt probleme, nu mai sunt obstacole...

— Ba da, Bertrand.

— Care?

— Tu le cunoști tot atât de bine ca și mine.

Ochii lui Bertrand căpătaseră o strălucire intensă înapoia ochelarilor.

— Te gândești la soția și la copiii mei? zise el.

— Da.

— Soția mea nu mai există pentru mine de mult timp...

Elisabeth se tulbură, schimbă tonul, fericită de a fi abordat cea mai penibilă etapă a discuției lor:

— Ar fi prea simplu să fie numai asta. Ea te stânjenește, dar tu poți face abstracție de ea. Eu însă știu că ea e acolo, în umbra ta, că ea locuiește cu tine, că ea se ocupă de fiii tăi...

— Asta n-are nici o legătură cu dragostea noastră, zise el ridicând din umeri.

Această contraofensivă masculină, pe cât de logică, pe atât de comodă, o revoltă:

— Te înșeli, Bertrand. Iată! tu ai și început să-ți împarți viața în compartimente: familia, biroul, Elisabeth!... Eu nu mă pot mulțumi cu acest partaj. Tu nu ești liber!

— Voi deveni! strigă el. Pentru tine, pentru tine, Elisabeth. Voi divorța, îți jur.

Ea avu un surâs crispat. Nobletea i se oferea ca o supremă tentație.

— Și tu crezi că voi accepta această soluție lamentabilă? zise ea. Tu ai rămas ani de zile, alături de soția ta, din cauza copiilor tăi, și acum te-ai separa de ei pentru a-mi face mie plăcere? Ar fi nedemn de mine să pretind un asemenea sacrificiu, nedemn de tine să consimți la el. Acum, desigur, totul ți-ar părea simplu, dar, mai târziu, m-ai detesta pentru responsabilitatea ce mi-am asumat-o...

Bertrand își plecă fruntea. Ea își dădu seama că, de un minut, nu mai nega dragostea pe care o avea pentru el, ci posibilitatea ca această dragoste să supraviețuiască. Cum oare se făcea că discuția lor ajunsese în acest punct pe care în sinea ei nu-l formulase niciodată?

— Atunci, Elisabeth, ce-o să se întâmple cu noi? reluă el. Eu nu mă pot lipsi de tine. Este de asemenea imposibil ca viața mea, ca viața noastră să fie distrusă din cauza unei căsătorii care nu mai contează pentru mine și căreia, totuși, tu nu vrei să-i pun capăt.

Ea se așeză. El rămânea în fața ei, cu chipul răvășit de suferință și nedumerire.

— Nu există ieșire, zise ea.

— Ba da, Elisabeth. Te iubesc prea mult pentru a mă resemna. Voi apăra această dragoste, cum își apără fiecare pielea! Îi voi îndepărta pe cei ce ne stingheresc! Să ne trăim fericirea noastră, în loc de a ne pierde în discuții! Să plecăm împreună și să fie această călătorie o bucurie pentru noi și în același timp o sfidare față de ceilalți!

Un surâs neîncrezător flutură pe buzele Elisabethei. Ardoarea lui Bertrand răspundea în ea unei misterioase nevoi de a sfida

prudența. Întotdeauna fusese dispusă să-și joace viitorul pe un capriciu, fără să reflecteze la consecințele faptelor sale. După atâtea hotărâri înțelepte, regăsea deodată gustul nebuniei. Într-o tresărire eroică, încercă să mai prelungească armistițiul. O Elisabeth scrupuloasă, stăpână pe dorințele sale, murmură dintr-o suflare:

— Nu trebuie, Bertrand... ar fi păcat!

— Preferi să nu mă mai vezi niciodată? întrebă el.

Ea înțelese că n-ar suporta privațiunea cu care el o amenința. La gândul de a-l pierde, viața părea să-și piardă culoarea, se destrăma într-un șir de zile monotone, într-o ceață de cuvinte searbede și de deprinderi zilnice. Totuși, n-avea pentru el decât duioșie, stimă. Era sigură de asta. Nu exista nici măcar un dram de iubire în sentimentele ei.

— Elisabeth, draga mea...

Se cutremură, mișcată de această chemare atât de tandră. Ce se petrecea? Era prea de tot. O rețea de nervi tremura sub pielea sa. El se aplecă înspre Elisabeth căutându-i buzele. Ea îi primi sărutul cu răceală, apoi se înfioră toată, și veni în întâmpinarea sărutului lui cu buzele întredeschise. El o legăna, îi șoptea la ureche, iar ea savura amara plăcere de a fi comis o greșeală de care avea să se căiască multă vreme. În cele din urmă îl îndepărtă, fără bruschețe, se ridică și zise:

— Acum, pleacă!

— Voi face ce vei vrea, Elisabeth, murmură el. Te iubesc! Sunt fericit! Mâine, ne vedem, nu-i așa?

— Da, zise ea.

— Și poimâine, vineri, o să plecăm împreună?

— Da.

— Mă iubești?

Îi surâse ca unui copil:

— Desigur, Bertrand.

— O să mă gândesc la tine toată noaptea, zise el. N-am să te mai las singură nici un minut!

Se aplecă pentru a o mai îmbrățișa. „E prea înalt pentru mine", gândi ea. Bertrand slăbi strânsoarea. Elisabeth văzu co-

borând o mână uscată și lungă, pe care strălucea cercul aurit al unei verighete.

— Pe mâine, Elisabeth, zise el.

— Pe mâine.

Ea îi deschide ușa, îl privi coborând scara și se întoarse la fereastră pentru a vedea mașina demarând.

7.

Se însera. Un miros de ierburi calde năvălea în trombă în mașina cu geamurile lăsate. Cu toate că Bertrand conducea foarte repede, alături de el, Elisabeth nu încerca nici o teamă. Pe cadranul tabloului de bord, un mic indicator oscila între reperele de o sută și o sută zece kilometri. El nu voise să-și ia Citroën-ul în călătorie și venise s-o ia pe Elisabeth într-o Delahaye. Era o mașină pe care el o păstra pentru drum, cealaltă servindu-i doar pentru deplasări în oraș. Elisabeth admira forța silențioasă a motorului. Goneau abia de o oră și Parisul era undeva la capătul lumii, dincolo de imensele întinderi de pășuni, de vâlcele, de păduri... Ea lăsase în urmă o vânzătoare pătrunsă de devotament și o confidentă care-i surâdea aprobator. Arlette se prezentase la prăvălie, după birou, la ora șase, și Elisabeth, care nu-și pregătise încă bagajele, o luase la ea. Acolo, îi explicase spontan motivele grabei sale :

— Aveam un chef nebun să văd marea. Bertrand mi-a propus să mă ia la Deauville, în week-end.

— Ai făcut foarte bine că ai acceptat ! se entuziasmase Arlette. Sunt sigură că regiunea te va încânta. Poate nu Deauville, propriu-zis, cât Normandia !

Conversația se desfășurase astfel, cu multă simplitate. Elisabeth era surprinsă că nu constata nici cea mai mică aluzie ironică

în cuvintele prietenei sale. Renunțând s-o mai tachineze, Arlette o lăsa să înțeleagă că lua în serios o afacere sentimentală, de care se amuzase la început. Poate chiar, neștiind că Bertrand e însurat, ea imagina finalul oficial al acestei escapade. Oricum, era convinsă acum că văzuse corect și gândul acesta o agasa pe Elisabeth. În același timp, confuză și surescitată, se forța zadarnic să pară naturală, aranjându-și obiectele de toaletă în valiză. În timp ce ea se îndeletnicea astfel, Arlette, așezată pe marginea divanului, picior peste picior, cu o țigară în gură, o observa cu un aer plin de bunăvoință. Și una și cealaltă, fără a vorbi deschis despre asta, se gândeau la semnificația secretă a acestor pregătiri. Bertrand își anunțase sosirea pentru ora șapte. La șapte fără un sfert, din discreție, Arlette se ridică să plece, dar Elisabeth o reținu :

— Vreau neapărat să-l cunoști.

Mișcată de această dovadă de încredere, Arlette își aranjase părul în fața oglinzii. Trecându-și pieptenele prin păr, o privea mai degrabă pe Elisabeth :

— Ce frumoasă ești ! Dacă aș fi bărbat, nu te-aș duce la Deauville, ci pe o insulă pustie !

Când Bertrand sună la ușă, ele schimbară un surâs. Intrase semeț și sigur pe el, avantajat de un costum gri, o cravată deschisă și cu un aer fericit. Elisabeth făcu prezentările. Schimbară doar câteva cuvinte și coborâră scările împreună. Limuzina aștepta în stradă, sub ochiul sever al portăresei. În momentul în care demara, Elisabeth se întoarse pentru a o mai vedea o dată pe Arlette, care le făcea semne cu mâna. Această imagine îi revenea acum, ca o foarte îndepărtată amintire.

Ea se aplecă înspre Bertrand și-l întrebă :

— Cum ți se pare prietena mea ?

— E greu să apreciezi pe cineva în cinci minute, dar oricum, o găsesc plăcută. În tot cazul, am impresia că te iubește mult.

— Și eu o iubesc mult. E o fată drăguță. Foarte deschisă și în același timp foarte sensibilă. Ne înțelegem așa de bine !...

— Cine nu s-ar înțelege bine cu tine, Elisabeth ? zise el, aruncându-i o privire veselă.

Apoi din nou își îndreptă privirea pe șosea, care se năpustea asupra lor ca o cataractă. Curentul de aer îi deranjase cravata, care îi flutura acum pe umăr. Nu mai era nimic nefiresc în acest om, în întregime posedat de ideea fixă a dragostei. Gonind cu o sută de kilometri pe oră, el era un cuceritor care ducea, în acel asfințit al zilei, prada mult timp dorită. Mâna dreaptă se desprinse de pe volan și se așeză pe genunchiul Elisabethei ; șopti :

— Scumpa mea, te ating pentru a fi sigur că nu visez.

Un camion ieși de pe un drum lateral. Mașina făcu o deviere bruscă. Bertrand o redresă, aproape fără a micșora viteza.

— Ți-a fost frică ? întrebă el.

— Nu.

— Mie da. Alaltăieri, după cina noastră în Bois de Boulogne, mi-ar fi fost indiferent să mor într-un accident. Acum, din toată ființa mea, vreau să trăiesc pentru tine, cu tine.

Elisabeth primi această confesiune cu un sentiment de mândrie. Se minuna la gândul că în ochii lui Bertrand ea întruchipa toate plăcerile lumii. Totuși, între ei nu fusese până acum decât un schimb de săruturi, de mărturisiri duioase. Nimic definitiv nu-l legase încă pe unul de celălalt. Se înnopta. Din loc în loc, se zărea, înapoia tufișurilor înalte, câte o fereastră luminată. Farurile mașinii făceau vizibile câte o pancartă, un pieton, un câine speriat pe o pantă.

— Vrei să conduci, Elisabeth ?

— Nu, zise ea, nu cunosc mașina și tu o conduci așa de bine !... Cât e ceasul ?

— Puțin trecut de opt. La doi pași se află un excelent han. Dacă ne-am opri acolo să cinăm, și pe urmă am relua drumul ?...

— Deauville e încă departe ? întrebă ea.

— Nu, la numai șaptezeci și cinci de kilometri.

El se angajă pe o alee întunecoasă, sinuoasă, traversă un pod și, deodată, dintr-o mare de frunzișuri întunecate, se ivi o clădire destul de mare și joasă. Un enorm acoperiș de ardezie, cu horn

pătrat, ocrotea zidurile albe, pe care se înscria desenul geometric al grinzilor. Două lampadare de fier forjat încadrau intrarea. Capotele unor mașini cu boturi lungi luceau în jurul peronului luminat. În sala de mese, cu grinzi aparente, chelneri, în haine de un alb imaculat, se strecurau printre clienți. Toate locurile erau deja ocupate, dar șeful restaurantului dădu dispoziție să se instaleze o masă suplimentară pentru noii sosiți, aproape de impunătorul cămin de piatră, cu hota împodobită cu gravuri în aramă și cu farfurii vechi. Dintre toate restaurantele în care Bertrand o dusese pe Elisabeth, acesta o surprinse cel mai mult prin aspectul său confortabil și desuet. I se părea că tovarășul ei de călătorie avea geniul de a oferi unei femei frumoase decoruri care să-i facă plăcere și să-i pună și mai mult în valoare strălucirea. Ea îi aruncă o privire recunoscătoare, în timp ce chelnerul le turna șampania în pahare. Băură privindu-se în ochi, sufletește atât de apropiați, încât Elisabeth se simți nespus de înduioșată. Pește, o solă normandă căzută parcă din cer, apoi o rață de Rouen. Bertrand vorbea, dar Elisabeth abia îl asculta, atentă la mișcarea buzelor lui. Oare vinul rece și ațâțător o făcea vulnerabilă la farmecul acestui om ? Așezată pe scaunul ei, se simțea plutind, fiind sigură că nu i s-ar putea întâmpla nimic trist în viață. După desert, Bertrand o conduse într-o grădină din spatele hanului. Proiectoare mascate printre crengile copacilor țineau locul clarului de lună, luminând un puț acoperit de mușchi verde și câteva mese metalice. Cupluri flecăreau în separeuri de frunziș lucitor. Ici și colo se mișca câte un braț gol ; cu un surâs discret, Elisabeth se întinse pe un șezlong. Cu capul pe spate, privea bolta imensă, fără nici o stea. Sufletul i se avânta acolo, sus, vaporos și ușor ca un fum. Chelnerul aduse două cafele. Bertrand își goli ceașca, își consultă ceasul și zise :

— Cred că e timpul să pornim la drum.

— Atât de repede ? suspină ea ridicându-se toropită de mulțumire. E așa de bine aici !

El întoarse spre ea un chip de umbră albastră :

— Vrei să petrecem noaptea aici ? Ne-am continua drumul spre Deauville mâine dimineață...

— S-ar putea ?

— De ce nu ? Cu condiția să le fi rămas camere ; mă duc să văd...

În timp ce el se îndepărta pe pietrișul scârțâitor al drumului, Elisabeth se lăsă în voia neliniștii voluptuoase a așteptării.

Bertrand se întoarse foarte curând cu capul în jos :

— Nu se poate ; n-au decât o singură cameră liberă.

Deconcertată, ea îl învălui într-o privire rapidă, ezită, apoi spuse calm :

— Ei bine, du-te repede și reține-o...

El surâse vinovat, se aplecă spre ea pentru a-i săruta mâna și murmură :

— Bine, Elisabeth.

— Cât de frumoasă e marea asta clocotitoare năvălind pe plajă ! rosti Elisabeth, aplecată pe fereastră, cu brațul întins spre orizont.

În fața ei se întindea un tăpșan de iarbă verde, cu meri piperniciți. Erau două zile de când se afla cu Bertrand la han, nepărăsind camera decât pentru mese lungi la restaurant și pentru scurte plimbări pe câmp. Un râs se auzi în spatele ei :

— Da, zise Bertrand, vederea noastră spre largul mării e superbă. N-ai auzit pescărușii în zori în curtea păsărilor ? Dac-am mai rămâne o zi aici ? Nu e decât luni. Ne-am înapoia la Paris marți dimineață.

— Ar trebui s-o anunț pe domnișoara Pologne, zise ea.

— Și eu pe secretara mea.

Era în cămașă și-și înnoda cravata în fața oglinzii. Fericirea îi pusese pe chip o expresie de școlar în vacanță.

— Atunci, s-a făcut ? reluă el.

Cum ea înclină capul consimțind, el ridică receptorul și ceru Parisul. Zece minute de așteptare. Când sună telefonul, Elisabeth ridică receptorul telefonului de pe noptieră și distanțele se risi-

pică. Fantoma domnișoarei Pologne se insinuă în cameră, descoperindu-și patroana în cămașă de noapte, roz, transparentă, cu patul nefăcut, tava cu micul dejun pe jos și un bărbat care-și încheia nasturii de la haină; se bâlbâi:

— Nu vă faceți griji, doamnă! Aici totul e foarte bine. Vă puteți înapoia când doriți. Din moment ce mi-ați spus...

Conversația lui Bertrand cu secretara sa a fost mai lungă. El vorbea sec, țintuind peretele cu privirea, cu o cută vizibilă între sprâncene.

— Precizați-i clar lui Maxwell că prețul a fost calculat pentru o cutie, fără ornamente de aur! Dacă vrea și ornamente de aur, să respecte primul deviz... Spuneți-i lui Augustin să nu uite livrarea din 25... sau mai degrabă, nu, dați-mi-l mie... Alo! Augustin!... da, am fost reținut... pentru 25, vă gândiți la asta?... dacă Laborderie telefonează din nou, îi veți confirma comanda de carton ondulat... dă-mi-o din nou pe domnișoara Colette...

Îmbrăcându-se, Elisabeth se uita cu satisfacție la acest bărbat important, hotărât și calm, a cărui voce lansa ordine în spațiu, și care, cu o oră înainte, gemea de plăcere în brațele ei. Singurul detaliu al acestei fizionomii, care îi rămânea indescifrabil, era gura cărnoasă, pe care două cute voluntare o strângeau la colțuri. „Să aibă el într-adevăr atâta caracter cât pare?", gândea ea cu tandrețe. În tot cazul, dragostea cu el era plăcută. El o mângâia, o alinta în întunericul camerei; cu capul aplecat într-o parte, pupilele sale se opriră malițios spre colțul ochilor lui. Bertrand, mereu ocupat cu telefonul, surprinse privirea Elisabethei și-i răspunse printr-un surâs de om satisfăcut. Ea trecu în baie pentru a-și îmbrăca rochia. Când ieși, Bertrand terminase convorbirea.

— Liber! strigă el, apucând-o de talie.

Îi săruta chipul răsturnat, tinerețea și prospețimea, dorind-o pătimaș.

8.

De cum sosi la Paris, Elisabeth îi telefonă Arlettei, care trebuia să plece peste trei zile în Tyrol. Se întâlniră în aceeași seară, și, așezate pe divanul din salon, începură să vorbească cu naturalețe despre Bertrand. Arlette decretă că avea mult farmec, că părea foarte îndrăgostit, și că vârsta lui, departe de a o neliniști, o asigura de lealitatea intențiilor sale. Elogiile pe care ea i le adresa vădeau o speranță așa de naivă, încât Elisabeth se simți moralmente obligată s-o lămurească. Auzind că Bertrand era căsătorit, Arlette se schimbă la față și izbucni :

— Dar ești nebună, Elisabeth, e groaznic !

— Da, destul...

— A hotărât să divorțeze ?

— Nu știu nimic de asta... În orice caz eu nu vreau s-o facă.

— De ce ? Din moment ce nu-și mai iubește soția...

— Are doi copii.

— Ah !... numai asta mai lipsea ! bombăni Arlette. Își stinse țigara, aprinse alta și întrebă : Ce-o să faceți ?

— Nimic.

— Cum nimic ? Vă dați seama de viitorul lamentabil pe care vi-l pregătiți ? Eu te cunosc. Nu vei suporta împărțeala !

— Nu există împărțeală ! declară Elisabeth, pe un ton de superioritate.

Și îndată înțelese că nega evidența, cu o rea-credință de care chiar ea se jena cea dintâi.

— Chiar dacă acest om îți e sincer atașat, vei suferi din cauza situației tale false ! zise Arlette. Îți va fi necaz pe el că nu-ți aparține în întregime.

— Dacă relația devine insuportabilă, îl voi părăsi.

— Acum ar trebui să-l părăsești, Elisabeth. Ești prea tânără ca să-ți strici viața.

Elisabeth surâse trist :

— Asta nu-i posibil.

— De ce ?

— Pentru că eu cred că îl iubesc, Arlette.

Dintr-o săritură, Arlette fu în picioare. Cu țigara-n gură, cu privirea cruntă, bombănea :

— Nu m-așteptam la așa ceva ! Ai luat-o razna !... Ce încurcătură !...

— Nu te supăra, Arlette. Deocamdată sunt fericită. Asta-i principalul. Dacă ne-am opri la fiecare obstacol, n-ar mai fi niciodată nimic. Nu vreau să mă gândesc la mine. Poate toată istoria se va termina repede. Poate, când vei reveni din concediu, nu-ți voi mai vorbi despre Bertrand.

— Ți-o urez din suflet, dar mă îndoiesc, suspină Arlette.

— Îți fac griji ! zise Elisabeth râzând. Nu te mai gândi la asta. Povestește-mi despre planurile tale. Tu știi că nu e prea indicat de mers acum în Tyrol ? Se pare că în Austria unii s-au făcut mai naziști decât cei din Germania...

Cu toată afecțiunea pe care o avea pentru Arlette, Elisabeth îi suportă plecarea cu o seninătate de care n-ar fi fost capabilă cu o săptămână înainte. Un interes superior îi dirija existența. Bertrand îi telefona foarte des, trecea în fiecare seară liberă pe la ea, și nu pleca decât către două sau trei dimineața. Aici, spunea el, gusta cele mai plăcute clipe din viața sa. Fericită să constate că se simțea bine în locuința ei, Elisabeth se străduia să-i înfrumusețeze și mai mult aspectul. Schimbă perdelele gri, din material ieftin, cu niște splendide perdele de tafta roșie, care măreau și luminau încăperea. Bertrand aprobă această transformare. Într-o zi, pe când o privea, pregătind cina, în bucătărie, se auzi soneria și apăru un om aplecat sub greutatea unui covor făcut sul. Crezând că e vorba de un vânzător ambulant, Elisabeth voi să-l expedieze, dar Bertrand interveni :

— Lasă-l să intre ! Vei protesta după aceea !

Omul deznodă sforile și întinse pe parchet un covor oriental cu motive atât de frumoase, încât Elisabeth scoase o exclamație de surpriză.

— L-am văzut într-o vitrină, azi-dimineață, și m-am gândit că i-ar sta bine în salonul tău, zise Bertrand.

— L-ai cumpărat ? întrebă ea cu o voce pierită.

— Bineînțeles !

După plecarea omului, rămase nemișcată, neputând scoate un cuvânt. Privea acele bogate arabescuri multicolore, pe un fond verde-smarald și se simțea mai săracă decât fusese vreodată. Obrajii i se împurpurară de jenă.

— Ce ai, Elisabeth ? întrebă el. Nu-ți place covorul ?

— Ba da, Bertrand. E splendid !

— Te-am supărat oferindu-ți-l ?

Ea lăsă capul în jos. Ochii i se umplură de lacrimi. El îi luă mâinile într-ale sale și îngăimă :

— Asta este, Elisabeth ? Asta-i ? O, Doamne ! Am fost un prost... n-ar fi trebuit... dar te iubesc atât de mult... vreau ca toate lucrurile care te-nconjoară să fie frumoase !

Încet, ea ridică fruntea și surâse :

— Da, Bertrand, dar acest cadou mă jenează... te rog să nu mai faci asemenea gesturi niciodată... e de ajuns.

O îmbrățișă și o rugă să-l ierte, iar ea murmura, șleită de puteri :

— Să nu mai vorbim despre asta... fii mai rezonabil... acum trebuie să mă ocup de cina noastră.

În timpul mesei, ea își recăpătă încet, încet buna dispoziție. Bertrand adusese o sticlă de șampanie. Elisabeth bea și contempla covorul :

— E extraordinar, are toate culorile în el, în ansamblu e așa de plăcut să-l privești !

— Nu-i așa ? strigă el, cu fața luminată de bucurie.

Umplu din nou cupele. În mod vădit, nu știa cum să-i mulțumească pentru că devenise mai conciliantă, după mica discuție. Atent, își studia cele mai neînsemnate cuvinte, cea mai mică privire, cu mutra unui vinovat grăbit să-și răscumpere greșeala. Elisabeth îi ghicea adorația și o emoționa. Șampania rece îi înțepa limba. Se simți amețită. Când se ridică să aducă

salata de fructe din bucătărie, Bertrand veni după ea și o prinse în brațe. Ea îi oferi buzele cu o frenezie amestecată cu tristețe.

Se ridică într-un cot și o privi dormind în lumina voalată a veiozei, pe care uitaseră s-o stingă. Cu pleoapele închise, cu obrazul neted și cu buza răsfrântă, avea un somn liniștit de copil. „Douăzeci și trei de ani, iar eu, foarte curând, patruzeci! Mă iubește! E de necrezut!“ Ochii îi alunecară pe rotunjimea șoldului, care era acoperit cu cearșaful, și, deodată, se simți atât de fericit că-i venea să strigă de uimire. De câteva zile, convingerea că avea noroc era nelipsită din gândurile sale. Își aminti de incidentul cu covorul, și simți și mai mult respect pentru Elisabeth. Rănită în orgoliul ei, reacționase cu atâta spontaneitate, cu atâta noblețe. În ea nu era nici urmă din acea afectare mondenă, din acea scânteietoare și inutilă cochetărie, care îi displăcea la cea mai mare parte dintre femei. Era cu siguranță inteligentă, dar inteligența ei era condusă de instinct și nu de cultură. Tot ce spunea ea, tot ce făcea, venea din inimă. Aprecia felul în care se îmbrăca, cum vorbea, cum râdea. Împreună cu ea, fugea din oraș, pentru a se regăsi în plină natură. Imperceptibil suferea o transformare, ale cărei consecințe nu reușise să le măsoare. Trăind în căldura acestei ființe tinere se descoperise și el mai tânăr; și, în același timp, mai profund decât odinioară. Ar fi vrut să uite tot ce știa, pentru a descoperi lumea cu ea împreună, folosindu-se de experiența lui, de forța sa de bărbat, pentru a o proteja de cea mai mică grijă. Ce minunat! Când închidea ochii, se simțea asemenea unui fluviu ale cărui ape curgeau năvalnic. „Ah! Rămân cu ea toată viața!“ Inima i se strânse de ciudă. Imagini pline de tristețe îl asaltară. Brigitte, copiii, familia soției, de care depindea situația sa. Putea el să prevadă, atunci când ceruse mâna Brigittei, că aceea ființă tânără, palidă și blondă, cu trăsături masculine și cu privire melancolică, avea să devină, încetul cu încetul, irascibilă, distantă, ascunsă, o ființă de care el încerca astăzi să fugă? Desigur, promisiunea de a fi asociat la beneficiile unei afaceri importante nu fusese străină de hotărârea

sa de a o lua de soție pe fiica unică a lui Marcel Thivet. Bertrand tocmai își obținuse doctoratul în drept și nu știa cum să-și folosească diplomele. Părinții săi aveau multe relații, dar o stare materială precară. Le urmase sfaturile. De altfel, Brigitte nu-i displăcea. În perioada logodnei lor, fusese chiar sincer îndrăgostit. După al doilea copil ea se schimbase. Foarte marcată de naștere, se refugiase într-un misticism maladiv și arțăgos. Nu mai voia ca soțul ei să se apropie de ea. Întreaga dragoste și duioșie le rezervase copiilor, sufocați de rugăciuni, de sfaturi și de grijă excesivă. El avusese câteva legături banale. Ea aflase și se îndepărtase și mai mult de el. Acum locuiau ca doi străini, sub același acoperiș. S-o părăsească ? Câteodată se gândea și el la așa ceva, cu un amestec de cutezanță și înțelegere, dar ea n-ar fi acceptat niciodată ideea unui divorț și ar fi folosit toate mijloacele pentru a împiedica un eventual proces. De altfel, nici Elisabeth nu era pentru această soluție extremă. Se surprinse că-i este recunoscător pentru asta. Recăpătându-și libertatea, el ar fi renunțat la conducerea unei mari întreprinderi și la avantajele unei afaceri care nu-i aparținea. Imediat clătină din cap, furios de a fi avut, o clipă, un gând așa de josnic. „Nu, nu, nu teama este aceea care mă împiedică să o rup cu Brigitte. O anume situație, bani, se mai găsesc ! Dar nu poți dispune de niște ființe după pofta inimii. Ei există acolo, fiecare cu firea sa. O rețea de voințe care o încătușează pe a mea și o anihilează. Și apoi sunt copiii. Aș putea eu trăi departe de fiii mei, cu ideea că mama lor îi stârnește contra mea ? Iar ei mă rețin, mă încarcerează..."

Această impresie de încătușare, de sechestrare, îi smulse un oftat, ca și cum cineva ar fi apăsat din toate puterile pe rana sa cea mai dureroasă. Prospețimea, veselia Elisabethei, în loc de a-i atenua suferința, nu făceau decât să i-o reamintească mereu. Un profil abandonat în somn, o mână mică, moale, la marginea cearșafului, un parfum cald și ușor de ambră. O contempla minunându-se și se acuza că n-o poate face pe deplin fericită. „Eu sunt un nemernic, ba nu, pentru că o iubesc ! Ah, ce mult o iubesc ! Niciodată n-am iubit așa !" Oboseala îi îngreuna capul.

Cu precauție, se aplecă asupra Elisabethei și-i sărută umărul gol. Ea se înfioră și-și întoarse fața fără a deschide ochii.

— Stinge lumina, șopti.

El întinse mâna, atinse ușor comutatorul și noaptea se lăsă peste ei.

Bertrand n-o părăsi pe Elisabeth decât la ora zece dimineața. Intrând în cabinetul său de lucru, avu o reacție de surpriză. Socrul său îl aștepta, înfundat într-un fotoliu de piele. Pe genunchii lui era deschis un ziar, la pagina de cursuri ale Bursei. De când îi lăsase ginerelui său conducerea afacerii, Marcel Thivet nu mai venea decât o dată pe săptămână la birou, doar așa, întâmplător, cum zicea el, pentru că, în realitate, nici o afacere importantă nu se trata fără a se ține seama de părerea lui. Era un om influent, perseverent, abil. Vizitele lui aveau loc întotdeauna vinerea. Era joi. Bertrand strânse mâna moale care i se întinse și se așeză la biroul său.

— Am telefonat adineauri la voi acasă, zise Marcel Thivet. Nu erai acolo.

— Așa este, zise Bertrand.

Pentru a-și ascunde stinghereala, luă un dosar și întoarse mecanic câteva pagini. Marcel Thivet aprinse o țigară, trase două fumuri și o stinse în scrumieră, în timp ce o tuse sâcâitoare de astmatic îi zgâlțâia umerii. Un flux roz îi coloră instantaneu bătrânii săi obraji fleșcăiți și pielea craniului chel. Ochii i se umplură de lacrimi. Își apăsă coșul pieptului cu pumnul, recăpătându-și respirația și șopti:

— Afacerile, vom vorbi despre ele mâine, ca de obicei, azi am venit pentru alt lucru. Am primit o scrisoare de la Brigitte; e mâhnită că n-o vizitezi la Saint-Jean de Luz!

— Și eu sunt la fel de mâhnit ca ea, zise Bertrand cu un ton tăios.

Se gândea la Elisabeth, la fericirea nopții, și se simțea foarte puternic în fața acestui om care, în ochii săi, încarna toate falsele obligații ale existenței sale.

— Totuși acest lucru fusese convenit între voi, zise Marcel Thivet.

— Da, dar în momentul acela nu puteam să prevăd...

— Ce ? întrebă Marcel Thivet cu bruschețe. Ce te-mpiedică să te duci acolo ?

Bertrand ridică din umeri :

— Dumneata știi foarte bine. Afacerile...

— În luna septembrie, întotdeauna te înlocuiesc eu.

— Avem greutăți cu Maxwell. Eu am început tratativele, tot eu trebuie să le închei.

— Crezi că tratativele voastre vor dura până la sfârșitul vacanței ?

— Nu m-aș mira.

Marcel Thivet îi aruncă o privire neîncrezătoare printre pleoapele sale obosite mormăind :

— Și dacă s-ar termina foarte repede ?

Bertrand nu auzi întrebarea. „De ce a venit să-mi vorbească despre fiică-sa ?“, gândi el. „Careva trebuie să mă fi văzut cu Elisabeth și i-a spus. El își bate joc de asta. A avut și el aventuri. Știe, de mult timp, că nu mai e nimic între Brigitte și mine, dar vrea ca menajul nostru să fie în afara oricăror bănuieli. Ca al lui. Pentru ochii lumii ! E grotesc !“

Marcel Thivet se ridică, se sprijini cu ambele mâini de birou și repetă :

— Dacă tratativele s-ar termina foarte repede, vei pleca ?

— Sigur.

— Bine, oftă Marcel Thivet.

Chipul i se însenină. Această conversație îi era desigur penibilă. Poate că se hotărâse s-o deschidă, silit de nevastă-sa și de fiică-sa.

— Contez pe tine pentru a urgenta lucrurile, reluă el. Brigitte nu trebuie lăsată prea mult timp singură. Se plictisește acolo. Devine neurastenică.

— Are mulți prieteni la Saint-Jean de Luz, replică Bertrand.

Marcel Thivet clătină din cap :

— E adevărat! Mie mi-ar plăcea ca acești prieteni să te vadă măcar puțin alături de ea. Asta ar fi mai... mai normal, tu nu găsești?

Bertrand își încleștă maxilarele. Se aștepta la aceste reproșuri și nu știa cum să răspundă la ele fără a provoca o ruptură definitivă.

— Părerea altora mi-e indiferentă, zise el.

— Da, da, bombăni Marcel Thivet. Eu te înțeleg. Afacerile voastre personale nu privesc pe nimeni. Nici pe mine, bineînțeles. Ești liber să trăiești cu soția ta cum gândești. Dar, Bertrand, la mijloc sunt copiii! Ei cresc, își pun întrebări, nu înțeleg...

Această voce monotonă potoli mânia lui Bertrand. Obișnuințele se strângeau în juru-i ca niște tentacule. „Desigur, copiii! Ca atunci în discuția cu Brigitte..." Murmură:

— După câte știu, copiii mei nu sunt nefericiți!

— Ar fi mai fericiți, dacă te-ai afla din când în când alături de mama lor și de ei. O femeie nu poate, doar ea singură, crea acea atmosferă caldă a căminului, e nevoie de prezența soțului, a tatălui... Eu raționez, fără îndoială, ca un bătrân sentimental, dar eu cred că în lipsa dragostei e necesar să pui delicatețea, indulgența, bunătatea într-o căsnicie. Sacrificiul e destul de mic când e vorba de a salva coeziunea unei familii... Clipi din ochii mici și răutăcioși adăugând vesel: Mă întreb de ce-ți spun toate astea. De fapt eu predic unui convertit. Te consacri prea mult afacerilor, Bertrand. Ia-ți concediu! Cu prima ocazie! E un sfat prietenesc. Iată, dragul meu, te părăsesc. Pe mâine!

— Pe mâine, răspunse Bertrand.

Se ridică pentru a-și conduce socrul până la ușă. Marcel Thivet mergea îndoindu-și genunchii. Bertrand avea impresia că scoate afară din birou o mobilă inutilă. Din prag, Marcel Thivet se întoarse și articulă cu o voce tărăgănată:

— Ascultă, înainte de a trece să te văd, i-am telefonat lui Maxwell azi-dimineață. Mi-a spus că e de acord cu ultimele tale

condiții. Cred deci că vei putea semna pe săptămâna viitoare și pleca îndată după aceea...

9.

La 5 septembrie, către ora șase seara, Elisabeth văzu intrând în magazin o Arlette cu înfățișare strălucitoare și cu privire tragică. Se înapoia din Austria, iar șederea în acea țară îi făcuse o impresie neplăcută. Terminând repede cu îmbrățișările și exclamațiile revederii, o trase pe Elisabeth în fundul prăvăliei pentru a-i povesti. Domnișoara Pologne, deși puțin ofensată că nu vorbeau în prezența ei, o înlocui pe patroana sa servind o clientă nehotărâtă, care întârzia în fața unei mese cu discuri.

— În micul sat în care mă găseam, zise Arlette, viața era încă destul de agreabilă. În aparență, nimic nu se schimbase, dar într-o zi, coborând în Innsbruck, am rămas perplexă. Cămăși brune și zvastici pretutindeni, pe străzi, la cafenea, la teatre. Portretele lui Hitler, Goering, Goebbels în vitrinele magazinelor. Ziarele pline de o propagandă deșănțată contra guvernului cehoslovac, care îi persecuta pe bieții germani din Sudeți !

— Și la Paris se vorbește mult despre germanii sudeți. Mă întreb dacă sunt așa de numeroși cum se spune, zise Elisabeth.

— Puțin peste trei milioane de oameni. Dar nimeni acolo nu se gândește să-i oprime. Sunt agitatorii hitleriști cei care îi ațâță.

— Eu sunt sigură că asta o să se aranjeze într-un fel sau altul. Am citit în ziar că Austria sfătuiește Cehoslovacia să acorde mari concesii germanilor care locuiesc pe teritoriul său.

— Oricare ar fi aceste concesii, replică Arlette, mi-e tare teamă că Hitler le va socoti insuficiente. Toți oamenii pe care i-am întâlnit în Austria cred că congresul de la Nürnberg va

marca în istoria lumii o dată de referință ; Führerul o să rostească pare-se, în fața poporului său, cuvinte categorice. În câteva zile ne vom lămuri. Eu sper pur și simplu ca toate acestea să fie o gogoriță...

Sunete plăcute inundară magazinul. Clienta, înduioșată, asculta discul : *Micuțule, e timpul să faci nani !*

— Da, murmură Elisabeth, trăim, ne ocupăm de afacerile noastre personale și nu ne dăm seama că, de pe o zi pe alta, tot ce am realizat poate fi făcut praf din cauza unui nebun. Presupun că respiri ușurată, aflându-te la Paris.

— Da și nu. Am impresia că aici oamenii sunt inconștienți de pericolul ce-i pândește. Îmi va trebui ceva timp să mă obișnuiesc din nou. Și tu, Elisabeth, tot fericită ?

— Tot, zise Elisabeth roșind.

Ea credea că prietena sa avea să-i pună alte întrebări, dar Arlette se mulțumi să surâdă, cu un aer melancolic și resemnat.

— Cu atât mai bine ! Cu atât mai bine ! zise ea. În tot cazul, ești mai frumoasă decât oricând ! Când ieșim împreună ?

— Astă-seară sunt ocupată, zise Elisabeth.

Aștepta vizita lui Bertrand. Asta se citea pe fața ei. După o clipă de gândire adăugă :

— Vrei să ne vedem mâine seară ?

— De acord, zise Arlette. O să trec să te iau de la magazin!

După ce-și servi clienta, domnișoara Pologne se apropie cu atâta curiozitate de cele două tinere femei, încât vârful nasului său părea, din cauza aceasta, anormal de ascuțit. Sosise însă prea târziu : Arlette pleca.

După închiderea prăvăliei, Elisabeth se grăbi să se înapoieze acasă ; zece minute mai târziu îi deschidea ușa lui Bertrand. El o îmbrățișă îndelung, cu duioșie, sărutându-i obrajii, tâmplele și pleoapele.

— Ce bine mă simt la tine, scumpa mea ! Aici e casa mea, refugiul meu...

Se îndepărtă de el întristată de tonul mohorât al vocii lui. Avea aerul unui om sâcâit, cu fața obosită.

— Ai necazuri ? întrebă ea.

— Trebuie să plec câteva zile.

Ea nu-și putu reține o tresărire de surpriză :

— Unde pleci ?

Nu răspunse imediat. Câteva cute îi încreţiră fruntea. Mâinile îi erau strânse una peste alta, ca un ghem compact și osos. Elisabeth se sprijini cu vârfurile degetelor de spătarul unui fotoliu și, deodată, o cuprinse o teamă al cărei motiv o ofensa profund, așa încât murmură :

— La Saint-Jean de Luz ?

Bertrand ridică din umeri. Înapoia ochelarilor, ochii păreau triști.

— Da, zise el ; sunt obligat la asta. Avem o proprietate acolo... Sunt o mulțime de chestiuni ce nu pot fi rezolvate decât acolo... De-asta...

— Taci, zise ea cu voce schimbată.

Și îndată, se miră de acel calm care puse stăpânire pe ea, după primul acces de mânie. Parcă toate fibrele trupului amorțiseră în același timp. Gândurile i se îndreptau spre un spațiu clar și distant.

— Dac-ai ști cât mi-e de penibilă această călătorie ! reluă el. Mă resemnez pentru că realmente nu pot să fac altfel, tu însă ești singura mea rațiune de a trăi, Elisabeth. Ai încredere în mine, te rog...

Din nou se apropie de ea cu o expresie rugătoare. Îl opri categoric cu o privire de gheață. O tăcere se lăsă între ei. În cele din urmă, Elisabeth își stăpâni dezamăgirea și anunță pe un ton imperturbabil :

— În seara asta, Bertrand, aș vrea să cinăm în oraș !

El își înclină capul. Speranța lui se năruia, nu mai știa ce să spună în apărarea sa.

— Unde ți-ar plăcea să mergem ?

— În micul bar din față... Acolo ne vom simți foarte bine !

— Da, Elisabeth.

Ea își aranjă din nou părul, își puse pălăria în fața oglinzii și-l întrebă fără să se întoarcă :

— Când pleci la Saint-Jean de Luz ?

— Mâine.

— Și cât timp vei sta acolo ?

— Două săptămâni, cred...

Ea se roti încet, pe tocuri :

— Hai, eu sunt gata.

În micul bar, mesele goale lâncezeau sub o lumină portocalie, un radio cânta în surdină, iar patronul își citea ziarul. Elisabeth și Bertrand se așezară în fundul sălii. Cu un aer conspirativ, chelnerul le șopti că rinichii prăjiți erau specialitatea casei. Ei aprobară meniul propus, cum l-ar fi aprobat pe oricare altul, atât de departe le era gândul de mâncare. Cina fu penibilă. Pentru a-l împiedica pe Bertrand să reînceapă cu scuzele și înflăcăratele-i proteste, Elisabeth îi vorbi despre călătoria Arlettei în Austria. Fu curios un moment, mărturisi că era și el îngrijorat de pretențiile hitleriste, cită opinia câtorva diplomați asupra echilibrului de forțe în prezent, dar, orice spunea, încordarea pe care o trăda chipul său avea alte cauze decât cele politice. Nu Germania dorea el s-o dezarmeze pe loc, ci pe Elisabeth.

Ieșind din restaurant, o luă de braț pentru a traversa strada. De la începutul cinei aștepta să se întoarcă în apartament împreună cu ea. O dată ajunși acolo, ar avea șanse mai mari — i se părea lui — s-o convingă. În fața intrării imobilului, Elisabeth zise :

— Nu, Bertrand, aș vrea să rămân singură. Călătorie bună, scrie-mi...

Îi scrise în fiecare zi. Scrisorile lui erau lungi și înduioșătoare, dar ea le citea fără emoție. Nu putea crede în sinceritatea acestui om care se plângea că-i simțea lipsa, gustând la Saint-Jean de Luz bucuriile vieții de familie. Viața nu se putea tăia ca o stofă : de o parte dragostea, și de cealaltă obligațiile conjugale și părintești. Legături subtile țineau la un loc aceste două aspecte ale ace-

luiași destin. Bertrand nu va fi niciodată o entitate simplă ușor de despărțit de ai săi, plăcerile și grijile sale ar trece în mod invariabil prin Elisabeth. Trebuia să și-l dispute cu niște forțe pe care nu le cunoștea decât după nume. Pentru ea, căreia-i plăcea lupta deschisă, acest amestec de ipocrizie, de concesii și compromisuri, era o încercare care-i repugna. Ar fi preferat să nu mai aibă vești de la el, să fie ca mort, în intervalul de timp pe care îl consacra soției și copiilor săi. Scrisorile se îngrămădeau într-un sertar. Bertrand o ruga să-i răspundă, dar ea nu putea. Și-l imagina într-o altă existență. Pe plajă, în baruri, la golf, împreună cu soția sa, radiind; el regăsea alături de ea obișnuința mesei și a așternutului comun, poate făcea și dragoste cu ea? Elisabeth avea motive să o presupună. „Iar eu, eu îl aștept, îl accept!..." Într-o seară el îi telefonă, ros de neliniști, dar ea îi răspunse atât de rece, încât nu-i mai telefonă. Din ce în ce mai mult, ea se gândea la necesitatea unei rupturi. Dar, cum nu voia să aibă o discuție stânjenitoare cu Arlette, îi spuse că Bertrand plecase într-o călătorie de afaceri.

Arlette veni să cineze cu ea, pe 12 septembrie. În seara aceea, Hitler urma să țină marele discurs de închidere a congresului de la Nürnberg. Cu câteva zile înainte, declarase că nazismul era invulnerabil, că unitatea germană avea să se înfăptuiască, oricât ar costa și că era scandalos pentru un german să continue să stea separat de frații săi etnici de o frontieră fără semnificație reală. La ora șapte și jumătate, Elisabeth deschise radioul. Răsuci un buton și traversă diferitele țări ale lumii, purtată prin valuri de muzică, de hârâituri în limbi străine și de lungi întreruperi șuierătoare. Deodată, toate aceste zgomote fură anihilate de un răcnet teribil. O mulțime obscură urla în aparat.

— Cu siguranță el e, zise Arlette.

Urletele se potoliră și se auzi o voce de bărbat. Vorbea apăsat, lătrând cuvinte de neînțeles. Fiecare silabă stropea asemenea unui scuipat pe un perete. Această serie de schelălăituri ar fi fost comică, dacă oratorul n-ar fi personificat în el puterea distructivă a Germaniei. Elisabeth văzuse în ziare câteva fotogra-

fii ale primelor parade din Nürnberg. Niște spații imense, o grămadă de capete, mii de brațe ridicate pentru a-l saluta pe zeul renașterii teutone, păduri de drapele cu zvastică. Ea își imagina acum acest popor la picioarele conducătorului cu mustață mică, neagră, cu o șuviță de păr uns și cu o gură de căpcăun. Din când în când, ca la comandă, auditoriul scotea un „Heil!" răgușit, apoi tăcea pentru a asculta urmarea discursului.

— Ce spune? șopti Elisabeth.

Arlette, care învățase germana în liceu, își încrunta sprâncenele și întredeschidea buzele cu grimasa celui care e surd:

— Nu mai reușesc să-nțeleg! mormăi ea. Ba da, acum el vorbește despre sudeți, îi deplânge din adâncul inimii... Ce cabotin! După părerea mea, prea face pe nebunul pentru a fi sincer!

Își întinse degetele spre butonul aparatului. Îl întoarse doar pe jumătate spre stânga și Hitler, întrerupt, își înghiți furia. Mult timp, cele două prietene rămaseră nemișcate, gustând plăcerea liniștii după furtună. În fața lor se întindea covorul cu bogate culori orientale. Arlette se prefăcu a nu-l fi observat, la precedentele sale vizite. Fără îndoială, ghicise de la prima aruncătură de ochi de unde provenea. De data aceasta, totuși, ieși din rezerva-i și murmură:

— Într-adevăr, e foarte frumos!

— Da, suspină Elisabeth și simțind că-i crește indispoziția, reveni la discuția despre Hitler: Aș vrea totuși să știu ce a spus!

Află a doua zi dimineață, din ziare. Oameni grăbiți luau cu asalt chioșcurile, desfăceau foile proaspăt imprimate și le citeau, mergând încet, ca duși de o corabie cu pânze. Elisabeth obținu de la vânzătoare ultimul *Figaro* din teanc și-și aruncă ochii pe pagina ocupată de titluri cu caractere groase. Cuvintele pe care Hitler le rostise în ajun într-adevăr te speriau: „Eu am spus deja că nu voi mai suporta ca trei milioane și jumătate de germani să continue să fie oprimați și rog pe oamenii de stat străini să ia cunoștință că acestea nu-s vorbe goale..." Un alt pasaj al discursului părea în schimb destinat să asigure opinia franceză:

„Statul național-socialist n-a cultivat ideea de revanșă, dimpotrivă. Noi am renunțat la drepturile noastre asupra Alsaciei și Lorenei pentru a pune capăt o dată pentru totdeauna eternelor hărțuieli cu Franța..." La pagina următoare, Elisabeth descoperi niște informații care o întăreau în speranța sa: „nu vom avea mâine război", asta e reacția poporului englez... Ea conchise că părerea Arlettei era justificată; se vorbea despre un mare efort al propagandei hitleriste. Diplomații francezi și englezi nu se înșelau în privința aceasta. În cele din urmă, totul avea să se aranjeze la masa verde. Își chemă unchiul la telefon. Denis judeca afacerea foarte de sus:

— Nu crede tot ce citești în ziarele de senzație! Ele amețesc publicul ca să le crească vânzarea. Nimeni nu vrea război — cu nimic mai mult nemții, decât francezii...

Cu toate aceste previziuni optimiste, zilele următoare fură marcate de o recrudescență a neliniștii în lume: indignarea cehilor după discursul de la Nürnberg, tulburări grave în teritoriile sudete, brusca hotărâre a lui Chamberlain care ia avionul să-l întâlnească pe Hitler la Berchtesgaden, vizita lui Daladier și a lui Georges Bonnet la Londra, cuvântarea belicoasă a lui Mussolini, comunicarea planului franco-britanic la Praga... totul mergea rău: miniștrii nu mai dormeau, capii de familie își consultau fila de mobilizare din livretul militar: pe prima pagină a gazetelor nu vedeai decât oameni de stat cu figura îngrijorată, hărți ale Cehoslovaciei cu hașurări pe bucățile promise lăcomiei germane și aspecte din mulțime, din care unii îl aclamau pe Hitler, iar alții pe Beneš. Aproape nu se mai vindeau discuri. Chiar papetăria nu atrăgea decât rari clienți. Domnișoara Pologne era foarte nervoasă:

— Cum credeți dumneavoastră că cehii o să-i lase să facă ce vor? Lor le e totuna că ne vor târî și pe noi în învălmășeală. Vor spune nu, și noi vom fi obligați să punem mâna pe arme! Să-ți verși sângele pentru Alsacia și Lorena de acord, dar pentru sudeți nu, mulțumesc! Până acum cincisprezece zile, nimeni în

Franța n-a auzit vorbindu-se de sudeți, și acum se duc toți să-și dea viața pentru ei. E logic așa ceva ?

Seara, Elisabeth primi un telefon de la părinți. Și ei erau foarte neliniștiți. Câțiva clienți, înspăimântați de evenimente, părăseau deja hotelul, întorcându-se acasă.

— Dacă izbucnește războiul, trebuie neapărat să vii aici, lângă noi, zicea Amélie. Se pare că nemții vor începe cu bombardarea Parisului. La Megève se riscă mai puțin. Evident, frontiera italiană e alături, dar, cum zice tata, Mussolini nu e Hitler. Cu italienii te poți oricând înțelege...

Elisabeth potoli temerile mamei sale, spunându-i că nimeni în jurul ei nu credea într-o iminentă catastrofă.

— Te asigur, mamă, cei ce afirmă asta sunt oameni foarte bine informați...

Spunând aceste cuvinte, se gândea la Bertrand. În ultima lui scrisoare, el o îndemna să fie calmă : *„Presupun, scumpa mea, că și tu ești, ca și cea mai mare parte a oamenilor, obsedată de teama de mai rău. În acest moment, nici eu nu sunt pe deplin liniștit, dar, când reiau punct cu punct datele problemei, puterea de distrugere a armelor moderne, departe de a mă înspăimânta, îmi dă siguranță. Știind că se va răspunde lovitură la lovitură la atacurile lor și că exterminarea totală cu care el își amenință adversarii va amenința în același timp propriul său popor, nici un om de stat, fie el nazist, nu va îndrăzni să se lanseze într-o asemenea aventură nimicitoare. Îți voi explica toate astea prin viu grai foarte curând..."*

Evenimentele păreau să-i dea dreptate : după patruzeci și opt de ore de reflecție, guvernul de la Praga accepta, deznădăjduit și demn, împărțirea teritoriului său : „Cehoslovacia s-a sacrificat pentru salvarea umanității", se putea citi în ziare. Polonia și Ungaria reclamau pentru minoritatea poloneză și maghiară din Cehoslovacia un tratament asemănător celui al germanilor sudeți, la Praga fusese format un nou minister, sub conducerea șefului armatei, generalul Sirovy, iar Chamberlain, neobosit, cu mustața pleoștită și umbrela sub braț, se urca într-un avion care trebuia să-l ducă la Godesberg, unde-l aștepta cancelarul Hitler.

Arlette petrecu seara de 23 septembrie la Elisabeth. Fără vreo înțelegere prealabilă, ele evitară, în timpul cinei, subiecte penibile de conversație: războiul și Bertrand, dar, după desert, Arlette vru să afle informații de la radio; erau o sumedenie de vești proaste: pretenții germane suplimentare întârziau încheierea acordului, Chamberlain discuta chiar în acel moment, „într-o atmosferă foarte tensionată" cu Hitler și, la Praga, Beneš, determinat de manifestările patriotice ale poporului său, semnase ordinul de mobilizare pentru toți oamenii sub vârsta de patruzeci de ani și pentru specialiști. Vocea crainicului tremura de emoție, anunțând proclamația Cehoslovaciei: „Fiți bravi și credincioși, lupta noastră e o luptă pentru dreptate și libertate!" Elisabeth avea impresia că un castel de cartonașe, construit cu răbdare, tocmai se năruia pe masă. Mobilizarea cehă însemna, în mod sigur, războiul. Zece zile de tocmeli pentru a se ajunge aici. Crainicul continuă să vorbească, dar Elisabeth nu-l mai asculta. Ea aruncă o privire imploratoare către prietena sa. Arlette încercă să surâdă.

— Asta încă nu înseamnă nimic, zise ea. Jocul continuă. Chamberlain e o vulpe și jumătate. Dacă obține câștig de cauză, va avea recunoștința lumii întregi. Nu găsești oare remarcabil faptul că acest bătrân domn englez, dușman al călătoriilor, se urcă repede în avion și merge să vorbească cu Hitler?...

— Da, zise Elisabeth, ridicându-se să ducă vasele în bucătărie. Dar dacă el e atât de îngrijorat, înseamnă că situația e cu mult mai gravă decât credeam noi!

În acel moment, ca un semnal de alarmă, sună telefonul. Surprinsă, Elisabeth puse la loc pe masă mormanul de farfurii și ridică receptorul:

— Elisabeth, scumpa mea, mi-era teamă că nu ești acasă!

Era atât de puțin pregătită să-l audă pe Bertrand, încât simți mai întâi un elan de inconștientă bucurie.

— De unde îmi telefonezi? întrebă ea.

— Din Paris. Tocmai am sosit. Am călătorit cu mașina...

Redevenise stăpână pe ea și gândea iarăși cu ranchiună și suspiciune: „A trebuit să se înapoieze cu întreaga familie!"

— Aceste cincisprezece zile mi-s-au părut interminabile, continuă el.

Și-n sinea ei: „De ce spune cincisprezece zile, când de fapt sunt exact optsprezece". Le numărase? Ea se tulbură. Bătăile inimii o amețiră. Arlette o privea, o judeca. Vocea lui Bertrand era tristă, dar tandră:

— Doresc atât de mult să te văd, Elisabeth. Scrisorile mele au rămas fără răspuns. Nu mai știu nimic despre tine. Poți să mă primești imediat?

— Imediat? se bâlbâi ea. E imposibil.

— De ce? Nu ești singură?

— Nu.

— Cine-i la tine? Arlette?

— Da.

— N-o să plece foarte curând?

— Nu.

Ea răspundea monosilabic, dar prietena sa ghicea oarecum sensul conversației. După un moment, Arlette se ridică și arătă cu mâna în direcția ușii.

— Eu plec.

Elisabeth îi transmise printr-o privire ordinul de a se așeza din nou. Bertrand insista:

— Te-ar deranja, dacă aș trece să te văd în timp ce ea e acolo? Numai cinci minute. Am atâtea lucruri să-ți spun.

— Mi le spui în altă zi. Mâine, dacă vrei, la ora șase, în micul bar din strada François I.

El își exprimă decepția printr-un răstimp de tăcere și reluă pe un ton încurcat:

— N-ai vrea să ne vedem la tine acasă?

— Nu.

— Atunci, am înțeles: te voi aștepta acolo la ora șase. Te iubesc, Elisabeth! Te iubesc ca un nebun.

Ea îl expedie cu câteva vorbe și întoarse spre Arlette o față liniștită.

— N-ar fi trebuit să-l refuzi din cauza mea, zise Arlette. Oricum eu eram pe punctul de a pleca. E târziu.

— O, nu, rămâi, Arlette. Îți jur că nu tu ești cauza hotărârii mele!

Arlette o privi până-n adâncul ochilor, își aprinse o țigară, închise bricheta, luă cu vârful unghiei un fir de tutun care i se lipise de buză și zise:

— Poate că am greșit punându-te în gardă. Oricum, sigur am fost nechibzuită.

— Absolut deloc.

— Ba da, Elisabeth. Nechibzuință din exces de prietenie! Am vrut să-ți arăt pericolele pe care o asemenea aventură le-ar reprezenta pentru o fată ca tine. Ceea ce-ți spuneam era cuminte, dar trebuie să știi câteodată să uiți de rațiune și să te lași dusă de viață. Se-ntâmplă uneori, ca, dintr-o înlănțuire de împrejurări nenorocite, să se nască, deodată, fericirea.

— De asta mă-ndoiesc, zise Elisabeth.

— Vezi? sări Arlette râzând. Rolurile s-au inversat: acum tu ești neîncrezătoare și eu cea care vrea să fie încrezătoare cu orice preț. Ce se întâmplă?

— Nimic, Arlette; sunt prost dispusă.

— Fără motiv?

Elisabeth se opri în clipa confidenței.

— Fără motiv, răspunse ea.

A doua zi dimineață, ieșind de acasă, portăreasa o opri cu întrebarea:

— Știți noutatea, doamnă Mazalaigue?

— Ce noutate?

Portăreasa își roti ochii de vițel și șopti:

— Mobilizarea!

— În Cehoslovacia, zise Elisabeth.

— Nu, doamnă, în Franța. Au pus afișele în noaptea asta.

— Ce tot spuneți ? murmură Elisabeth. Nu e posibil ! Unde-s afișele alea ?

— Oh ! Nu veți avea de mers prea mult ca să le vedeți. În strada Clément-Marot. Deocamdată pleacă numai eșaloanele 2 ; asta înseamnă deja multă lume. Soțul meu a depășit vârsta, din fericire, dar portarul de la 14 pleacă în după-amiaza asta. Au venit niște jandarmi să-l anunțe pe tânărul Champieux, de la al doilea ; l-am văzut trecând mai adineauri în uniforma de ofițer. Nu credeți că asta-i regretabil, biata mea doamnă ? Lumea-i nebună, v-o spus eu. O să ne-aducem aminte de sudeți !...

Elisabeth alergă până în strada Clément-Marot. Portăreasa nu mințise. O grămadă de oameni se înghesuiau în fața unui afiș alb. „Chemarea imediată a anumitor categorii de rezerviști. Din ordinul Ministrului Apărării Naționale și de Război și al Ministrului Aerului, ofițerii, subofițerii și oamenii de trupă rezerviști... " Citea și nu înțelegea ce însemnau aceste eșaloane 2, care trebuiau să plece „imediat fără întârziere". Dând peste un tânăr care se desprindea din înghesuială, îndrăzni să-i ceară explicații.

— Păi, cum ? Noi avem fiecare contingentul nostru trecut în livretul militar. Eșaloanele 2 și 3 eu am idee că-s mai degrabă specialiști.

— Specialiști în ce ?

— A, asta numai ei știu. În orice caz, dacă pleacă ei primii, noi ăștilalți n-o să pierdem nimic așteptând.

— Și până la ce vârstă poate fi cineva mobilizat ?

— Până la patruzeci și nouă de ani, cred ; cei mai bătrâni vor fi chemați în ultimul moment !

Ea se gândi la tatăl său ; era reformat, deci el nu risca nimic. Dar Denis, Bertrand ?

— Asta înseamnă război, reluă tânărul. Nu l-am căutat, dar îl vom avea !

El apăsă pe pedală, își puse vehiculul în mișcare și se îndepărtă. Un om bine făcut, de circa treizeci de ani, sosi gâfâind. Ținea în mână livretul militar pentru a-i compara numărul cu

cel de pe afiș. O privire pe perete. Fruntea i se încrețea sub picăturile de sudoare. O femeie în rochie imprimată i se alătură:

— E-așa, Albert ?

El înclină capul, părând doborât. Elisabeth se grăbi să urce strada Clément-Marot către strada Marbeuf. Trecătorii aveau chipuri grave. Cerul era albastru. Câteva prăvălii rămăseseră închise. Fiecare ușă închisă, fiecare perdea lăsată ascundea o dramă de familie. Elisabeth intră în magazinul său și, indiferentă la văicărelile domnișoarei Pologne, se repezi la telefon. Denis, mai întâi. La el totul era bine; vorbea pe un ton zeflemitor, exagerându-și nepăsarea, pentru că, fără îndoială, Clémentine se afla alături de el:

— Nu, nu-s mobilizat. De altfel, și cei care sunt se vor înapoia foarte curând. Le-am spus-o și camarazilor. Se vor pune în marș două sute de mii de răcani de partea franceză, două sute de mii de partea nemțească, și, în timp ce ei se vor privi până-n albul ochilor, miniștrii vor semna niscai hârțoage.

După ce închise telefonul, se gândi la Bertrand. Nu putea s-aștepte până la ora șase pentru a ști dacă era sau nu afectat de ordinul de mobilizare. În împrejurări atât de dramatice, amorul propriu era o noțiune lipsită de sens. Uitându-și reproșurile din ajun, telefonă la birou. Îi răspunse secretara cu un ton jalnic:

— Domnul Lesaulnier a plecat deja !

Simți ca și cum ar fi primit o lovitură violentă, picioarele i se muiară.

— Plecat ? murmură ea. Cum plecat ? E mobilizat ?

— Nu, doamnă, domnul Lesaulnier a plecat la uzină. Ați dori să-i vorbiți personal ?

— Da.

— Va fi cu siguranță acolo azi după-amiază, către orele trei. Dar cine-l caută... ?

— Mulțumesc, nu te deranja... bâigui Elisabeth.

Se așeză, epuizată de această bruscă trecere de la teamă la ușurare. Apoi, revenind la grijile sale, telefonă la Megève. Așteptă legătura foarte mult, și-n fine vocea mamei:

— Elisabeth, draga mea. Tocmai voiam să te sun. E înspăimântător ! Ai vești de la Denis ?

Elisabeth o liniști în această privință și-o întrebă ce se petrecea la Megève.

— Nu-mi vorbi de asta, strigă Amélie. E o debandadă !...

Acolo, la fel, în timpul nopții, afișele albe umpluseră pereții, semănând panică în clientelă. Trenurile erau luate cu asalt. Plecau mașini supraîncărcate.

— Tatăl tău e într-o stare ! se văicărea Amélie. În zadar i-am repetat că totul poate fi salvat încă, el nu vrea să mă-nțeleagă. Îl cunoști. Amintirile lui din '14 îi revin în minte. Are impresia că totul reîncepe. Aseară a plâns ascultând radioul.

— Dă-mi-l, mamă.

— Nu-i aici, s-a dus la primărie după vești. Ah, ar trebui să vii...

— Voi veni, cum ți-am spus, dacă se declară război.

— N-aștepta ultimul moment, n-ai să mai poți pleca.

— Nu te neliniști pentru mine, mamă... Mă voi descurca eu oricum...

— Tu nu știi cum e, Elisabeth ! Dar eu, care am trăit asta cândva...

Vocea ei se pierdea. O telefonistă interveni :

— Terminat ?

Niște corespondenți reclamau linia.

— Nu întrerupeți ! țipă Elisabeth.

Voci străine bâzâiau în depărtare. Dintr-un capăt la altul al Franței mii de apeluri neliniștite își încrucișau traiectoriile.

— Închide ! zise Amélie. Te voi suna mâine.

— Terminat ? repetă telefonista.

— Așteaptă puțin, mamă... Voiam să-ți spun... mamă, mamă!

O întrerupere stupidă. Tăcere.

— I-ați prins pe părinții dumneavoastră ? întrebă domnișoara Pologne.

— Da.

— Atunci ? Ei nu sunt prea îngrijorați ? Ah ! Am uitat să vă spun. Domnișoara Crespin v-a sunat de dimineață. I-am promis că-i veți telefona când veți veni.

Mecanic, Elisabeth formă un număr. Primele cuvinte ale Arlettei — voia să afle dacă Bertrand fusese mobilizat.

— Nu, zise Elisabeth, cu o mulțumire ciudată, aproape conjugală...

— Și unchiul tău ?

— Nici el.

— Cu atât mai bine. Aici, la birou, totul e un haos. Patru dintre colegii mei sunt pe punctul de a pleca. Aș fi vrut să te văd la ora șase, dar cred că ești ocupată astă-seară...

— Da, zise Elisabeth.

Imediat ce termină de vorbit, domnișoara Pologne o acapară pentru a-i arăta ziarele de dimineață :

— Am luat tot ce-am putut : *Le Figaro, Le Petit Parisien, Le Populaire...*

Elisabeth se aplecă asupra acestor pagini cu titluri de doliu. Încă nu anunțau mobilizarea. Ordinul trebuie să fi parvenit prea târziu în tipografii, dar toată presa publica declarația lui Daladier la grupul radical-socialist : „În cazul în care Cehoslovacia ar fi victima unei agresiuni neprovocate, Franța va lua imediat măsurile necesare de asistență". Alte vești, nu mai puțin alarmante, se etalau în coloanele ziarului : „Anglia nu-și va renega promisiunile, dacă Franța este antrenată într-un conflict armat..." „Praga, mândră și puternică, așteaptă, dintr-un moment în altul, șocul invaziei germane..." „Cardinalul Verdier, arhiepiscop de Paris, va adresa astă seară la radio un mesaj de încredere în viitorul patriei..."

Domnișoara Pologne oftă :

— Douăzeci de ani de pace ; asta-i tot ce am putut avea. Faceți și dumneavoastră socoteala : 1918-1938. Și încă eu nu numesc asta cu adevărat pace. Mereu hărțuieli, ciocniri la frontiere ! Dacă ne-am ocupa mai puțin de ceea ce se petrece la vecini, așa ceva n-ar mai fi. Ce ne interesează pe noi că-n Germania nu sunt

agreați evreii ? Ce ne interesează că Hitler vrea să adune toate ținuturile în care sunt germani ? El n-a spus niciodată că se atinge de Franța. Ah, zău, mă întreb ce au deputații noștri în capetele lor !

Ușa era deschisă, dar nimeni nu intra în magazin. Elisabeth privea strada prin geamul vitrinei. Trecură trei tineri, purtând mica valiză de carton în mâini. Se duceau la locul de convocare, cum era indicat pe afișe ? Nu erau în uniforme ; li se vor da acolo. Un domn bătrân se opri în fața vitrinei. Avea o decorație la butonieră. Cu siguranță, n-avea să fie chemat. Și celălalt, care mergea pe trotuarul din față ? La prima vedere avea cincizeci de ani, „vârsta lui tata". Universul se împărțea în indivizi mobilizabili și nemobilizabili. De-a lungul anilor, femeile nu prea dăduseră atenție regimentelor în care bărbații pe care îi iubeau își satisfăcuseră serviciul militar. Se glumea pe chestia asta câteodată în familie. Corvezi la cartofi, mușturuiielile subofițerilor, manevre pe ploaie, inspecții, toate astea lăsaseră amintiri hazlii. Erau vremuri bune, care nu se vor mai întoarce niciodată. Și deodată soțiile, logodnicele, mamele descopereau că ele trăiseră, fără s-o știe, alături de un artilerist, de un infanterist, de un genist sau de un pontonier, veselele povești din cazarmă se sfârșeau într-un marș posomorât spre gările de Est sau de Nord. Cărei arme aparținea Bertrand ? Ce grad avea ? Unde-ar putea fi trimis, dacă ar fi decretată mobilizarea generală ? Rolul femeilor era așa de șters în război. Prin tradiție ele trebuiau să rămână pasive, să păzească vatra casei, să-i plângă pe luptători și să spere cu înțelepciune că se vor întoarce.

Domnișoara Pologne ieși la prânz pentru a cumpăra alte ziare. Ele confirmau vestea mobilizării parțiale și anunțau că Chamberlain se pregătea să se înapoieze la Londra, având la el un memorandum german, destinat guvernului de la Praga. Elisabeth luă prânzul acasă, ascultând radioul, și se înapoie la magazin, unde domnișoara Pologne o primi într-o criză de suspine. Tocmai vânduse un stilou unei cliente, al cărei fiu pleca la regimentul său, chiar în seara aceea, la Nancy. Elisabeth o privea

pe vânzătoarea sa cu o milă disprețuitoare. Singură pe lume, neavând nimic de pierdut și pe nimeni de iubit, bătrâna fată se zbătea în gol și se văita de nenorocul altora. „Nu sunt și eu, puțin, în aceeași situație ?“, se întreba Elisabeth. „Nici soț, nici copii, o libertate totală. Bărbatul pe care-l iubesc nu este chiar al meu !... “ Se duse în spatele prăvăliei. Încă patru ore până să-l revadă pe Bertrand. Nu voia să se aventureze cu gândul dincolo de această întâlnire. Viitorul îi era neclar, se fărâmița în bucăți mărunte. Fără a cunoaște războiul, învățase deja să-și măsoare cu zgârcenie etapele speranței.

Bertrand sosi mai înainte, la ora șase fără zece. Ea nu era acolo. Chelnerul îi servi un whisky. Îl bău dintr-o înghițitură și-și șterse fața cu batista. Obosise rezolvând ziua întreagă multiplele probleme pe care mobilizarea le crea în întreprinderea sa. Înlocuirea muncitorilor chemați sub arme, dublarea stocurilor de materii prime, cerere de termene la bănci, discuții cu socrul său, conversații telefonice interminabile cu uzina din Marsilia. Acasă, Brigitte afișa o față eroică ; războiul era o încercare trimisă de Dumnezeu. Bertrand comandă încă un whisky și un sfert de Perrier. Își invidia soția, care-și găsea consolare în rugăciune. La radioul barului se auzea o melodie mexicană. Patronul citea *Paris-Soir*. În penumbră, perechi ce-și apropiau obrajii. Bărbații vorbeau despre politică și strategie unor femei îndrăgostite, care nu-i înțelegeau. „Numai de n-ar întârzia Elisabeth prea mult !“, gândi el. De șase sau opt ani el intuia venirea catastrofei. Ori de câte ori evoca o amintire fericită, amenințarea războiului părea înscrisă pe ea în filigran. „Și acum, iată a sosit !“, își spuse el, strângând paharul în mână. O furie rece îl cuprinse la gândul că aceste ultime două săptămâni de pace le consacrase soției sale. Câte ore pierdute cu politețuri, cu reuniuni mondene, cu jocuri stupide pe nisip ! Copiii săi n-aveau nevoie de el ca să se distreze. Cât despre Brigitte, ea afișase, în tot timpul șederii lui acolo, o figură acră. Simțea că acordul lor ajungea la limita extremă, că soțul ei rămânea lângă ea din datorie, că suferea

irosindu-și cu ea un timp pe care i-ar fi plăcut să-l petreacă cu alta. Totuși, convinsă că e înșelată, se crampona încă de rolul de soție. Ah, acele posomorâte seri în grădina întunecoasă, înăbușitoare, toate acele aluzii, înțepături, suspine... Nici un cuvânt mai bun decât altul, nici un licăr. Brigitte s-ar feri cu strășnicie de așa ceva. Să știi totul și să te prefaci că nu știi nimic. Asta era tactica ei. Iar la Paris, Elisabeth aștepta. Elisabeth, pe care el n-ar fi trebuit s-o părăsească niciodată, Elisabeth, pe care el o pierduse, poate, mărturisindu-i motivul călătoriei sale. Asemenea unui om înconjurat de flăcări și care apuca din instinct cel mai prețios obiect, pentru a-l salva din incendiu, așa descoperea el, după primele semne ale furtunii, că era gata să sacrifice totul pentru a-și trăi din plin dragostea. Dacă ar fi putut să prevadă că războiul era aproape, nici o rugăminte, nici o amenințare nu l-ar fi hotărât să părăsească Parisul. Ar fi rămas lângă Elisabeth, s-ar fi bucurat cu ea de fiecare clipă pe care destinul le-o acorda, înainte de a-l smulge pe unul de lângă celălalt. Și dacă, deodată, măsurile de mobilizare ar fi revocate, dacă lumea s-ar trezi din coșmarul său ? „Oh, atunci, aș ști eu ce am de făcut ! Aș renunța la toate legăturile mele ! Aș lua-o de soție pe Elisabeth. Și aș fi fericit, fericit !...“ Radioul cânta, patronul citea, cuplurile vorbeau. Și Bertrand stătea cu ochii la ușă, ca și cum ar fi depins de voința lui ca Elisabeth să apară în prag. Deodată, tresări. Ea tocmai intrase și se-ndrepta surâzând spre el.

— Ah ! zise el ridicându-se, credeam că nu mai vine clipa asta !

Elisabeth se așeză aproape de Bertrand și îi întinse mâinile. El le duse timid la buze. Elisabeth nu-și ascundea tulburarea, iar el era mișcat la gândul că era neliniștită din cauza lui. Îl întrebase din prima clipă, cu voce scăzută. Aflând că era locotenent de infanterie și că nu trebuia să plece decât în a doua zi după mobilizarea generală, păru mai liniștită ; ofițerii erau mai puțin expuși decât trupeții. De altfel, războiul nu era încă declarat. Elisabeth citise într-un ziar că timpul lucra pentru pace. Bertrand era de altă părere.

— Ți-am scris să-ți spun că aveam o speranță, dar m-am înșelat. Oamenii sunt mai nebuni decât am presupus eu. Chiar dacă Hitler obține tot ceea ce pretinde, nu se va potoli. Ceea ce râvnește el nu e nici Praga, nici Danzig, nici Varșovia, nici Budapesta, ci Europa întreagă. Trebuie terminat cu acest turbat, pentru că el nu înțelege alt limbaj decât pe cel al violenței, așa că, la treabă... Oricum, afacerea va fi repede rezolvată.

— Crezi ?

— Sunt sigur de asta. Mijloacele moderne impun un război dur și rapid. Noi suntem foarte bine înarmați, și, cum dictatorii nu-și țin puterea decât prin popularitate, la primul eșec Hitler va fi măturat de pe scenă. Unde vei pleca, Elisabeth, dacă izbucnește războiul ?

— Nu știu... rămân la Paris.

— Parisul va fi probabil bombardat.

— În acest caz voi lua trenul spre Megève.

— Trenurile vor fi ticsite !... Nu, Elisabeth, pleci cu mașina. Îți voi lăsa Citroën-ul meu... Ba da, ba da. Eu n-o să am nevoie de el, pentru că voi fi mobilizat !

— Și familia ta ? întrebă ea deodată.

— Soția și copiii se vor înapoia la Saint-Jean de Luz. Ei vor avea Delahaye-ul.

Elisabeth surâse amar. Bertrand se gândise la toate ; o mașină pentru soție, o alta pentru iubită. Împărțeala era echitabilă. Dacă în viața de până acum, se putuse amăgi asupra rolului său, evenimentele din ultima noapte o aruncaseră brutal la locul cuvenit. În aceste ore de mare teamă, în care se strângeau din nou legăturile de familie, înțelegea mai bine mizerabila falsitate a situației sale. O anexă în existența unui om căsătorit. Ea n-ar reprezenta niciodată pentru el căminul lui, numele lui, descendența lui, viitorul lui. De când ajunsese la vârsta majoratului, nimic nu-i reușise ; se măritase din ciudă, divorțase din cauza unei nesăbuințe, renunțase s-aducă pe lume un copil, cum fac toate femeile, iar războiul o găsea fără un soț alături de ea...

— Situația e de plâns, murmură ea, ca vorbindu-și sieși.

— Da, Elisabeth, zise el, și eu sufăr din cauza asta tot atât cât și tine, dar, mai târziu, când se va reinstaura pacea, voi aranja altfel viața noastră. Vei vedea! Această călătorie la Saint-Jean de Luz a fost pentru mine un chin. Am stat acolo două săptămâni din cauza copiilor mei, dar am ajuns să-mi detest soția pentru obstacolul pe care îl constituie între tine și mine. I-am suportat prezența ca pe o pedeapsă...

— Destul, Bertrand, zise ea cu o voce scăzută.

O pudoare, pe care n-o încercase până acum, o înghețа în fața acestui om care ardea de dorința de a o recuceri. Cu cât își dădea seama cât e de îndrăgostit, cu atât regreta mai mult că nu-i este decât iubită, Pentru o clipă, coborî pleoapele și i se păru că vede negru în fața ochilor, ca și cum ar fi fost legată la ochi. Se întrebă, cu bună credință, după ce legi se conducea destinul ei? De ce accepta ea anumite lucruri și-și refuza altele? Neavând răspunsul, deschise ochii și citi pe trăsăturile lui Bertrand că el era la capătul puterilor.

— Devenisem rău, arțăgos, reluă el. Eram supărat pe toată lumea. Singurul meu sprijin era să-mi spun că aveam să te reîntâlnesc curând. Te revăd, în sfârșit, și iată războiul!...

— Nu-i încă război!

— E inevitabil. Ultimele mele ore de libertate sunt compromise. La birou sunt copleșit de muncă. Nu știu nici dacă te voi putea vedea mâine. În seara asta, după ce plec de aici, va trebui să merg la uzină unde o mașină e în pană. Avem așa de puțin timp să fim împreună! Elisabeth, ce căutăm noi în barul ăsta sinistru? Să mergem la tine!

Fără puterea de a mai opune rezistență, ea înclină capul în semn de consimțământ.

10.

„Aici Radio-Paris. Rămâneți pe post. Peste câteva clipe vom transmite traducerea franceză a principalelor pasaje din discursul pe care cancelarul Hitler l-a rostit aseară, 26 septembrie la orele 20, în sala Palatului Sporturilor din Berlin."

Elisabeth își apropie fotoliul de aparatul de radio. În locul cuvintelor profetice ale Führer-ului, se transmitea o melodie de dans. Nerăbdării ascultătorilor, li se ofereau miorlăituri de chitare havaiene. În ajun Bertrand venise iarăși la Elisabeth. Dispunea numai de o oră între două întâlniri de afaceri. Dorința îi dădea un aer confuz. O îmbrățișare brutală, niște cuvinte de dragoste șoptite în grabă, o privire la ceas, din nou îmbrăcarea, ultimul sărut în pragul ușii. Pleca, plin de o naivă recunoștință. Cu toate acestea, ea nu simțea decât dezamăgire. Azi, s-a dus să-l întâlnească, la ora șase și jumătate, în barul din strada François I. Era dezolat că nu putea petrece seara cu ea.

— Îmi primesc socrii la cină. E absurd, Elisabeth, în împrejurări așa de dramatice, dar sunt anumite chestiuni pe care trebuie să le dezbatem în familie.

Ea îl liniști, înțelegea foarte bine. Se simțea chiar ușurată, la gândul distanței care se săpa între ei. Așezați alături pe banchetă, vorbiseră despre evenimentele politice. Miniștrii francezi erau din nou la Londra, președintele Roosevelt adresa un mesaj personal lui Hitler, flota britanică se pregătea de plecare într-o direcția necunoscută, rezerviștii din eșaloanele 2 și 3 se înghesuiau în gările pariziene. Prefectura Poliției preciza că era interzis automobiliștilor care aveau ordin de rechiziție să părăsească departamentul Senei, pe anumite străzi din Paris iluminatul era camuflat, exodul familiilor spre provinciile liniștite creștea.

„Rămâneți pe post. Peste câteva clipe vom transmite..."

Încă un disc de muzică ușoară. Bertrand asculta și el. La ce se gândea ? Cum arăta el în mijlocul alor săi ? Muzica se opri. Un om începu să vorbească. Hitler se exprima într-o franceză

corectă, nuanțată cu un ușor accent burgund: „I-am dat domnului Chamberlain asigurarea că o dată problema sudetă rezolvată, nu vor mai fi alte probleme teritoriale. Domnul Beneš are acum în mâna sa pacea sau războiul. Dacă el nu va da libertate germanilor din Sudeți, vom merge noi să căutăm această libertate..."

Între pereții roz ai salonului, Elisabeth asculta cu o extremă atenție.

„Noi vrem să dăm garanții Cehiei, dar, în ce privește problema Sudeților, răbdarea mea a ajuns la capăt".

O sonerie se auzi în aparat; nu, era în antreu. Imediat Elisabeth se gândi: „Bertrand!" Alergă la ușă, o deschise și înlemni; destinul îi juca o farsă.

— Bună seara, Elisabeth.

Era Christian. Ea se dădu încet înapoi, zăpăcită, la vederea acelor ochi verzi și a dinților albi. Radioul transmitea cu o voce cavernoasă:

„Astăzi, mărșăluiesc în fruntea poporului meu, ca primul lui soldat. Și, în urma mea, s-o știți bine, mărșăluiește un popor care nu mai e cel din 1918..."

— Tu, la Paris? se bâlbâi ea.

— Păi, da, vezi bine!

— De ce nu mi-ai telefonat înainte de a veni?

— Cu telefonul, am înțeles! se răsti el. Iar ai fi refuzat să mă primești! Prietena ta nu-i aici?

Ea uitase pretextul pe care îl invocase altădată pentru a evita să urce la ea. După o secundă de ezitare, își reveni.

— Nu, zise ea.

— Dar tot mai locuiește cu tine?

— Da.

El aruncă o privire spre divan și întrebă ironic:

— Dormiți în același pat?

— Asta nu te privește.

— Ai dreptate. În tot cazul, ești instalată încântător. Aceste stampe sunt superbe. De unde le-ai cumpărat?

Ea nu răspunse.

— Ei bine, uite, zise el, am venit val-vârtej să-mi aranjez situația militară. Servește la ceva să știi să vorbești germana! Trei zile de dejunuri mai mult sau mai puțin oficiale, vizite prin niște birouri și am fost repartizat Ministerului Informației. Îl asculți pe Hitler? Eu l-am ascultat în germană, adineauri, la hotel. Se repetă. Recită *Mein Kampf*. Dar, liniștește-te, nu vom avea război! Cel puțin nu acum. Noi n-avem nici avioane, nici tancuri, nici artilerie, și englezii sunt și mai dezarmați decât noi. O să li se acorde deci politicos germanilor tot ce cer, și, în timp ce ei își vor digera cuceririle, vom încerca să ne sporim armamentul. Cu grevele și cu schimbările din ministere, asta poate dura ani!... El ne sâcâie... Îmi dai voie?

Întoarse butonul radioului și vocea tăcu. Apoi, fără ca Elisabeth să-l fi invitat să se așeze, se lăsă într-un fotoliu:

— Sunt frânt de oboseală. Parisul e infernal!...

— Christian, zise ea cu hotărâre, nu poți rămâne aici.

— De ce? Aștepți pe cineva?

— Nu.

— Atunci? Plec poimâine, tu știi. De vreme ce am o seară liberă...

El întinse mâna și luă o carte de pe masă: *Mănăstirea din Parma,* frumos legată în piele albastră.

— Citești asta?

Ea roși. Cartea aparținea lui Bertrand.

— Încă n-am început-o, zise ea.

Christian frunzări volumul, îl întoarse, și zâmbi. Pe cotorul legăturii, în partea inferioară, două mici inițiale erau gravate în aur: B.L.

— Vezi tu, copila mea, zise el, mulți bărbați vor putea trece prin viața ta, multe femei printr-a mea, dar ei nu vor fi altceva decât niște umbre, niște figuranți, niște necesități. Între două aventuri, ne vom regăsi mereu, tu și eu, mereu cu aceeași plăcere.

Deodată, el se ridică în picioare. Tot trecutul stătea acum înaintea ei. Dar aceste amintiri, care o încântaseră cândva, acum îi făceau silă. Refuza cu indignare să se recunoască în ele.

Privindu-l și ascultându-l pe acest om, înțelegea mai bine locul pe care un altul îl avea acum în existența sa. „De ce am fost așa de distantă cu Bertrand ? E vina lui că s-a însurat înainte de a mă cunoaște, că azi e obligat să ducă o viață dublă ? Așa cum e, valorează de o sută de ori mai mult decât Christian. El e singura ființă în care am încredere".

— La ce te gândești, întrebă Christian. La război ? La dragoste ? Sau la amândouă deodată ?

Degete vibrante atinseră umerii Elisabethei. Christian abia o atinsese, și, totuși, ea se simți trasă cu forța. Apucă furioasă cele două mâini care încercau să o cuprindă și le dădu la o parte. Brațele lui Christian căzură în jos. În ochi i se citea mirarea. Ea îl ținea la respect, cu o privire încruntată, plină de repulsie.

— Pleacă ! zise ea cu o voce sacadată.

El izbucni în râs :

— Ce te-a apucat ?

— Nimic, Christian. Nu vreau să te mai văd, asta-i tot... pleacă !

Jignit, Christian își arătă un chip aspru. O strâmbătură îi deformă gura. Ochii îi scăpărau cu răutate.

— Micuța mea, zise el, te crezi foarte puternică, dar sunt bine informat. Eu n-am nevoie să te-ntreb ca să știu ce mocnește în capul tău. Te-ai lăsat prinsă. Tu ai iluzia că trăiești o mare iubire, dar nu vei putea să te minți mereu. Distrează-te cu Lesaulnier, dacă asta te-ajută să-ți treacă timpul...

Ea îl fixa mută de ură. El își pocni degetele, cu nepăsare, și urmă :

— Are aerul unui tip cumsecade, dar, fără a vrea să te jignesc, e tot atât de mult făcut să-ți fie amant, pe cât sunt eu făcut să fiu soțul soției lui. Îi cunoști soția ? O fată frumoasă, înaltă, blondă, foarte cultivată, foarte elegantă, mondenă. Ei îi datorează situația, relațiile sale, și de asemenea, copiii, care sunt adorabili !

Furia Elisabethei ajunsese la culme. Capul îi era plin de strigăte furioase, din care nici unul nu căpăta glas.

— Un tată de familie! reluă Christian cu o voce batjocoritoare. Ce-ai căutat acolo? Pe vremea mea mai aveai ceva principii! Te plâng...

Se îndreptă spre vestibul, se întoarse și mai zise, cu violență:

— Te plâng!...

Ea avu energia să repete:

— Pleacă!

— Da, zise el, plec. Biată proastă! Adio!

După ieșirea lui, Elisabeth se propti de ușă. Inima-i bătea puternic, cu mari lovituri rapide și surde. Așteptă să se liniștească, apoi reintră în salon și dădu din nou drumul la radio. Discursul se terminase. O melodie de jazz plutea în încăperea goală. Elisabeth avu o nestăvilită dorință să-i vorbească lui Bertrand, să-l asculte. Nu-l putea deranja acasă. Mâine dimineață avea să-l cheme la birou. Până atunci mai era timp. Se dezbrăcă, se culcă, luă *Mănăstirea din Parma*, începu să citească. La miezul nopții, telefonul sună. Mai întâi crezu că era Christian care revenea iarăși, dar, de îndată ce puse receptorul la ureche, o voce plăcută, binefăcătoare, îi pătrunse în suflet:

— Nu te trezesc, Elisabeth? Tocmai mi-am dus socrii acasă cu mașina. La înapoiere am trecut prin fața casei tale, am văzut lumina în dosul obloanelor și n-am putut să mă-mpotrivesc dorinței de a te chema înainte de a mă duce acasă. Cum te simți, ce faci?

Înduioșată, ea murmură:

— M-am culcat, citesc, am ascultat discursul lui Hitler până mai adineauri...

— Și eu, dar n-a adus nimic nou. Fiecare rămâne pe poziții. Chamberlain o să încerce cu siguranță un ultim demers. Ce epocă stranie! Noi ne iubim și conversația noastră e incomodată de nume de oameni politici! Atât aș vrea să uit toate astea, privindu-ți chipul.

— De unde-mi vorbești? întrebă ea.

— Din micul bar care e în fața casei tale.

Urmă o lungă tăcere. Elisabeth făcea eforturi să-și adune gândurile. Un rest de mândrie se opunea setei ei de a fi fericită. În sfârșit, sleită de emoție, suspină :

— Sunt așa de singură, Bertrand ! Nu mai pot ! Vino repede!

Un titlu enorm ocupa prima pagină a ziarului : „Pacea e salvată ! Un acord a fost semnat în dimineața aceasta, 30 septembrie, la ora unu și treizeci și cinci, între cancelarul Hitler, domnul Chamberlain, domnul Daladier și domnul Mussolini". Elisabeth ridică ochii și întâlni expresia de ușurare cosmică pe fața domnișoarei Pologne. Fata bătrână se învârtea prin magazin și plângea de bucurie.

— Mi-a fost așa teamă să nu mă înșel, încât am cumpărat patru ziare în dimineața asta, ca să văd dacă spuneau același lucru ! gângăvea ea.

Vestea, într-adevăr, era de nesperat, după trei zile de negocieri la limita rupturii. De la 27 septembrie, mobilizarea germană nu mai era decât o chestiune de ore. La Paris, muncitorii municipali săpau tranșee de apărare pasivă pe spațiile verzi, marile bulevarde lipsite de reclamele lor luminoase deveneau, noaptea, niște văi adânci de umbră albastră, saci cu nisip se îngrămădeau în fața răsuflătorilor imobilelor, ziarele cereau distribuirea imediată a măștilor de gaze. Daladier, Chamberlain, Mussolini se duceau în grabă la München pentru a încerca totuși să-l convingă pe Hitler. Și iată, au reușit ! În ultimul minut Cehoslovacia a fost sfârtecată, ca astfel să se satisfacă pofta germanilor. Acum riscurile războiului erau definitiv înlăturate.

Elisabeth se lăsă pe spătarul scaunului și inspiră adânc. Veselia îi dădea o senzație ireală de ușurare. Gândul îi zburda ca un pârâiaș, pe pietricele.

— Ați văzut harta ? reluă domnișoara Pologne. Până la urmă nu i se ia mare lucru Cehoslovaciei. O mică bucată de pământ ici, alta dincolo ! Și încă germanii nu vor ocupa aceste spații decât puțin câte puțin, pe etape. Îmi închipui că Chamberlain și

Daladier trebuie să fie mulțumiți de ei. Și când te gândești că ei făceau asta în timp ce noi dormeam!

Acest detaliu părea mai ales să-i placă, și-l repeta, împreunându-și mâinile:

— În timp ce noi dormeam!

Elisabeth ridică receptorul și-l chemă pe Bertrand la birou. El tocmai sosise; aflase deja și nu mai putea de bucurie.

— Întâlnire la ora șase la Fouquet's. Sunt așa de fericit, Elisabeth! Te iubesc! Nu pot să vorbesc mai mult acum, anticamera mea e plină de lume...

Ea îi mai chemă pe Denis și pe Arlette, pentru plăcerea de a împărți cu ei bucuria. Apoi, ceru prin interurban hotelul „Două capre sălbatice", de la Megève. Mama sa răspunse cu o voce de zile mari.

— Ah, draga mea, în două minute, tatăl tău și cu mine am întinerit cu zece ani în dimineața aceasta. Acum o să închidem hotelul și-o să plecăm la Chapelle-au-Bois, unde vom petrece cincisprezece zile la bunicul, apoi vom veni la Paris.

— La ce dată, mamă?

— Către 15 sau 20 octombrie, cred, și vom rămâne o lună bună, poate chiar mai mult.

— Grozav, atunci! strigă Elisabeth.

După ce închise aparatul, tăcerea însăși părea plăcută. Toate tentațiile înfloreau din nou deodată: avea poftă să se plimbe prin păduri, să meargă la teatru, să privească cerul, să supeze cu șampanie, să râdă cu Arlette și să fie îndrăgostită de Bertrand. Totuși, știa bine că acordul de la München nu aducea nici o soluție problemei sale personale. Înapoia veseliei ei de moment, o grijă constantă rămânea furișată în umbră, așteptând să-și reia lenta-i acțiune de distrugere. Mâine, poimâine, totul avea să reînceapă: rușinea, gelozia, plăcerea, resemnarea... Întoarse spatele acestui șir de fantome. Voia să fie fericită, astăzi cel puțin, dispusă să-și piardă capul de fericire.

De la începutul crizei internaționale, vânzarea de discuri se oprise. Prima rândunică anunțând primăvara, o tânără fată intră

în magazin, către ora trei, pentru a cumpăra *J'attendrai* și *Vous qui passez sans me voir*. Apoi au mai apărut și alți clienți, iar Elisabeth îi servi cu o atenție deosebită, ca și cum ar fi fost niște convalescenți care surâdeau vieții, după ce trecuseră pe lângă moarte.

La ora șase, în fine, o zbughi la Fouquet's. Artera Champs-Elysées era înțesată de lume. Sub bolta Arcului de Triumf, flutura un imens voal tricolor. Ferestrele unor case erau pavoazate. Primit la coborârea din avion de către o populație în delir, Daladier, salvatorul păcii, trebuia, în acea seară, la ora șase și jumătate, să reaprindă flacăra pe mormântul soldatului necunoscut. În colțul arterei George V, un grup de vechi luptători îl aștepta pe președintele consiliului. Figuri grave, piepturi înstelate de medalii, mâini puternice, ferme, strânse pe cozile drapelelor. Elisabeth îl căută pe Bertrand și-l descoperi înăuntrul cafenelei. Reușise să găsească o masă aproape de ușa cu geamuri. Toate locurile erau ocupate de oameni veseli, care aveau pacea în buzunarul lor. Chelnerii se mișcau cu aerul unor arhangheli victorioși. Bertrand apucă mâna Elisabethei și și-o duse la buze!

— Așază-te; vorbește-mi ! spune-mi că ești fericită!

O imensă larmă se ridică din stradă: „Trăiască Daladier! Trăiască Daladier!"

Apoi izbucni *La Marseillaise*, cu o violență care lovea timpanele. Toți consumatorii se ridicară. În picioare, lângă Bertrand, Elisabeth îl privea cu emoție. Chipul lui era energic și liniștit. Când alămurile se potoliră, voci omenești, discordante, reluară imnul național. Unii cântau, alții urlau de bucurie. Cortegiul se puse în mișcare. „Trăiască Daladier! Trăiască pacea! Trăiască Franța! Trăiască Anglia! Trăiască Italia!"

— De ce strigă „Trăiască Italia!", întrebă Elisabeth.

— Pentru că sunt garibaldieni din Argonne în coloana de defilare. Sunt cei cu cămăși roșii. Privește...

Întoarsă spre fereastră, Elisabeth nu vedea decât masa nedeslușită a mulțimii și, deasupra capetelor descoperite, o pădure de drapele în marș. Se așeză din nou.

— Iată, deci ! zise el luând loc alături de ea. În 1934, după 6 februarie, Daladier era tratat ca asasin. În 1938 vedem în el apostolul păcii universale. Ce sinistră amăgeală !

— Totuși, datorită lui n-avem război !

— Da, da, poate...

— Nu pari convins !

El ridică din umeri, surâse și murmură :

— Nu că nu par convins, Elisabeth... dar, cum să-ți spun ? Mi-e un pic rușine !...

— De ce ?

— De acest entuziasm. Nu există decât un singur popor care ar avea dreptul să se bucure astăzi — cel german. Fără să miște un deget, el sporește cu trei milioane și jumătate de locuitori, care niciodată, în nici o epocă, n-au aparținut Reichului. Noi am cedat, ca întotdeauna, în fața intimidării și a vicleniei. Cehoslovacia, disciplinată, puternic înarmată, era pentru noi o aliată prețioasă. Noi am lăsat să fie sfârtecată. Mâine, trupele germane vor intra în pas legănat la prietenii noștri, față de care noi ne-am dovedit lipsiți de cuvânt. La ei e doliu, umilire, furie, iar noi, aici, celebrăm o falsă victorie !

— Atunci, tu ai fi preferat războiul ?

— Nu, evident... Totuși, am impresia că satisfacția noastră ar trebui să fie mai rezervată, mai pudică. München nu e decât cel mai prost caz. Nu se sărbătorește un avort ca o naștere ! ... Și, de altfel, cine ne asigură că Hitler se va opri aici ? Lui i-ar fi așa de ușor să pună la cale o altă criză pentru a încerca să-și însușească restul Cehoslovaciei, România, Polonia !... Poate mă înșel...

— În mod sigur, Bertrand !

— Știi tu că un consilier municipal a sugerat deja, ca pentru 11 noiembrie, purtători de torțe să plece din Berlin, din Londra și din Roma, și să fie primiți de vechii luptători francezi din 1914-1918 în fața Arcului de Triumf ? Ăsta da optimism !

Un chelner se apropie pentru a lua comanda. Era transpirat de fericire :

— D-apăi, asta e! Am scăpat ieftin! Ce serviți domnule, doamnă?

După plecarea lui, Elisabeth oftă:

— Cu atât mai rău pentru tine, Bertrand! Eu sunt cu adevărat liniștită!

— Dar și eu, Elisabeth! replică el. Și, în mod egoist, mă simt ușurat. Când mă gândesc însă la ansamblul problemei...

— Nu te mai gândi. Există specialiști pentru așa ceva. Rolul tău, în ce te privește, e terminat. Îți vei relua viața de acolo de unde ai lăsat-o în momentul în care au fost lipite afișele.

— Nu-i chiar așa, Elisabeth. De când cu această alarmă, mă simt și mai aproape de tine. Eu mă gândesc la pace nu când citesc ziarele, ci când te văd pe tine. Ești așa de frumoasă! E atât de bine să poți face din nou proiecte! Unde mergem astă-seară?

— Ești liber? întrebă ea.

— Bineînțeles!

Elisabeth se gândi cu tristețe: „el ar trebui să-și prevină soția că n-o să vină la cină. Ea așa e obișnuită. E îngrozitor!"

— Mi-ar plăcea să te duc într-un restaurant din împrejurimile Parisului! reluă el.

— Sigur, Bertrand.

— Apoi vom merge la tine.

— Nu va fi prea târziu?

— Pentru tine? întrebă el.

— Nu, pentru tine, Bertrand.

El surâse în dosul ochelarilor:

— N-am oră. Întreaga mea noapte îți aparține, numai să vrei!

Ea înclină capul. Era stupid, dar îi venea să plângă.

Se auziră aclamații. Ceremonia se terminase. Daladier parcurgea drumul înapoi pe Champs-Elysées, în mașină.

Se înnopta când Elisabeth și Bertrand ieșiră de la Fouquet's. Proiectoare luminau Arcul de Triumf și uriașul său drapel tricolor. Pe un cer gri, întunecat, monumentul părea o construcție

imaterială și strălucitoare, un recif fosforescent, din străfundul mării. Bertrand parcase Citroën-ul în strada Vernet.

El apucă volanul. Elisabeth se ghemui lângă umărul lui. În apropiere de Place de l'Etoile, fură opriți de o coloană de mașini, dar mașinile, imobilizate, nu claxonau totuși. Cum așteptarea se prelungea, Bertrand deschise portiera și coborî pe carosabil, pentru a vedea mai bine. Elisabeth făcu același lucru, coborând în partea sa. Bastonul alb al unui agent de poliție ținea la respect coloana de mașini. Arcul iluminat era foarte aproape, cu basoreliefurile lui, cu cele trei culori și cu nimbul său de ceață aurie. Într-o tăcere religioasă, o mulțime întunecată și lentă traversa piața pentru a defila prin fața mormântului soldatului necunoscut.

PARTEA A DOUA

1.

La 17 iunie 1940, trupele germane trecuseră Loara; cu toate acestea, pentru liniștita stațiune balneară din Cap-Ferret, de pe malul golfului Arcanchon, războiul părea încă departe, ireal. Elisabeth ieși pe peronul vilei și trase în piept aerul plăcut, cu miros de rășină, al pădurii de pini. Umbra ei cădea pe solul nisipos, plin de acele roșcate ale copacilor. Liniștea era tulburată doar de zgomotul unei bărci cu motor, aflată la marginea debarcaderului.

— Trebuie să-mi încep cursele, spuse Elisabeth. Vii cu mine?

Arlette, care ștergea mobila din sufragerie, se-ntoarse spre ea cu o cârpă în mână și cu țigara aprinsă în colțul gurii:

— Eu aș prefera să mă ocup de treburile casei.

— Mama ta a adormit?

— Da, aș vrea să rămână în pat toată dimineața. A avut o noapte destul de chinuită, în ciuda picăturilor luate! Se va trezi pe la amiază. Ah! dac-ai găsi niște lapte praf!...

— Contează pe mine, îl voi vrăji pe domnul Duclay, spuse Elisabeth.

Cap-Ferret era atât de prost aprovizionat, încât domnul și doamna Duclay, refugiați din Belfort, deschiseseră în casa lor o băcănie. Plecau în fiecare dimineață la Bordeaux să caute

alimente. Grație energiei și priceperii lor în afaceri, deveniseră stăpânii aprovizionării micuței așezări.

Elisabeth își luă coșul, coborî cele două trepte și o porni pe o cărare însorită. Espadrilele i se înfundau în praf. Pe braț i se legăna coșul gol. Nu făcuse decât vreo zece pași, când Arlette strigă în urma ei:

— Nu uita de țigările mele! Nu mai am decât două. Dacă poți, ia-mi câteva pachete!...

— N-ar trebui să-ți cumpăr! zise Elisabeth. Fumezi din ce în ce mai mult!

Pe prag, Arlette își împreună mâinile, implorând-o. Vila aparținea mătușii sale, doamna Traviez, care ocupa, împreună cu pechinezii săi, întregul etaj. Mică și cochetă, construcția cu greu putea fi privită în prezent doar ca loc de refugiu împotriva tristeții. La ferestre, mușcate înflorite. Elisabeth își continuă drumul. Se simțea tracasată de acest război, care totuși n-o făcuse să sufere. Era imposibil să te mai gândești la altceva, doar vești, aprovizionare, aprovizionare, vești. Cum de izbucnise atâta violență în lume, după acea lungă perioadă de expectativă și nehotărâre? Decretând mobilizare generală, oamenii de stat ignorau, oare, că Wehrmacht-ul avea față de trupele aliate o teribilă superioritate, în efective și material? La începutul lunii septembrie 1939, când, după întâlnirea cu Stalin, Hitler revendicase coridorul Danzig și ordonase soldaților săi să invadeze Polonia, jurnalele susțineau că își va regreta cât de curând cutezanța. Polonia însă fusese invadată, iar „războiul ciudat“ se instalase pe front. În timpul celor șapte luni, armatele franceze și germane nu se confruntaseră decât de vreo câteva ori, în teritoriul aflat între linia Maginot și linia Siegfried. Între timp Parisul căpătase o înfățișare stranie, cu iluminație de alarmă, afișe care indicau cel mai apropiat adăpost, agenți de poliție purtând masca de gaz la șold, inutilele urlete ale sirenei, elegantele și albastrele „Royal Air Force“ și monumentele înconjurate de o centură cu saci de nisip. Cei „ afectați “ diverselor servicii se îndreptau spre birouri sau uzine. Restaurantele, teatrele,

cinematografele, cabaretele erau pline de o clientelă îngrijorată: Henri Bernstein inaugura cu fast „Teatrul Ambasadorilor"; discurile lui Maurice Chevalier se vindeau cu zecile. Cânta *Paris sera toujours Paris...* și un nou refren: *Et tout ça, ça fait d'excellents Français...* Patriotismul său plin de optimism dădea încredere tuturor celor care sperau în apropiata victorie: Dorin lansa și el la T.S.F. zeflemitorul refren: *C'est-y pour ce soir? C'est-y pour demain?*

Ceea ce se fredona ironic, alții o spuneau cu voce gravă: „Hitler nu va îndrăzni să ne atace". „A intimidat însă, prin bluf, iar acum este victima propriei fanfaronade. Caută o cale pentru a ieși cât mai repede din încurcătură." Atâta lume susținea aceste lucruri, încât Elisabeth sfârși prin a le crede: Franța câștiga războiul, încetul cu încetul, fără a lupta. Bertrand venea deseori la Paris, în câte o permisie de patruzeci și opt de ore. Familia sa fiind refugiată, de teama bombardamentelor, la Saint-Jean de Luz, putea să-și petreacă tot timpul liber cu Elisabeth. Uneori, ea se suia în mașină și se întâlneau într-un sat apropiat de Vittel, unde un grup numeros de ofițeri supraveghea antrenarea câtorva regimente debarcate din Africa. Acolo, el își împărțea timpul între treburi de birou, plimbări călare, partide de bridge și discuții politice cu camarazii. După ce petrecea alături de el, într-un mic bar, clipe plăcute, Elisabeth se întorcea cu sentimentul că, lăsând la o parte uniforma, el parcă se afla în vacanță. Se vorbea mult de ofensiva crâncenă a sovieticilor în Finlanda și de eșecul unei expediții aliate în Norvegia, dar nu erau decât istorii în care onoarea franceză nu era în mod direct compromisă. Pe toate zidurile Franței, afișe proclamau: „Noi vom învinge, pentru că suntem cei mai puternici".

Și, pe neașteptate, la 10 mai, se declanșase avalanșa. Puhoaie de oameni și de tancuri mărșăluiau dinspre granița germană. Imediat, Arlette vru să-și transporte mama la Cap-Ferret. La rândul său, Bertrand trimise scrisori după scrisori Elisabethei, implorând-o să părăsească Parisul. Avea la dispoziție Citroën-ul. Trebuia să-și întâlnească părinții, care se refugiaseră la Chapelle-au-Bois.

Înspăimântați de imprudența fiicei lor îi telefonau, zorind-o să fugă, până nu va fi prea târziu. În cele din urmă se decise s-o conducă pe Arlette și mama sa, cu mașina, la Cap-Ferret, să rămână acolo câteva zile și să plece pe urmă la Chapelle-au-Bois. Domnișoara Pologne, neștiind unde să se ducă, o rugase pe tânăra ei patroană să-i lase în grijă magazinul. Elisabeth avea prea mare încredere în vânzătoarea ei pentru a-i refuza această favoare. Era un moment potrivit să-i scrie lui Bertrand și să-i comunice noua sa adresă, apoi să-și facă valizele, să închidă apartamentul și să pornească la drum.

În acel moment, nu bănuia că drumul de la Paris la Bordeaux avea să fie atât de greu. Plecând înainte de tăvălugul mulțimii, cele trei femei au fost prinse în acea caravană a șirului de mașini încărcate cu valize, plăpumi, pături, cufere și baloturi. Căldura, praful, blocajul circulației în jurul unui vehicul în pană, cozi la ușa brutăriei și la stațiile de benzină, ocolirea pe drumuri mici, lăturalnice, care mai apoi ieșeau în șoseaua națională ticsită de mașini murdare ce claxonau, cu plânsete de copii, certuri între șoferii în cămașă, privind dreptul de prioritate, zigzagurile furișate ale cicliștilor printre capotele trepidante, scurte opriri în vreun bistrou oarecare de țară, unde un aparat T.S.F. își revărsa grămada de știri rele deasupra capetelor năucite ale ascultătorilor...

Era de ajuns ca Elisabeth să evoce peripețiile acestei călătorii, ca să se crispeze la amintirea oboselii și mizeriei îndurate. Ajunsă la Cap-Ferret, descoperise plăcerea cearșafurilor curate, a apei proaspete, precum și a unor chipuri liniștite, fără griji. Dar liniștea ei fu de scurtă durată. Războiul venea din urmă. Surprinsă de repeziciunea intrării nemților, se afla din nou pe un teritoriu amenințat. Acum nu-și mai punea problema să meargă la Chapelle-au-Bois. Chiar și părinții ei insistau în scrisori să-și amâne planul.

Câte dezastre în numai cinci săptămâni! Invazia Olandei și a Belgiei, capitularea lui Leopold al III-lea, îmbarcarea precipitată a englezilor, a francezilor încolțiți la Dunkerque, declarația de război a Italiei, ocuparea Parisului, străzi pline de refugiați

mitraliați de avioane, care zburau la firul ierbii, regimente întregi încercuite, prizonieri, doliu, confuzie, frică, obsesia hranei! Tot nordul țării se scurgea spre un sud care se umfla, gata să pocnească. Unii așteptau încă un miracol, miracolul francez, o Jeanne d'Arc, ce nu venea ! Alții povesteau că spionii — coloana a cincea — pregătiseră catastrofa, transmițând ordine contradictorii comandanților de unități, iar că britanicii nu angajaseră în luptă decât o parte a trupelor lor. Apropiata înfrângere nu părea mai puțin inexplicabilă. Unde era acea armată impunătoare, pe care Elisabeth o văzuse coborând pe Champs-Elysées, sub soarele lui 14 iulie — în uniforme noi, ghete albe și căști, arme și turbane roșii, cai nervoși și tancuri uriașe de asalt, muzici marțiale, drapele glorioase — atât de semeață și de puternică ? Dispersată, decimată, împrăștiindu-se prin împrejurimi, prin păduri, oprindu-se pentru câteva ore la cotul râurilor... Ce se întâmplase oare cu Bertrand ? Primise, la Cap-Ferret, două scrisori de la el. În ultima, datată 5 iunie, scria, fără teamă de cenzură, că se găsea în apropiere de Noyon, un sector extrem de agitat ! De atunci nici o veste ! Noyon capitulase la 7 iunie. Dar Denis ? Și el, la fel, după câteva rânduri scrise în grabă cu creionul, n-a mai dat nici un semn de viață. Toți bărbații valizi se pierduseră în spațiu. Trebuia să încerci să le ghicești destinul citind pe hartă numele orașelor părăsite și al numeroaselor drumuri distruse de bombe. „Bertrand se afla la Noyon la 5 iunie, iar acum trebuia să fie pe undeva, aproape de Châteauroux sau Montluçon..." Refuza să-l creadă mort, rănit sau prizonier. Gândindu-se mereu la el, suferind din cauza absenței, a tăcerii lui, încetul cu încetul căpătase convingerea că-l ocrotea prin dragostea ei.

Între timp, blindatele inamice pătrundeau în toate direcțiile. Într-o zi, două aveau să ajungă la estuarul Gironde. Guvernul se retrăsese la Bordeaux. Președintele Paul Reynard demisionase în ajun, iar mareșalul Pétain tocmai formase un nou guvern. Putea oare un singur om, numai prin prestigiul său, să stăvilească deruta unui popor întreg ? Elisabeth nu-și făcea iluzii. Se grăbi

înspre păduricea înscrită, cu atâtea gânduri triste și un roi de musculițe aurii în ochi. Răspândite prin parc, alte căsuțe, roz și galbene, ale căror geamuri străluceau printre ramuri. În vecinătatea unei vile impozante, vădind bunăstarea, se afla un teren de tenis. Tineri în costume albe, rachete lovind mingea, vocea în schimbare a unui băiețandru, râsul strident al unei fete. „Avantaj !... Avantaj pierdut !... Te asigur !... Era *out*, la douăzeci de centimetri !...“

„Să joci tenis într-un asemenea moment, câtă inconștiență !“, gândi Elisabeth. Apoi, își spuse că la vârsta lor ar fi făcut la fel. Pierdută în gânduri, se trezi dintr-o dată printre zecile de femei care așteptau, la rândul lor, să fie servite de soții Duclay. Coșurile pentru alimente se-ngrămădeau la intrarea în vilă. Garajul se transformase în magazie de alimente. Doamna Duclay făcea monetarul, în spatele unei mese din lemn alb. Soțul ei lăuda calitatea dovleceilor, a salatelor și a cartofilor aduși de la Bordeaux :

— Nu ezitați să vă faceți provizii ! Dacă nemții vor continua să înainteze, n-o să se mai găsească nimic de pus în gură ! Nu se știe deloc ce va face generalul Pétain. Unii cred că va cere armistițiul, alții spun că va lupta până la capăt. Și, mai mult ca sigur, asta se va-ntâmpla !

Clienții îl ascultau cu respect și îngrijorare pe acest om care mergea în fiecare zi la Bordeaux, sediul guvernului, de unde se întorcea cu alimente și știri de ultimă oră. Pretindea că afla, grație relațiilor sale, unele lucruri despre care ziarele nu scriau nimic. Fruntea îngustă, privirea mioapă, mustața blondă, pleoștită, îi dădeau un aer cu adevărat misterios.

— Atunci credeți, cumva, că mareșalul nu va opri războiul ? se interesă o bătrânică, cu o pălărie albă din pânză.

— De ce vreți să-l oprească, doamnă Chavigny ? întrebă domnul Duclay punându-i un kilogram de cartofi într-o hârtie de ziar. Gândiți-vă la învingătorii de la Verdun ! L-ați vedea îngenunchind în fața nemților pe cel care i-a înfrânt în '14-'18 ? O clipă și vă fac nota de plată... iar Weigand, dacă n-ar fi avut planul său, n-ar fi acceptat niciodată să fie numit generalisim, în

plină încăierare! De altfel, Churchill este ținut la curent, oră de oră, cu situația! Aviația engleză așteaptă clipa!... Bordeaux va fi, probabil, bastionul renașterii franceze!... Asta nu înseamnă, bineînțeles, că aprovizionarea se va rezolva de la sine. Va trebui să strângem cureaua! Ah, mizeria! Aș vrea să mă văd peste două săptămâni!... Cu ce să vă servesc, doamnă Mazalaigue? Am iahnie de fasole cu afumătură, la cutie. E excelentă!

Elisabeth luă o cutie cu iahnie, dovlecei și obținu, ca o favoare, două cutii de lapte praf, cu recomandarea șoptită la ureche:

— Luați-le. Sunt ultimele!...

Cumpără și două pachete de „Gauloises" pentru Arlette și ziarul: o mică foaie de hârtie, prost imprimată, cu titluri mari, care repetau ceea ce auzise deja, chiar de dimineață, la radio: „Apelul domnului Paul Reynaud către Roosevelt... Curajul trupelor noastre... retrageri strategice... tactica de absorbție, luptă înverșunată... sprijinul american va veni la timp?..." Alături de aceste informații descurajatoare vestea cea mare și fericită era formarea unui guvern puternic, prezidat de mareșalul Pétain: generalul Weygand la Apărarea Națională, amiralul Darlan la Marină, domnul Boudain la Ministerul de Externe, domnul Bouthillier la Finanțe, domnul Chichery la Aprovizionare... Câteva din aceste nume îi erau necunoscute, dar Elisabeth voia să creadă că ele aparțineau celor mai inteligenți și curajoși bărbați ai Franței. „Președintele Republicii i-a mulțumit mareșalului Pétain, care, asumându-și cea mai grea responsabilitate ce a apăsat vreodată asupra unui om de stat francez, manifesta o dată în plus devotamentul său față de patrie." Pe o pancartă publicitară, se putea citi: „Ce le trebuie? Tancuri, tancuri, tancuri! subscrieți la Bonurile pentru armament!" Elisabeth împături ziarul și-l puse în coșul cu provizii.

Când se întoarse acasă, Arlette terminase cu treburile gospodărești. Se duseră, ca în fiecare dimineață, să se scalde. Cărarea trecea prin păduricea de pini și ieșea brusc într-un peisaj golaș: cerul, soarele arzător, deșertul cu dune ondulate, și, mai departe, oceanul, verde și violet, aducând spre coastă spuma albă a valurilor.

Valurile agitate îți arătau că nu trebuie să te aventurezi în larg. Elisabeth și Arlette își scoaseră rochiile de stambă, puse peste costumele de baie și intrară aproape până la genunchi în valurile înspumate de la țărm. De trei ori, de zece ori, se țineau de mână, se lăsau acoperite de valurile furioase, care, lovindu-se de ele, se spărgeau. Pe urmă, bălăcindu-se cu picioarele prin apă, cu urechile asurzite de vuietul mării, se-ntindeau pe nisip.

— Mă-ntreb ce ne vor mai comunica la radio, la douăsprezece și jumătate! rosti cu voce scăzută Arlette.

— Fără îndoială... nimic important. Miniștrii abia au fost numiți. Le trebuie timp să se instaleze, să se pună la curent cu problemele...

— Nu, Elisabeth. Lucrurile merg prost. Nu pot să mai aștept. Nu m-ar surprinde dacă mareșalul Pétain va lansa un mesaj prin T.S.F.

— Jupân Duclay este sigur că războiul va continua cu înverșunare.

— Ce știe el? Pentru asta ar trebui adunate armatele aflate în derută, imobilizate pe linia de rezistență, ar trebui găsite tancuri, avioane, muniții.

— Atunci, după tine, guvernul va cere armistițiul?

— Probabil, răspunse Arlette.

Degetele sale se încleștară în nisip. Adăugă dintr-o suflare:

— Ar fi îngrozitor!

Elisabeth se gândea că întreaga Franță trăia o dezbinare. Printre cei care doreau în mod deschis armistițiul, câți n-ar fi fost decepționați aflând că fusese semnat și câți, printre cei care reclamau prelungirea războiului, n-ar fi fost mâhniți, în secret, că guvernul le împlinise dorința? Oricum, era dificil ca femeile să ia parte la o asemenea divergență. Puteau oare să fie judecătorii onoarei ele, care nu fuseseră chemate să o apere? Trebuiau să ceară ca bărbații să fie mai departe omorâți, atunci când rămâneau singure, sub acoperișul caselor? Nu, nu, armistițiul era cu siguranță soluția cea mai înțeleaptă; să oprești masacrul, să lași soldații la vatră, să redai țării aspectul ei de prosperitate,

belșug și calm. „Arlette nu poate fi de aceeași părere cu mine, pentru că n-are nici un iubit. Ea vede lucrurile în mare. Gândește rațional."

— Dacă Pétain semnează armistițiul, Franța întreagă va fi ocupată de nemți, spuse Arlette.

Elisabeth se gândea că avea să-l revadă pe Bertrand. Departe de ea, își dădea mai bine seama cât de mult se legase de el. Cu toate acestea, nimic nu se modificase în raporturile lor. O iubire ca a lor nu se putea concepe decât refuzând să reflectezi, să încerci să vezi limpede, să te gândești la unele șanse de succes ale fericirii viitoare. Lângă Bertrand, ea pierduse semnificația viitorului. Se ridică. Maioul aproape i se uscase; pe pielea fierbinte și bronzată se lipiseră fire de nisip.

— Zece zile fără nici o veste, într-adevăr foarte mult! murmură ea închizând pe jumătate ochii din cauza soarelui.

— Cu această retragere a trupelor, cum ai vrea ca poșta să sosească regulat? zise Arlette.

Se ridică și ea, îmbrăcându-se cu gesturi ferme, bărbătești.

— Dacă am merge să mâncăm stridii la cumătra Bignac?

Elisabeth acceptă. Nu părea încântată, n-avea chef, avea alături o infirmieră prea rațională pentru a o putea înțelege pe ea. Cabana de scânduri a cumetrei Bignac se afla cam la o sută cincizeci de metri de acolo. Puteai lua stridii proaspete, în orice anotimp și un vin alb care-ți crea de îndată bună dispoziție. Un grup taciturn de pescari stăteau așezați la masă, sub acoperișul de pânză. În mâinile lor roase de saramură, strângeau pahare mari. Din când în când, ochi bănuitori se întorceau spre noile venite, pe care furtuna le adusese pe coastă. Ele o chemară pe cumătra Bignac, o făptură deșirată, cu bicepși și față de bătrân șef indian. Două duzine de stridii și o carafă cu vin... Stridiile erau mari, aveau o culoare albă, lăptoasă. Într-un fel, ceea ce punea Elisabeth în gură era însăși carnea oceanului. Pescarii se ridicau unul după altul și plecau, ducând câte un deget la șapca albastră.

— Trebuie să ne grăbim, zise Arlette, dacă vrem să nu pierdem știrile.

Plătiră și porniră cu pași mari spre pădurea de pini. Curtea de tenis era pustie. Toate familiile erau deja lângă aparate. Din casă în casă, prin ferestrele deschise, frânturi de muzică le însoțeau pe cele două femei în drumul lor. Parcurseră aproape alergând ultimii metri până la ușă. Muzica încetă. O voce gravă, obosită, tremurată o întâmpină pe Elisabeth în pragul sufrageriei. Aceeași voce bătrânicioasă se instalase în toate casele:

„Nu voi precupeți nimic din ființa mea Franței, pentru a-i atenua nefericirea. În aceste ceasuri pline de durere, mă gândesc la năpăstuiții refugiați, care, lipsiți de cel mai elementar strict necesar, bat drumurile în lung și-n lat. Le exprim toată compasiunea și solicitudinea mea. Cu inima strânsă vă aduc la cunoștință că astăzi lupta trebuie să înceteze..."

Arlette plecă fruntea și se sprijini de spatele fotoliului în care era așezată mama ei, într-o rochie de casă, de culoarea prunei, cu un evantai în mână. În fotoliul vecin se afla sora doamnei Crespin, cu care semăna mult, dar care avea un aer mai înțepat și mai energic. Doamna Traviez își găsise rațiunea de a fi într-o văduvie precoce și o moștenire substanțială. Se îmbrăcase în negru. Cei doi pechinezi somnolau pe genunchii ei. Mareșalul Pétain continuă :

„M-am adresat în timpul nopții și adversarului pentru a-l întreba dacă e gata să caute împreună cu noi, ca între soldați, după luptă, în mod onorabil mijloacele de a stabili un termen încetării ostilităților..."

Elisabeth tresări. „Asta e ! S-a terminat ! Franța este ocupată, înfrântă. Dar războiul a încetat !" Privirea i se încrucișă cu cea a prietenei sale. Arlette era foarte palidă, se simțea epuizată ca de o boală neașteptată. Buza inferioară îi tremura. Vocea continua să vorbească, încărcată de emoție și tot mai pierită. „Va avea oare suflul necesar pentru a-și duce discursul la capăt ?"

„Toții francezii să se adune în jurul guvernului pe care-l prezidez în aceste grele încercări, să-și înfrângă amărăciunea pentru a nu ține seama decât de credința lor în destinul patriei..."

După aceste cuvinte, *La Marseillaise* izbucni, depărtat, abia auzindu-se. Elisabeth primise parcă o lovitură în plex. Sângele îi împurpura obrajii. Strânse din maxilare. Ochii înotau în lacrimi. Îi era rușine.

— Ah, nu! Asta nu! strigă Arlette.

Și cu un gest de mânie, întrerupse butonul postului. *La Marseillaise* muri.

— Doamne, Dumnezeul meu! gemu doamna Crespin.

Își suflă nasul. Plângea. Era toată lacrimi, riduri și suspine. Sora ei, din contră, avea înfățișarea unei marmure reci.

— Mareșalul este un sfânt! El a luat asupra lui greșeala tuturor celorlalți. S-a sacrificat pe altarul Franței!

— Ar fi putut să mai aștepte! bombăni Arlette.

— Cum? replică doamna Traviez. Ca țara întreagă să fie sub flăcări și însângerată? Uiți că el nu mai are sub ordin eroii anilor '14-'18? Dacă tatăl tău ar fi fost în viață, ți-ar fi spus ce gândesc soldații de astăzi!

— Dacă tatăl meu ar fi trăit, s-ar fi îmbolnăvit de rușine la gândul că un mareșal al Franței solicită armistițiul, chiar a doua zi după ce a fost numit șef al guvernului!

— Numai el avea autoritatea necesară pentru a fi ascultat de toți!

— Într-adevăr, mătușă, dar ar fi trebuit să-și folosească autoritatea pentru continuarea luptei!

— Dar unde, Arlette? întrebă Elisabeth. Unde? Cum? Cu ce armată?

— Francezii s-au îmbarcat sub focul dușmanului, la Dunkerque, zise Arlette. Ar fi putut să reia operațiunea pe coastele neocupate încă, să treacă în Africa de Nord, în Anglia, să salveze aviația, flota...

— Rezultatul ? interveni doamna Traviez. Franța n-ar mai avea guvern pe teritoriul propriu, și ar fi în întregime dată nemților !

— Exact, așa va fi oricum ! oftă Arlette.

Doamna Traviez se tot foia pe scaunul său. Cei doi pechinezi săriră jos de pe genunchii ei.

— Ba nu ! Poftim, ce idee !

— În sfârșit, coșmarul s-a terminat ! murmură doamna Crespin.

— Nu încă, mamă, zise Arlette.

— Cum, nu încă ?

— Eh ! nu. Mareșalul Pétain ți-a explicat destul de bine. El va cere Germaniei condițiile unui eventual armistițiu. Numai dacă aceste condiții sunt acceptabile, convorbirile vor putea începe.

— Convorbirile... Da, bineînțeles... Dar, atunci, în cât timp crezi tu că... ?

Arlette ridică din umeri :

— Totul depinde de bunăvoința lui Hitler.

— Și, în timp ce domnii vor discuta, războiul va continua, oamenii se vor ucide ?...

— Da, mamă.

Doamna Crespin își ascunse fața în mâinile ei zbârcite, cu pielea ofilită și pătată.

— Liniștiți-vă, doamnă, spuse Elisabeth. Se va termina curând. Altfel, mareșalul Pétain n-ar fi anunțat intențiile sale la radio.

Se făcu liniște. Patru femei într-o sufragerie, foarte luminată, decorată cu mobilă din lemn de palmier. Masa era pusă. În carafă, vin. Pâinea tăiată. Franța învinsă. Elisabeth oftă ușor. Cine era responsabil de toate acestea ? Bărbații, pretindea doamna Traviez, bărbații acelor vremi ! „Asta nu-i adevărat, își spuse Elisabeth. Ei au făcut ce au putut..." Și-l închipuia pe tatăl ei așezat în fața radioului, ascultând T.S.F. Auzise și el discursul. Fără îndoială, acum era abătut, deconcertat, furios din cauza neputinței și a

lacrimilor. Ar fi vrut să știe exact ce gândea. O chinuia nevoia fizică de a auzi vocea unui bărbat, opinia unui bărbat, după această conversație între femei enervate. Doamna Traviez se ridică, tragică, în rochia ei îndoliată, merse spre servantă, luă harta Franței și un creion roșu din sertar. În fiecare zi, înainte de prânz nota progresele înaintării germane. Geografia înfrângerii era specialitatea sa. Înainte de a întinde harta pe măsuță, aplecându-se, lua un aer reprobator : „Lisieux, Chartres, Orléans, Bar-sur-Aube, Dijon..." Enumera orașele pierdute și creionul trasa semnele infamiei pe trupul Franței. Ciuda sa era atât de mare, încât trișa puțin în favoarea nemților, cedându-le, fără luptă, părți de teren pe care însuși trădătorul Ferdonnet nu le revendicase încă la radio.

— Ah ! Frumos ! bombăni ea. Nu mai avem invadatori, avem turiști ! Se plimbă pe la noi !

— Nu mai spune asta, îmi faci rău ! suspina doamna Crespin.

— Mă duc la bucătărie să mă ocup de masă, zise dintr-o dată Arlette.

Elisabeth o urmă. Arlette deschise cutia cu iahnie de fasole și o goli într-un castronaș. Un miros de slănină veni de la mașina de gătit. Muștele zumzăiau în fața ferestrei deschise. Din casa vecină se auzea plânsul unui copil.

2.

După discursul mareșalului Pétain urmară zile de derută și panică. Hitler și Mussolini se consultau. Refugiat la Londra, generalul de Gaulle condamna solicitarea armistițiului și susținea necesitatea continuării luptei până la victorie. Blindatele germane se-ndreptau spre sud cu o viteză înfricoșătoare. Prin ordinul comandantului suprem, orașele cu peste douăzeci de mii de

locuitori erau declarate „orașe deschise". Creionul roșu al doamnei Traviez le ceda, unul după altul, forțelor învingătorului. Caen, Nevers, Besançon, Brest, Nantes, Nancy, Rennes, Tours, Moulins, Vichy... Franța, învinsă pretutindeni, se redusese la dimensiunile unei provincii. La 19 iunie, aviația inamică bombarda orașul Bordeaux. Se vorbea despre șaptezeci de morți și de vreo sută de răniți. Cadeții din Saumur se apărau eroic, cu armele de instrucție, pentru a salva onoarea școlii lor. Nemții pătrunseseră în Lorient, Châtellerault, Cholet, în Lyon, în Viena... Despre tratative nici o veste! În sfârșit, pe 21 iunie, la orele șase și jumătate seara, la radio se anunță că plenipotențiarii francezi, sub conducerea generalului Huntziger, tocmai fuseseră primiți de Hitler, la Compiègne, în vagonul istoric în care fusese semnat armistițiul din 1918. Cruzimea sfidătoare a acestei întâlniri le revoltă pe Elisabeth și Arlette. Doamna Traviez considera că o meritau. Doamna Crespin, istovindu-se în așteptarea știrilor, nu mai știa ce picături sau pilule să ia pentru a-și liniști bătăile inimii. A doua zi, T.S.F. difuza traducerea discursului, pe care generalul Keitel îl citise în fața delegaților Franței:

„11 noiembrie 1918 inaugura în acest vagon începutul suferințelor poporului german. Tot ce se putea aplica drept pedeapsă unui popor, ca dezonoare, umilințe, suferințe morale și materiale, aici și-a avut punctul de plecare... 3 septembrie 1939, douăzeci și cinci de ani după deschiderea ostilităților războiului mondial, Franța și Anglia, din nou, fără să fi avut cel mai mic motiv, au declarat război Germaniei. Or, armatele tocmai au dat verdictul... După o rezistență eroică, după un șir neîntrerupt de lupte sângeroase, Franța s-a prăbușit. Germania n-are intenția de a da condițiilor armistițiului un caracter umilitor..."

Care anume erau aceste condiții, crainicul de la radio nu preciza. El adăugă că încetarea ostilităților ar avea loc numai după semnarea unui armistițiu separat, încheiat între Italia și Franța. Astfel, în cazul în care pretențiile Italiei s-ar fi dovedit exagerate, Franța trebuia, fie să le accepte ca atare, fie să rupă acordul său cu Germania și să reia un război disperat pe cele două fronturi.

În seara aceea, puțin după cină, doamna Crespin și sora ei s-au retras, fiecare în camera sa. Elisabeth se așeză în fața mesei din sufragerie pentru a le scrie părinților. Primise de la ei cu poșta de dimineață o scrisoare plină de afecțiune, dar extrem de tristă. De la Bertrand, încă nici un semn. Ce să le spună ? *„Și eu, dragi părinți, sunt îngrijorată de evenimente. Ca și voi, aici trăim de la o știre la alta. Aprovizionarea este din ce în ce mai dificilă, dar lumea se descurcă...“* Arlette, așezată alături de ea, fuma cu privirea țintă spre tavan. Perdelele albastre, de apărare pasivă, camuflau fereastra și ușa de sticlă. Era cald. Nemții se aflau la cinci sute de kilometri de estuarul Gironde. Dar acolo, în pădurea din Compiègne, ce se-ntâmpla ? Unde erau negocierile dintre plenipotențiarii francezi, înfrânți, umiliți și adversarii lor împăunați, plini de morgă ? Au fost trimiși emisari la Mussolini, care râvnea partea sa de victorie fără să participe la luptă ? *„Mă gândesc, dragi părinți, că acum, sfârșitul războiului este destul de aproape. Ne vom revedea cât de curând. Care au fost reacțiile tatei la discursul generalului Pétain ? Dar bunicul ? Nu-mi scrieți nimic despre el. Aveți, în sfârșit, vești de la Denis ? Ce se întâmplă cu Clémentine ?...“* Arlette stinse țigara într-o farfurioară, luă un pachet de „Gauloises“ care zăcea pe un colț al mesei, îl deschise, constată că era gol și pufni :

— Oh ! Nu mai am țigări ! Mă duc să cumpăr de la jupân Duclay. Nu cred să se fi culcat. Vii cu mine ?

— Da, răspunse Elisabeth. Numai puțin, să termin scrisoarea...

Adăugă încă trei rânduri în josul paginii și se ridică :

— O să-l rog pe jupân Duclay s-o trimită cu poșta, la Bordeaux.

Ieșiră. Din umbra copacilor, cărarea abia dacă se zărea. Ferestrele vilei lăsau să se strecoare slaba lumină albăstrie. După bombardamentul din Bordeaux, noaptea, toate casele încetau să strălucească, să respire, să trăiască. Cerul aducea a ploaie. Din pădurea de pini venea mirosul cleiului de rășini. Arlette se împiedică de o creangă uscată :

— Nu se vede nimic!

Aprinse o lanternă de buzunar. Pe terenul de tenis plasa fusese scoasă. „Ce-o să fac acum, dacă nu primesc nici măcar o scrisoare de la Bertrand, se întreba Elisabeth. De unde să știu ce s-a întâmplat cu el, unde se află?“ Câteva picături de ploaie căzură pe acele pinilor. O briză ușoară legăna crengile.

— Cred că nu s-au culcat! zise Arlette.

Vila familiei Duclay era camuflată ca și celelalte, doar o fâșie subțire de lumină încadra ușa. Arlette bătu, își spuse numele, ivărul se deschise și domnul Duclay apăru bine dispus în lumina strălucitoare a becurilor. În sufragerie se aflau vreo zece persoane. Fețele femeilor erau surâzătoare.

— Ați venit după vești?

— Nu, spuse Arlette. Aș dori să cumpăr două pachete de „Gauloises“.

— Ați sosit la țanc! O să vă dau țigările și o veste foarte bună, drept supliment!

— O veste bună?

— Da. Gata!

— Ce anume?

— Armistițiul! strigă domnul Duclay. A fost semnat, în sfârșit, în această după-amiază, la orele șapte fără zece.

— Sunteți sigur? bâigui Elisabeth. La radio nu s-a spus nimic...

— Se va comunica în mod oficial mâine... Unul din furnizorii mei din Bordeaux m-a anunțat prin telefon. Fiul său lucrează la Ministerul Apărării Naționale. Se pare că plenipotențiarii au plecat deja la Roma. Cu Italia, lucrurile nu vor tărăgăna. În patruzeci și opt de ore se va semna încetarea focului pe toate fronturile. De-acuma, chiar Bordeaux este plasat în afara zonei de război! Vă dați seama...?

În acel moment, Elisabeth observă pe masă două sticle deschise de șampanie. Fiecare invitat ținea o cupă în mână. Sărbătoreau sfârșitul fricii. Doamna Duclay, puțin jenată, murmură:

— Este un fel de alinare pentru toate familiile!

— Și condițiile ? întrebă Arlette cu voce scăzută. Se cunosc condițiile ?

— În mod precis, nu. Dar se crede că nemții vor ocupa întreg spațiul cucerit. Franța va fi tăiată în două.

— Atât timp cât Italia nu va semna, vor mai înainta încă...

— Eh ! da, oftă doamna Duclay. Asta e partea groaznică !

— Nu vreți să beți cu noi ? întrebă doamna Duclay.

— Nu, mulțumesc, răspunse Arlette pe un ton sec.

O liniște apăsătoare se lăsă peste toți cei de acolo. Doamnele contemplau șampania care scotea un ușor fâsâit pe fundul cupelor. Domnul Duclay deschise dulapul din perete și scoase de acolo două pachete de „Gauloises". Arlette plăti fără să scoată un cuvânt.

— Ați putea să-mi trimiteți această scrisoare mâine dimineață, la Bordeaux ? întrebă Elisabeth.

— Firește, doamnă.

Se îndreptară spre ușă, însoțite de privirile ofensate ale celor de acolo. Noaptea era plăcută. Lanterna prinsese în raza ei de lumină o veveriță printre trunchiurile copacilor.

— Ar trebui poate să le trezim pe mama și pe mătușa ta, să le spunem și lor, sugeră Elisabeth.

— La ce bun ? Vor afla destul de repede în zori !...

— O să fie atât de fericite ! Mama ta, mai ales !

— Da, spuse Arlette. Vor fi fericite. Mulți oameni vor fi fericiți. Eu însămi am impresia că un bolnav tocmai și-a sfârșit agonia. Am suferit împreună cu el... E mort. Îți tragi sufletul. Nervii se destind. După, îl vom regreta, ne vom rușina...

O luă pe Elisabeth de braț. Mergând una lângă alta, ajunseră în fața casei, cu luminile stinse, tăcută. Erau în fața ușii, când se porni ploaia.

Domnul Duclay nu se înșelase. Armistițiul cu Italia a fost semnat la 24 iunie. Între timp, Winston Churchill și generalul de Gaulle lansaseră, de la Londra, prin radio, anatema lor împotriva guvernului Pétain, care dăduse dușmanului Franța, când

aliații dispuneau de mari resurse umane și materiale. La toate acestea mareșalul Pétain răspundea cu o voce întretăiată de emoție: „Nu aș fi fost demn să rămân în fruntea guvernului, dacă aș fi acceptat să mai curgă sângele francez, pentru a prelungi visul câtorva francezi prost informați cu privire la condițiile de luptă. N-am dorit să situez în afara pământului Franței nici persoana mea, nici speranța mea..." Și anunța condițiile armistițiului. „În tot nordul și estul țării noastre, de la lacul Geneva și până la Tours, apoi de-a lungul coastei, de la Tours până la Pirinei, Germania își va stabili garnizoana. Armatele noastre urmează să fie demobilizate, materialul nostru militar dat adversarului, fortificațiile noastre distruse, flota noastră din porturi dezarmată".

26 iunie a fost o zi de doliu național în toate orașele și satele Franței. Deasupra oceanului ploua. Doamna Traviez voia să meargă la Arcachon, unde trebuia să se desfășoare o ceremonie omagială, la orele unsprezece, în fața monumentului celor căzuți. Elisabeth și Arlette se urcară cu ea într-o barcă cu motor, care asigura în mod destul de regulat traversarea golfului. Ajunseră prea târziu, tocmai când momentul de reculegere se încheiase. Hainele cernite și umbrelele umpleau străzile. Drapelul primăriei era în bernă. Cea mai mare parte a magazinelor își închisese porțile. Se întorceau la Cap-Ferret sub picăturile argintii ai ploii torențiale. Marinarul care conducea barca trăsese o pânză cârpăcită pe deasupra capetelor călătorilor. La întoarcere, motorul trăgea greu. La fiecare mișcare de tangaj aveai senzația că cerul e una cu apa. Coama valurilor împroșca cu stropi mari, cenușii. Doamna Traviez se înverzise, dar își păstra demnitatea. Rămase cu maxilarele încleștate până la debarcader. Apropiindu-se de vilă, Elisabeth o zări pe doamna Crespin în capătul peronului. Le aștepta cu un aer buimac, mutându-se de pe un picior pe altul.

— În sfârșit, iată-vă! strigă ea de departe. Factorul a trecut în absența voastră. Elisabeth, ai o scrisoare!

Uluită, surprinsă, Elisabeth se apropie în fugă. Alergă fără să țină seama de ploaie. Ajunse imediat în sufragerie, gâfâind și

cu părul ud. Doamna Crespin îi întinse un plic galben. Îl rupse. Scrisul lui Bertrand îi juca în fața ochilor. Scrisoarea era datată cu șase zile în urmă.

„Draga mea Elisabeth,

O scrisoare scurtă și stângace prin care să te liniștesc în măsura posibilității. Am fost ușor rănit la brațul stâng de schijele unui obuz, în timpul ultimei lupte, pe Cher. Nimic grav, numai că sunt foarte slăbit. În prezent mă aflu sub tratament la spitalul din Périgueux. Mă gândesc mereu la voi, nu știu ce s-a întâmplat pe acolo; trimit această scrisoare fără să știu măcar dacă ea va ajunge la tine. Totul este înfiorător, lamentabil! Repede, câteva rânduri, draga mea! Se spune că poșta încă merge. Dacă aș ști că n-ați avut de suferit, că sunteți în siguranță, că nu vă lipsește nimic, aș fi liniștit. Iartă-mi acest scris tremurat. Fac și eu ce pot. Te iubesc, din tot sufletul, mult de tot! Bertrand.“

Ridică ochii și o văzu pe prietena sa care se uita la ea cu o privire fixă și ciudată. Doamna Crespin și sora ei dispăruseră. Din bucătărie se auzea zgomot de veselă.

— Ce spune? întrebă Arlette.

— E rănit.

— Grav?

— Nu... Nu cred... Îmi scrie din Périgueux...

Își recăpătase ritmul normal al respirației. Adăugă:

— Arlette, trebuie să plec.

— Da, te-nțeleg. Sper că în câteva zile se va putea circula din nou liber...

— Nu peste câteva zile, acum trebuie să plec!

— Cum așa, strigă Arlette. Ah! nu, Elisabeth! Ar fi o nebunie! Lupta a încetat, dar peste tot se află convoaiele nemțești. Sunt aproape de Bordeaux. Vor fi aici mâine, poimâine...

— Și ce-i cu asta?

— Nu te vor lăsa să treci.

— Vom vedea!

— Și pe urmă, n-ai benzină!

— Ba da. Vreo zece litri în rezervor. Am să-i mai cer lui Duclay, sau altcuiva, n-are importanță cui, o să aranjez...

Ideea se înfipsese în mintea ei ca un ghimpe; nu-i mai dădea pace. Scoase hârtia din sertarul măsuței, o desfăcu și căută cu privirea poziția exactă a localității Périgueux. Doamna Traviez trasase cu creionul albastru limitele zonei supuse ocupației germane. Bordeaux era înăuntrul liniei. Dar dincolo de el se întindea o rețea topografică cu numele unor orașe pe care războiul nu le atinsese.

— Périgueux, Périgueux!... spuse Elisabeth! Ah! Uite! Cam la două sute de kilometri de aici!...

Doamna Crespin și sora ei reveniră în sufragerie.

— Nu v-ați așezat încă la masă? întrebă doamna Crespin.

Arlette o privi cu tristețe și spuse:

— Mamă, Elisabeth e nevoită să plece!

3.

Nemții! Elisabeth ridică piciorul de pe accelerator, iar inima își încetini bătăile. Veneau dinspre Bordeaux. Un camion descoperit, prăfuit, cu pneuri enorme, iar în el trei bărbați atletici, goi până la brâu și bronzați. Unul din ei, cu un păr atât de blond încât părea mai degrabă o perucă de cânepă, se sprijinea cu indiferență de patul puștii-mitralieră. Privi spre Elisabeth. Surâse. Ea își întoarse capul. Două camioane veneau legănându-se în urma ei, pline de soldați în uniforme verzi-gri. Zgomotul tablei zgâlțâite o asurzi. Nemții ăștia, până acum nevăzuți, despre care se vorbea la știri, inspirând teama, deveneau dintr-o dată ființe reale. Nu se mai mulțumeau să înainteze sub forma unor puncte mărunte pe harta Franței, pătrundeau abuziv prin sate, cu armele

și cizmele lor, cu vocile lor aspre și mașinile astea zgomotoase. Ar fi vrut să-i găsească urâți, dar nu erau. La marginea unui povârniș, două fetișcane coborâseră de pe biciclete și priveau acea defilare a învingătorilor. Cea mai mare zâmbea cu un amestec de admirație și teamă. Armistițiul fiind semnat deja, revenea la condiția ei de femeie. La subsuoară, rochia era udă de transpirație. Avea flori prinse de ghidon. Dispăru repede din oglinda retrovizoare. Elisabeth își stăpâni cu greu indispoziția. Se afla pe teritoriul dușman. După pini, urmau culturile de vii. O mare de frunziș verde, atârnând până la pământ. Câteva pălării de pai printre butucii viței de vie. În depărtare se zărea fum. Nu mai plouase. Regreta că plecase atât de târziu. Dar pierduse atâta timp, căutând benzină. Jupân Duclay nu-i putuse da decât un bidon. Mai dibuise și la un mic negustor cu articole de fierărie din Arès, cu 20 de franci litrul. După calculele sale, mai avea nevoie de zece litri pentru a ajunge la Périgueux. Își dădea seama de riscurile acestei călătorii lungi. Oare n-are să fie obligată să abandoneze mașina pe drum ? Case scunde și murdare, cu carton gudronat drept jaluzele, acel du-te-vino al bicicletelor, tramvaielor, care-și intersectau liniile în cartierele periferice din Bordeaux ! Elisabeth nu mai văzuse orașul de când venise la Cap-Ferret. Trotuarele erau ticsite de fel de fel de lume : bărbații în cămașă, femeile, în rochii subțiri : toți oamenii ăștia păreau fără nici un rost, obosiți și îngrijorați.

— Iertați-mă, domnule, drumul spre Périgueux, vă rog ? întrebă Elisabeth oprind mașina lângă un trecător solitar.

— Regret. Nu sunt de aici.

Se adresă altuia :

— Drumul spre Périgueux, domnule ?

Omul avea o privire aiurea :

— Ah ! habar n-am, doamnă.

Puțin mai departe, aceeași întrebare, același răspuns. Oare la Bordeaux nu existau decât refugiați ? În sfârșit, un domn mai în vârstă, cu guler tare și pălărie, îi dădu toate lămuririle, dar cu atâtea amănunte, că îi fu imposibil să le rețină. Conducând cu

prudență, se aventură într-un mic scuar, cu mașini parcate, o luă pe o străduță îngustă, ieși pe o alta plantată cu copaci și opri în fața unei benzinării. Tot timpul cât a traversat orașul nu văzuse nici măcar un neamț. Ei îl înconjurau. Cu siguranță, nu vor intra decât după plecarea guvernului. Un tip ieși din garaj și se apropie de Elisabeth, ștergându-și mâinile negre de unsoare. Avea o față rumenă, părul închis la culoare și pieptănat cu cărare la mijloc. Elisabeth își puse în voce întreaga sa putere de seducție, pentru a-i cere zece litri de benzină. Omul ridică mâinile spre cer. În pompă nu mai exista nici măcar un strop. Refugiații luaseră tot!

— Dacă ați ști câți oameni se perindă pe aici pentru a merge la Hendaye! Camioane uriașe, cu remorci încărcate de bagaje...

În timp ce vorbea, Elisabeth se uita la el cu atâta speranță, încât acesta se tulbură și ridică din umeri:

— Am doar un bidon de cinci litri, pe care l-am rezervat unui client ce trebuia să vină să-l ia în dimineața asta.

Ea îi mulțumi plină de efuziune. Îi aduse bidonul, îl așeză în portbagaj, îi puse banii în mână. Cum îi vânduse benzina la prețul normal, Elisabeth vru să-i dea un bacșiș. El refuză:

— Sunt patronul! Și pe urmă, mi-a făcut plăcere să vă fac acest serviciu. N-aveți nevoie să vă verific apa, uleiul?

— Nu, mulțumesc. Aș dori să-mi arătați însă drumul spre Périgueux!

— Nu-i deloc greu! N-aveți decât s-o luați pe Victor Hugo, până la chei. Numai că, să treci podul e altă mâncare de pește! Am fost astăzi de dimineață. Toate convoaiele vin și pleacă pe acolo. E o nebunie. N-o să vă dea voie.

— Credeți? Nu pot să împiedice lumea să părăsească orașul!

— Haida-de! S-ar jena? Ăștia te țin din scurt. Când trupele lor se vor afla aici, atunci poate îi vor lăsa pe civili să circule în zona ocupată. Dar până atunci ei vor ca francezii să rămână pe loc. Guvernul se află în oraș, însă Wehrmacht-ul comandă aici. Așa ceva nu s-a mai văzut.

— Mai există un alt pod peste Garonne? întrebă Elisabeth.

— În Bordeaux, nu ! S-ar mai putea și altfel, să o luați spre Portets.

— E departe ?

— Cam douăzeci și cinci de kilometri.

Elisabeth decise că nu putea să-și permită un ocol : benzina și timpul erau la fel de prețioase.

— O să-ncerc să trec podul din Bordeaux, spuse ea.

Garajistul zâmbi :

— Se vede că sunteți femeie ! Disciplina, mai cu seamă la nemți, nu vă impresionează ?

— Nu.

— Ei bine, atunci, vă urez mult noroc !

Tocmai când porni, o rază de soare lumină cerul. Norii deveniră alburii și se risipiră. Mergea încet de-a lungul arterei Victor Hugo, atentă la zgomotul surd, amenințător ce venea dinspre fluviu. Imediat, înainte chiar de a fi înțeles ce se întâmplă, ajunse într-o piață largă, înțesată de tancuri, camioane și automitraliere. Surprinsă, opri mașina și se aplecă peste portieră pentru a privi armata germană. Câțiva gură-cască erau înșirați pe trotuar. La ferestrele caselor o mulțime de ochi ce priveau. Soldați bine echipați, cu cizme, căști, dirijând cu fluierături plecarea unui convoi spre podul larg din piatră, care străjuia fluviul. Motoarele uruiau. Căștile de oțel se puseră în mișcare. O pancartă bătută în cuie pe un stâlp indica : „Spre Angoulême“ Alături, doi biciclişti cu pușca în bandulieră, cu un disc roșu în mână. Pierdută în turma aceea de elefanți, Elisabeth se-ntreba ce va face ? N-ar fi fost mai înțelept să urmeze sfaturile garajistului și să urce de-a lungul Garonnei până la Portets ? Dar podul se afla acolo, înaintea ei, atât de aproape. Numai cinci sute de metri pentru a ajunge la el, evitând un ocol de douăzeci și cinci de kilometri. Lăsase motorul să meargă. Se auziră vorbe pe care nu le înțelegea ; veneau de undeva, din spatele ei. Văzu alergând un ofițer cu cască, cu figura crispată și ochelari. În sfârșit înțelese ce-i spunea :

„Nu staționați !... Interzis !...“

În același timp îi făcea semn să se întoarcă. Ea îi surâse, înclinând capul, ca pentru a se scuza de greșeala făcută, dar în loc să se retragă, înainta încet spre pod. Strigătele se întețiră cu violență :

„Interzis ! Interzis !“

Un omuleț verde tropăia, gesticula în retrovizor. Elisabeth strânse din maxilare. Broboane de transpirație îi apărură la rădăcina părului. Văzu un spațiu liber, între două camioane mari :

„Înapoi !“

O mișcare de volan la dreapta și ea se inseră în șirul vehiculelor grele, care urmau să intre pe pod. Șoferul care venea din urmă frână brusc și izbucni în înjurături. Nu fusese lovit. Țipetele și fluierăturile se-ntețiră. Elisabeth realiză că acum se afla deja pe pod. Un alt convoi venea din partea opusă. Asta o liniști. Nu putea fi obligată să facă acum cale-ntoarsă, fără să oprească întreaga circulație. Podul vibra. De acolo de sus, se vedea acel minunat braț al mării, însorit și cețos. În fața ei, la numai doi metri, un camion nemțesc. Trei soldați așezați pe banca din spate. Erau ridicoli cu prelata lăsată cam până în dreptul frunților. Cu obrajii arși de soare, purtând pe cap boneta verzuie, trăgeau cu coada ochiului spre Elisabeth, flecăreau între ei, râdeau. Încerca să nu dea nici un fel de atenție semnelor și strâmbăturilor pe care le făceau, dar era obligată să se uite înainte, pentru a ține coloana. „Numai de nu m-ar opri la ieșirea de pe pod ! De-aș putea continua așa până ajung la următorul drum !“ Harta regiunii se afla lângă ea, pe scaunul din dreapta. Privea cu neliniște scrisul mărunt pe linia rutelor galbene și roșii. Un șir de tancuri se încrucișă cu șirul camioanelor. Unele trupe plecau din Bordeaux, altele soseau. Acest du-te-vino era greu de înțeles, dar se desfășura disciplinat, asemenea activității dintr-un furnicar. Soldații începură să cânte. Aveau voci aspre dar melodioase. Pe podul ce părea interminabil, roțile se mișcau atât de încet.

„Halt !“

Elisabeth frână tocmai la timp, pentru a nu se ciocni de un camion. Soldații își dădeau coate. Unul din ei exclamă :

— Domnișoara... drăguț, frumos...

Convoiul se urni din loc. La ieșirea de pe pod, un soldat ca o marionetă, cu gesturi mecanice, își mișca brațul cu regularitate de robot, asemenea unei mori, invitându-i pe șoferi să mărească viteza. Zărind-o pe Elisabeth avu o clipă de uluială: deschise gura, dar, fără îndoială, ezita să imobilizeze întreaga caravană și, cu o privire furibundă, se mulțumi să urle:

— Repede! Repede! Haide!...

Trecu fără să se mai preocupe de el, ca și cum ar fi fost doar un copac de pe marginea drumului. N-ar fi crezut niciodată ca periferiile orașului să se întindă dincolo de fluviu. Când oare se vor termina casele? Zgomotul camioanelor răzbătea până la pereții coșcoviți ca și cum ar fi străbătut un defileu muntos. Hornuri de uzine, cârciumi, dughene prăpădite...

Părăsind orașul, camioanele se-ndreptau, cu vuiet, pe drumul național. Un nor de praf se stârnise în fața privirilor Elisabethei. Cei trei soldați păreau niște fantome caraghioase, țintuite într-o cutie. La fiecare zdruncinătură, își clătinau capetele. Tăblița indicatoare apăru atât de repede, încât Elisabeth se temu că o depășește, fără să aibă timpul de a o putea citi. Încetini. Din mers o izbi un nume, Libourne. Era drumul ei. Aproape, în spatele mașinii, se auzi un scrâșnet de frâne. Cu atât mai rău. Încetini și mai mult. Trebuia să facă la dreapta în viitoarea intersecție. În retrovizor văzu un șofer, care o amenința cu pumnul. Câteva răcnete. Un zgomot de motocicletă. O semnala, voia să pună mâna pe ea, s-o înhațe, s-o întoarcă spre Bordeaux! Scoase brațul prin portieră, făcu un viraj, acceleră și scăpă...

Salvată! Convoiul își urma drumul spre Angoulême. Vacarmul camioanelor se îndepărtase deja. Era singură în tot acel spațiu. Nori inofensivi lunecau pe cer. Două vaci roșcate pășteau pe pășunea în pantă. Istovită, dar fericită, Elisabeth se sprijini de spătarul scaunului. Un drum se bifurca în fața ei. Mai puțin îngrijorată, acum putea să se gândească numai la Bertrand. Și-l închipuia într-un salon alb, suferind din cauza rănii, sperând să primească o scrisoare. Durerea fizică pe care o îndura departe

de ea, în acest moment, i-l făcea și mai drag. N-ar fi precupețit nici un efort, nici un sacrificiu pentru a fi alături de el. „După toate cele întâmplate, n-aș zice că a fost prea dificil. Trebuie să-ncerci!“ Își aduse aminte de ceea ce-i mărturisise mama sa. Amélie îi povestise adesea cum se dusese să-și întâlnească soțul, în zona luptelor, în 1915. Și, de asemenea, în anul următor, plecase brusc la Orléans, unde Pierre, pe care ea îl credea mort, era internat într-un spital, având un grav traumatism cranian. Fraze întregi i se perindau prin memorie: „Când am intrat în acea încăpere imensă și l-am văzut pe tatăl tău în pat, atât de palid și de slăbit, ras în cap, cu ochii închiși, am crezut că era pe moarte. Sora se numea Clothilde sau Hortense, nu mai știu — m-a strâns de braț și m-a îmbărbătat. Denis rămăsese pe culoar...“ Elisabeth lăsă deoparte aceste amintiri. Nu era adevărat că totul se relua, de la o generație la alta! Nimeni până la ea nu cunoscuse acea îngrijorare și afecțiune cu care se grăbea spre bărbatul rănit în război. „Bertrand suferea! Bertrand are nevoie de mine!“ Graba se transmise parcă motorului. Musculițele se izbeau de parbriz, lăsând mici pete roșii. Mirosul benzinei urca din bidonul care se zgâlțâia înăuntrul portbagajului. Satul se transforma într-un fel de goană a ferestrelor, gardurilor din uluci și găinilor care cârâiau. Depășise o șaretă cu fân. Se crispă dintr-o dată. „Ah! nu, asta, nu! Nu acum!“ Niște uniforme verzi, la intrarea în cătun. Desluși mai clar doi bărbați înarmați cu mitraliere. Sub căștile lor rotunde se zăreau niște figuri ostile, cu obraji roșii. Se opri, neștiind ce să spună. Unul din ei o salută militărește și i se adresă autoritar:

— Actele dumneavoastră, doamnă!

Accentul era grosolan, tonul dur. Adunându-și tot curajul, îngăimă:

— Ce acte?

— Actele oficiale. Unde mergeți? În ce scop?

— Oh! dacă doar asta este, am acte, o grămadă de acte!

Scotoci în geanta sa, scoase un cartonaș gri, permisul de conducere și i-l întinse prin portieră.

— Eu întorc acasă ! continuă ea. La Périgueux. Nu departe. Război terminat. Deci, eu întorc acasă... Înțeles ?...

În timp ce unul din bărbați examina actele de identitate, încruntând din sprâncene, ea zâmbea celuilalt, cu o cochetărie șovăielnică.

— Hârtii nu bune ! spuse primul, înapoindu-i actele. Nu oficiale !

Avea pupile strălucitoare, asemenea unor bile de oțel. Camaradul său îi spuse ceva în germană. Amândoi izbucniră în râs. Ea luă o mină consternată.

— Cum nu-s oficiale ? N-ați citit bine ! Totul este în regulă!

Acum dădeau ocol mașinii, îi examinau pneurile, aruncară o privire în interiorul ei. Dintr-o dată, cel căruia Elisabeth îi zâmbise o întrebă :

— Căsătorită ?

— Da, răspunse ea.

— Soțul, soldat francez ?

— Da.

— Vede pe el acum ?

— Da.

— Copii ?

— Da.

Cei doi soldați se consultară din priviri. Ea îi observa, cu o mișcare ispititoare a buzelor, dornică să placă, punându-și întreaga speranță în puterea ei de seducție. Mâinile i se odihneau, fără putere, pe genunchi. În cele din urmă, unul din bărbați luă poziția de drepți, bătând din călcâie :

— Mergeți ! Terminat ! Gata control !

Ea se destinse imediat și le aruncă în silă :

— Mulțumesc !

Plecând, avea sentimentul că depășise o treabă neplăcută. Rochia i se lipise de corp. Îi era sete. Mai întâlni niște nemți, goi până la brâu, care se spălau la o fântână într-un sat, dar nici unul nu-i mai puse întrebări. Doar niște săteni urmăriră din pragul porților cu priviri uluite acea mașină neagră, prăfuită, con-

dusă de o femeie tânără, cu privirea ațintită înainte, atentă și încordată.

Era ora nouă seara, când ajunse în partea periferică a orașului Périgueux. Toți dormeau. Pe stradă, nici un pieton. Fiecare loc era un cimitir de mașini. Intră într-un bistrou pentru a se informa despre drum. „O luați înainte pe strada Bordeaux, apoi pe cea numită Președintele Wilson! Acolo e!" Întoarse volanul, dar era atât de emoționată, încât degetele începură să-i tremure. Ajunsese la capătul călătoriei, se mira încă de reușita sa. O pană de cauciuc, la doi kilometri de Montpon, o reținuse din drum. Dar un garajist de pe acolo o ajutase să schimbe roata și îi vânduse cinci litri de benzină. Acum se liniștise. Nimic n-ar mai putea s-o împiedice să-l vadă pe Bertrand. Culcat în patul său, el habar n-avea că ea trecuse peste toate obstacolele pentru a ajunge la el și că în acel moment, în care o credea la Cap-Ferret, ea era pe punctul de a suna la ușa spitalului.

Opri mașina în fața unei clădiri uriașe și întunecate, din piatră, cu lumini albastre la ferestre. Inima era gata să-i spargă pieptul de bucurie și nerăbdare. Trăia dinainte uluiala și încântarea lui Bertrand! Dar o s-o lase să intre la acea oră târzie? Bolnavii trebuiau să doarmă. O să insiste, o să-i implore până va obține încuviințarea de a-l vedea, măcar zece minute! Oricum era mai ușor să convingi infirmierele franceze, decât soldații germani!

Se găsi dintr-o dată în fața unui portar cu o figură de om cumsecade. Sună, auzi un mers grăbit. Portarul, neputând s-o informeze, o-ndreptă spre biroul aflat în partea cealaltă a curții mari, dreptunghiulare. Acolo, un funcționar bătrân și acru o întrebă pe un ton sec ce anume dorea:

— Aș vrea să-l văd pe locotenentul Bertrand Lesaulnier. Se află internat la dumneavoastră.

— S-ar putea, răspunse acesta. Numai că asta nu-i oră de vizită. Reveniți mâine, între orele 13 și 17...

Elisabeth se așteptase la acest răspuns și totuși fu șocată ca de o decizie neprevăzută și nedreaptă.

— Vin de departe, domnule ! bâigui ea. Abia am putut trece din cauza nemților. Vă rog, nu mă refuzați acum !...

— Regret, doamnă ! Am ordine... Le execut. De altfel, nu știu dacă locotenentul de care-mi vorbiți este în stare să vă vadă.

— Cu siguranță, domnule... A fost rănit la braț... Mi-a scris... Din motivul ăsta mă aflu aici... Verificați în registrul dumneavoastră : locotenentul Bertrand Lesaulnier.

O voce, gravă dar plăcută, de femeie, se auzi în spatele Elisabethei :

— Locotenentul Lesaulnier se simte bine, doamnă. Este în sectorul meu.

Elisabeth se-ntoarse. O soră-călugăriță tocmai intra în birou. Purta o rochie neagră și un voal, de asemenea negru, deasupra unei pânze albe ce-i înfășura capul și gâtul. Pe fața trasă, ochii albaștri radiau o lumină tinerească. Elisabeth își aminti în mod confuz de o imagine ce o reprezenta pe sfânta Bernadette din Lourdes, în aceeași ținută.

— Oh ! soră, exclamă ea, pentru că se află sub îngrijirea dumneavoastră, n-ați putea să mă conduceți la el ?

— În orice caz astă-seară nu, răspunse ea. Regulamentul așa sună ! Mâine, dacă veți vrea... sunteți din familie ?

Elisabeth se tulbură, se-nroși și bâigui :

— Da !

Apoi întrebă cu vioiciune :

— Cel puțin, spuneți-mi, cum a fost rănit ?

— Două schije de obuz în antebrațul stâng. În curând se va vindeca.

— Sunteți sigură ?

— Firește.

— A suferit ?

— Dacă toți bolnavii noștri ar suferi la fel de puțin ca el, lucrurile ar fi mult mai simple.

— Și când s-ar putea să iasă ?

— Într-o săptămână, cred.

— Complet vindecat ?

Sora înclină capul pe o parte. Un surâs de compasiune anima fața aceea de ceară :

— Da, doamnă. Aș vrea să-mi spuneți ceva. V-am auzit spunând că veniți de departe și că ați călătorit destul de greu. V-ar trebui puțină odihnă să vă refaceți. Cunoașteți pe cineva care ar putea să vă găzduiască la Périgueux ?

— Pe nimeni, soră !

— Ce păcat ! Nu mai găsești nicăieri un loc. Încercați, totuși, la „Hotelul Comerțului și Poștei", din strada 4 septembrie. Știu că doamna Lesaulnier a putut obține o cameră.

Elisabeth avu senzația unui șoc. Respirația i se tăie. În sfârșit, își regăsi stăpânirea de sine și rosti cu o voce ca de pe altă lume:

— Doamna Lesaulnier este aici ?

— De două zile. Dacă ajungeați cu câteva ceasuri mai devreme, ați fi găsit-o la căpătâiul soțului ei. Dar o veți vedea cu siguranță curând, la hotel. Ea vă va confirma veștile bune pe care vi le-am dat !

— Da...

— Vreți să-mi spuneți numele dumneavoastră, să i-l comunic mâine locotenentului Lesaulnier ?

— Nu, nu, îi răspunse șoptit Elisabeth. Nu-i spuneți nimic.

— Preferați să-i faceți o surpriză ?

— Întocmai.

Pereții biroului se clătinau, se depărtau. În spatele mesei, funcționarul examina cu atenție registrul cu scoarțe negre. Elisabeth își înăbușea un hohot de plâns care-i apăsa pieptul.

— Bună seara, soră, murmură ea.

Ușa se închise în urma Elisabethei. Urcă în mașină, se așeză la volan și închise ochii. Se gândise la toate eventualitățile, cu excepția celei mai simple, a celei mai banale. Adevăratul baraj îl constituiau nu nemții pe care îi întâlnise în cale, ci soția lui Bertrand. Oare cum de reușise să vină atât de repede ? O anunțase mai-nainte ? Probabil ! Trecuse uneori prin situații

penibile, dar niciodată ca aceea din seara asta, la capătul unei călătorii atât de lungi și zadarnice. Durerea și rușinea se amestecau, se învălmășeau haotic în capul ei. Cât era de ridicolă, de pierdută și singură în această noapte, în fața spitalului în care se odihnea inaccesibilul bărbat! Lacrimile îi curgeau pe obraji. Își mușcă buzele. Nici o ființă pe care să se poată sprijini. Își rezemă fruntea de volan. După un moment, ridicându-și capul, își puse mâinile pe față, ca și cum înlătura o mască de praf. Înțelesese de mai multă vreme că legătura sa cu Bertrand nu putea fi durabilă. Dar, după fiecare efort, tentată de a fugi de el, constata că se simțea și mai prinsă. Astăzi, împrejurările îi impuneau în mod surprinzător o ruptură, pe care ea o amânase de vreo douăzeci de ori. Era mai bine așa. Bertrand se va întoarce la soția și la copiii săi. Ea nu va mai încerca să-l vadă. Îl va uita. Dar ce să facă, unde să meargă? Nu voia să mai rămână nici o clipă în plus în acest oraș. Înghițindu-și lacrimile, luă lanterna și o aprinse deasupra hărții: lumina urmărea încet rețeaua încâlcită a drumurilor: la Chapelle-au-Bois! Drumul cel mai simplu era prin Savignac, Excideuil, Pompadour, Uzerche... Calcula, în gând, distanța: cam în jur de vreo sută de kilometri. Ar fi avut destulă benzină să poată ajunge? Abia dacă mai avea vreo trei-patru litri de benzină în rezervor. Dar nu putea să se atingă de bidonul pe care-l procurase la Montpon. O să meargă cât mai departe posibil, se va odihni la vreun han, iar dimineață se va strădui să găsească benzină, pentru a-și termina călătoria. În mod automat, întoarse cheia de contact. Zgomotul motorului o trezi din năuceală. Conducând la întâmplare, traversă un scuar, urmă o alee largă și ajunse pe cheiul unui râu. Pe parapet erau așezați doi tineri.

— Drumul spre Excideuil? îi întrebă ea.

Farurile mașinii tăiau un tunel de lumină în noapte. Zgâlțâită din cauza hurducăturilor, Elisabeth regreta că o luase pe drumul de țară, pentru a câștiga câțiva kilometri pe parcurs. Mărăcinișurile străjuiau drumul sinuos, cu margini abrupte. În jur,

beznă, pustiu și tăcere. În curând o să se termine benzina. Se mira că mașina mai mergea încă. Nici vorbă să ajungă la Treignac! O să se oprească în satul următor: Glanou. Își îndreptă umerii, își mișcă degetele jilave pe volan, deschise gura pentru a inspira aerul călduț. Farurile luminară un panou indicator: „Glanou", vină și opri în fața unui șir de case joase, bine zăvorâte sub acoperișurile lor, ca niște oale sub capace. Ferestrele și ușile păreau a nu folosi la nimic. Totuși, cătunul nu era părăsit. O grămadă de gunoi zăcea în drum. O pisică neagră strecurându-se prin fața ei. Capete cu ochi fosforescenți o fixau de pe uluci. O vacă mugea într-un staul. Deci, acolo exista viață. Elisabeth opri mașina ceva mai încolo și o parcă în fața unei clădiri pătrate, văruite în alb, de unde venea puțină lumină. Școala din Glanou. La parter, o fereastră deschisă, prin care se zărea haloul gălbui al unei lămpi cu petrol. Picioarele îi amorțiseră. Coborî din mașină și se apropie. De la pervazul ferestrei văzu o sală de clasă, băncile îngrămădite într-un colț. Pe dușumea dormeau bărbați, de-a valma, o grămadă de uniforme murdare, cu fața în sus, cu gurile căscate, bidoane, ranițe și încălțăminte cazonă. Un concert de sforăituri, care mai de care, urca din toate acele trupuri pe care somnul le biruise. Deasupra lor, pe perete, veghea harta Franței. Un soldat sta așezat pe scaunul de la catedră și scria. Elisabeth îl strigă încetișor, apoi mai tare.

— Domnule, domnule!...

Soldatul înălță capul, dădu scaunul la o parte și coborî de pe podium. Păși printre trupuri, pentru a putea ajunge la fereastră. Elisabeth înțelese că era inutil să-l întrebe dacă în sat există vreo cameră liberă. Acum, putea deslușì mai bine figura bărbatului. Semăna cu o vulpe, cu nasul lung, ochii ușor oblici și cu un smoc de păr roșu. Pe trupul slăbănog, cămașa părea prea largă.

— Îmi cer scuze că vă deranjez, spuse ea. Dar sunt cu mașina și aproape nu mai am benzină. Nu știți unde aș putea găsi benzină pe aici?

Mutra lui de vulpe se schimonosi într-un zâmbet batjocoritor:

— Ah ! pentru așa ceva ați nimerit-o prost, doamnă ! Nu mai avem nici măcar rația de țigări ! Și dumneavoastră vă gândiți la benzină !... De altfel, noi suntem infanteriști. N-avem treabă cu benzina !

Vorbea puțin afectat. Cu siguranță, nu era de la țară. Ar fi putut fi învățător, poate funcționar la bancă.

— Atunci să m-adresez, cumva, vreunui țăran ?...

— Chiar dacă ar avea, nu v-ar da ! Oamenii de pe aici sunt de o zgârcenie înfiorătoare !

— Le-aș da bani.

— După armistițiu nu mai au încredere în bani ! Câtă benzină vă trebuie ?.

— Cam zece litri.

— Nu-i prea mult.

— Nu !

Luna alerga printre nori. Sub picioarele Elisabethei pământul devenise asemenea unei plaje presărate cu pulbere argintie. Vulpea clipi șiret din ochi.

— Ascultați ! Am o idee. Băieții de la ambulanța chirurgicală vând benzină. Ar trebui să vă duceți la ei.

— E departe ?

— La doi kilometri. Ieșiți din Glanou și o luați pe primul drum, la dreapta.

Îl judecase nedrept. Era bun, serviabil, isteț. Întreaga clasă sforăia, cu gurile căscate. Pe tabla neagră, făcuseră desene obscene cu creta.

— Vă mulțumesc, domnule.

Ea șovăi și adăugă brusc.

— Pot să vă ofer niște țigări ?

— Mulțumesc, doamnă.

Elisabeth avea la ea două pachete de „Gauloises". Îi dădu unul. Omul ieși până în pragul ușii, petrecând-o cu privirea.

Abia lăsase în urmă căsuțele satului, că obsesia benzinei reveni. Totuși, de-ar putea să ajungă măcar la drumul următor. Vulpea îi explicase bine. La dreapta, în josul drumului, un șir

lung de camioane se întindea sub clarul de lună. Elisabeth coborî din mașină și se îndreptă grăbită spre ambulanțe. Toate vehiculele de pe pantă, goale. Apropiindu-se, o întâmpină un fel de huruială înfundată, aceleași sforăituri ca la școală. Mii de respirații întretăiate, horcăitoare, șuierate, sâsâitoare ieșeau de sub prelate, urcând spre cerul liber. Dar nu-i vedea decât pe cei care dormeau. Mai departe, într-o pajiște cu iarba deasă, se ridica un uriaș cort, însemnat cu o cruce roșie. Elisabeth ajunse în fața primului camion. Partea din spate rămânea ascunsă pe jumătate din cauza unui panou. Puse piciorul pe o bară metalică și privi înăuntru. În semiîntuneric zăceau câțiva indivizi, pe un pat de paie. Un puternic miros de transpirație și de poșircă aproape o sufocă. Rămase încurcată o clipă, neîndrăznind să-i trezească din acel somn adânc. Erau vreo zece. Brancardieri, fără îndoială. De unde veneau oare ? Care fusese războiul lor ? Se aplecă și strigă :

— Hei ! Hei ! E cineva pe-aici ? Cineva, vă rog !...

Repetă apelul de șase ori, fără nici un succes. În sfârșit, dintre toți cei aflați acolo, se ridică un tip, o figură hirsută.

— La naiba ! O păpușică ! Hei ! băieți... Hopa sus !

Deja făcea temenele în fața Elisabethei. Năucită, sări jos pe pământ. Omul trecu sprinten peste panou și se trezi cu el, în picioare, lângă ea.

— Drăguț din partea dumneavoastră, domnișoară, că ați venit să ne vedeți ! Chiar vă visam ! Ce pot face pentru dumneavoastră?

Era rotofei și bucălat la față. Elisabeth își stăpâni teama și bâigui, privindu-și interlocutorul drept în ochi :

— Vin din Glanou. Mașina mea e în pană. Mi s-a spus că ați putea, probabil, să-mi dați niște benzină.

— Deci vreți să plecați ? Asta nu-i o purtare firească ! Unde vă duceți ?

— La Chapelle-au-Bois.

— E departe ?

— Vreo cincizeci de kilometri.

Își trecu degetele prin păr :

— Numai că benzina nu ține de noi, alții răspund de ea. O să trebuiască să vorbesc cu adjunctul. Dacă ne-ar vedea, cumva, la rezervor...

Din camion se iviră figuri mirate. O voce tărăgănată striga :

— Eh ! Loriot, ce vrea puicuța ?

— Benzină !

— Pică tocmai bine, am ceva în brichetă !

Unii încălecaseră marginea camionului și se lăsară să lunece pe pământ. Câteva chipuri nebărbierite, hlizindu-se, făcură roată în jurul Elisabethei. Toți ochii aceia străluceau privind-o cu insistență. Simțea, dospind în ei o poftă nemăsurată, după felul cum se uitau la ea. Dar de fapt, flăcăii veseli din jurul ei se simțeau la fel de intimidați ca și Elisabeth. Glumele lor sunau a rugăminte :

— Am vrea să rămâneți cu noi, domnișoară !

— O să vă găsim un locșor !

— Până o să fim demobilizați ! Nu mai e așa de mult !...

Elisabeth le surâse și fețele lor se-nseninară.

— Fac pariu că mergeți să vă-ntâlniți logodnicul ! zise un sfrijit cu ochi bulbucați.

— Nu, merg la părinți.

— Bun și asta ! Și noi am vrea. Dar se pare că patria mai are încă nevoie de noi. Cu toate c-am pățit-o pe Loara ! A intrat Fritz în noi ca-n salată ! Ambulanță sau neambulanță, ne-au ciuruit de sus !...

— Tacă-ți fleanca, Olivet ! zise Loriot. Domnișoara n-a venit aici să-ți asculte poveștile ! Ceea ce-i trebuie e benzina ! Dacă vrei să-i faci o plăcere, fă pe dracu-n patru și găsește-i-o !

Se lăsă o tăcere grea. Se gândeau cu toții. Unul dintre ei, un blond, făcu un pas înainte și anunță cu o voce pițigăiată :

— Cappiani a ascuns câțiva litri.

— Ești sigur ? întrebă Loriot.

— Da, i-am văzut bidoanele !

— Atunci, du-te și trezește-l !

— N-o să accepte în ruptul capului, dacă mă duc singur la el !

— Merg cu tine, zise Loriot.

În cele din urmă merseră cu toții. Elisabeth îi văzu apropiindu-se de camionul următor.

— Cappiani ! Cappiani !

Ea se așezase în mașină așteptând rezultatul negocierilor. Pierduse orice noțiune despre timp și spațiu. De când plecase oare din Cap-Ferret ? Trăise oare cu adevărat oribila scenă de la spitalul din Périgueux ? Chipul senin al surorii-călugăriță : „Dacă ați fi sosit câteva ore mai devreme, ați fi găsit-o pe doamna Lesaulnier la căpătâiul soțului..." Elisabeth își clătina capul, de la dreapta la stânga, ca pentru a schimba prin această mișcare ordinea gândurilor. „Dacă acești soldați mi-ar da benzină, aș putea ajunge destul de curând la Chapelle-au-Bois, să-mi văd părinții." Gândul acesta o făcu să se simtă cuprinsă de o căldură neașteptată, binefăcătoare, mângâietoare. „Mama și tata !" Simțea nevoia să fie împreună cu ei, să-și oblojească suferința la căldura afecțiunii lor. Închise pleoapele, apoi le deschise cu o nouă speranță. Camioanele dormeau mai departe sub clarul de lună. În fața unuia dintre ele, se agitau în dezordine, siluetele întunecate ale parlamentarilor.

— Pierre ! Pierre ! șopti Amélie.

Îl zgâlțâi de umăr. Se trezi speriat și bombăni :

— Ce s-a întâmplat ?

— A bătut cineva la ușă !

— E vântul.

— Te asigur că a bătut cineva, Pierre ! Ia ascultă ! Mai bate încă !

Ea se dădu jos din pat și căută întrerupătorul. Orbit de lumina puternică, Pierre își frecă pleoapele, căscă și se întoarse pe partea cealaltă. În aceeași clipă, lovituri surde se auziră din nou în ușă. Camera se afla la primul etaj. Tot restul casei dormea. Era ora două, după miezul nopții.

— Acum auzi ? Du-te să vezi !... Dar fii atent !...

Cu degetele crispate, își strângea cămașa roz de noapte, mototolind-o. Ochii i se măriseră de spaimă, pălise. În aceste vremuri tulburi, în care nemții bântuiau pe drumurile Franței, o vizită nocturnă nu prevestea nimic bun. Pierre sări din pat, își aranjă pijamaua și se îndreptă spre fereastra deschisă. Se aplecă peste pervaz. O clipă numai rămase nemișcat, doar o clipă. Apoi, se-ntoarse spre Amélie, cu o figură copleșită de emoție. Un surâs larg tremura pe buzele sale. Bâigui :

— Elisabeth !

— Cum... ? țipă Amélie. Nu se poate !

O bucurie frenetică o făcu să se repeadă la fereastră. Privind jos, văzu în fața casei o mașină neagră, o siluetă feminină, micuță, zveltă, cu o mâna ridicată. Pierre ieșise val-vârtej din cameră. Amélie își puse un halat și-și urmă soțul pe scări. Ajunseră în bucătărie. Pierre trase zăvorul ușii.

— Mamă !

Amélie înaintă un pas și-și îmbrățișă fiica. Pierre le trase înăuntru pe amândouă. După multe îmbrățișări, amețită de atâtea întrebări, Elisabeth se prăbuși pe un scaun.

— De necrezut ! bâigui Amélie. Cu ce ai venit ?

— Cu mașina, mamă... Niște prieteni mi-au împrumutat mașina.

— Doar tu, singură ?

— Da.

— Ai condus singură de la Cap-Ferret până aici ?

— Da.

— E o nebunie !

— Nu te-au oprit nemții ? întrebă Pierre.

— Ba da. Dar până la urmă am reușit să trec !...

— Și benzina ?

— Am mai găsit, ici-colo, pe parcursul drumului. La Glanou niște soldați mi-au dat aproape douăzeci de litri !

— Douăzeci de litri ?

— Da... mi-a mai și rămas... Niște băieți foarte drăguți...

Elisabeth răspundea doar cu jumătate de gură. Oboseala o doborâse. Se scuză :

— Ce zăpăceală ! Nu vă faceți griji ! Sunt moartă de oboseală!

— Nu cumva ești bolnavă ?

— Nu. Aș bea un pahar cu apă...

— Ai auzit, Pierre ? spuse Amélie. Un pahar cu apă ! Repede ! Lăs-o să curgă mai întâi !

— Un pahar de vin bun ți-ar prinde mai bine !

— Ți-a cerut un pahar cu apă ! zise Amélie pe un ton iritat. Așa că, adu-i un pahar cu apă.

Pierre se supuse degrabă. Elisabeth o bău pe nerăsuflate. Mâna îi tremura pe pahar. Lângă ea, părinții o priveau cu un fel de adorație, dar și cu neliniște.

— Hai, hai ! O să fie bine ! zise Amélie punându-i o mână pe frunte.

Elisabeth avea impresia că e iarăși copil, că mama ei o mângâia în miez de noapte, ca-ntr-un coșmar absurd.

— Biata mea fetiță ! exclamă Amélie. Când mă gândesc la tot ce ai riscat venind să ne vezi !... Chiar ieri îi spuneam lui tata : nu cumva să facă vreo imprudență, și poftim !...

Era atâta grijă în ochii ei, se amăgea atât de mult asupra intențiilor reale ale fiicei sale, încât Elisabeth se simți cuprinsă de remușcări. Neputând să-și contrazică mama, trebuia să suporte, ca un fel de pedeapsă, semnele unei gratitudini pe care știa că n-o merita. Din complezență se silea să surâdă.

— Nu poți să-ți dai seama ce plăcere ne-ai făcut ! mormăi Pierre cu o voce răgușită. Nici nu m-aș fi gândit !... Prima zi frumoasă de la începutul acestui nenorocit război !...

Amélie îi întări spusele :

— Sunt sigură că ți-e tare foame, scumpa mea !

— Nu știu, mamă... Da, cred...

— Și noi care tot trăncănim !... Pune repede masa, Pierre ! De rest, mă ocup eu !

Elisabeth îi privea agitându-se, prin ceața gândurilor sale.

Amélie, într-un halat de culoare stacojie, plină de energie, cu fața albă și cu frumoșii ei ochi negri scânteind de bucurie, sub pleoapele ridate. Deschidea un dulap, scotea din el o jimblă, aducea untul pe masă. În pijamaua sa cu dungi, Pierre o încurca ori de câte ori făcea un pas.

— Dar nu, Pierre, paharele nu sunt acolo! Uite, mai bine taie șunca!

Elisabeth găsi că tatăl ei îmbătrânise mult în câteva luni. Părul cărunt sta zbârlit pe tâmple, mustața era prost tăiată.

— Hai! Hai! O să fie gata într-un minut! mormăi el.

Și tot vorbind, se ducea și venea cu mâinile goale. Elisabeth îl apucă de-o mânecă și-i aplică un sărut pe obrazul aspru ca o răzătoare. Îi plăcea să fie alintat!

— Uite șunca, exclamă Pierre

— Îți prăjesc niște ouă, zise Amélie.

Elisabeth bâiguia:

— Mulțumesc, tată, mulțumesc, mamă.

În timp ce Amélie îi ungea o felie de pâine cu unt, se auzi un pas greoi urcând scara. Elisabeth sări de pe scaun:

— Bunicul!

În pragul ușii apăru Jérôme. Își trăsese niște pantaloni peste cămașa de noapte. Tocul alb al ușii îi încadra acum chipul sever, parcă turnat în bronz. Un moment clipi din ochi din cauza luminii becului.

— Am auzit gălăgie! mărturisi el.

Apoi, privirile sale căzură asupra Elisabethei! Era în fața lui și el ezita s-o recunoască. În cele din urmă exclamă:

— Dar... dar e chiar ea! și Elisabeth simți două brațe puternice strângând-o, ridicând-o, aproape, de la pământ. Elisabeth!... Cât te-ai schimbat!... Ce frumoasă te-ai făcut!... Dar cum de-ai venit?...

— Îți va povesti de-ndată, tată, zise Amélie. Acum trebuie să mănânce. Abia se mai ține pe picioare!

Elisabeth se așeză. O sticlă aplecată deasupra paharului ei. Orologiul își bătea mai departe tic-tac-ul. Apa fierbea pe foc. Își

imagină că nu ajunsese încă și conducea grăbită, în noapte, spre întâlnirea cu Bertrand. Pentru el făcuse călătoria, dar el n-avea s-o afle niciodată.

— Ei bine, Elisabeth, nu mănânci ?

— Ba da, mamă.

Mușcă din prima felie și nervii ei încordați cedară dintr-o dată. Ochii i se umplură de lacrimi.

4.

Elisabeth tresări și deschise ochii în întunericul camerei. Afară, totul era calm. Zgomotul, agitația erau doar în capul ei. De o săptămână, de când venise la Chapelle-au-Bois, se trezea în fiecare noapte, la aceeași oră și cu aceleași gânduri. Avea o claritate halucinantă, își reamintea peripețiile călătoriei, circumstanțele hotărârii sale atât de impulsive și necumpănite ! Sigur că ar fi putut rămâne la Périgueux, încercând să-l vadă pe Bertrand, cu orice preț ! S-ar fi ascuns, ar fi așteptat momentul propice, între două vizite ale soției lui la spital și, calea fiind liberă, s-ar fi grăbit să-l anunțe că hotărâse s-o rupă cu el ! Dar ar fi găsit ea în fața lui puterea de a rosti cuvintele necesare ? Nu s-ar fi lăsat înduioșată ca în atâtea alte dăți ? Profitase de o ocazie dureroasă, dar favorabilă. Cataclismul care bulversa lumea o ajutase să vadă niște lucruri pe care ar fi continuat, poate, să le suporte în timp de pace. Bertrand habar n-avea de toată acea odisee prin care trecuse. Fără vești din partea ei, va înțelege încetul cu încetul că o pierduse. Se va resemna, se va întoarce la soția sa. Da, e mai bine, mai cinstit ! își spunea Elisabeth. Simțea nevoia de a se reabilita în proprii săi ochii. Amărăciunile înăspriseră ceva din ființa ei, o maturizaseră. Se închisese în sine, atentă să arate lumii din jur doar acea parte mai puțin sensibilă,

tăbăcită de lovituri. „Chiar l-am iubit cu adevărat? N-a fost oare, doar o plăcută, încântătoare obișnuință ?“ Se auzi cântatul unui cocoș. Elisabeth stătea cu ochii deschiși în întuneric. Aici, unde cu doar zece minute mai-nainte nu se vedea nimic, mobilele începeau să-și precizeze contururile. Și-n ea, de asemenea, totul se lumina treptat. Asculta înfiorată primele zgomote ale micului burg, care se trezea. Amintiri ale copilăriei i se perindau prin fața ochilor : pașii de pe stradă, urcarea într-o șaretă, sunetul unui clopot matinal, zgomotul jaluzelelor. Se reîntorcea la temeliile vieții sale. Răcoarea dimineții intra prin fereastra deschisă.

Când Elisabeth coborî în bucătărie, mama, tatăl și bunicul ei erau deja așezați la masă. Luau micul dejun împreună. Pierre hotărâse să meargă dis-de-dimineață la pescuit, cu Amélie. Elisabeth prefera să rămână acasă. După plecarea părinților, se strecură în atelier. Jérôme, așezat pe un scăunel, ținea pe genunchi o bucată de lemn, cioplit cu stângăcie. Postată în spatele lui, Elisabeth îi urmărea cu atenție lucrul. Sub mâna lui sigură, cu fiecare lovitură a ciocanului de lemn, dalta mușca din bucata de stejar, făcând să sară așchii. Lemnul căpăta forma unui chip. Jérôme avea și alte ocupații : potcovirea cailor, repararea mașinilor agricole ; numai că, de când lângă gară se deschisese o potcovărie modernă, își pierduse clientela. De altfel, nu se plângea, era extrem de încântat că se putea consacra, la cei șaptezeci de ani ai săi, sculpturii. Veniturile magazinului, administrat de doamna Pinteau, îi erau suficiente pentru a trăi.

— Știi că ai talent, bunicule ? zise Elisabeth.

— Da, răspunse el cu simplitate, cred că am mână bună pentru lemn. Numai că știu prea puțin despre meșteșugul ăsta. Dacă aș fi citit ceva cărți, aș face totul mult mai bine !

— Sau mai puțin bine. N-ai mai lucra după ideile tale, i-ai imita pe alții...

— Uneori, trebuie să-i imiți pe alții. Pe greci, de exemplu ! Am văzut niște reproduceri cu sculpturi grecești. Ei bine, n-am să știu niciodată să dăltuiesc ca ei. Pentru câteva, nu zic, pot fi mândru...

Și cu o mișcare a bărbiei făcu semn spre fundul atelierului. O grămadă de statuete erau adunate acolo. Câțiva țărani în miniatură își ascuțeau coasele pe nicovală, duceau la gură gâtul unei sticle, semănau grâu, împingeau la o căruță. Câteva cumetre guralive tricotau pe piatra rece a căminului. Pe niște rafturi fixate pe perete se aflau alte câteva statuete — puștani sărind capra. Toate acestea aveau reliefuri nefinisate, membre disproporționate și își datorau farmecul tocmai aspectului lor naiv.

— Din astea aș face cu sutele ! zise Jérôme. Dar, pentru lucruri mai complicate, mi-ar fi plăcut să fi studiat. Dacă aș fi avut dascăli, capul ăsta la care lucrez cu siguranță că mi-ar fi reușit. Uite, cred că-l reiau pentru a zecea oară...

— Ce reprezintă ? întrebă Elisabeth.

— Un bărbat, răspunse Jérôme aplicând o scurtă lovitură cu ciocanul.

— Dar este ceva ce ține de imaginație sau reprezintă, cu adevărat, un bărbat real ?

Întrebarea păru să-l tulbure pe Jérôme. Își privi nepoata pe deasupra ochelarilor aburiți și surâse, șoptindu-i :

— Cum să-ți explic ? Pentru unii există, pentru alții nu ! Este un Christ !

Răspunsul o miră pe Elisabeth : îl știa pe bunicul ei un ateu și un anticlerical convins.

— Cine ți-a dat ideea de a sculpta un Christ ? întrebă ea.

— Cine crezi ? zise el râzând. Preotul paroh, zău așa ! Mi-a vorbit despre asta încă acum o jumătate de an ! N-am putut să-l refuz. Nu împărtășim aceleași idei, nu ne vizităm, dar ne stimăm. Este un om de treabă. A citit mult. Discutăm împreună, deseori...

— Cred că acest cap va fi foarte reușit, zise Elisabeth examinând lemnul rotunjit, atingând trăsăturile chipului îndurerat.

— Așa spune și abatele Pelassiez. Numai că el îl vede în felul lui, de la înălțimea sutanei. Pune mai presus de tot și toate religia. Eu însă fac un om care suferă. Un om, altfel decât ceilalți, cu mult mai bun decât ei, dar, totuși om ! Cu răbdare, poate voi

reuși !... Ciudat este că atunci când țin în mână uneltele, uit de toate tracasările, chiar și de mine !...

— Ești un norocos ! zise Elisabeth. Dacă și tata ar putea face ceva care să-i distragă atenția, în loc să se tot gândească la război, la politică !...

— Ei, da, oftă Jérôme. Maică-ta a avut dreptate să-l ia în dimineața asta la pescuit, numai că el n-o să se ocupe de păstrăvi, ca să-i prindă, tot la veștile rele, care nu-i dau pace, se va gândi. Victoria nemților a fost o grea lovitură pentru el. N-o acceptă. Îl macină. Trebuie să spun că, măcar în ultimele zile, discursul mareșalului l-a mai înviorat puțin. Crede că Franța, cu un șef ca ăsta, în cele din urmă se va ridica...

Elisabeth îl privi pe bunicul ei cu coada ochiului. Părea atât de liniștit, atât de detașat de tot; după cum se manifesta aparținea unei epoci revolute, așa că-l întrebă dacă are vreo părere asupra evenimentelor actuale.

— Dar tu, bunicule, ce crezi ?

El ridică din umeri.

— Oh ! eu sunt un nătărău bătrân ! Judec de-a-ndoaselea pe toată lumea. Evident, sunt nefericit, mi-e rușine că nemții ne-au învins ! Dar ce să-i faci, roata istoriei ! N-au fost munți de morți, o întreagă generație secerată în 1914 ? Franța a mai văzut și alte grozăvii. Dar, de fiecare dată, și-a revenit. Câmpiile, copacii, animalele, pietrele vor aduce bucurie oamenilor, cu sau fără voia lor. Lucrurile vor reintra în matca lor, pământul nu întreabă pe nimeni când să-nverzească și să rodească. Eu am vrut să-i explic asta tatălui tău. Numai că el nu poate înțelege : e tânăr încă ! Uite, dă-mi dalta... Nu, cealaltă, mai mică...

Începu să cioplească.

— Sunt sigură că tata va cumpăra iarăși ziare, zise Elisabeth.

— Ah ! bineînțeles ! Și-o să vezi, o să asculte știrile de la T.S.F. Merită chiar laude, zău așa ! O adevărată boală ! Vezi bine că deocamdată n-are de ce să-și facă griji.

Într-adevăr, de câteva zile, în lume domnea un calm relativ. Germania, după ce înghițise trei pătrimi din Franța, își luase un

răgaz, înainte de a se arunca asupra Angliei. Conform clauzelor armistițiului, Wehrmacht-ul ocupase orașul Bordeaux și partea dinspre coasta atlantică, retrăgându-se de pe toate teritoriile situate la sudul liniei de demarcație. Guvernul mareșalului se stabilise la Vichy. La rândul său, generalul de Gaulle lansase un nou mesaj la Radio Londra. Jérôme lăsă ciocanul pentru a scobi mult mai delicat o tăietură de ochi cu cuțitul.

— Asta-i o treabă grea, mărturisi el. Pictorii au mai mult noroc! Au la-ndemână culorile. Pot să și greșească.

Îi admira calmul; cât de mult ar fi vrut să-l aibă și ea. Dar amintirea lui Bertrand mai avea rădăcini încă destul de adânci în sufletul ei. Fie că se gândea la propria-i aventură, sau la situația țării ei, totul i se părea cufundat în ruină, dezgust și nesiguranță. Se duse înspre ușă. Factorul tocmai trecea pe strada însorită. Datorită dezorganizării transporturilor, poșta mergea prost, cu întreruperi. Câteva femei ieșiră din case, întrebând cu speranță timidă:

— Pentru mine, nimic?

— Nimic, răspundea factorul.

Își continua drumul. Plecase, oare, din biroul poștei, doar pentru a anunța, simplu, întregul orășel că geanta îi era goală, că cei plecați nu scriau? Individul trecea cu totala lui nepăsare și inutilitate, de-a lungul unui ținut însetat de știri. Fără șapca albastră, chipul său veștejit părea și mai neplăcut. Elisabeth avu impresia că visează. Brusc, factorul deschise tolba lui mare și scoase din ea o scrisoare.

— Nu cumva e de la Denis? întrebă Jérôme ridicându-și capul.

— Nu, bunicule, zise Elisabeth.

Desfăcu plicul cu degete nervoase:

„Draga mea,

Ultimele scrisori pe care ți le-am trimis la Cap-Ferret rămânând fără răspuns, îți scriu aici, la Chapelle-au-Bois, gândind că acum poate te afli acolo, cu părinții tăi. Vor ajunge oare aceste rânduri la tine? Sper, mă las în voia hazardului... Am fost rănit ușor la

braț și mă aflu în spitalul din Périgueux. Într-o săptămână, cel mai târziu, aș putea — așa mi s-a spus — să ies. Nu-i decât o zgârietură! Soția mea a venit să mă vadă aici. A fost anunțată oficial de starea mea, atunci când poșta mai funcționa încă normal. Îmi voi petrece convalescența la Marsilia. Întreaga mea familie s-a refugiat acolo, de acum o lună, de teamă că nemții ar putea veni la Saint-Jean de Luz! La Marsilia avem o sucursală a noastră și chiar o uzină, destul de bine utilată, pe care o voi dezvolta pentru a o înlocui pe cea de la Paris, unde totul este haotic. Fără îndoială, voi rămâne destul de mult timp în sud. Și tu, Elisabeth, scumpa mea, care sunt proiectele tale în acest haos? Sufăr că nu-mi pot imagina locul în care te găsești, problemele care te frământă! Dacă ai ști cât de mult m-am gândit în toate nopțile mele de insomnie! Încercarea pe care o traversez a făcut ca dragostea pentru tine și nerăbdarea de a te vedea să crească și mai mult. Fără tine, parcă nu mai sunt eu...!"

Parcurse restul scrisorii, trecând repede peste frazele cele mai emoționante, reveni la prima pagină și verifică data: 25 iunie 1940. Ajunul trecerii ei prin Périgueux! Această precizare o indispuse. Într-o fracțiune de secundă se simți iar aruncată în toată acea încurcătură amoroasă, pe care o credea definitiv încheiată. Obligată, dintr-o dată, să se gândească la cele petrecute, se suspectă de tandrețea și compasiunea pe care i le trezeau aceste rânduri. Nu, nu se va mai lăsa prinsă în plasa cuvintelor. Rupse scrisoarea, strângând în mână resturile ei. Jérôme o privea întrebător din ochi:

— Nimic grav?

— Nu, răspunse ea cu o voce calmă.

— Atunci, cu atât mai bine! Ce mă neliniștește e că n-am primit încă nici o veste de la Denis! Poate că l-au dus în Germania. Au făcut destui prizonieri!

Băgă de seamă că excludea eventualitatea unei răniri. Își închipuia că acest război, atât de repede pierdut, nu făcuse nici o victimă? Din nou, gândul i se-ntoarse la spitalul din Périgueux,

acel bastion din piatră, întunecat, punctat doar de lumina albastră a ferestrelor. Voia să dea la o parte această imagine, dar nu putea.

— Ce-ar fi să mergem înaintea părinților mei ?

— Mergem, răspunse Jérôme. Am lucrat destul pentru dimineața asta !

Așeză blocul de lemn pe pământ și își scoase șorțul de piele. Un Christ, al cărui trup era încă îngropat în bucata de lemn, zăcea în potcovărie pe vatră. Orbi, abia schițați, ochii lui priveau spre lumină, de acolo, de jos.

— Du-te și spune-i doamnei Pinteau că ieșim, continuă Jérôme. Între timp, o să mă spăl pe mâini.

Elisabeth intră în magazin. Doamna Pinteau, o femeie în vârstă, corpolentă, cu un bust opulent, se afla într-o conversație extrem de însuflețită cu două cliente. Sub amenințarea restricțiilor alimentare, băcănia devenise un loc de întâlniri și doleanțe pentru gospodinele din Chapelle-au-Bois. Aici, ca și la Cap-Ferret, lipseau uleiul, zahărul, cafeaua. Ieri încă, ziarul recomandase comercianților să limiteze vânzările pentru a împiedica persoanele particulare să facă stocuri. De două zile, moara Castang nu mai fusese aprovizionată, iar brutarii distribuiau pâine cazonă veche, mucegăită, expediată cu camioanele Intendenței din Tulle. Elisabeth salută politicos și-i spuse că o să plece împreună cu bunicul ei ; mai întârzie însă în prăvălie, din plăcerea de a se reîntâlni cu unele impresii ale fetiței de altădată. Iubea încăperea aceea mare și joasă, cu penele și periile atârnând de tavan, cu rafturile cu sticle și cutii multicolore, cu vase și tingiri, saci de legume uscate și mirosul pătrunzător de cicoare, piper și ceară.

Gospodinele își reluară discuția. Atmosfera semăna întocmai cu aceea din prăvălia familiei Duclay.

— Sunt sigură că dacă primarul nostru s-ar duce să-l vadă pe intendent, la Tulle, ar obține tot ce-ar dori !

— În mod sigur ! Acolo există rezerve, iar soldați de hrănit nu sunt ! Totul e să se pună bine cu domnii ăia de la Aprovizionare ! Mai aveți încă un kilogram de zahăr, doamnă Pinteau?

Doamna Pinteau aruncă o privire spre ușă, luă un pachet de zahăr de sub tejghea, îl înveli într-o hârtie de ziar și-l întinse clientei sale, cu atâta precauție, de parcă ar fi fost vorba de o bombă.

— Să nu cumva să vă vadă cineva cu pachetul ăsta!

— Vii, Elisabeth? strigă Jérôme.

Ieșiră împreună pe stradă. Jérôme pășea încet, cu capul sus, spatele drept, ținând-o de braț pe Elisabeth. Mândru de a o avea alături pe nepoata sa de douăzeci și cinci de ani, îi saluta pe toți cei pe care-i întâlnea și se oprea să schimbe câteva cuvinte cu cei pe care-i cunoștea mai bine. Din fericire existau puțini refugiați la Chapelle-au-Bois. Noii veniți aveau toți familii acolo. Așa că, oricum, nu erau niște străini. La fiecare întâlnire, aceleași fraze, aceleași probleme. Fiecare aștepta vești de la cel plecat, spera o cât de apropiată demobilizare, se plângea de aprovizionare și conta pe mareșal pentru a pune ordine în problemele statului. Cum Elisabeth îi văzuse pe nemți în carne și oase, o întrebau dacă într-adevăr erau disciplinați și bine înarmați, așa cum afirmau ziarele. Îi decepționa pe toți, pentru că nu-i văzuse de prea multe ori pentru a-și putea face o părere personală. Puștii părăseau școala țipând, croind aerul cu riglele, câștigând un război, pe care tații lor îl pierduseră. Jérôme îi îndepărta cu vârful bastonului. Încă zece pași și se găsi în fața domnului Calamisse și a domnului Barbezac, care se ridicară în fața Elisabethei. Erau indignați de instalarea controlorilor japonezi în Indochina.

— Imperiul nostru se duce! exclamă domnul Calamisse.

— Pe cât pariezi că lovitura vine de la englezi? zise domnul Barbezac. Nu știu ce să mai facă acum ca să ne întărâte!

— Dar englezii nu sunt de partea japonezilor!

— Încearcă să vezi mai limpede ce-i cu ei! Iar rușii care iau România... nu crezi că-i o rușine? Ei vor să-și împartă lumea cu nemții. Așa le-a fost târgul, să jefuiască.

Apoi vorbiră despre generalul de Gaulle, care tocmai fusese recunoscut de Churchill ca „șef al tuturor francezilor, care con-

tinuau să lupte". Domnul Calamisse era convins că de Gaulle se găsea la Londra din ordinele mareșalului.

— Jucăm la două mese, pricepeți ? Asta este politica...

Jérôme asculta, încuviința din cap și nu spunea nimic. Privi îndelung, cu încântare, un câine care trecea țanțoș, cu coada în sus. Al său, Drac, murise de bătrânețe. Dorea să-și ia altul.

— Scuzați-ne, suntem grăbiți ! zise dintr-o dată domnului Calamisse.

Și, lăsându-i acolo pe cei doi prieteni, o luă pe Elisabeth șoptindu-i :

— N-au habar de nimic, nu-s deloc informați, dar vorbesc despre tot ! Ce-i prea mult e obositor ! Hai să-ți arăt ceva...

Și o conduse pe o stradă ce dădea, urcând, spre fostul iarmaroc. Niște căscioare triste, pe un teren sterp. Jérôme arătă cu vârful bastonului spre ferestre și rosti cu orgoliu :

— Ai băgat de seamă ce schimbare ?

— Ah, da, murmură Elisabeth.

— Observi ce s-a construit în acești doi ani ? Casa cu jaluzele verzi e a familiei Pastignac, ei și-au construit-o ! Cea cu jaluzele maro este a familiei Roussol, iar aceea cu peron, a familiei Vierjoux !... Să-i fi văzut la treabă !...

— Minunat, exclamă Elisabeth, fără convingere.

— Nu-i așa ? Prețul terenurilor crește. Cei care au părăsit Chapelle-au-Bois, pentru a face bani, revin și se stabilesc aici. Există proiecte de înfrumusețare pentru piața unde se află biserica, pentru poștă, pentru drumul care duce la gară...

Elisabeth nu îndrăzni să-i mărturisească teama de a vedea încântătorul Chapelle-au-Bois transformat, încetul cu încetul, într-un mic orășel provincial, înnoit, dar banal.

— Dacă ar mai fi fost Calamisse la primărie, totul ar fi mers ca pe roate. Dar cu acest biet Journeix, se bate pasul pe loc. N-are pic de cutezanță, de inițiativă. După ce-o să se mai construiască pe aici, după ce sala de festivități va fi iarăși zugrăvită, o să arate foarte bine !...

Surâse cu gândul la viitorul acestui mic colț de țară și mormăi satisfăcut, cu simplitate:

— Aș vrea ca tu să-ți dai seama! Eu zic că în curând turiștii vor veni aici în vacanță, pentru a se odihni, pentru a pescui...

Se întoarseră spre centru. În trecere Jérôme îi arătă Elisabethei un șantier, rostind cu indiferență:

— Lanzac își lărgește garajul!

Zidurile Jandarmeriei mai aveau încă afișe patriotice, perimate și decolorate: „Înrolați-vă... Înrolați-vă..." O femeie ceva mai în vârstă spăla niște rufe într-un lighean.

— Tot nimic de la Emile? întrebă Jérôme.

— Eh! nu, domnule Aubernat, zise femeia. Dar Denis al dumneavoastră?

— Tot nimic. Așteptăm!

Chipul ridat al bătrânicii se descreți pe dată, văzând-o pe Elisabeth.

— Ei! dar e mica noastră Lizu! exclamă ea. Bună ziua, Lizu! Îți merge bine?

— Destul de bine, doamnă, vă mulțumesc, răspunse ea cu un surâs stingher.

După ce mai făcură câțiva pași, îl întrebă pe bunicul ei, în șoaptă:

— Cine e?

— Cum, n-ai recunoscut-o? izbucni Jérôme. Este doamna Croux, moașa care te-a adus pe lume! Ai fi putut s-o îmbrățișezi!

— Ce rău îmi pare! Dacă aș fi știut. Gândul îi zbura la acea perioadă îndepărtată, greu imaginabilă, în care ea nu exista, în care lumea exista fără ea. Niște mâini care o scoteau din pântecul mamei sale. Venirea ei pe lume. Un țipăt. Un mic boț de carne roșie, lipicioasă, purtând deja în acea ființă plăpândă pe cea care astăzi se plimba pe un drum însorit, frământată de probleme sentimentale. Elisabeth se gândi la toate acele Elisabeth, care o precedau, la cea care fusese, de-a lungul tuturor acestor ani! Avea oare să se mai schimbe?

— Se pune și problema lărgirii podului, zise Jérôme.

Coborâră malul abrupt și dădură peste Pierre și Amélie, care mergeau pe cărarea de lângă râu. Pierre ducea cu el undițele. O pălărie de pai auriu proteja de soare fața Améliei.

— Ei, a mușcat ? întrebă Jérôme.

— A prins patru păstrăvi frumoși, zise Amélie cu mândria ei de fiică mai mare. Arată-i, Pierre !

Deschise ranița. Păstrăvii erau așezați pe niște smocuri de iarbă umedă. Corpurile lor argintii, suple, lungi și subțiri erau marcate de niște mici pete negre și roșii. Elisabeth alese unul, luându-l în mână.

— Ce proaspăt e ! Și ce nuanțe strălucitoare are !

— Ăștia sunt pentru prânz, decretă Amélie. Fiecare câte unul!

Luară hotărârea de a ocoli centrul, pentru a se înapoia pe drumul cel mai lung. Cei doi bărbați mergeau înainte. Femeile veneau în urma lor doar la cinci pași. Văzuți din spate, păreau să fie cam de aceeași vârstă. Jérôme se ținea mai drept decât ginerele său.

— Nu găsești că tatăl tău are o mină mai bună decât ieri ? șopti Amélie. Partida asta de pescuit i-a făcut bine. O să mai venim.

— Da, spuse Elisabeth, îl amuză.

— Nu-i este ușor ! Acum e bine că ești tu aici, dar e îngrijorat pentru Denis ! Ca și mine, de altfel ! Această tăcere prelungită nu prevestește nimic bun ! Doar dacă nu-i prizonier !... Din cauza asta nu dorm nici noaptea !... Iar bunicul e de-un calm !...

— Are dreptate, mamă, zise Elisabeth și, pentru a schimba conversația, continuă pe un ton hazliu : Am fost prin magazin. Doamna Pinteau exagerează importanța restricțiilor ! Lumea o consultă ca pe un oracol !

— Da, spuse Amélie dar, din păcate, ea ține această prăvălie contrar bunului simț. Mărfurile sunt îngrămădite, nu contează cum, pe rafturi ! Nu afișează prețurile ! Nu face comenzi către furnizori ! Când mă gândesc cum mergea prăvălia pe timpul mamei !...

Amintirea ordinii și a abundenței aluneca parcă prin fața ochilor săi.

— Dacă ar trebui să rămâi aici cu tata, zise Elisabeth, aș înțelege să-i dai sfaturi doamnei Pinteau. Dar la ce bun să-i schimbi deprinderile, dacă, oricum, în curând vom pleca de aici!

Tot vorbind, încerca să întrevadă cam cum va fi viața sa la Paris, fără Bertrand, dar privirile i se pierdură în gol.

— Să plecăm? murmură Amélie. Mă întreb când am putea pleca! De altfel, Megève este în zona neocupată. Tu, la Paris, vei fi în zona ocupată! E absurd!

— O să vedem, mamă! Trebuie să mă întorc la magazinul meu. De când nemții sunt la Paris, n-am nici o veste de la domnișoara Pologne. Nu știu nici măcar dacă a redeschis magazinul, dacă lucrează...

— Ei! da! Câtă nepotrivire! Să nu îndrăznești să prevezi nimic, să nu speri nimic! Oare cum arată hotelul nostru? Or mai fi încă oameni care să vină pentru sporturile de iarnă la Megève? Eu îl dojenesc pe tatăl tău că e pesimist dar, fie vorba între noi, e foarte posibil ca lucrurile să fie cum spune el. Uită-te la el! Sunt sigură că iar discută despre știrile din ziare!...

Aruncă o privire plină de înțelegere spre cei doi bărbați, care înaintau cot la cot, pe cărare.

Trecură pe la cimitir pentru a schimba apa florilor din micul vas de fontă, de pe mormântul Mariei. O vizită liniștită și plăcută, într-un loc în care tumultul lumii nu ajungea. Bunica Elisabethei murise cu foarte mult timp în urmă, așa încât, chiar și cei care o cunoscuseră se gândeau la ea ca la o ființă dusă de mult dintre cei vii, a cărei amintire se depărta tot mai mult, o dată cu anii. Jérôme smulse buruienile din jurul lespezii, mângâie ușor grilajul gardului și spuse cu o voce posomorâtă:

— Haideți, copii! Se face târziu!

Abia ajuns acasă, Pierre se instală în bucătărie și deschise aparatul de radio; Jérôme se așeză lângă el, pe un scaun de bucătărie. Elisabeth o ajută pe mama sa să curețe păstrăvii.

Mirosul peștelui proaspăt se amesteca cu mirosul untului care sfârâia în tigaie. O voce puternică se auzea din cutia aparatului.

„La ieșirea din consiliul restrâns care s-a ținut ieri, la Vichy, domnul Pierre Laval a remis presei următorul comunicat: Senatul și Camera vor avea curând scurte ședințe în cursul cărora va fi votată o rezoluție de convocare a Adunării Naționale. Aceasta va fi informată despre modificările aduse unor instituții, pe care situația le impune, cu scopul ca guvernul să se bucure de autoritatea indispensabilă în reconstrucția țării, într-un climat de ordine și muncă !"

Pierre aprobă acest discurs cu ușoare încuviințări din cap. Jérôme privea în tavan.

A doua zi o știre teribilă consternă întregul Chapelle-au-Bois. O escadrilă englezească se apropiase cu luminile stinse de vasele de război franceze, ancorate în micul golf Mers el-Kébir, de lângă Oran și, după un ultimatum inacceptabil, atacase și scufundase cele mai frumoase unități ale flotei noastre: *Bretagne* incendiat, *Dunkerque* avariat, scufundat, *Provence* atins în punctele vitale. Numai *Strasbourg* scăpase, ca prin miracol, din radă și o pornise în larg, însoțit de contra-torpiloare. Ziarele publicau titluri incitante cu privire la vasele agresate de englezi, care costaseră viața a peste o mie de marinari fără apărare. Înfierbântat de lectura acestor articole, Pierre își spunea că această capcană de la Mers el-Kébir era un afront adus politicii generalului de Gaulle.

— S-a terminat ! bombăni el. Imediat după Dunkerque mi-au trezit neîncrederea. Dar acum au întrecut măsura ! Englezii ne urăsc. Profită de situația în care ne aflăm, pentru a cădea și ei asupra noastră. Singura șansă de salvare este Pétain !...

Toți ai casei împărtășeau punctul lui de vedere. Totuși, pe parcursul zilelor următoare, indignarea lor începu să aibă rezerve. Pentru liniștea sufletească a fiecăruia era preferabil să crezi că niște grave considerații militare, necunoscute marelui public, îl mânaseră pe Churchill să ordone această canonadă fratricidă.

De altfel, în ciuda ruperii relațiilor diplomatice, mareșalul Pétain nu lua în considerație războiul cu această țară. Știrea dezarmării flotei franceze la Alexandria și în porturile englezești, publicată în ziare, îi impresiona pe cititori mai puțin decât anunțul viitoarelor reforme gândite de guvern. La rândul său, Elisabeth era foarte preocupată de puținele informații care veneau din zona ocupată. Parisul era, se pare, intact, dar pe trei sferturi gol. Metroul nu-și întrerupsese traficul, serviciile de telefon și lumina mergeau, gazul funcționa normal. Martori oculari raportau despre perfecta „corecție" aplicată de ocupanți. Comandamentul german dorea să-i vadă — se spunea — pe toți parizienii revenind cât mai repede în capitală. Dar trenurile lipseau, multe din podurile de pe Loara fuseseră aruncate în aer, iar benzina era un articol greu de găsit. Într-o declarație a presei, ministrul de Interne adresase celor evacuați rugămintea de a rămâne pe loc, acolo unde se aflau, până la organizarea oficială a repatrierii lor. Între timp, comisia din Toulouse publica itinerariile care puteau fi parcurse de mașini și-i sfătuiau pe oameni să-și ia provizii pentru vreo două zile de drum. Domnul Calamisse pretindea că Intendența din Tulle dădea bonuri de benzină refugiaților. Bine că nu se dădeau la biroul ce se ocupa cu repartiția forțelor de muncă, sau la Prefectură! În orice caz, un lucru era sigur: un serviciu de acest gen exista pe lângă șeful departamentului lor. Elisabeth decise să meargă până acolo cu mașina.

Când le aduse la cunoștință părinților intenția sa, ei se îngrijorară. N-ar fi fost mai bine să aștepte ca valul de refugiați să se-ntoarcă la Paris, pentru a putea parcurge drumul în liniște? Elisabeth îi calmă spunându-le că voia să-și procure permisul de liberă trecere și benzina necesară călătoriei și că n-ar întreprinde nimic înainte de a fi sigură că drumul s-ar putea face în bune condiții. În realitate se grăbea să-și recapete independența; cu toată dragostea pe care o avea pentru părinții săi, Elisabeth încerca, alături de ei, un sentiment de constrângere. Obișnuită să trăiască singură, să țină cont doar de propriile-i dorințe, nu se mai simțea în largul ei în conversațiile afectuoase în care

mama sa căuta s-o atragă. Se ferise mereu de aceste conversații, temându-se că va fi nevoită să ocolească unele întrebări, să treacă sub tăcere unele răspunsuri.

În ziua plecării la Tulle, întreaga familie se strânse în bucătărie, în fața farfuriilor de la micul dejun.

— Să nu conduci prea repede. Să nu te obosești inutil!

— Da, mamă.

— Ești sigură că ai destulă benzină și pentru întoarcere?

— Da, tată.

— Să nu te întorci prea târziu.

— Nu, mamă.

Cu nasul în ceașca de cafea cu lapte, cu o felie de pâine în mână, era ca un copil lipsit de experiență și docil. Își regăsi vârsta, abia la volanul mașinii.

5.

În piața Champs de Mars, din Tulle, vehicule de toate mărimile și mărcile își aliniau capotele întunecate și prăfuite. Elisabeth parcă mașina lângă un autobuz de Paris, verde cu alb, care avea în spate o tăbliță indicatoare a stațiilor: Porte Champerret — Garre Montparnasse. Deturnat de la itinerariul obișnuit, câți refugiați adusese oare până aici? Și, de fapt, furgonul ăsta mortuar servise transportului unui defunct, sau câtorva funcționari de pompe funebre și familiilor lor? Camioane, cufere, lăzi purtând tot felul de reclame dormitau acolo, sub cerul liber: „Librăria Juche din Auxerre“, „Spălătoria Pernette din Nancy“, „Atelierul de instalații Cusselin din Angoulême“, „Jupiter (aperitiv tonic), Dijon“. Era istoria unei bătălii pierdute.

Elisabeth se îndreptă spre clădirea lungă și posomorâtă a cazarmei, care mărginea esplanada pe o parte. Un soldat tinerel,

în kaki, somnoros și hirsut o lămuri: pentru benzină, trebuia să se adreseze la biroul de Administrație. Acolo, un ofițer cu ochelari o trimise la Serviciul de Intendență. Urmări săgeata indicatoare, urcă o scară și intră pe un culoar a cărui pardoseală era plină de paie. Niște ranițe stăteau așezate lângă perete. Fără îndoială, noaptea, acel loc era transformat în dormitor comun. Zgomotul unei mașini de scris, ce se auzea de dincolo de perete, o încredință că era pe calea cea bună. „Direcția de Intendență a departamentului 13 — Serviciul Aprovizionării Generale". Citi tăblița, împinse o ușă și intră într-o cameră bine luminată și foarte mare, în care lucrau trei ofițeri și două dactilografe. Fiecare din aceste personaje dispunea de o masă albă din lemn, și de un vraf de hârtii, de care tocmai se ocupau.

La intrarea Elisabethei, toate capetele se ridicară. La întâmplare, se-ndreptă spre una din uniforme, dar, brusc, se opri năucită: Patrice o privea stupefiat. Se afla la trei pași de el și nu mai cuteza să înainteze. El se ridică în picioare. Două mici frunze argintii, brodate pe gulerul vestonului său, un galon de argint pe mânecă. Se scurseră câteva secunde, interminabile. Nici ea, nici el nu scoteau un cuvânt. El nu se schimbase deloc: aceeași figură palidă, același aer melancolic, aceiași ochi mari, visători... În timpul căsătoriei îi spusese că în caz de război va fi mobilizat la serviciul de Intendență. Elisabeth își amintea acum. Dar ce concurs de împrejurări îl adusese acolo, în acel birou în care intrase ea să caute bonuri de benzină? O forță superioară o împinsese spre acea ciudată și inevitabilă întâlnire. Era cea din urmă ființă pe care ar fi vrut s-o întâlnească. Încremenise, tulburată de multe amintiri stânjenitoare; blestema ideea absurdă de a fi venit la Tulle, se simțea copleșită de emoție și dorea să dispară. Avea convingerea că citește în ochii lui nu numai stupefacție, dar chiar și o anume teamă. În cele din urmă, trăsăturile lui atât de crispate se destinseră. Pe buze îi înflori un surâs. Șopti:

— Elisabeth! Ce faci aici?

Surâse la rândul ei, fără să pară că-și depășise emoția.

— Sunt refugiată împreună cu părinții mei la Chapelle-au-Bois, zise ea. Dar tu ?

— Eu sunt la Tulle de la începutul războiului. Mobilizat la Serviciul de Aprovizionare. Ai nevoie de vreo informație ?

— Tocmai căutam bonuri de benzină.

— În ce calitate ?

— Pentru ca să mă pot întoarce la Paris cu mașina. Mi s-a spus să întreb la Intendență...

Această conversație între ei părea atât de bizară, încât avea impresia că, din eroare, nu ea, ci o altă ființă vorbea în locul ei. Picioarele i se înmuiaseră. În stomac simțea un gol, care-i stânjenea respirația.

— Ai fost greșit informată. Nu dăm bonuri de benzină decât industriașilor care colaborează cu noi, pentru aprovizionare.

— Atunci cui trebuie să mă adresez ?

— Nimănui. Nu s-a prevăzut încă nimic pentru întoarcerea refugiaților. Se așteaptă instrucțiuni de la minister. Dar, oricum, mă îndoiesc să fie urmate de o largă distribuire de carburant !

Uitase scopul vizitei sale. Gândurile îi zburau în urmă cu niște ani. Imediat redeveni stăpână pe sine și simulă indignarea:

— Ei bine, în acest caz, ar fi trebuit să rămân la Chapelle-au-Bois ! Puțina benzină pe care o aveam am consumat-o venind la Tulle !

— Dacă ar fi vorba de câțiva litri s-ar putea aranja, zise el cu voce scăzută. Ești singură ?

— Da.

Aruncă o privire spre cei doi ofițeri care reîncepuseră să scrie. Dactilografele băteau clapele mașinii de scris cu o înverșunare de maniace.

— Aici nu se poate vorbi în liniște, zise el. Nu vrei să mergem și să luăm un pahar ?

Întrebarea o surprinse într-atât, că o clipă rămase nehotărâtă. Apoi, privindu-l pe Patrice, răspunse hotărât :

— Da !...

— Vino... Te conduc...

Cum ca se-ndrepta spre ușă, Patrice se apropie de unul din colegii săi :

— Notează-mi comunicările pentru mâine !

O găsi pe culoar. Ieșind din cazarmă, fu amuzată de gestul soldatului de planton, care se ridică și duse moale mâna la chipiu. Nu se obișnuia cu gândul că Patrice era locotenent. Uniforma nu-l avantaja deloc. Postavul kaki stătea încrețit pe trupul lui firav. Urechile păreau clăpăuge, din cauza chipiului prea strâmt pentru capul lui.

Urcară pe cheiul Corrèze, în înghesuiala unei mulțimi care ieșise la plimbare : femei în rochii imprimate de vară, bărbați în cămăși desfăcute la gât și cu picioarele goale în sandale. O atmosferă de vacanță. Ai fi zis că Tulle se afla pe marginea mării. Toți refugiații aveau cam același aer : cu mers nepăsător, cu nasul în vânt, căutau o pistă : unde să găsească benzină, țigări, zahăr, o cameră cu apă curentă ?

Terasa cafenelei era plină de consumatori. Patrice făcu o strâmbătură. Zărindu-l, câțiva dintre ei îl salutară. O trase pe Elisabeth după el în sala aproape goală :

— Aici, ne vom simți mai bine !

Ea se așeză lângă el în fața unei măsuțe de marmură. „A fost soțul meu.“ Nu-i venea să creadă. Amintirile din Saint-Germain, vagi și îndepărtate, deveneau mai clare, ca sub efectul unei lupe. Se vedea pe sine trăind în acel trecut, și abia se recunoștea : câtă nebunie, câtă duplicitate și totodată câtă inocență ! Chelnerul se strecură până la ei. Platoul din mâinile lui lucea ca un scut de apărare. Broboane de sudoare îi alunecau printre cutele frunții. Patrice o întrebă pe Elisabeth ce dorește și comandă :

— Un ceai de mentă și o halbă de bere.

Se revăzu cu el, într-o seară, pe terasa de la „Café de la Paix“. Era prima oară când ieșeau împreună la Paris. Erau atât de îndrăgostiți, atât de tineri și atât de convinși că fericirea lor nu se va sfârși niciodată ! Singura lor grijă era să nu le supere pe mama și pe bunica lui Patrice, care îi așteptau acasă. Elisabeth le pricinuise multe necazuri celor două femei, încât ezită să-ntrebe

de ele. În cele din urmă, trecând peste alte considerente, spuse încet :

— Ce mai face mama ta ?

— Foarte bine. Este la niște veri, în Dordogne.

— Și Mazi ?

— Ea a murit.

O tristețe sfâșietoare puse stăpânire pe ea : bătrâna doamnă din Saint-Germain, cu fața sa albă, autoritară și o perucă numai bucle, cu baston și cu șalul înnodat peste piept, doamna a cărei rochie avea corsajul plin de paiete negre, nu mai exista.

O imagine a trecutului năruindu-se ca un zid.

— De mult s-a întâmplat asta ? bâigui ea.

— În curând se fac trei ani.

Elisabeth își întoarse capul. Avea dreptul să fie atât de emoționată ? Oare Patrice nu și-ar închipui că joacă o comedie, văzând-o atât de tulburată ?

— Îngrozitor ! rosti ea. Biata Mazi ! Țineam atât de mult la ea !

— Și ea ținea la tine, răspunse Patrice cu o voce gravă.

Se lăsă tăcere.

— Locuiești la Megève cu părinții ?

— Nu, zise ea, singură, la Paris.

— Singură ?

— Da, am un magazin de discuri, pe strada Marbeuf.

Chelnerul le aduse consumațiile. Patrice își aprinse o țigară. Cu ochii pierduți în fum, reflecta. Fără îndoială, din puținele ei cuvinte, încerca să vadă ce devenise Elisabeth departe de el. Ea sorbi o înghițitură din ceaiul de mentă și, cu sentimentul ridicol de a fi comis o indiscreție, întrebă unde era câinele ei.

— Mama l-a luat cu ea, la verii noștri din Bergerac. Fii liniștită, Friquette e bine îngrijită. S-a atașat foarte mult de noi.

— Cu atât mai bine ! Cu atât mai bine !

Din nou tăcere. Elisabeth ar fi vrut să știe totul despre Patrice, dar, de fiecare dată când se pregătea să pună o întrebare, teama de a redeschide în el răni vechi o silea să tacă. În situația lor, cele mai neînsemnate cuvinte trimiteau la un dureros trecut

comun. Trebui să facă un efort pentru a-l întreba, cu un aer firesc, despre munca sa : avea succes, era mulțumit ?

— Mai scriu, spuse el. Doar pentru mine, nu pentru a fi jucat.

— N-ai mai compus deloc muzică pentru film ?

— Nu. *Hérodias* a fost un eșec total ! De atunci producătorii s-au dezinteresat de mine, iar eu — închipuie-ți — n-am încercat să bat la ușa unor birouri sau să intru prin barurile lor !

— N-ai dreptate ! exclamă ea. Ai fi reușit, dar nu rămânând claustrat doar în Saint-Germain ! Trebuia să te duci, să te impui !...

Își regăsise, fără să-și dea seama, tonul reproșurilor, dar și al îmbărbătărilor de altădată. O privea cu gratitudine și tristețe ; surâse și murmură :

— Mereu aceeași ! Tu vrei lupta, victoria cu orice preț !

— Da.

— Știi că nu-i în firea mea !

— Ei bine, domină-te, ascultă de rațiune !

Dar în același timp se întreba : „Oare în viața lui nu exista nici o altă femeie ? Posibil să se fi recăsătorit ?“ Această supoziție n-o impresiona în nici un fel ! Patrice duse la gură halba de bere, înmuindu-și buzele în ea. Mâna stângă, rămasă pe masă, nu purta verighetă.

Elisabeth îndrăzni :

— Care a fost viața ta, înainte de război ?

— O cunoști : Saint-Germain, vechea grădină, zilele care se scurgeau încet. Mama alergând dintr-o vizită în alta. Eu citeam, visam, zdrăngăneam la pian... Dar totul se va schimba când vom reveni acasă !

— De ce ?

— Pentru că am decis să vindem casa !

Elisabeth primi această veste cu neplăcere, ca și cum, fără să fi fost consultată, fusese jefuită de un bun la care ținea.

— Ce păcat ! oftă ea.

— Ei ! da..., dar e atât de mare ! Noi ne simțim pierduți, mama și cu mine, în clădirea aceea, în care totul se clatină. Ar

trebui făcute reparații foarte costisitoare. În sfârșit, ce să spun, nu mai putem s-o ținem !...

— Înțeleg, îmi dau seama. Bătrâna Eulalie trebuie să fie disperată de această hotărâre.

— A murit și ea, în același an cu Mazi.

Elisabeth lăsă capul în jos. Cele mai frumoase amintiri din Saint-Germain se năruiau, dispăreau.

— Dacă vindem casa în condiții avantajoase, cumpărăm un apartament la Paris. Dar astea nu-s decât proiecte. În haosul în care suntem, trebuie să trăiești de la o zi la alta. Fără să mă mișc din Tulle, am asistat la defilarea unei întregi Franțe învinse, înfometate. Erai la Chapelle-au-Bois în momentul exodului ?

Ea îi povesti despre șederea sa la Cap-Ferret, sosirea în plină noapte la părinți, iar imaginea lui Bertrand trecu și ea o clipă prin gândurile sale. Pe el ar fi vrut să-l vadă, dar cel cu care vorbea era Patrice. Trecutul se afla mai aproape de ea decât prezentul. În comparație cu Bertrand, Patrice părea atât de tânăr, de plăpând și de inconștient ! Cum de putuse să se îndrăgostească de băiețandrul ăsta ? Se mira nu că îl părăsise, ci că timp de aproape un an fusese soția lui.

— Pe unde ai trecut ?

— Prin Libourne, Périgueux, Savignac, Excideuil...

Înșiră numele acestor orașe și deprimarea o copleși. Rana din ea era încă proaspătă. La cea mai mică evocare a lui Bertrand, își simțea inima bătând mai repede. „Nu i-am scris. Nu știe nimic de mine. A ieșit din spital. E cu soția sa pe drum... Sau, deja la Marsilia, printre ei săi !“ Avu o tresărire a buzelor, ridică ușor din umeri. Patrice o privea insistent, cu privire blândă. O deruta ! Nu-i mai purta nici o ranchiună ? Uitase circumstanțele mizerabile ale divorțului ?

— Când te gândești că ai fi putut trece prin Tulle !

— Ne-am fi văzut cu câteva zile mai devreme ! Asta-i tot !

— În timpurile astea, câteva zile înseamnă mult !

Goli paharul de bere, se uită la ceas și o întrebă :

— Luăm masa împreună ?

— Cu plăcere.

— Atunci să ne grăbim. Dacă ajungem prea târziu la restaurant, nu mai găsim nimic!

Afară, îi întâmpină soarele, vacarmul orașului și cortegiul lent al celor care se plimbau. Restaurantul în care Patrice o conduse pe Elisabeth era o sală mare, cu un aspect provincial, cu mese acoperite cu fețe de masă din hârtie albă. Ușa batantă lăsa să pătrundă mirosul greu al bucătăriei. Erau puține femei. Voci energice dominau zgomotul furculițelor și cuțitelor. Civilii se grupau câte trei-patru, militarii formau o adunare numeroasă, în care străluceau galoanele de aur și argint. Patrice salută câțiva ofițeri înainte de a se așeza la masă. Lângă ei se afla un cuier, pe care erau agățate o mulțime de chipiuri. Pe lista de meniuri, scrisă cu cerneală violetă și pictată cu pete de grăsime, cea mai mare parte a mâncărurilor era tăiată cu creionul. Nu mai rămăsese decât iepure în sos de arpagic și cartofi prăjiți. O sticlă de vin bun însoțea acest prânz consistent. Elisabeth se obișnuise cu prezența lui Patrice lângă ea. Prânzul acesta venea după atâtea alte mese luate în doi; se regăsea în mod firesc pe ea, cea de odinioară, acum însă în fața unui sublocotenent, care o privea cu o tandrețe conjugală. Printr-un acord tacit, evitară orice aluzie la trecut. Pentru întreținerea conversației, Patrice îi povesti despre munca sa la Intendență.

— Pe durata operațiunilor am avut impresia că nu eram deloc de folos. Dar, când am fost asaltați de trupe și civili dezorientați, am înțeles că războiul începea și pentru mine. Un război al pâinii, al cărnii, al vinului. În câteva zile populația din Corrèze se dublase, se triplase. Înaintarea germană ne tăia căile către centrele noastre de aprovizionare. Unde să descoperi ceva alimente, mâncare, să hrănești cohortele de soldați extenuați care năpădeau satele? Camarazii mei și cu mine prospectam toată țara și rechiziționam tot ce ne cădea sub mână. Zi și noapte la cazarmă se distribuiau: rasol de burtă, paste făinoase, cutii cu dulcețuri... Om cumsecade, căpitanul de la administrație se întreba cum va justifica, în condițiile de acum,

cumpărarea masivă a acestor produse de lux! Creierul său de contabil se frământa, furios la culme. Noi așteptam, iar oamenii mâncau cu poftă. Și continuă la fel! Îți jur că nu șomăm!

Ea se amuza să-l audă vorbind cu însuflețire despre o activitate care nu i se potrivea nicicum.

De ce oare un muzician era silit, pe timp de război, să aibă îndeletniciri de băcan? Secretul încorporărilor militare, hotărât lucru, era impenetrabil spiritului feminin. În timp ce Patrice semna bonuri de pâine, vin, legume uscate, Bertrand își risca viața! Elisabeth avu conștiința dureroasă a unei injustiții.

— Îți împui capul cu poveștile mele. Să vorbim de tine. Ești foarte grăbită să ajungi la Paris? Nu poți să mai aștepți două sau trei săptămâni?

— Ba da. De ce?

— M-aș ocupa să fac rost de benzină, puțin câte puțin. În cantități mici, ar fi mai ușor...

— Nu vreau să riști să ai necazuri din cauza mea!

— N-o să am. Câți litri îți trebuiesc?

— Vreo șaizeci!

— Enorm!!!...

— Îmi dau seama! Credeam însă că va fi suficient să mă prezint cu talonul pentru a primi cantitatea necesară. Dacă aș fi știut...

O privi cu un amestec de îndrăzneală și timiditate, dădu farfuria la o parte și zise direct:

— Călătorești singură sau cu părinții tăi?

— Singură.

— În acest caz îți cer un serviciu.

— Te rog.

Buzele lui Patrice schițară un surâs:

— Voi fi, probabil, demobilizat în primele zile ale lui august. Te-ar deranja să mă duci la Paris?

Surpriza o împiedică pe Elisabeth să răspundă imediat. În același timp figura lui Patrice era atât de sinceră, de deschisă, încât nu îl putea bănui de vreun gând ascuns. Părăsise un soț; regăsea un camarad.

— Bineînțeles că nu! Plecăm împreună. Ar fi mult mai plăcut!

Îi mulțumi, clipind din ochi emoționat și întrebă:

— Aș putea să-ți scriu la Chapelle-au-Bois, de îndată ce voi fi demobilizat?

— Firește.

— Între timp, mă voi ocupa de tot: benzină, bilet de liberă trecere... De altfel în ce privește benzina, îți dau un mic „acont", chiar acum. Cunosc pe cineva care se află direct la sursă. Un tip fermecător! În mai puțin de o lună ne-am împrietenit, e cel mai bun prieten al meu!

— E militar?

— De ocazie, ca și mine. Este sublocotenent. În timpul retragerii, unitatea sa a fost dislocată și aproape desființată. Într-o bună zi a sosit la Tulle cu camioanele sale, cu oamenii și butoaiele cu benzină. Imediat s-a pus la dispoziția noastră pentru efectuarea tuturor transporturilor de care am fi avut nevoie la Intendență. În dimineața asta a plecat la Uzerche, să livreze pâine. Cred că trebuie să se fi întors până acum. Îi voi telefona la cazarmă să-l invit să ia cafeaua cu noi...

— Crezi că va accepta să mă ajute?

— Evident, dacă-l rog!

Li se aduse desertul: un compot roz și foarte dulce. Patrice își termină porția, din trei linguri, făcu o strâmbătură și spuse:

— Îl sun imediat. Dacă vrei între timp să citești...

Scoase din buzunar un ziar, îl oferi Elisabethei și se ridică. Ea îl privea depărtându-se, slab și stânjenit de uniforma sa lipsită de glorie. „Cât e de amabil", gândi ea. În sufletul ei, această judecată echivala cu o critică. La masa vecină doi ofițeri tineri, cu uniforme noi, o fixau insistent, cu impertinență. Pentru a-și da importanță, deschise ziarul. Prima pagină era în întregime consacrată viitoarei constituții a Franței: „Domnul Albert Lebrun se retrage în fața mareșalului Pétain, care devine șef al statului francez și președinte de Consiliu... Discursul istoric al mareșalului... Comandamentele politicii noastre vor fi următoa-

rele: disciplina subordonaților va garanta pe viitor autoritatea șefilor; banul, slujitorul minciunii, instrument de dominare, nu va reprezenta decât salariul pentru munca depusă; copilul va fi un subiect de speranță ce tonifică, și nu de teamă, ce secătuiește viața; familia, depozitară a unui lung trecut al onoarei, avea să păstreze anticele virtuți ale marilor popoare..." Elisabeth întoarse pagina și căzu pe rubrica celor care cereau știri: „R. Georges, din Paris, caută pe Maurice Georges, 32 R.D.A., batalion H.R... Copiii lui Paul Blum, refugiați la Toulouse, își căutau mama... Etienne Demaison roagă ca cine va întâlni pe doamna Demaison și cei patru copii ai săi să înștiințeze societatea Milax, la Limoges..." La rubrica diverse: „Doamnă singură, având asupra sa numai strictul necesar, caută loc cu plată în mașină, pe ruta Nice sau Marseille... Domnișoară fără bagaje cere loc mașină pentru Nogent-le-Rotrou și participă la cheltuieli... Posed mașină, caut șofer pentru Auxerre... Familie serioasă, cere loc în camion Paris..." Alături, pe o coloană, se-nșiruiau anunțuri de obiecte pierdute: câini, pisici, valize, hârtii de identitate, bijuterii, haine. Franța era plină de oameni care-și presăraseră bunurile de-a lungul drumurilor. Cât timp ar fi oare necesar pentru a reda toate aceste obiecte și animale proprietarilor lor, pe fiice mamelor lor și pe bărbați soțiilor lor? În același timp, se anunța că cinematografele din Tulle nu-și încetaseră activitatea și că puteau fi aplaudate în toate zilele: la „Eden": *Fotoliul 47* și la „Select": *Husarul ei.* Elisabeth avu brusc revelația că lumea se smintise. Ce însemnau aceste uniforme, când războiul era pierdut, aceste spectacole, când doliul copleșea familiile, aceste proclamații solemne ale guvernului, când în brutării nu exista pâine, iar casele de bani erau secătuite?!

— Gata! L-am găsit! Sosește!

Patrice se afla în fața ei, strălucind de veselie.

— I-ai spus despre ce e vorba?

— Nu. La telefon trebuie să fii discret.

Conversația lor lâncezi până în momentul în care Patrice înălță deodată capul:

— Iată-l!

Un bărbat înalt, brun și zvelt, se oprise în prag și căuta cu privirea prin sală. Apoi, zărindu-i pe Patrice și Elisabeth, surâse și se-ndreptă spre masa lor. Patrice făcu prezentările:

— Prietenul meu, Boris Danoff, doamna Elisabeth Mazalaigue.

Noul venit se așeză în fața Elisabethei. Era tânăr, cu o frunte ce trăda încăpățânarea, cu maxilare puternice și o gură bine conturată. În timp ce Patrice îi explica cu jumătate de voce ce voia de la el, acesta o privea pe Elisabeth cu o curiozitate calmă.

Fata care servea le aduse trei cafele.

— Crezi că vei putea să te descurci? întrebă Patrice.

— Bineînțeles. Cincisprezece litri de benzină vă vor fi de ajuns, doamnă?

— E destul, murmură ea. Mă voi putea întoarce la Chapelle-au-Bois...

— După asta, bătrâne, îți voi cere mai mult, declară Patrice. Tu ne vei ajuta să strângem o rezervă ca să ne putem întoarce la Paris.

Sprâncenele lui Boris Danoff se ridicară ușor:

— Plecați împreună?

— Da, spuse Patrice. Ne-ar trebui vreo șaizeci de litri.

Cifra nu păru să-l intimideze pe sublocotenent...

— Bine, spuse el. În două săptămâni, voi reuși să le pun deoparte.

„Mă ia, desigur, drept iubita lui Patrice", gândi Elisabeth. Ideea nu o jena. Vântul înfrângerii spulberase prejudecățile de odinioară. Cum puteai să te rușinezi de tine însuți, atunci când un popor întreg, învins, înșelat, dezorientat își întindea rufele murdare la soare? Boris Danoff își bău cafeaua și se ridică.

— Vă rog să mă scuzați. Trebuie să mă retrag. Mă duc să dau instrucțiuni pentru ca să puteți primi cei cincisprezece litri de benzină, doamnă. Duceți mașina în spatele cimitirului. Patrice vă va arăta locul. Voi trimite un camion la locul unde vă veți afla, iar oamenii mei vă vor pune benzina.

Când se-ndepărta deja, Patrice îi zise:

— Nu-i așa că-i un tip fermecător?

— Da, zise Elisabeth. Să-i mulțumești și din partea mea. Sunt sigură că l-am deranjat.

— Oh! nu. Ăsta e felul lui! Dacă tu ai ști pe câți i-a ajutat Danoff, de când se află aici!... Numele său, poate, te-a surprins. Este rus de origine, dar naturalizat francez. Părinții săi au fugit din Rusia, pe când era doar un copil, în momentul revoluției bolșevice...

Entuziasmul lui Patrice, evocând personalitatea noului său prieten, îi păru Elisabethei expresia unei profunde mizerii morale. „Câtă nevoie are să se agațe de cineva! Ce descumpănit și singur e în fața vieții." Îl compara cu un copil care se întorcea foarte surescitat de la școală și-și anunța mama că, în sfârșit, își descoperise camaradul ideal de joacă.

— Și-a făcut studiile în Franța. În viața civilă este inginer. Un băiat remarcabil!... Dar, vezi, ciudat: în mod normal n-ar fi trebuit să-l întâlnesc! Fusese mobilizat ca simplu brigadier, cred, la artilerie. Dar, pe perioada războiului a urmat niște cursuri de ofițeri și a fost repartizat ca sublocotenent chiar înaintea haosului ce a urmat înfrângerii...

Îl asculta plictisită, întristată. Îi era milă de el. În timp ce vorbea, doi căpitani veniră să-și ia chipiurile din cuierul aflat deasupra capului ei.

Patrice și Elisabeth se întoarseră pe Champs de Mars, se așezară în mașina încinsă de soare și porniră în direcția cimitirului. Acolo îi aștepta un camion militar, la marginea unui drum ceva mai lăturalnic. Elisabeth execută manevrele pe care i le comanda un soldat în cămașă. După ce parcă în mod corect mașina, soldatul puse la gură furtunul care ieșea dintr-un butoi. O strâmbătură, scuipă peste umăr și introduse furtunul în rezervorul Citroën-ului. Operațiunea fiind terminată, Elisabeth vru să plătească benzina, dar Patrice o reținu.

— E din carburantul armatei! Nu are dreptul să-l vândă.

El dădu un bacșiș celui ce pusese benzina. Omul scuipă încă o dată și urcă lângă șofer. Camionul plecă.

— Ei, vezi, zise Patrice. N-a fost așa greu!

Elisabeth se simțea fără rost, obosită. Făcură câțiva pași împreună pe un drumeag. Cimitirul se afla în vârful unei coline, dominând orașul foarte de sus. Într-o vale plină de verdeață, se-ngrămădeau niște acoperișuri coșcovite, triste, străzi mici întortocheate, abrupte, firul argintiu al unui râu...

— Trebuie să merg la Intendență, zise Patrice. Dar voi aranja să fiu eliberat cât mai repede. Ai avea răbdare să m-aștepți într-o cafenea?

Cu siguranță, spera să-și petreacă după-amiaza, seara împreună? Tulburată de insistența lui, se gândea că n-ar trebui să accepte. Tot ce se putea spune, fără a se jigni unul pe altul, fusese spus în cursul acestei prime întâlniri. Restul ținea de domeniul trecutului. Nu trebuia să tulbure cu nimic apele liniștite ale amintirii — nici măcar cu un cuvânt sau o ușoară adiere, pentru a nu răscoli cumva mâlul greu al amintirilor.

— Nu, Patrice, spuse ea. Acum trebuie să plec. Părinții mei mă așteaptă.

Avu delicatețea de a nu se impune mai mult. Nu-i promisese ea să revină la Tulle, imediat ce el va fi demobilizat? Sigur că o va revedea, surâse la ideea apropiatei întâlniri. Îl duse cu mașina la cazarmă.

— Când am văzut-o, am înțeles imediat că e fosta ta soție! îi mărturisi Boris.

— Ah! da? murmură Patrice. Cum așa?

— Grație descrierii pe care mi-ai făcut-o. E întocmai așa cum mi-am închipuit-o. Drăguță, foarte drăguță, cu un neastâmpăr în priviri...

Patrice roși și-și aprinse o țigară. Rămăsese singur, cu Boris, în biroul de Intendență, după plecarea celor doi colegi și săi și a dactilografelor. Era de serviciu până la miezul nopții. Fiecare masă părea o insulă de hârțoage administrative. Se lăsă o tăcere

apăsătoare. Boris, care se plimba în lungul și în largul camerei, se opri deodată și continuă pe un ton de severitate amicală:

— Ai intenția s-o iei de la capăt cu ea?

— Ce-ți trece prin cap! se bâlbâi Patrice. Pur și simplu am rămas în bune relații...

Încă de la începutul prieteniei lor, Patrice îi povestise totul: căsătoria sa, fericirea, trădarea, plecarea Elisabethei, divorțul... Astăzi, regreta de a-i fi făcut aceste confesiuni.

— Ai fost încântat s-o revezi? întrebă Boris.

— Da.

— După toate neplăcutele amintiri pe care ți le-a lăsat?

Patrice ridică din umeri:

— Toate acelea sunt atât de departe! Mă gândesc că era foarte tânără, foarte impulsivă, că n-am știut s-o înțeleg, s-o domin, că, fără îndoială, se plictisise lângă mine, în casa noastră...

— Pe scurt, îi cauți scuze!

— Toată lumea are...

— Nu, bătrâne! se repezi Boris. Dacă toată lumea ar avea niște scuze, nimeni n-ar merita să fie iubit! Tu ai caracter, mândrie! Trebuie să iei atitudine!...

— Contra cui? ripostă Patrice râzând. Nu s-ar spune că sunt pe punctul de a comite o nebunie! Pentru că îți repet: totul s-a sfârșit...

Boris îl săgetă cu o privire ascuțită, ca un vârf de lance.

— Dacă-i așa, e bine!...

Se așeză la o masă, scoase capacul stiloului și spuse neglijent:

— Îmi permiți? O scrisoare de terminat...

Patrice ghici imediat cui îi era destinată acea scrisoare: soția lui Boris și fiul lor, de zece luni, se refugiaseră la proprietatea soacrei lui, în Touraine. Nu mai primise știri de la ei de la declanșarea ofensivei germane pe Loara, dar nu se neliniștea prea tare, știind că se aflau departe de drumurile importante și că nu se dăduse nici o luptă prin împrejurimi. Cu siguranță că toate misivele sale, trimise din Tulle, nu trecuseră linia de demarcație. Continua să scrie cu regularitate familiei sale, sperând că-ntr-o

zi sau alta legătura între el și ai săi se va restabili. Patrice îi admira calma siguranță. În locul lui, își spunea Patrice, ar fi fost bolnav de îngrijorare.

Din curte, urca un zgomot metalic; doi soldați turteau cu lovituri de ciocan cutii goale de conserve pentru recuperarea metalului. O circulară ministerială ordonase această măsură care, deși după înfrângere pierduse principala sa rațiune de a exista, nu fusese decomandată. În ciuda vacarmului, Patrice era gata să fie absorbit de treburile sale: o dare de seamă către Ministerul Agriculturii și Aprovizionării (Vichy), stocuri destinate populației civile și Direcției Generale a Intendenței (Clermont-Ferrand), stocuri existente pentru aprovizionarea trupei, întocmirea listei cu produse alimentare fabricate în departament, calcularea proviziilor de consum pentru următoarele două săptămâni, avizarea de primire în gara din Tulle a trei sute quintale de cartofi, din Vaucluse, și de cinci sute de kilograme de legume uscate, din Marsilia... În gara Brive, erau două sute de tone de grâu, care-și aștepta repartiția. Patrice împărțise în mod echitabil această cantitate între câteva mori mecanice din regiune și completa foile de expediție necesare expedierii mărfurilor. Trecea cifrele pe liste, aplica ștampila, în josul paginilor, semna: „pentru Intendent" și se gândea la Elisabeth. Trecuseră câteva ore de la întâlnirea lor și el încă îi mai auzea vocea, mai păstra din căldura prezenței ei. După divorț, îi purtase o asemenea ranchiună, încât numai perspectiva de a o întâlni într-o zi, din întâmplare, în calea sa, l-ar fi iritat. În mod absurd, pe parcursul anilor, o condamnase, o ștersese din memoria sa, pentru a se desprinde și mai bine de ea. Când Elisabeth apăruse în acest birou, simțise o temere aproape superstițioasă. Voise să fugă. Dar îl fermecase de la primele cuvinte. Oare ea se schimbase, sau el? I se părea mai frumoasă ca odinioară, mai misterioasă, mai profundă, mai feminină. Poate, dacă ar fi cunoscut-o acum, căsătoria lor ar fi fost întru totul fericită? Avea sentimentul de a fi pierdut cea mai bună șansă a vieții sale. Se simțea tulburat de amintiri voluptuoase, prin gânduri se perindau imagini pe care de multă

vreme refuza să le evoce, pentru a-și păstra liniștea: Elisabeth în brațele sale, cu capul dat pe spate, oferindu-i buzele. Se opri din scris și constată că greșise adunările, confundând quintalele cu tonele. Era o prostie. Trecuseră cinci ani! La ce bun să se aventureze într-un vis irealizabil. Trebuia să se mulțumească cu prietenia, inteligența și căldura pe care ea era gata să i le ofere. Ușurarea pe care o simțea în această seară n-avea alt motiv decât promisiunea, descoperită în câte o privire, sau surâs și lipsită de orice echivoc.

Se auzi o sonerie. Telefonul, model vechi, era o cutie fixată pe perete, cu o manivelă. Patrice traversă camera și ridică receptorul: moara din Curemonte, cantonul Meyssac, nu mai avea grâu:

— Veți primi mâine, neapărat, spre sfârșitul zilei.

Încă un apel telefonic: pâinea trupei, furnizată săptămâna precedentă la Brive nu fusese consumată (foarte tare pentru civili!), iar primarul, furios, refuza să ia cheltuiala în sarcina sa.

— O să raportez asta domnului intendent, zise Patrice. Vi se va telefona mâine la prima oră.

— Și, de asemenea, ne lipsește vinul!

— Sunt trei vagoane în gară.

— Negustorii nu-l vor, spun că este de proastă calitate!

— Spuneți-le că nu vor vedea altul înainte de începutul lunii viitoare.

— Ai fost nemaipomenit! exclamă Boris, după terminarea convorbirii! Ferm în decizii și clar în exprimare. Meriți o tresă în plus!

Soldații sfârșiseră să ciocăne tinichele. O liniște binefăcătoare se instala în curte. Boris închise scrisoarea în plic și-i lipi timbrul.

— N-o trimiți prin poșta militară? întrebă Patrice.

— Nu, probabil pentru că am trimis și altele prin ea și nici una din ele nu a ajuns. Am îndoieli de când cu nemții! Când mă gândesc că soția mea nici nu știe unde mă aflu!... Trebuie să fie într-o stare... Din fericire există copilul, care o distrage!...

Nici n-o să-l recunosc, când mă voi întoarce o să fie deja un băiețel.

Odată îi arătase fotografia soției sale: o fată frumoasă, senină, cu trăsături regulate, cu un surâs plăcut, cu o privire curată, dar inexpresivă. Se numea Odile. Boris luă o a doua foaie de hârtie și-și continuă corespondența. Trecând prin spatele lui, Patrice zări primele rânduri ale scrisorii. O mulțime de litere de neînțeles. Boris le scria părinților săi în rusă. Rămăseseră la Paris. Nici de la ei nu primise vești. Scria cuvintele cu șovăială. Era vizibil că se exprima cu mai multă ușurință în franceză, decât în limba sa natală. Faptul că se născuse la Moscova, îi dădea în ochii lui Patrice, un aer aparte. Cum putea un dezrădăcinat, acum francez, să simtă nenorocirea țării? Stăteau deseori de vorbă despre acest lucru. Boris pretindea că, înainte de a fi ales Franța drept patrie, fusese atât de mândru de măreția acesteia, iar acum atât de nefericit de înfrângerea ei, ca și cum acesta ar fi fost pământul strămoșilor lui. Rostită de altcineva, această opinie i s-ar fi părut un simplu paradox, dar el cunoștea prea bine temeinicia, franchețea prietenului său, pentru a-i pune la îndoială cuvintele. Lucrară încă o oră, așezați față în față. Apoi Patrice scoase dintr-un bufet un salam uscat, o cutie cu pateu, o sticlă cu vin roșu și o jimblă. Deși, în mod oficial nu avea nici o legătură cu Intendența, Boris rămânea întotdeauna lângă prietenul său când acesta făcea de permanență la birou. Mâncau cu briceagul în mână, pe un colț de masă. La orele zece seara, încă un telefon de la brutarul din Ussel. Muncitorul pe care Intendența îl trimisese în ajun tocmai se arsese grav. Trebuia neapărat să fie înlocuit a doua zi.

— Bineînțeles, zise Patrice, vă voi trimite un C.O.A.[1] care la Tulle există în număr excedentar.

Scoase husa unei mașini de scris și bătu cu un singur deget nota de serviciu. Becuri simple spânzurau în tavan, lăsând că

[1]C.O.A. — Contraofensiva antiaeriană.

cadă o lumină deasupra biroului. Boris deschisese ziarul „Courrier du Centre“ și citea cu glas tare informațiile:

— Demobilizații vor avea o primă de o mie de franci, dintre care două sute plătibili imediat!... Comunicațiile telefonice s-au stabilit în zona liberă... Zece miliarde de dolari pentru apărarea Statelor Unite...

Înălță capul:

— Auzi? Zece miliarde de dolari! Citind asta am impresia că de Gaulle are dreptate: soarta acestui război nu a fost hotărâtă prin bătălia Franței...

— Va fi hotărâtă de bătălia Angliei, răspunse Patrice. Dacă nemții reușesc să debarce pe coastele engleze, Churchill va face ce-a făcut Pétain, va cere armistițiul indiferent în ce condiții!

Boris aruncă ziarul în coșul de hârtii:

— N-am ajuns încă acolo! Mi se pare că Hitler ezită mult înainte să se lanseze! Ceea ce ar trebui e ca sovietele să abandoneze Germania!... De la ci vine tot răul!... Mi-e rușine că prin venele mele curge sânge rusesc, când mă gândesc la duplicitatea lor... Când s-a semnat pactul germano-sovietic, tata mi-a spus: „Acuma francezii vor pricepe că Hitler și Stalin sunt cele două fețe ale aceluiași spirit de violență și minciună“.

Dincolo de perete se auziră pași, voci confuze, râsete. Ca de obicei, câțiva soldați veneau să doarmă pe culoar.

— Crezi, într-adevăr, că vor fi demobilizări la începutul lunii august? întrebă Patrice.

— Cu siguranță! Guvernul n-are nici un chef să ne țină prea multă vreme în solda sa! Acasă și la treabă! Îmi voi relua munca în întreprinderile Hopkins, dar tu...

— Eu îmi voi căuta o slujbă.

Tăcu, încruntându-și sprâncenele. Pentru el, întoarcerea la viața civilă echivala cu o bâjbâială în ceață. În acest birou se simțea util. Avea munca lui, prieteni... Ce va face oriunde altundeva, cine-l aștepta? Mama sa! Da, bineînțeles! Dragostea ei era ca o lumină în terna lui existență. Mai era poate și Boris?

Și Elisabeth ? O va revedea la Paris ? Credea că renunțase la această idee, dar gândul i se întorcea mereu la ea.

— Este unsprezece și douăzeci, zise Boris. Am putea ridica ancora ! De-acum, nu mai telefonează nimeni !

Patrice preferă să mai aștepte încă zece minute. Apoi stinse lumina, ieși cu Boris din birou și închise ușa cu cheia. Un bec ardea tocmai în capătul culoarului. Câțiva soldați se întinseseră, cât erau de lungi, pe dușumea, cu picioarele goale, cu centura deschisă și cu ranița pusă în chip de pernă. Unii sforăiau deja, alții abia ațipiseră. Pe pervazul ușilor, bilețele fixate cu piuneze : „Brouton este cantonat la Ladignac...", „Sunt la Marcillac-la-Croisille, Sergent Lefevre...", „Rog să anunțați pe Charlot că am fost trimis la Brive..." Mai încolo, o pancartă mare cu o săgeată indicatoare : „Centrul de demobilizare al cantonului Tulle-Nord... Centrul de demobilizare al cantonului Tulle-Sud..."

— În seara asta au pus anunțurile, zise Boris trecând peste un soldat care dormea. Asta în mod sigur !...

La capătul scării, Patrice încredință cheia de la birou unui soldat de planton. Afară, o noapte răcoroasă și liniștită. Câteva siluete mai întârziau încă pe chei. Trei fetișcane rezemate de parapet pufniră în râs la trecerea lor. Boris se-ntoarse și constată dezamăgit :

— Nici măcar nu-s drăguțe !

— Știi, îi mărturisi Patrice, acum, că războiul e pierdut, mă simt cam jenat să mă afișez în uniforma asta ! Tu nu ?

— La asta chiar nu m-am gândit !

— Înainte de înfrângere, continuă Patrice, pentru toți cei care mă întâlneau la Tulle, în ținută de sublocotenent, eram cineva. În prezent, sunt un învins. Pe tine, care ai luptat și pe mine, care m-am ocupat de hârțoage, lumea ne pune în același sac. Ne reproșează că n-am știut să-i apărăm. Cei în vârstă tot îi dau cu amintirile lor din '14. Tinerii susțin că ei ar fi procedat cu mult mai bine decât noi. Dar cele mai severe, dintre toți, presupun că sunt femeile !

— Ce vrei să spui cu asta ? Când voi ajunge acasă, îți jur că soția mea nu mă va primi ca pe un dezertor !...

— Da, evident... Pentru că te cunoaște bine, pentru că aveți un trecut comun...

— Dar fosta ta soție cum te privește ? întrebă Boris. N-am avut impresia că te-ar desconsidera.

Patrice tresări de bucurie. N-ar fi îndrăznit să mai aducă vorba de Elisabeth, față de prietenul său.

— Cu ea, lucrurile stau altfel ! Este deasupra măruntelor reacții feminine ! Farmecul ei, sensibilitatea ei ascund un caracter puternic...

Pândea un semn de interes pe chipul lui Boris, dar se izbi de o mască impenetrabilă. În cele din urmă, descurajat, tăcu :

— De mâine voi începe să strâng benzină pentru voi, zise Boris oprindu-se în fața prăvăliei unui negustor de vinuri.

Ocupau aceeași cameră, la primul etaj al casei.

— Mergem la culcare ? întrebă Patrice.

— Ce altceva vrei să facem ?

Două paturi de alamă, puse unul lângă altul, o masă de toaletă cu o cană ciobită, un scaun, un fotoliu, iar pe perete, în rame rotunde, fotografia unui bărbat cu o figură spălăcită și mustăți, iar alături, a unei femei plinuțe.

Un miros de vin urca din curte, unde stăteau aliniate butoaiele. Boris de dezbrăcă primul, turnă jumătate din cană pentru a se spăla și se băgă apoi în pat. Patrice sta sprijinit la fereastră. Acoperișurile se-nșiruiau unul după altul până înspre cimitir.

Aici sus, ca și acolo jos, totul e calm. „Probabil ea doarme“, își spuse Patrice. Se simți invadat de o fericire imensă, pe care ezita s-o definească, dar pe care nu și-o putea refuza.

6.

Voci impacientate urcau din capătul scării :

— Elisabeth ! Elisabeth ! Unde ești ? Vino repede !

Dădu buzna afară din camera sa, coborî repede scările și intră în bucătărie, unde-i găsi pe ai săi, împreună cu doamna Pinteau. Chipurile lor erau înseninate de bucurie. Fără să spună vreun cuvânt, Amélie întinse fiicei sale o carte poștală, gri, cu hârtie de proastă calitate, pe care erau tipărite câteva propoziții scurte. Una din acestea, „sunt rănit", era subliniată. În colțul de sus, Elisabeth citi „Stalag[1] XIII B", iar jos o semnătură : „Denis Aubernat".

— Ce s-a întâmplat ? întrebă ea.

— O veste bună ! bâigui Amélie. Denis e prizonier !

Bucuria sa era cu atât mai mare cu cât, tot așteptând o scrisoare de la fratele ei, își pierduse orice speranță. Elisabeth își îmbrățișă mama.

— Am spus-o mereu ! bombăni Jérôme cu un larg surâs.

— Da, recunoscu Pierre, a avut noroc, un noroc providențial ! Sper că nu-l vor reține foarte mult acolo !

Jérôme ridică din umeri :

— Păi, nu ! Nici vorbă ! Tu raportezi totul la '14-'18. Suntem în anul 1940 : războiul s-a terminat...

— Nu încă !

— E o chestiune de luni !

Amélie și Elisabeth împărtășeau opinia lui Jérôme. Hitler tocmai rostise la Berlin un discurs destul de moderat, prin care îi oferea Marii Britanii pacea. Desigur, acum englezii făceau pe surzii și se umflau în pene în demnitatea lor insulară. Dar încă de la începutul ofensivei germane împotriva țării lor, vor adopta o atitudine mai conciliantă.

---

[1]Stalag — lagăr de prizonieri în Germania, în timpul celui de al doilea război mondial, destinat subofițerilor și ofițerilor.

— Cel puțin de-ar fi tratat bine în lagăr, oftă Amélie.

Ar trebui să se intereseze ca să afle dacă poate să-i scrie...

Cu experiența ei, doamna de la tejgheaua prăvăliei se entuziasmă :

— Să-i trimiteți pachete ! Pachete mari.

Domnul Calamisse sosi chiar atunci. Voinic, roșu-n obraji, jovial, adăugă propria-i bucurie la cea a familiei. Denis era al patrulea prizonier de la care se primeau vești în Chapelle-au-Bois.

Doamna Pinteau se retrase : era chemată în prăvălie. Grație ei, fiecare client va fi cât se poate de bine informat. Domnul Calamisse dori să citească și el cartea poștală de la Denis. Apoi bărbații se lansară în politică.

Departe de toată zarva discuției, Elisabeth se gândea la apropiata ei plecare. Se ferise să le povestească părinților săi întrevederea cu Patrice. Un ofițer foarte îndatoritor, pe care-l întâlnise la biroul de Intendență, îi promisese — mărturisise ea — să-i procure benzina și actele necesare călătoriei. Aștepta un semn din partea lui pentru a putea pleca la drum. Mulți refugiați părăsiseră regiunea. Ziarele precizau drumurile pe care se putea merge, formalitățile ce trebuiau făcute... Fără să mai fie îngrijorați de amploarea acestui exod de populație, Pierre și Amélie înțelegeau acum de ce se grăbea Elisabeth să plece la Paris. În ceea ce-i privea, deciseră să rămână la Chapelle-au-Bois, până la 1 decembrie. Pe urmă se vor reîntoarce la Megève, vor pune hotelul pe picioare, ca să-l poată deschide de Crăciun. Cine știe ? Poate începutul sezonului de iarnă să coincidă, într-adevăr, cu încetarea ostilităților ! La prânz, Jérôme desfăcu o sticlă de vin alb. Închinară în sănătatea prizonierului. Amélie avea lacrimi în ochi.

A doua zi primi o scrisoare de la Patrice. Îi fixa întâlnirea pentru 13 august, la orele nouă dimineața, în sala de la „Grand Hotel Moderne". La acea dată urma să fie demobilizat și să aibă deja rezerva de benzină necesară. Obținuse pentru mașină un permis de liberă trecere, vizat și de autoritățile militare.

Elisabeth care se pregătise, totuși, în ideea plecării, se indispuse brusc, ca și cum totul ar fi fost pus la cale fără voia sa. Mai erau trei zile ! Le spuse părinților, iar ei se întristară : acest domn de la Intendență fusese atât de amabil să se ocupe de ea, dar nu mai putea aștepta încă o săptămână sau două ? Un instinct o avertiza pe Elisabeth că nu trebuie să cedeze compasiunii pe care i-o trezeau ei doi. Ultima sa seară la Chapelle-au-Bois trecu atât de repede, încât la căderea nopții inima i se strânse de mâhnire. În casă, Amélie se ținea după fiica ei, pas cu pas, pentru a mai profita de prezența ei, căci fiecare minut era numărat. După cină, făcură împreună bagajele. Ea stătea acolo, între dulap și valiză. Pierre, așezat pe un scaun, fuma într-un colț al camerei, cu privirea pierdută, cu spatele gârbovit.

Când totul fu gata, se retraseră lăsând-o pe Elisabeth singură în camera ei : simțea dragoste și duioșie pentru acele două ființe care-i acceptaseră plecarea cu atâta resemnare. Îi mințea iar, pentru a nu le mai tulbura liniștea : dacă ar ști că va călători cu Patrice ! Pentru ce întotdeauna trebuia să le ascundă o parte a existenței sale ? Se băgă în pat, stinse lumina și înainte de a adormi, mâhnită și ruptă de oboseală, înlătură imaginea lui Bertrand.

În același timp, de cealaltă parte a peretelui, lungiți în semiîntuneric, Pierre și Amélie vorbeau despre fiica lor pe șoptite:

— O cunosc eu ! murmură Amélie. N-ar fi atât de grăbită să se întoarcă la Paris, dacă n-ar fi așteptată acolo !

— Cine s-o aștepte ?

— Un bărbat, Pierre ! N-o să-mi scoți tu din cap ideea că Elisabeth nu e îndrăgostită ! Ezită însă să se recăsătorească. E normal !

— Ar fi putut să ne spună, totuși !

— Eu i-am spus tatălui meu ceva despre tine înainte de a mă hotărî ?

— Era altceva...

— Ce știi tu ?

Pierre nu răspunse. Respira calm. Ea se apropie de el, cuprinzându-l tandru în brațe.

Era ora nouă dimineața, când mașina Elisabethei ajunse în Tulle, pe vechiul drum din Uzerche. Ajungând pe strada Trech, se opri din cauza unei mulțimi adunate. Un grup de gură-cască se strânsese în jurul unei camionete negre cu difuzor, de unde se auzea o voce fonfăită: „Aviz: sunt sfătuiți israeliții, oamenii de culoare și cei cu sânge amestecat să nu se întoarcă în zona ocupată". Trecătorii se holbau unii la alții. Oare ce voia să însemne asta? Se introduseseră legi rasiale în Franța? Parisul devenea sucursala Berlinului? Camioneta se-ndepărta pentru a repeta informația la intersecția următoare. Elisabeth porni mașina. Mulțimea se dădu la o parte dinaintea ei. Majoritatea celor care ascultaseră anunțul nu erau direct afectați, pentru alții însă, el reprezenta o tragică condamnare. Pedepsiți nu pentru faptele lor, ci pentru originea lor etnică, vinovați așadar pentru rasa și religia lor, ei se deosebeau deja prin chipurile lor îngrijorate, de o populație care în ajun nu avea noțiunea clară a singularității lor. O bătrână plângea, târând după ea un copilaș. Era evreică? Nu părea! Elisabeth o depăși cu un sentiment de jenă. Chiar în clipa în care opri mașina lângă trotuar, în fața hotelului, apăru Patrice. Era îmbrăcat civil, într-un costum de postav gri-închis, mult prea gros pentru anotimpul în care se găseau. Elisabeth tocmai se pregătea să-i spună că-i venea mai bine așa, decât în uniformă, dar se abținu, mirată de expresia neobișnuită a chipului lui. Se apropie de ea, o salută precipitat cu vocea sugrumată de emoție:

— Elisabeth, am o mare rugăminte. Aș vrea să-l luăm pe Boris Danoff cu noi. Se poate?

— Firește, zise ea.

— Îți mulțumesc! Alaltăieri, a primit o veste îngrozitoare!

— Ce veste?!...

— Soția și fiul său au fost omorâți chiar înainte de armistițiu, într-un bombardament aerian.

Înmărmurită, Elisabeth șopti:

— Înfiorător! Dar cum de-a aflat atât de târziu?

— Fără să aibă vești de la ei, îi credea încă la Touraine, la proprietatea mamei ei. Numai că soacra lui părăsise casa, cu ceva timp mai în urmă, pentru a se refugia la Angoulême. Cât privește soția și fiul său, plecaseră spre ea, chiar în momentul luptei de pe Loara. Au fost împușcați pe drum. Mașina a luat foc. A fost imposibil să le identifice trupurile.

— Atunci nu-i sigur!

— Ba da. Jandarmeria i-a putut identifica după numărul de mașină a soacrei lui Boris. Biata femeie a fost căutată, găsită, chemată. Au fost exhumate rămășițele trupurilor. I-a recunoscut formal după bijuterii, resturi de îmbrăcăminte, care n-o puteau înșela... Demersurile și formalitățile au durat foarte mult, din cauza dezorganizării serviciilor. Săptămânile au trecut. Boris nu bănuia nimic. Și, deodată, alaltăieri, această scrisoare cu înfiorătoarele detalii. Am crezut că-și va pierde mințile. Abia dacă scoate un cuvânt. Are o privire pierdută, de om care suferă. N-am vrut să-l las singur aici. Mă-nțelegi, nu-i așa?

— Unde se află acum?

— Înăuntru. S-a pregătit să plece cu noi. Dar te previn, nu va fi un companion prea agreabil pentru drum!

— Hai repede să-l căutăm, zise Elisabeth.

Intrară în hotel și-l descoperiră pe Boris, stând în mijlocul holului, în picioare, cu valiza alături. Era îmbrăcat tot în civil. Foarte palid la față, cu cearcăne în jurul ochilor și cu o privire tulbure.

— Tocmai am auzit de nenorocirea dumneavoastră, domnule. Sunt de-a dreptul înmărmurită!...

— Vă mulțumesc, răspunse el cu glasul stins. Sunteți foarte amabilă, înțeleg că pot abuza de mașina dumneavoastră. În ce privește benzina, totul este aranjat. Mergem s-o luăm din același loc.

Ieșiră împreună. Elisabeth deschise portbagajul. Patrice puse înăuntru valiza sa și pe cea a prietenului său. Toate aceste

pregătiri diminuau stânjeneala pe care Elisabeth o simțea față de acest bărbat, pe care abia îl cunoștea și căruia trebuia, totuși, să-i înțeleagă și să-i respecte suferința. Pentru a-l face să se simtă mai în largul său, îl întrebă :

— Vreți să conduceți ?

Acceptă. Ea se așeză alături de el. Patrice se instală în spatele lor și întinse pe genunchi o hartă.

Pe măsură ce se apropiau de Vierzon, numărul vehiculelor creștea, iar înaintarea se îngreuna. Curând Citroën-ul condus de Boris fu cuprins în masa compactă a șirului de mașini, camionete și camioane, care înaintau sacadat sub soarele arzător. Când staționarea se prelungea, Elisabeth deschidea ușa mașinii, punea jos piciorul și privea afară pentru ca să-și dea mai bine seama unde anume se produsese blocajul circulației. Sus, pe mașini, se vedeau îngrămădite plăpumi, valize, biciclete, mașini de cusut, exact ca în timpul refugiului. Numai că toți acești oameni, împovărați de bagaje, nu mai fugeau din căminele lor, sub amenințarea războiului. Acum se întorceau acasă, unde-i aștepta noua ordine nemțească. Claxoanele zbârnâiau. Coloana se mișca. Elisabeth își reluă locul. În față se legăna o camionetă cu o liotă de copii. Treizeci la oră. Nici o posibilitate de a mări viteza. La volan, Boris părea că doarme cu ochii deschiși. Nu vorbea. Respira greu. Fruntea îi era îmbrobonată de sudoare.

— Vreți să conduc eu ? întrebă Elisabeth. Trebuie să fiți obosit !

— Nu, mulțumesc. Îmi face foarte bine.

Cu puțin înainte de trecerea liniei de demarcație, Patrice întrebă cu oarecare neliniște :

— Sper ca toate hârtiile noastre să fie în regulă. Dă-mi talonul, Elisabeth, vreau să-l prind cu un ac de permisul de trecere. N-ai nimic special în bagajele tale, sau în geantă ? Arme, aur, bani străini ?

Ea ridică din umeri :

— Tu ce crezi ?...

— Am auzit că sunt foarte severi !...

Opririle se-nmulțeau. La intrarea într-un sat, doi bărbați, cu o pensulă în mână, se ofereau să vopsească în albastru geamul farurilor, pentru cincisprezece franci :

— Altfel o să aveți necazuri la trecerea liniei !

Patrice insistă ca Elisabeth să accepte. Zece kilometri mai încolo, uniformele verzi apărură. Franța se termina aici. Chalon, Moulins, Bourges, Vierzon, Chatellerault deveniseră orașe de frontieră, în loc de Metz, Strasbourg, Colmar, Mulhouse. De la un obstacol la altul, drumul căpăta un aspect de lagăr.

— Ei, poftim, acum ! oftă Patrice.

Un chip încruntat, purtând caschetă militară, apăru lângă ușa mașinii. O voce întrebă în germană :

— Paris ?

— Da, mergem la Paris, spuse Patrice.

Și îi prezentă documentele. Ofițerul, fără măcar să le privească, făcu însă semn unui soldat cu o găleată plină cu vopsea albă, aflat între două mașini oprite.

Cu o pensulă omul desenă cu stângăcie litera „P“ pe aripile mașinii.

— Gata, plecați ! exclamă ofițerul.

— N-a controlat bagajele ! șopti Patrice.

Absența formalităților o făcea pe Elisabeth bănuitoare. Avea senzația neplăcută că intra într-o capcană, din care mai târziu îi va fi imposibil să mai iasă. Peste cât timp o să-și revadă părinții, care se hotărâseră să rămână în zona liberă ? O dată cu distanța, dragostea pentru ei devenise mai mare. Își amintea scena din bucătărie, în dimineața zilei. Pierre, Jérôme, Amélie, trei chipuri pline de duioșie. Mama sa o trăsese de-o parte pentru a-i da ceva bani. „O să ai nevoie, cel puțin pentru început ! Pentru magazin, pentru tine chiar...“ Emoționată, până la lacrimi, Elisabeth n-avusese puterea de a o refuza. Mașina rula mai repede, având înainte acea camionetă, în care așa, plini de praf, copiii aveau fețe de Pierrot. De o parte și de alta a drumului se aliniau ziduri ciuruite de gloanțe, acoperișuri prăbușite, arse,

grămezi de fiare. Ici, colo, hârbul unei mașini abandonate pe câte un povârniș. Prădată, dezmembrată, fără să mai aibă roți, faruri, banchetă. Elisabeth se gândi la mașina în care soția și copilașul lui Boris își găsiseră moartea. Se gândea și el la asta ? Figura îi era crispată de durere și mânie.

La periferiile orașului Orléans, printre ruine, pancarte în limba germană, cu litere hidoase, negre, pe un fond alb. Cartierul de lângă pod era în întregime distrus. În centrul orașului se-ntindea un peisaj lunar. Nici o casă. Numai măguri pietroase cu forme stranii. Piața Martroi era un vast câmp de pietre, moloz și grinzi. Scăpată ca prin miracol, statuia Jeannei d'Arc veghea, solitară, peste ruinele orașului. Patrice bolborosi :

— E înfiorător !

O soldățime verde mișuna printre ruinele degajate. Două tancuri erau îndreptate spre vitrinele ciuruite ale unui magazin. Toate mașinile civile, urmând același drum, puteau să vadă, înainte de a se ajunge acasă, fața rece a războiului. Mișcarea convoiului se mai învioră puțin, după Orléans. Dar la Étampes dădură peste un nou blocaj de circulație. Era șapte și jumătate seara. Elisabethei îi era foame și sete. Sticlele cu vin și cafea aduse de la Chapelle-au-Bois fuseseră consumate pe parcursul drumului. Nu mai rămăsese decât o bucată de jambon, un ou fiert și un coltuc de pâine. Patrice le propuse să cineze la un han. Găsiră unul, la ieșirea din sat, mai departe de drumul național. Zidurile de piatră, iedera, situarea clădirii în spatele grădinii, îi dădeau aerul unui han de țară.

Pășind pragul, Elisabeth avu un șoc. Hanul era plin de uniforme de ofițeri superiori. Stingheri, câțiva civili francezi, îngrămădiți pe scaunele lor, printre militarii nemți care-și arborau aroganța și vorbeau tare. În timp ce Elisabeth, Patrice și Boris rămăseseră pironiți locului, doi ofițeri S.S. intrară, lovindu-și călcâiele și ridicând brațul, salutară :

„Heil Hitler !"

Din fundul sălii, răpăi răspunsul.

Acești oameni semănau în mod izbitor cu cei pe care Elisabeth îi văzuse mai înainte la actualități, iar ea rămăsese cu impresia unui spectacol. Dar nu era așa! Filmul se terminase demult! Între timp, vocile aspre ale învingătorilor răsunau mai departe sub același acoperiș franțuzesc, vinul franțuzesc le umplea paharele, ei făceau semne din ochi, iar fata care servea alerga de-ndată, printre mese, pentru a le lua comanda. Elisabeth se uita pe furiș la Boris. Era alb ca varul. Lacrimi de ură îi străluceau în ochi. Îi avea înaintea lui pe asasinii soției și copilului său. Se aplecă spre Elisabeth și-i șopti:

— Scuzați-mă, doamnă... Nu mă pot abține... Nu pot rămâne aici!...

— Nici eu, domnule...

Patroana, grăsulie și cu părul ondulat, se-ndreptă spre cei trei clienți nehotărâți:

— Vreți să cinați?

— Da, zise Patrice. Aveți o altă sală mai liniștită?

— Ah! zise femeia, pariez că veniți din zona liberă! Noi, cei de aici, ne-am obișnuit. Dar pentru prima dată asta te surprinde. O să vă așez lângă tejghea, în spatele unui panou. Așa, nimeni n-o să vă vadă, și nici dumneavoastră n-o să vedeți pe nimeni!

Se lăsară convinși și se așezară în colțul despărțit de sală printr-un panou de lemn. Nemții dominau zgomotoși, până dincolo de acest mic zid de apărare. Meniul era mai mult decât modest: o ciorbă, o bucată de carne și un fruct!

— Mai mult nu vă putem oferi! Ăsta-i regulamentul. Nici sticle cu vin bun nu mai am! Le-au golit ei pe cele mai bune. I-am văzut cum amestecau șampania cu bere! Asta v-o spun așa, ca pentru dumneavoastră!...

Crispat, Boris abia dacă mânca, bea mult și tresărea la fiecare hohot de râs pe care-l auzea. Patrice îl privea cu atenție, îngrijorat. Un vechi orologiu își legăna tic-tac-ul. Indica ora Berlinului.

— O să conduc eu, zise Elisabeth. Unde trebuie să te las, Patrice? Te întorci la Saint-Germain?

— Nu, răspunse el. Ce să fac acolo ? Casa e închisă. Boris mi-a propus să stau la el până când se va înapoia mama...

Bănui că el îi sugerase această soluție lui Boris, pentru a nu-l lăsa singur, măcar pentru primele săptămâni de doliu. „Cât de bun, de amabil și delicat este, gândi Elisabeth. Atâtea femei ar fi fericite să-l aibă ca soț ! Iar eu nu l-am putut iubi !“ Fata care-i servea le aduse fructele : câte-o piersică viermănoasă pentru fiecare. Boris surâse cu mâhnire :

— Da, ne vom descurca singuri, ca băieții. Eu mă voi ocupa de bucătărie, iar Patrice de casă ! Privirea îi plutea undeva, în ceață. Fără îndoială vedea apartamentul pustiu, rochiile soției sale atârnând pe umerașe, fotoliul în care avea obiceiul să se așeze, sau vreo sticluță de parfum, undeva, pe-o poliță.

— Unde locuiți ? întrebă Elisabeth.

— Strada Oudinot, aproape de Breteuil.

Becurile care spânzurau de tavan se aprinseră. Patroana trase perdelele de camuflaj.

„Heil Hitler !“

Iarăși ! Zgomotul de scaune date la o parte, bătaia militărească din călcâie : vreun personaj important care tocmai intrase în sală. Boris mototoli nervos șervetul de hârtie de pe masă :

— Ajunge ! Să plecăm de-aici !

Plăti, în ciuda protestelor lui Patrice, aruncă o privire pe deasupra panoului și mormăi :

— S-ar părea că de-acum înainte așa va arăta viața noastră!

— Nu pentru multă vreme ! șopti Elisabeth. O dată războiul terminat, își vor lua tălpășița. Dar acum trebuie să învățăm să nu-i vedem !

Și, ocolind panoul, se strecură printre mese. Privea fix, doar înainte, ignorând figurile aprinse la față pe lângă care trecea, țigările pe care le fumau, cizmele care se zăreau de sub scaune. Boris și Patrice veneau în urma ei.

Afară, o seară albastră se furișa printre crengile copacilor. Între două mașini nemțești, Citroën-ul se odihnea liniștit : pe

aripile negre ale mașinii, litera „P“, cu albul ei, se detașa ca un semn al infamiei.

Se întorcea din vacanță. Un aer închis plutea în cameră. Mobilele stăteau la locul lor, indiferente, acoperite de un strat de praf. Covorul era acoperit cu ziare. Elisabeth se aplecă să le adune. Privirea îi alunecă peste câteva titluri bizare.

„Prizonierii germani confirmă spiritul de îngrijorare ce există printre camarazii lor...“ „Noi trupe franceze pătrund în pădurea Warndt...“ „Revelion vesel în cazematele liniei Maginot...“ „Hitler caută un pretext pentru a semna o pace onorabilă...“ Ridică unul din ziare și covorul apăru de-ndată în plăcutele sale culori. Amintirea lui Bertrand o izbi dureros. Își aduse aminte de ziua când îi făcuse acest cadou. Atunci ar fi trebuit s-o rupă cu el! Se ridică și se duse înspre oglindă: avea părul zburlit și era obosită. Ajungând la Paris, avusese senzația că intră într-un oraș mort. Străzi pustii, ici-colo lumini albastre, jaluzelele trase, inscripții nemțești în intersecții. Patrice și Boris voiseră s-o însoțească până la intrare, ca apoi să se întoarcă cu metroul, dar ea se opusese categoric și-i lăsase cu bagajele în strada Oudinot. De acolo, o luă pe Boulevard des Invalides, traversă Sena, intră pe largul Champs-Elysées, cufundat în tăcere. Dominând vastul bulevard, Arcul de Triumf părea o fortăreață întunecată, un portal deschis spre vid. Pe fațada unui hotel atârna o mare cârpă roșie cu un paianjen în mijloc: steagul cu zvastica.

Elisabeth se tulbură, simți iarăși repulsie. Trecuse pe strada Marbeuf, pentru a-și vedea magazinul. În spatele grilajului de fier, vitrina expunea obișnuitele discuri, stilouri. Aici, totul era în ordine, grație domnișoarei Pologne. Dar apartamentul, oare în ce stare se găsea? Portăreasa o primise cu bucurie și teamă, ca pe o înviată din morți:

— Ah! doamna Mazalaigue! Ne întrebam ce s-a întâmplat cu dumneavoastră! Stați liniștită. Sus, toate sunt la locul lor, așa cum le-ați lăsat! Vin imediat să vă ajut să duceți bagajele. Lo-

catarii de la primul etaj s-au reîntors ieri. Al doilea etaj e gol... Și cu o voce scăzută, adăugase : Știți... evreii...

Elisabeth privi plictisită cele două valize pe care le deschisese. N-avea nici un chef să despacheteze și să-și aranjeze lucrurile. Boris și Patrice se simțeau în acest moment, probabil, ca și ea, dezorientați, într-o locuință în care nu-i aștepta nimeni. „În fine, oricum, sunt la mine acasă !“ Această constatare nu-i făcu nici o plăcere. Sentimentul singurătății o paraliza. Nu știa ce va face cu viața ei. Din stradă se auzi o fluierătură. Tresări. O a doua fluierătură. O voce furioasă :

— Lumina !

Își dădu imediat seama și se grăbi să tragă perdelele. Apoi, privirile i se-ndreptară spre telefon. Zece și douăzeci. Încă mai putea s-o cheme pe Clémentine. Miracol, aparatul funcționa. De la un capăt la altul al Parisului se auzea o voce strigând:

— Elisabeth ! Ce fericită sunt !... Ce știi despre Denis ?... Sărmanul, îngrozitor !... Dar, într-un fel, sunt liniștită !... Se spune că n-ar dura mult !... Părinții tăi sunt bine ?... Eu n-am plecat, am închis doar trei zile... Vino să mă vezi, cât mai repede cu putință ! O să ne povestim atâtea !

Elisabeth promise, îi trimise o sărutare și formă numărul Arlettei. Soneria telefonului se pierdu în gol. Arlette și mama sa nu se întorseseră din zona liberă. Altădată vorbea la telefon cu părinții, cu vreo prietenă sau cu bărbatul pe care-l iubea. Acum telefonul suna în camere pustii. „Mâine dimineață mă voi duce la magazin, mă voi vedea cu domnișoara Pologne. Îmi reiau munca... Singurul mod de a-mi asigura existența. M-am întors prea devreme“, reflecta ea. Absentă, își scoase lucrurile din valize, atârnă rochiile și-și pregăti patul pentru culcare. Lungită în pat, avea impresia că un zgomot înăbușit umplea casa. Străzile erau într-atât de liniștite, încât pentru prima oară auzi trecând, prin pântecul Parisului, metroul pe șinele sale.

PARTEA A TREIA

1.

Domnișoara Pologne ieșise pe la începutul după-amiezii pentru a încerca să obțină un bon de încălțăminte de la primărie. De la plecarea ei nu intrase în magazin nici un client. Dincolo de geamul aburit al vitrinei, siluete fantomatice se grăbeau, lunecând cu pași mărunți pe trotuarul cu zăpadă murdară. Elisabeth se așeză la casă și-și întinse picioarele spre un radiator electric cu filamente de un roșu viu. Gleznele i se coceau, iar restul corpului rămânea înghețat. În această lună a lui ianuarie 1941, cărbunele și lemnul dispăruseră brusc de pe piață. Ziarele explicau această lipsă prin faptul că înghețaseră căile de acces, dar adevărul era că nemții rechiziționau tot combustibilul pentru nevoile lor. Drept cadou de Crăciun, ca un gest propagandistic, Hitler restituise Franței rămășițele pământești ale Vulturașului[1]. Circula atunci o vorbă în tot Parisul: „Mai mult ne-ar fi plăcut cărbunele, nu rămășițele!" Patrice îi spusese această glumă Elisabethei. Ea îl întâlnise de mai multe ori, atât singur, cât și cu Boris Danoff. Veniseră chiar să bea un pahar, în salonul ei. În seara aceasta era invitată să cineze la ei. Avea să-i vadă, pentru

[1]Se referă la François Charles-Joseph Bonaparte (1811-1832), fiul lui Napoleon Bonaparte, supranumit L'Aiglon — Vulturașul — mort la Schënbrunn, ale cărui rămășițe pământești Hitler le-a înapoiat Franței în 1940.

prima dată, în locuința lor de burlaci; abia aștepta, era foarte curioasă. Distracțiile erau atât de rare în tristul Paris sub ocupație. Ora trei și douăzeci. Timpul trecea greu. Elisabeth își aminti că are o treabă importantă de făcut. De ce s-o mai amâne? Scoase din geantă o carte poștală interzonală de la Bertrand. El îi trimisese deja vreo patru din astea, destul de asemănătoare una cu alta. Pe o hârtie groasă, gălbuie, câteva cuvinte scrise cu penița, în intervalele dintre cuvintele bătute la mașină.

De la un capăt la altul al Franței, dragostea, îngrijorarea, speranța nu puteau fi exprimate decât în aceste spații albe, lăsate între două formulări generale:

„*Sunt* sănătos, *deloc* obosit. *Dar destul de îngrijorat*, sunt fără vești *de la tine. În ceea ce te privește, totul* e bine? Muncesc *să pun uzina noastră din Marsilia în funcție. Nu pot încă* să merg la Paris. *Afacerile mă rețin aici, dar nu contenesc să mă gândesc la tine. Te rog să-mi scrii ca să mă liniștesc.*"

În partea de jos a cărții poștale: „*Gânduri bune. Sărutări*" și semnătura.

Elisabeth nu voia să recurgă la o asemenea modalitate pentru a-l anunța pe Bertrand că nu mai voia să-l vadă. Din fericire, înapoiată la Paris pe la începutul lunii septembrie, Arlette se oferise să-i înlesnească trimiterea unei scrisori printr-unul din prietenii săi, care pleca a doua zi în zona liberă. Textul scrisorii era pregătit de multă vreme în gândul Elisabethei. Scrisese fără ezitare:

„*Dragul meu Bertrand,*

Am primit scrisorile și cărțile tale poștale și sunt fericită că te-ai refăcut în urma rănii primite. Desigur, atmosfera din zona liberă e mult mai agreabilă decât cea din Paris. Ai munca ta la Marsilia, e foarte bine așa! Da, Bertrand, acum sunt absolut convinsă de un lucru: dragostea noastră era condamnată dinainte. Timp de doi ani ne-am amăgit, crezând că ea va rezista vânturilor

și valurilor. Era însă imposibil. Am suferit prea mult din cauza situației mele, totuși n-aș fi suportat să-ți părăsești definitiv căminul pentru a fi alături de mine. Dacă revii la Paris, ne vom revedea ca prieteni. Să nu-ți închipui c-o să te uit. Hotărârea mea e dictată de stima pe care o am pentru tine.

Parisul e întunecat, înghețat și înfometat. Mi-am regăsit magazinul, pe domnișoara Pologne, pe Arlette... Parizienii se obișnuiesc cu noua lor existență. Mașina ta se află în garaj în perfectă stare. Păstrez talonul, așteptând să ți-l înapoiez personal...“

Se opri din scris și încercă să-și imagineze ce-ar fi putut fi viața sa cu Bertrand, în Parisul ocupat. Lipsa de confort, frigul, stingerea, restricțiile alimentare, metrourile ticsite, patrulele germane pe străzi... Dragostea lor, înfiripată pe timp de pace, se bucurase de lumina restaurantelor, de sălile de spectacol, se hrănise cu mii de distracții încântătoare. Rafinată și capricioasă, ar fi rezistat ea acestui climat auster ? Reciti scrisoarea și adăugă cu un scris grăbit :

„Aș fi vrut să-ți spun toate astea prin viu grai, regret că împrejurările m-au împiedicat. Fii fericit, Bertrand, te părăsesc, sigură că mai târziu îmi vei da dreptate. Cu multă dragoste, Elisabeth.“

Tocmai închidea plicul, când domnișoara Pologne intră în magazin, înfrigurată, dar cu flacăra victoriei administrative în priviri :

— S-a făcut ! Voi primi bonul ! Dar era o coadă la primărie ! zise ea, desfăcându-și fularul violet, ce-o acoperea de la bărbie până la nas.

Aducea și alte informații interesante : consumatorii erau invitați să se înscrie la furnizorul lor, pentru o nouă distribuire de grăsimi. Legumele uscate se vor distribui înainte de sfârșitul lunii, pe baza bonului nr. 6. În schimb, suplimentele de zahăr pentru bătrâni și copii erau suprimate. Domnișoara Pologne era neîntrecută în materie de aprovizionare cu alimente. Tichetele

de alimente se învârteau în capul ei ca niște confeti multicolore. Gândea firesc în grame și calorii. Elisabeth îi cedă locul din spatele cassei, ca să-și încălzească picioarele la radiator.

— Ați avut clienți ? întrebă ea întinzându-și tălpile înspre spiralele firelor incandescente.

— Nu, zise Elisabeth.

— Eram sigură de asta. Cu frigul ăsta nu se mai gândește nimeni să asculte muzică ! De scris scrisori, nici atâta ! Ah ! Dacă am avea o mezelărie...

Privirea sa goli rafturile ca în vis și înlocui discurile de jazz, de bel canto și de muzică simfonică cu picioare de porc afumate, pateu și tot felul de cârnați. Într-adevăr, vânzarea de muzică înregistrată suferise o vizibilă scădere în ultimele luni. Lipsa de materii prime obliga casele de discuri să limiteze, dacă nu chiar să-și suspende livrările. La rândul său, Serviciul de Propagandă german rechiziționase din magazine toate discurile de inspirație anglo-saxonă sau israelită : mai ales *Tipperary*, considerată arie subversivă, nu era de găsit. Mendelssohn, ca și Paul Dukas erau interziși. Domnișoara Pologne aprecia că nu te puteai opune ocupantului în privința acestor măsuri de însănătoșire culturală. Sedusă de corectitudinea, organizarea și puterea germană, era pentru ideea de colaborare cu învingătorii. Mareșalul Pétain nu se dusese la Montoire să strângă mâna lui Hitler ? Acest gest, venind de la marele francez de la Verdun, era un exemplu de urmat de către întreaga țară.

După ce-și dezgheță picioarele, domnișoara Pologne scoase din geantă o cărțulie cu coperți gri, își puse ochelarii și începu să îngâne încet. Își folosea orele libere pentru a învăța germana dintr-un manual de conversație.

„Was wollen Sie kaufen ?... Das Wetter ist schön...“

Elisabeth o observa cu o curiozitate ironică.

— Ar trebui și dumneavoastră să faceți ca mine ! zise domnișoara Pologne. Vă va fi cu siguranță foarte util !

— Sper din tot sufletul că nu ! spuse Elisabeth.

Buzele domnișoarei Pologne se strânseră ca și cum ar fi înghițit o gură de oțet. Suferea din cauza diferendului politic, care o opunea patroanei sale și nu înțelegea ca Elisabeth să critice argumentările ziarelor.

— V-am adus *Nouveaux temps*, zise ea. E aici, pe prima pagină, un foarte frumos articol, în care mareșalul Pétain e sfătuit să-l aducă înapoi în guvern pe domnul Pierre Laval. Citiți-l...

Elisabeth desfăcu ziarul ce se afla pe masă, parcurse câteva rânduri, află că luptele continuau în Indochina între trupele franceze și tailandeze, că mareșalul urma să-i acorde din nou încredere principalului său colaborator, că aviația germană distrugea sistematic obiectivele engleze și că domnul Wilkie declarase Statelor Unite: „Noi trebuie să facem totul pentru a menține America în afara războiului."

În magazin intră un domn pentru a cere hârtie de scrisori. Domnișoara Pologne nu mai avea decât bleu, cu marginile ușor festonate. Domnul, care părea serios, se mulțumi cu aceea, neavând încotro. Zece minute mai târziu, apăru un feldwebel rozaliu, blond și grosolan. Domnișoara Pologne se repezi înaintea lui cu o amabilitate exagerată.

— Bună ziua, domnule! Dumneavoastră ce doriți, domnule?

Nu îndrăznea încă să-și încerce cunoștințele de germană cu un reprezentant autentic al armatei germane.

— Muzică, zise el. Aveți: *Paris sera toujours Paris?*

— *Natürlich!* zise domnișoara Pologne, roșind pentru îndrăzneala sa.

În timp ce căuta discul în rafturi, neamțul se plantă în fața Elisabethei, surâse și mormăi:

— Mult frig azi, domnișoară.

— Da, e foarte frig, i-o tăie ea scurt și întoarse capul.

Domnișoara Pologne reveni dezolată:

— Nicht *Paris sera toujours Paris!* Terminat! Epuizat! Wollen Sie: *Paris, dans chaque faubourg?* Foarte frumos de asemenea! Opereta!...

Ea puse discul pe pick-up.

Sergentul major ascultă primele măsuri și se strâmbă. Elisabeth își invidia părinții, care, cel puțin la Megève, n-aveau nemți de servit. Ei redeschiseseră hotelul „Două capre sălbatice" și, potrivit primei lor cărți poștale interzonale, toate camerele erau deja reținute până la sfârșitul sezonului de iarnă. Zăpada, care arăta atât de urât la Paris, trebuia să fie așa de frumoasă la munte! Aici, accentua sărăcia, mizeria oamenilor, acolo aducea puritatea, tihna și bucuria de a trăi. Discurile se succedau pe pick-up, sergentul major nu se hotăra și domnișoara Pologne își sporea îmbierile. În disperare de cauză îi propuse ceva din Wagner, dar fără îndoială, de Wagner se săturase încă din copilărie; refuză. Sfârși totuși prin a-l seduce cu *Clar de lună* de Debussy. După plecarea lui, cu discul sub braț, ea izbucni:

— Și se mai zice că acești oameni sunt barbari! Eu îi găsesc mai civilizați decât mulți dintre clienții noștri obișnuiți. De altfel, sunt o rasă viguroasă. Înalți, bine făcuți, rumeni în obraji, cu privirea limpede!...

Se însufleța. În ochii ei se citea entuziasmul. Elisabeth nu putea decât să râdă.

— Râdeți mereu, zise domnișoara Pologne. Vedeți! Ei plătesc bine ceea ce cumpără... Fără ei, nu ne-ar rămâne decât să închidem prăvălia...

De când clienții se răriseră, ea trăia cu teama că-și pierde locul. Evident, în magazin nu mai era de lucru pentru două persoane, dar Elisabeth nu-și putea închipui despărțirea de o persoană care-i administrase așa de bine treburile cât timp ea se aflase în zona liberă. Soluția era alta: trebuia adăugat și altceva, pe lângă discuri și papetărie. Un comerț care să nu aibă de suferit din cauza lipsei materiei prime. Se gândea la vânzarea unor articole pariziene. Contractul său de închiriere o autoriza clar de acest lucru: clipsuri, cercei, brățări, fulare imprimate, tot felul de fantezii feminine amuzante și puțin costisitoare. Dar fabricanții i-ar da marfa pe credit?

Cu puțin înainte de închiderea magazinului, Arlette veni după scrisoarea destinată lui Bertrand. Elisabeth își duse prietena în

fundul încăperii pentru a o întreba dacă era sigură că plicul avea să ajungă la destinație.

— Absolut sigur ! zise Arlette. Băiatul care-și ia această sarcină are pașaport diplomatic ; nu i se va scotoci prin bagaje.

Pusă la curent cu intențiile Elisabethei, era fericită s-o ajute să rupă o legătură pe care ea o dezaprobase deseori. Vârî plicul în geantă și adăugă :

— Acum trebuie s-o șterg acasă, m-așteaptă mama. Nu uita să prinzi radio Londra astă-seară. Se pare că italienii masează trupe peste trupe în Africa. Ne telefonăm după emisiune ?

— Nu, răspunse Elisabeth, azi nu cinez acasă.

Arlette își lovi fruntea cu latul palmei :

— Așa-i ! Unde mi-e capul ? Doar mi-ai spus și eu am uitat. Te-ntâlnești cu fostul soț !

— Chiar așa, zise Elisabeth, și simți că obrajii i se împurpurau, iar privirea își pierdea din siguranță.

Arlette o amenință cu degetul :

— Elisabeth ! Elisabeth !

— Ce e ? întrebă ea tăios.

— Nu face pe inocenta ! Ești o caraghioasă ; mă amuzi, dar în același timp mă și-ngrijorezi. O seară plăcută !

„N-a înțeles nimic“, gândi Elisabeth după plecarea prietenei sale.

Îi deschise ușa Patrice. Intrând în salonul mic, dar plăcut luminat, Elisabeth avu vaga senzație că în apartament o pândea o prezență feminină. Gustul ei se lovi de la prima aruncătură de ochi de ceea ce un alt gust imprimase acolo. Critica în sinea ei galbenul viu al perdelelor, auriul încărcat ale unei mici pendule *Empire*, sobrietatea unei măsuțe rotunde cu picior, aparținând aceluiași stil. Totul era frumos și rece, pretențios și apăsător.

Pe o masă de bridge, acoperită cu o față de masă albă, se aflau tacâmuri pentru trei persoane.

— Boris e la bucătărie, zise Patrice. Vine imediat. Ia loc. Trebuie să fi înghețat.

Împinse spre ea un radiator electric încins. Elisabeth își scoase eșarfa și se așeză pe marginea unui scaun, cu atitudinea rezervată a unei vizitatoare. În fața ei, pe un birou, într-o ramă verde de piele, trona fotografia unei femei. Era drăguță, apatică și tristă, cu o coafură cam demodată și cu un surâs stingher. În brațele ei zâmbea un copilaș cu gropițe în obraji. Pe un scrin, alte fotografii. Femeia și copilul, dispăruți acum, erau martori muți ai unei vieți care continua departe de ei. Nu le scăpa nici un gest, nici un cuvânt.

— Te uiți la fotografii ? șopti Patrice. Le-a înșirat peste tot.

— Bietul om ! suspină Elisabeth. Să-ți pierzi astfel soția, copilul !...

— Oh ! pe copil nu prea l-a cunoscut, zise Patrice. Avea doar patru luni când Boris l-a văzut, la ultima sa permisie. Dar soția lui, da, asta-i teribil !

— E foarte bine că stai cu el ! Cu timpul n-o să fie prea neplăcut pentru tine ?

— Nicidecum. Boris nu-mi vorbește niciodată despre nenorocirea lui. Datorită firii sale, pare chiar liniștit. De altfel, muncește pe brânci !

— Și tu ?

Patrice ridică din umeri. Obținuse, în ultimul timp, o slujbă comodă, fără vreo bătaie de cap, într-un comitet de organizație profesională.

— Mâzgălesc hârtie, zise el. Nu diferă prea mult de Intendență și, în plus, am colegi de treabă. Eu sunt corect plătit. Mănânc la prânz la cantină. Ce să ceri mai mult ?

— Am impresia, zise ea, că nu mai ai nici un chef să te întorci să trăiești la Saint-Germain !

— Evident ! Saint-Germain e imposibil la ora actuală ! Cum ai vrea să încălzesc o casă atât de mare ? Și apoi, mă vezi tu luând trenul în fiecare dimineață pentru a merge la birou ? De altfel, mama se simte așa de bine la Bergerac, încât nici nu se gândește să se întoarcă. Eu o sfătuiesc mereu să stea acolo până la sfârșitul războiului !

În dosul unei uși, se auzi un zgomot de cratițe apoi pași care se apropiau și Boris apăru, înalt, surâzător și calm.

— Bună seara, Elisabeth.

— Bună seara, Boris.

— Nu mi-am putut părăsi cuptorul pentru a vă primi. Soarta cinei noastre depindea de vigilența mea!

— Pot să v-ajut cu ceva? zise ea. Dar e absurd!... Eu mă aflu aici ca să nu fac nimic?!

— Mai ales nu vă deranjați. Totul este gata. Ai servit porto, Patrice?

— Am uitat!

— Ești imposibil, bătrâne!

— Aveți porto? întrebă Elisabeth.

— Un fel de porto, zise Patrice. Vin despre care nu se știe cum și din ce e făcut!

Se duse după sticlă. Elisabeth gustă o băutură cu gust înțepător, dulceag. Boris o urmări cu atenție:

— E oribilă, nu-i așa?

— Ba nu! zise ea din politețe. Îi întrebă apoi cum se gospodăreau și află că își împărțeau cheltuielile casei, că Patrice ținea socotelile, iar Boris se ocupa de aprovizionare și că o femeie de serviciu se ocupa, de trei ori pe săptămână, de curățenia apartamentului. Se așezară la masă.

Boris se făcu nevăzut și reveni foarte curând cu o tavă cu mici pateuri:

— Piroști! exclamă Elisabeth.

— Cum? zise Boris, cunoașteți așa ceva?

— Mă omor după ele. Părinții mei aveau un bucătar-șef rus, la hotel!

— Așa... și eu care voiam să vă fac o surpriză. În aceste condiții, nu mai ezit să vă ofer votcă!

El scoase dopul unei sticle și umplu paharele. Piroștile erau moi, gustoase, umplute cu varză.

— O minune! zise Elisabeth. Dumneavoastră le-ați făcut?

— Nu, zise Boris, talentul meu nu merge până-ntr-acolo. Au fost făcute de mama mea. Eu n-a trebuit decât să le încălzesc. Iar votca a fost fabricată de tatăl meu. Are rețetă proprie. Când Patrice și cu mine suntem strâmtorați, ne ducem la părinții mei. Din te miri ce, ei reușesc să ne aprovizioneze cât ai clipi.

Patrice se ridică pentru a elibera masa. Elisabeth voi să-l ajute, dar el se opuse cu hotărâre :

— Nu, nu ! stai acolo. Bucătăria e într-o dezordine !

Cei doi bărbați ieșiră, unul după altul, Patrice ducând farfuriile murdare, Boris tava goală, pe care zăngăneau tacâmurile. Elisabeth se amuză văzându-i așa de gravi, ocupați cu aceste treburi de femeie. În bucătărie se auziră voci înăbușite :

— Asta e, e prea coaptă !

— Ba nu, bătrâne !

— Ba da, privește ! Apăs, și nu iese nimic ; ar fi trebuit s-o scot de un sfert de oră.

— Nu-ți face griji ! Cu sos o să fie foarte bună ! Tu vrei tava mare sau mică ?

Și așa își făcu apariția pe un platou mare friptura de vițel, un neînsemnat rulou de carne, în mijlocul unui spațiu întins, din porțelan alb. Boris era consternat :

— O să mâncați carton, Elisabeth !

— Dar nu-mi mai e foame ! zise ea. Asta-i nebunie !

Se gândi la sacrificiul pe care această friptură îl reprezenta pentru ei, își deschise geanta și scoase din ea cartela. Cei doi prieteni se indignară în cor :

— Ah, nu ! Sunteți invitata noastră !

Trebui să se încline. Carnea într-adevăr se uscase, era fără gust și ațoasă. Un platou cu napi însoțea în mod jenant friptura. Tot mestecând acest modest tain, cei trei comeseni schimbau amintiri culinare de pomină.

— Asta-i chiar ciudat ! zise Patrice. Înainte de război, nu-mi băteam capul cu ce înghițeam. Acum, mă gândesc tot timpul la mâncare ! Îți amintești, Boris, ciorba aceea extraordinară pe care am mâncat-o sâmbăta trecută la părinții tăi ?

— Un borș cu smântână, zise Boris. Da, a fost foarte bun. Și totuși, Dumnezeu știe din ce l-o fi încropit mama!

Cuvântul „mama" în gura acestui bărbat o mișcă pe Elisabeth ca mărturisirea unei slăbiciuni. Fără ca el însuși să fi spus ceva anume despre sine, ea avansa cu un pas în intimitatea lui. Cina se termină cu un cub de brânză și trei mere moi. Se ridicară de la masă. Patrice vru să toarne cafeaua, dar Elisabeth se împotrivi:

— Ah, nu. De data asta lasă-mă pe mine!

Turnă un lichid cafeniu și tulbure în niște cești minuscule, albastre. Pe fundul unui borcănel se aflau patru bucăți de zahăr și niște pastile de zaharină. Elisabeth își adusese zahărul său, într-o cutiuță smălțuită, pe care magazinele din cartierul Saint-Honoré le lansaseră în acest scop.

— Vă sfătuiesc să vă beți cafeaua foarte fierbinte, zise Boris; e cel mai bun mijloc de a nu-i simți gustul.

Patrice scoase din buzunar un aparat de răsucit țigări. Un pic de tutun între doi cilindri de cauciuc, o foiță de hârtie de orez vârâtă în spațiul dintre ei, o mișcare sincronizată a degetelor mari, o umezire cu limba și țigara ieșea, cu mustăți la capăt. La rându-i, Boris își încărcă pipa. Răsturnați în fotoliile lor, începură să fumeze. Un miros puternic de iarbă arsă se răspândi în încăpere.

— Ce mizerie! izbucni Elisabeth. Ăsta nu-i tutun adevărat.

— Ba da, zise Patrice. Tutun belgian de contrabandă, dres cu chiștoace și cu mătase de porumb. Vrei să ne vezi comoara?

El deschise o cutie mare, albă, de tinichea, plină cu chiștoace îngălbenite, zdrobite, morfolite.

— O să vă-mbolnăviți cu așa ceva! zise ea râzând.

— Oo... nu! zise Boris, ne-am obișnuit. Se scoate hârtia, se înlătură firicelele arse, se triază, se aerisește, se amestecă, se combină noul cu vechiul. Toți bărbații fac la fel!

Pipa îi dădea o figură de simpatic visător. Privirea i se pierdea în fumul albastru, care se ridica din pipă. Deodată, își aruncă ochii la ceas, și strigă:

— Nouă și un sfert. Puțin să mai fi stat și pierdeam Londra. Îmi dați voie, Elisabeth ? Tocmai am meșterit un dispozitiv pentru anihilarea bruiajului. Aș vrea să-l încerc.

Deja învârtea butoanele aparatului, orienta un cadru cu fire, aplecându-și urechea, ascultând țiuiturile pe care le scotea. Lungi hârâieli ieșeau din aparat. Chiar și așa, Anglia își semnala prezența, foarte de departe. În sfârșit, o chemare se făcu auzită pe deasupra crestelor de valuri dezlănțuite :

„Aici Radio Londra. Francezii le vorbesc francezilor..."

— Nu găsești că-i mult mai clar ? șopti Boris.

— Ah, inginerii ăștia, zise Patrice. N-ar ezita să riște să fim reperați, pentru plăcerea de a reuși o experiență. Cel puțin dă-l mai încet... Vecinii !

Ei își apropiară fotoliile pentru a asculta vocea speranței. Crainicul afirma că ultimul raid aerian asupra Londrei se terminase printr-un eșec total al aviației germane.

„Forța aeriană regală continuă să fie stăpâna cerului... Pierderile dușmane s-au ridicat la..."

Deodată lumina se stinse, vocea tăcu, întreruptă parcă de la punctul de emisie.

— Ia te uită ! mormăi Boris. Au sărit siguranțele ! Asta din cauza blestematului ăsta de radiator electric ! Nu trebuie dat la maximum, când sunt aprinse toate lămpile !

Flacăra unei brichete străpunse întunericul, aprinse o lumânare pe care Boris o ținea în mână, apoi alta, înfiptă într-un sfeșnic de pe scrin.

— Am s-o repar, reluă Boris.

Se izbi de un scaun și ieși. Patrice și Elisabeth rămaseră singuri în penumbra în care pâlpâia o slabă rază aurită. Această lumină de veghe funebră îi făcea să nu se miște, să vorbească încet. Elisabeth tremura de frig. Simțea o stânjeneală la fiecare bătaie de inimă. Se afla în vizită la soția lui Boris. O cuprinse o dorință sălbatică, inexplicabilă, să mute din loc toată mobila.

— Nu poți să știi ce plăcere mi-ai făcut venind să cinezi aici! murmură Patrice cu emoție.

— Și mie mi-a făcut plăcere, Patrice ! zise ea, după care tăcu, orbită ; becurile se reaprinseră în același timp. Boris strigă de pe culoar :

— Stingeți aplicele, că iar o să sară siguranțele !

Se înapoie în salon în sunetele unui marș militar difuzat de radio Londra. După terminarea emisiunii, Patrice și Boris o comentară cu mare interes. De la înalta politică, alunecară la mici anecdote. Elisabeth îl întrebă pe Boris dacă avea legătură cu nemții în munca sa.

— Încă nu ! zise el. Dar dumneavoastră ? Îmi închipui că acești domni vă vizitează des magazinul. Cumpără măcar unele lucruri ?

Ea mărturisi că cifra sa de afaceri rămânea destul de slabă și că spera să o mărească vânzând suveniruri pariziene.

— Nu-i o idee rea ! zise Patrice. Ai deja furnizori ?

— Îi caut, zise ea. Nu e vorba decât de un proiect.

Boris ridică capul, ca în fața unei revelații și pocni din degete:

— Așteptați un pic, am o idee. Mătușa mea confecționează păpuși, fulare, fleacuri de tot felul. Le face cu gust. Dacă vreți, vă pun în legătură cu ea.

— Sigur, zise Elisabeth. Vă mulțumesc.

— Atunci, contați pe mine. Am să vă telefonez imediat după ce o voi vedea.

Apoi, întorcându-se spre Patrice, Boris adăugă brusc :

— Bătrâne, cadrul meu de antiparaziți nu-i bun ; bobinajul e defectuos !

— Ce spui ? Dar se auzea destul de bine, zise Patrice.

— Se va auzi și mai bine după ce-l voi schimba !

„O să uite cu siguranță să-i vorbească mătușă-sii despre afacerea mea“, gândi Elisabeth. Frigul din stradă pătrundea în salon. Un miros de vopsea arsă se ridica din radiatorul electric. Pe scrin, pendula aurită arăta ora unsprezece fără douăzeci.

— E timpul să plec, zise Elisabeth, altfel nu voi prinde ultimul metrou.

Patrice încercă s-o rețină, apoi insistă s-o însoțească până la stația Sèvre-Babylone.

Noaptea era întunecoasă, geroasă. Atârnau țurțuri la burlane. Din loc în loc, un felinar lăsa pe trotuar câte un con de lumină albăstruie. Strânsă de brațul lui Patrice, Elisabeth tremura de frig și de oboseală. Un bărbat și o femeie îi depășiră alergând.

— Să vezi c-o să pierd legătura de metrou ! murmură Elisabeth.

O luară și ei la fugă. Lanterna pe care Patrice o ținea în mână proiecta pe jos o lumină rotundă. În fața intrării la metrou se opriră, în sfârșit, gâfâind.

— Când te mai văd ? întrebă Patrice.

— Telefonează-mi spre sfârșitul săptămânii...

Îi apucă amândouă mâinile. Întrezărea, în întuneric, privirea lui arzătoare, buzele dintre care ieșea un abur alb. Un huruit prelungit sub șosea. Mișcată de un elan de duioșie, Elisabeth se ridică pe vârfurile picioarelor și-l sărută pe obraz :

— Pe curând !

O privi cu un aer fericit și timid, îi întoarse sărutul murmurând :

— Elisabeth, Elisabeth ! Ascultă-mă...

Se îndepărtase deja. Un surâs. Un semn cu mâna și coborî scara cu pași mici, răsunători.

2.

Elisabeth pătrunse pe sub porticul unui imobil mare din bulevardul Richard-Lenoir, scoase un carnet din geantă pentru a verifica numele pe care Boris i-l dictase la telefon, bătu în ușa cu geam a portăresei și întrebă :

— Doamna Maioroff, vă rog !

— Doamna Nina ? E la al șaptelea, camerele 11 și 12. Treceți prin scara de serviciu, ușa din fund.

Scara de serviciu era abruptă, întunecoasă și murdară. La fiecare palier aceleași zgomote de voci și de veselă, doar mirosurile de bucătărie diferau de la o familie la alta. O săptămână întreagă Elisabeth a crezut că Boris uitase de promisiune, dar alaltăieri îi telefonase la magazin ca să-i spună că mătușă-sa ar fi fericită să o primească duminică pe la orele trei. Încă două etaje. Elisabeth gâfâia. Se opri să-și tragă sufletul, înainte de a porni în lungul coridorului, flancat de camere de servitori. O mașină de cusut huruia îndărătul ușii cu nr. 11. Alături de butonul soneriei era fixat un carton alb : „Nina Constantinovna Maioroff". La auzul soneriei, mașina de cusut se opri, ușa se deschise. Elisabeth făcu un pas înainte și se pomeni ca într-un vis de fetiță. Pe masă, pe scaune, pe etajere se aflau păpuși cu ochii rotunzi. Costumate în spaniole, marchize sau țărănci rusoaice, cu brațe roz și moi atârnând pe lângă rochiile lor lucioase. În centrul acestei mascarade liliputane, se afla o femeie brunetă, palidă, obosită, dar cu o privire caldă. Stofele bogate, șirasurile, broderiile de aur și de argint de care era înconjurată scoteau și mai mult în evidență aspectul ei modest. O sărmană păzitoare de comori. Ațe multicolore atârnau de fusta ei gri.

— Doamna Mazalaigue, nu-i așa ? zise ea. Nepotul meu m-a prevenit de vizita dumneavoastră. Dar intrați !

Avea o pronunție aspră, care pe Elisabeth o surprinse, pentru că Boris vorbea franceza fără accent.

— Dumneavoastră faceți lucruri atât de frumoase, doamnă ! zise Elisabeth.

— Chiar așa ? Mi le comandă marile magazine, dar dumneavoastră cred că nu căutați păpuși. Mai degrabă amintiri din Paris ; tocmai am pregătit ceva pentru dumneavoastră...

Pe o planșetă, sprijinită de două capre, se aflau niște eșarfe cu motive de frunze moarte, flori și pene, câteva fețe de masă de mici dimensiuni, decorate cu frunze de iederă, niște omuleți de pluș, burtoși, bărboși, caraghioși, servind drept capace pentru cutiile de bomboane, niște dansatoare în fustițe scurte din tul, stând în vârful picioarelor pe un dop de plută... Chiar articolele de un gust îndoielnic purtau marca îndemânării și a ironiei. Doamna Nina Maioroff avea, fără îndoială, mult talent, dar se acomoda exigențelor clienților săi. Elisabeth se hotărî să ia micile fețe de masă și fularele, pentru a încerca piața.

— Ceea ce în mod deosebit mă interesează, doamnă, zise ea, sunt bijuteriile-fantezi.

— O să vi le arăt imediat. Eu personal nu fac lucruri de acest fel, dar sora mea, mama lui Boris, a avut amabilitatea să se ducă să caute o colecție la unul dintre prietenii noștri, domnul Kholodetski. E mare specialist. Le va aduce ea aici. Dumneavoastră veți alege. Sunt foarte frumoase și nu sunt scumpe. Puteți aștepta puțin ?...

— Desigur, doamnă, zise Elisabeth. N-aveți nimic altceva să-mi arătați ?

— Ba da. Cărți poștale desenate ... Veniți pe aici...

Împinse o ușă și Elisabeth intră în cea de a doua cameră, cea a femeii de serviciu, tot atât de încărcată, dar mai spațioasă decât prima. Din prag o izbi un miros de naftalină și de hârtii vechi. Aproape de fereastră se afla un manechin de mărimea unui om, fără cap, în uniformă neagră, cu găitane argintii. O pălărie ciudată, împodobită cu un craniu și cu două tibii era pusă pe suportul de lemn care se afla în spatele lui. Într-un colț al încăperii, un fanion negru, cu broderii bătând în cenușiu, atârna în lungul bățului. Niște săbii, puști, scări de șa, revolvere,

decorații cu panglici decolorate erau așezate pe două mese și fiecare obiect își avea eticheta sa, caligrafiată cu cerneală roșie. Pereții erau tapisați cu fotografii reprezentând ofițeri în ținută de paradă.

— Dar... acesta e un muzeu ! zise pentru sine Elisabeth.

— Nu, nu, spuse mătușa lui Boris. E o cameră cu amintiri. Fratele meu le-a adunat de-a lungul anilor. El a murit. Eu continui. Aici se poate găsi tot ceea ce se referă la regimentul de husari din Alexandria, dar acum ce mai interesează astea ? Nimeni nu mai știe ce sunt husarii din Alexandria !...

Tot vorbind, ea deschidea niște sertare, muta dintr-o parte în alta niște teancuri de hârtii :

— Rusia noastră, pentru noi, a devenit praf, cenușă și bibelouri de vitrine. Cei care au cunoscut-o sunt bătrâni și cei care sunt tineri nu vor s-o cunoască. S-a zis, s-a zis cu viața noastră. Unde am pus eu cărțile poștale, Dumnezeule ? Aa... iată-le ! Mă scuzați, astea însă sunt subiecte rusești : troici, urări de Paști, imagini din cele mai frumoase biserici ale noastre...

Elisabeth clătină din cap, nu știa cum să-și exprime decepția.

— Dumneavoastră le-ați desenat, doamnă ?

— Da, de multă vreme, ca să mă amuz. Prăvăliile rusești le mai cumpărau uneori. În prezent s-a terminat. Nu cred c-o să vă placă. Nici nu trebuia să vi le arăt. Dumneavoastră vă trebuie ceva franțuzesc, parizian. Boris mi-a spus foarte clar...

Elisabeth nu se mai uita la cărțile poștale. Ea se simțea cuprinsă de indispoziție în această capelă secretă a regretelor. Un război înspăimântător răscolea lumea și, aici, relicvele unui alt război, vechi de un sfert de secol, vorbeau încă despre morți inutile, despre victorii uitate, despre o patrie pierdută. O candelă din sticlă roșie ardea sub icoană. Camera nu era încălzită. Ne aflam în Rusia, în Franța ? În 1941, în 1914 ? Agățată de perete, fotografia unui bărbat slab, cu ochi de cărbune, având pe cap o caschetă mare, o privea pe Elisabeth cu o încrâncenare agresivă.

— Fratele meu Akim, zise doamna Maioroff. Să nu mai stăm aici, e-așa de frig !

Se înapoiară în prima cameră, unde o sobă de lemne dădea ceva căldură. Abia se așezară că se auzi soneria.

— Ah, iat-o pe soră-mea, zise doamna Maioroff, mergând să deschidă ușa.

Elisabeth se ridică la rândul său și văzu intrând o femeie înaltă, voinică, frumoasă, cu o față senină. Bucle de păr blond, ușor încărunțit, ieșeau de sub toca de mătase neagră. Ochii, înconjurați de mici riduri, te-nvăluiau cu o privire caldă.

— Tania, draga mea, o întâmpină doamna Maioroff, ai dus tu pachetul ăsta așa de greu în metrou! Ce drăguț din partea ta! Dă-mi-l repede!

Luă cutia pe care sora sa o ținea sub braț și făcu prezentările:

— Doamna Mazalaigue, doamna Danoff, mama lui Boris. Să vedem ce ne-ai adus?!...

— Știi, Nina, zise doamna Danoff, am ales după gustul meu, dar poate că nu e ce-ar fi trebuit...

Accentul ei rusesc era mai pronunțat decât cel al doamnei Maioroff.

Scoase la iveală din cutie, printre valuri de hârtie și mătase, o mulțime de fleacuri. Curiozitatea le împinse pe cele trei femei să despacheteze și să trieze prada. Aplicau pe piepturile lor broșe, își puneau cercei, brățări, inele, le aruncau, le luau din nou, discutau cu severitate despre originalitatea și distincția lor. Strălucirea metalului se reflecta în ochii fiecăreia. În această discuție, pasionantă, aveau toate aceeași vârstă. Elisabeth ar fi vrut să ia întreaga cutie, dar se jena să ia atâta marfă pe credit.

— De ce ezitați? zise doamna Danoff. Ne sunteți recomandată de către fiul meu. Avem încredere. Și domnul Kholodetski, la fel, are încredere. E-așa de simplu. Detaliile și prețul sunt pe etichete. Când le vindeți, plătiți!

Elisabeth nu mai știa cum să mulțumească.

— Trebuie totuși să notez ce iau, zise ea.

— Dacă vreți, zise doamna Maioroff. Dă-mi mie cutia, Tania. O să fac lista...

În timp ce întocmea lista articolelor, Elisabeth și-l imagina pe Boris între mama și mătușa lui: vorbea rusește, devenea un străin, aparținând unei patrii cu uniforme vechi și cu fotografii îngălbenite.

— L-ați văzut pe fiul meu în ultimul timp? întrebă doamna Danoff.

— Acum o săptămână, doamnă, murmură Elisabeth, și se gândi: „Ce i-o fi spus maică-sii despre mine? M-o fi prezentat ca fosta soție a celui mai bun prieten al său?" Ochii albaștri ai doamnei Danoff radiau o bunăvoință încărcată de tristețe. Surâsul ei era un fel de omagiu adus tinereții. Mișcată de acest compliment tăcut, Elisabeth își spuse că această femeie fusese cu siguranță foarte frumoasă. Penița scârțâia pe hârtie. Doamna Maioroff, cu spatele încovoiat, nota. Toate păpușile o priveau cum lucrează.

— Îmi pare rău că v-am dat de lucru, reluă Elisabeth.

— Nu-i nimic, zise doamna Maioroff, și adresându-se surorii sale o întrebă: Mihail va veni?

— Da, dar abia spre ora șase. A rămas acasă să-și pună contabilitatea la zi.

Urmă o tăcere. Mama lui Boris luă o broșă-fantezi, o examină de aproape și adăugă:

— E destul de reușită pentru o imitație. Ai crede că e o lucrătură veche autentică.

— Iată lista, zise doamna Maioroff, punând tocul alături. Aduc fularele, pun hârtia în cutie și păstrez exemplarul doi pentru domnul Kholodetski.

Cuvintele lor pline de amabilitate o însoțiră pe Elisabeth până în pragul ușii. Se pomeni pe culoar singură, cu pachetul sub braț, lăsând în urmă Rusia.

Discurile, stilourile și ascuțitorile se strânseră în vitrină, pentru a face loc eșarfelor și bijuteriilor-fantezi. Aceste ultime articole își găsiră repede clientela: femei elegante, în căutarea unui accesoriu pentru a-și reînnoi cu puțină cheltuială toaleta, soldați

germani, dornici de a le trimite soțiilor sau logodnicelor o amintire din Paris. Domnișoara Pologne își rezervase relațiile cu ocupantul. De toți cei care purtau uniformă, ea se ocupa. Progresele ei în limba lui Goethe păreau uimitoare, Elisabeth era fericită de această împărțire rațională a competențelor și simpatiilor. Foarte curând trebui să se aprovizioneze din nou de la doamna Maioroff și de la domnul Kholodetski. Le comanda chiar modele în exclusivitate. Nu mai era vorba ca ea să se deranjeze pentru aducerea mărfii; domnul Kholodetski, un bătrân mărunt, bâlbâit, cu bărbuță, aducea la magazin totul într-o valiză și băga pe loc banii în buzunar. Cifra de afaceri creștea. Domnișoara Pologne simțea iarăși că se află pe un teren sigur. Elisabeth se gândea că mamă-sa ar fi fost mândră de felul în care ea își restabilise situația în câteva săptămâni. Își bătea capul să-i explice succesul său comercial în cărțile poștale interzonale pe care le trimitea la Megève. Părinții săi îi scriau, drept răspuns, că nu fuseseră nici „uciși", nici făcuți „prizonieri", că n-aveau „nevoie de bani", că nu trebuiau „să se reîntoarcă la școală", că ei „nu pierduseră nici un examen", și că munceau pe rupte la hotel, unde clienții erau mereu tot așa de numeroși.

La Paris, totuși, iarna refuza să plece. Era frig, străzile erau înzăpezite, gospodinele înghețau la cozi în fața magazinelor alimentare, iarna pătrundea în apartamente în care oameni cu burta goală, înfofoliți, răciți, se ascundeau între un aparat de radio și un amărât de radiator electric. Se știa că Londra era distrusă de bombele aviației germane, că submarinele germane scufundau nave cam peste tot, că generalul Rommel debarcase în Africa cu trupe proaspete, pentru a-i ajuta pe italieni să-i alunge pe englezi, iar sfârșitul războiului părea din ce în ce mai îndepărtat. Fiecare familie franceză își avea prizonierul său, pe care distanța, gerul, foamea îl transformau în martir. Elisabeth primea vești despre Denis prin Clémentine. Era sănătos și-i mulțumea soției pentru coletele pe care i le trimitea în mod regulat. Pentru a-l înlocui la tejghea, Clémentine angajase un chelner tânăr, cu un grumaz ca de taur și cu priviri galeșe. Elisabethei îi fu de ajuns

să-i vadă, în bistrou, alături, pentru a intra la bănuieli. Îi părea rău pentru unchiul său și regreta că e neputincioasă să-l ajute într-o problemă așa de delicată. În locul ei, Amélie ar fi pretins fără îndoială lămuriri, ar fi provocat scandal. „Într-adevăr nu semăn cu mama", își spunea Elisabeth. Altădată, avea însă impresia că moștenea în schimb înțelepciunea, voința, mândria mamei sale. Viața sa personală devenise de o simplitate monotonă. Bertrand nu răspunsese scrisorii de ruptură pe care ea i-o trimisese. Această tăcere îi întărea ideea că avusese dreptate în intransigența ei. Își înveselea singurătatea prin munca sa și prin prieteniile pe care le cultiva. Într-o duminică încercase să-i adune pe toți trei la ea acasă, dar Boris, în ultimul minut, anunțase că nu poate veni, iar întâlnirea dintre Arlette și Patrice fusese stânjenitoare și plicticoasă. Începând din acea zi, Elisabeth se hotărî să-i vadă separat.

Într-o seară de martie, Patrice îi invită la restaurant, pe ea și pe Boris. Acesta însă se scuză din nou. Patrice și Elisabeth se întâlniră într-o sală, toată în lambriuri de lemn, ale cărei perdele roșii erau lăsate pentru a se supune consemnelor de apărare pasivă. Cea mai mare parte a meselor erau ocupate de clienți cu fețe vesele. Cei care nu fuseseră încă serviți se holbau cu ochi lacomi la mâncărurile de pe mesele vecinilor. Porțiile erau mici. Pe listă, în dreptul fiecărei specialități, figura echivalentul său precis în grame de carne și de grăsimi. Înainte de a se decide, Elisabeth și Patrice își controlară cartelele de alimente. Chelnerul îi asigură : „Vi se va lua minimul".

Comandară supă-consommé, friptură cu cartofi prăjiți și brânză. Chelnerul abia termină de notat comanda, că se și apropie de ei o tânără servantă cu un aer abil și grăbit de manichiuristă, având într-o mână un mic coșuleț, iar în cealaltă o foarfecă. Patrice și Elisabeth îi întinseră cartelele și ea începu niște savante decupaje în zigzaguri.

— Vedeți, zise ea la urmă, am fost destul de rezonabilă.

— Ce păcat că Boris n-a putut veni ! zise Elisabeth punându-și la loc cartela în geantă.

— Da, zise Patrice. Dar n-am vrut să insist. De câtva timp iese des...

— Cu alți prieteni ?

Un surâs misterios lumină ochii lui Patrice.

— Cu o femeie, zise el.

Elisabeth făcu o mină atât de mirată, încât chelnerul care aducea cești cu supă întrebă :

— Nu asta ați comandat, doamnă ?

— Ba da, ba da, se bâlbâi Elisabeth.

Boris pierdea vertiginos din stima ei. Ce va mai rămâne ? Incapabilă să-și stăpânească indignarea, întrebă cu o voce agresivă :

— A uitat-o deja ?

— Niciodată n-a încetat să se gândească la soția sa, zise Patrice.

— Asta nu-l împiedică să alerge după alta !

— Ca să se distreze, să treacă timpul.

— Tu o cunoști ? întrebă Elisabeth.

— Nu.

Supa-consommé fusese bună, biftecul însă, negru și mic. Cei șase cartofi prăjiți încercau în zadar să-i ofere oarecare fast. Elisabethei îi era foame. Mirosul de carne aproape o amețea. Mânca în tăcere, cu poftă. Așezat în fața ei, Patrice lua cu furculița bucăți mici pentru a prelungi ospățul. Până la ultima îmbucătură, respectară liniștea din timpul mesei, după care Elisabeth murmură ca în vis :

— Totuși, păcat ! N-aș fi crezut asta despre el !

— Un bărbat nu se poate lipsi de femeie, zise Patrice.

Ea îi aruncă o privire violentă :

— Dar tu, Patrice, nici tu nu te lipsești ?

Aruncase aceste cuvinte stupide, pe care le regretă imediat.

— Cu mine lucrurile stau altfel, zise Patrice cu sfială. Eu sunt îndrăgostit.

Elisabeth își mască neplăcerea. De mult presimțea că, într-o zi sau alta, va trebui să înfrunte încercarea unei explicații

sentimentale. Începând din acea secundă, fiecare cuvânt, fiecare suspin avea să-și aibă importanța sa. Patrice îi atinse Elisabethei mâna de pe masă.

— M-am îndrăgostit, reluă el, și tu știi asta. Acum, că te-am regăsit, n-am decât un singur gând : să ne reconstruim fericirea.

— Fericirea noastră ? zise ea hotărâtă să spună lucrurilor pe nume. Noi n-am fost fericiți, Patrice.

— Ba da, la început. Apoi, încet, încet, tu te-ai desprins de mine, te-ai întors iar la bărbatul acela. Știu că nu te mai vezi cu el, știu că n-ai avut copilul despre care mi-ai povestit în scrisoarea de ruptură...

Elisabeth se înroși până la rădăcina părului.

— Știu, continuă Patrice, că ești singură, că n-ai nici un țel în existență și știu, mai ales, că am nevoie de tine !...

— Și eu am nevoie de tine, Patrice, șopti ea cu prudență. Afecțiunea ta mi-e foarte prețioasă...

— Cine-ți spune de afecțiune ? Eu te iubesc, Elisabeth. Eu te iubesc ca înainte, mai mult decât înainte ! Să ștergem totul ! S-o luăm de la capăt !

Ea clătină trist capul :

— Asta ar fi o greșeală, Patrice !

— De ce ?

— Tu ești prea bun ! zise ea. Prea bun pentru mine.

— Nu te înțeleg. Niciodată nu ești prea bun.

— Ba da. Tu ești ceea ce alții fac din tine. Tu nu reziști la șocuri. Caracterele noastre nu se vor împăca niciodată. Te iubesc sincer, dar cu toate acestea nu voi reveni la tine...

Tot vorbind, sufocată de emoție, urmărea reacția pe fața interlocutorului său. El avea privirea unui naufragiat, care se uită după barca ce se îndepărtează în loc să-l salveze.

— Nici tu nu crezi cu adevărat ce spui ! strigă el.

Așa supărat cum era, îi venea să-l îmbrățișeze, să-l strângă la pieptul ei. Murmură :

— Nu te mai agăța de amintiri. Nu sunt singura femeie de pe lume...

El zâmbi amar:

— De fapt, ceea ce-i reproșai lui Boris, adineauri, mă sfătuiești pe mine acum să fac. După ce l-ai criticat, mă-ndemni să-i urmez exemplul.

Ea surâse, cu gravitate:

— Cazul lui Boris este diferit. Soția lui e moartă abia de câteva luni.

— A mea e de asemenea moartă de șase ani, replică el cu o voce aspră.

— Erau foarte apropiați când a pierdut-o!

— Și noi eram la fel, în ajunul zilei în care m-ai părăsit...

Elisabeth începea să nu se mai poată apăra de revărsarea acelei nemăsurate generozități. Ceea ce o durea cel mai mult era constatarea neputinței, a absurdității lui. Lovea un om dezarmat. Dădea gata un învins.

— Nu te juca cu vorbele, zise ea. Ai curajul să privești adevărul în față. Totul a fost amăgire în dragostea noastră, dar în prietenie totul se va lumina.

Tăcu, mulțumită că a exprimat esențialul a ceea ce gândea. În fața ei, Patrice era ca năucit de o palmă. Cu obrajii palizi, cu privirea goală, își revenea încet din șoc. În cele din urmă, păru că-i revine puterea de înțelegere și se bâlbâi:

— Da, da, Elisabeth!... Sigur că da!... Numai, din nenorocire, vezi tu, eu nu pot să mă mulțumesc cu această prietenie... fără îndoială, ar fi mai bine să nu ne mai vedem...!

Privirea lui imploratoare îi dezmințea cuvintele. Cu cât el se agăța mai mult de Elisabeth, cu atât se simțea ea mai departe de el.

— Vei face cum dorești, zise cu duioșie, dar ai greși dac-ai refuza ce-ți ofer. Nu e vorba de cel mai rău lucru. Prietenia e ceva deosebit, mai rar, mai durabil poate decât dragostea.

El ridică din umeri:

— ... Cu condiția ca unul dintre cei doi parteneri să nu fie îndrăgostit... Am aflat ce voiam să aflu... Îți mulțumesc pentru sinceritate...

Masa se termină în tăcere. După o cafea detestabilă, Patrice scoase din buzunar micul aparat de făcut țigări.

— Tot mizeria asta fumezi ? zise Elisabeth.

Oftă :

— Ce te deranjează ?

— Iată un răspuns, zise ea, încercând să râdă. Te-ai supărat?

— Nu, Elisabeth, aș vrea să mă supăr, dar nu pot. Sunt oare prea bun, cum pretinzi tu, sau prea prost ? Mă-ntreb câteodată câte parale fac. Am uitat să-ți spun cât de frumoasă ești în seara asta. Cu adevărat foarte frumoasă !...

Vocea îi slăbise. Un abur îi învălui privirea. Aprinse o țigară, trase din ea trei fumuri, tușind de greață și ceru nota de plată.

Îmbrăcat, Patrice se prăvălise pe pat. Înălță capul la auzul unui pas pe culoar. Când aprinse veioza, Boris tocmai intra în cameră.

— Ia te uită ! Ai și venit ? zise el. Credeam c-o să-ți petreci seara cu Elisabeth.

— Am văzut-o, dar m-am înapoiat degrabă, mormăi Patrice.

Boris încruntă sprâncenele :

— De ce ?

— Eh, nimic... o idee...

— Pari ciudat. Nu merge treaba ?

— Sunt prost dispus. Mi-e silă de mine !

— Ghicesc eu cam despre ce-i vorba, zise Boris printre dinți. Ți-a făcut vânt puicuța. Se amuză punându-te pe foc, și pe urmă, când te simte bine înfierbântat, o șterge. Când vei înțelege o dată că-ți pierzi timpul cu ea ?

— Este exact ceea ce mi-a explicat și ea.

— Și tu n-ai crezut-o ?

— Ba da, bătrâne, de data asta am crezut-o, dar asta nu schimbă nimic.

Boris deschise brațele.

— Mă tot întreb ce găsești tu la ea așa de extraordinar ; singura ei calitate e că e frumoasă !

— Boris, tu n-o cunoști...

— O cunosc mai bine decât tine, pentru că cel puțin eu nu sunt orb. E cochetă, voluntară, egoistă...

Patrice sări jos din pat, cu pumnii strânși. Mânia îi crispa fața.

— Îți interzic! se bâlbâi el. Las-o-n pace! Lasă-mă și pe mine-n pace. Tu ești incapabil să înțelegi... N-ai nimic în inimă... prima fustă care trece... tu, fuga după ea... Nu-i nici anul de când a murit nevastă-ta și deja...

Tăcu îngrozit de ce spusese.

— Biet idiot! i-o aruncă Boris din vârful buzelor.

Privirea lui avu efectul unui jet de apă rece. Venindu-și în fire, se așeză din nou tulburat.

— Îți cer iertare, șopti el. Sunt atât de nenorocit!

— Și ai să fii atâta timp cât nu vei ști să te debarasezi de ea. Încearcă să n-o mai vezi.

— N-aș putea.

— Te voi ajuta. Vom ieși amândoi, ca niște camarazi, ca înainte...

— Nu.

— Atunci, ce speri?

— Despre asta, nici eu nu știu nimic. Lasă-mă să fierb în sosul meu. Poate în cele din urmă mă scufund în el și așa, măcar, îmi găsesc hrana.

El surâse compătimitor și mai zise:

— Ai petrecut o seară frumoasă cu fata aceea?

— N-am fost cu ea, răspunse Boris.

— Totuși îmi spuseseși...

— Da, credeam că așa ar fi mai bine... și pe urmă, nu!... Aceste ascunzișuri între noi sunt stupide... Prefer să știi adevărul... M-am dus să văd un maistru de la uzină...

— Unde anume?

— La el acasă.

— Iată o idee! se entuziasmă Patrice. Și de ce?

— Construiește un post emițător pentru a transmite mesaje cifrate la Londra. Niște prieteni i-au cerut acest serviciu. El a subtilizat toate piesele recondiționate pe care le-a putut dibui în depozitul nostru de accesorii și s-a apucat imediat de treabă, dar are o schemă prea complicată. Nu va reuși niciodată singur așa că mă duc la el seara, din când în când. Meșterim împreună...

— Asta-i foarte periculos ! se bâlbâi Patrice. Riscați să fiți prinși.

— Nu, zise Boris. El locuiește pe o străduță liniștită din Saint-Ouen cu maică-sa. Un imobil izolat, fără vecini stingheritori. Cei ce vor folosi mai târziu postul vor risca desigur să fie reperați. Dar, acolo, luând anumite precauții, schimbând adesea sectorul, netransmițând decât mesaje foarte scurte...

— Și dacă ei ar fi arestați, totuși... Dacă v-ar da numele !

— Nu ni le cunosc, zise Boris surâzând. Vezi, n-am de ce să mă tem...

Patrice era îngrozit. Cum de putuse Boris să ia o asemenea hotărâre, fără a-l fi consultat pe el mai întâi ?

— Acest maistru, zise el... mi-ai vorbit parcă despre el. Nu e Paul Desmourets ?

— Ba da, zise Boris.

— Ai cu adevărat încredere în el ?

— Ca în mine însumi. Sunt douăzeci de ani de când e în uzină.

Își aprinse pipa. Văzându-l așa de calm, Patrice încercă o oarecare neliniște.

— Fii atent, dragul meu ! zise el. Deocamdată, îmi place să cred că nu te expui prea mult, dar, totuși, asta înseamnă că ți-ai vârât un deget în angrenaj. Vei fi târât mai departe.

— Și ce ? zise Boris. Eu sunt singur. Nimeni nu are nevoie de mine. Nemții mi-au omorât soția și fiul. Nu e normal ca eu să mă alătur, în măsura mijloacelor mele, celor care nu acceptă înfrângerea ? Fii liniștit, nu simt deloc că sunt prin asta un erou, dar îmi fac mica mea treabă în umbră, atâta tot.

Patrice plecă fruntea. Mai putea el vorbi despre Elisabeth unui om angajat într-o afacere așa de gravă ? În locul lui Boris, el descoperea un necunoscut, ale cărui cuvinte îl dezorientau și-l făceau să se rușineze de slăbiciunea sa.

— Dacă ai nevoie de mine... zise el încet. La urma urmei și eu sunt singur, n-am pe nimeni...

— Îți mulțumesc, dar nu văd cum ai putea să ne ajuți. Tot ce-ți cer e să fii discret...

— Evident !

— Și cu asta, noapte bună, bătrâne, zise Boris. Mă duc să mă culc. Pic de somn !

Intră în camera sa, despărțită prin baie de cea a lui Patrice și începu să se dezbrace în liniște. Dacă Paul Desmourets ar putea să-și procure cele câteva piese care-i mai lipseau, postul ar putea fi terminat în două săptămâni, neocupând mai mult loc decât un geamantan mare. Muncă frumoasă de artizan. Boris reflectă la acest lucru cu bucuria omului de formație științifică, fără nici o legătură cu problemele războiului, apoi, pe când se băgă în pat, se întoarse cu gândul la Patrice și se-ntrebă dacă nu se arătase prea brutal sfătuindu-l pe prietenul său să n-o mai vadă pe Elisabeth. Era ea așa de ușuratică, de frivolă, de perfidă cum și-o imagina el ? Îi era greu să judece corect. De la moartea Odilei nici o femeie nu-i părea demnă de iubit. Îi era ciudă pe toate. Grația lor, eleganța, machiajul, coafura, parfumul lor îl iritau ca tot atâtea ofense aduse disperării sale. Încercase serios să reacționeze contra acestei obsesii, ieșind cu o fată fără prejudecăți, pe care o întâlnise la niște prieteni. Se numea Muriel. Fără îndoială că era întreținută cu larghețe, căci locuia singură, într-un mic apartament din strada Washington. După o seară la teatru, acceptase ca Boris s-o însoțească la ea acasă și, de la primul sărut, se și întinsese pe pat. Amintindu-și ce urmase, Boris încerca un sentiment de nemulțumire asemănător celui pe care i l-ar fi provocat o faptă josnică, chiar respingătoare oarecum. Fără sentimente, dragostea era ceva animalic, trist și degradant, se gândea el. Ajunsese s-o deteste pe această femeie

pentru scurta plăcere pe care i-o dăruise. Dar cu ea, cel puțin, nu-și trăda amintirile. Se supunea unei nevoi fizice, tot atât de elementare ca și foamea și setea. În starea în care se afla, n-ar fi suportat să-și prețuiască partenera. Nu era ciudat să se plimbe astfel printre oameni, să se supună legilor lor, să se amestece în treburile lor, să stea de vorbă cu ei, să le accepte prietenia, apropierea și toate dorințele sale să fie răsfrânte asupra unei femei moarte ? Îi era de ajuns să închidă ochii pentru a o vedea pe Odile. E drept, de câtva timp, acea imagine era mai puțin clară. Odile lua din ce în ce mai des expresia și tonalitățile închise ale fotografiilor sale. Micul Michel, pe care tatăl său abia îl cunoscuse, îi adresa la rândul lui, invariabil, același surâs. „Ce fac eu în această lume ? Principala mea rațiune de a trăi a dispărut ? gândi Boris. Evident, există părinții mei. Fratele meu Serghei i-a părăsit. De fapt, n-am vești despre el, de când s-a angajat în legiunea străină. Eu n-am dreptul să-i părăsesc. Asta-i tot. Fiecare individ speră la ceva în viață... Eu, nimic !..." Această idee îl tulbură așa de puternic, încât era cât pe-aci s-o admită fără discuție, apoi, deodată, își reveni : „Eu nu sper nimic, poate, dar nu sunt disperat !", își zise el. Cum ar putea explica această expectativă fericită, în fața unui viitor de la care nu aștepta nimic bun ? Cândva reducea totul la sine, fericirea, nenorocirea, victoriile, înfrângerile, acum, nemaiavând ambiție personală, se simțea legat de o mulțime de necunoscuți. El era o parte din conștiința lor. Era antrenat de valul lor în mișcare. El trăia timpul altora. Aplecat cu Paul Desmourets asupra carcasei postului emițător, încerca să prindă o voce la radio Londra pentru întreaga țară. În camera vecină, Patrice făcu să scârțâie lemnul parchetului, zbuciumându-se plin de gânduri. „E mai singur decât mine", conchise Boris. Atenția lui se opri asupra acestui gând, ca limba unui ceas la capătul drumului. Totul se liniști în el și în afara lui. Adormi ușurat.

3.

Se scurseră săptămâni fără ca Patrice să-i fi dat Elisabethei vreun semn de viață, și ea se convinse că el se hotărâse de-a binelea să n-o mai revadă. Această fermitate era surprinzătoare din partea unei ființe înclinate în mod obișnuit spre conciliere. Găsise, oare, în el însuși voința necesară pentru o ruptură, sau urmase sfaturile prietenului său ? Elisabeth prefera să admită prima ipoteză, astfel, cel puțin, tristețea pe care o încerca din cauza acestei despărțiri căpăta o nuanță de satisfacție la gândul că Patrice își preciza caracterul o dată cu vârsta. Avea pentru el gânduri materne.

În toată Franța, venirea zilelor frumoase dezmorțea, puțin câte puțin, o populație pe care frigul și raționalizarea o constrânseseră la o viață vegetală în timpul lungilor luni de iarnă. În soarele de mai, Parisul, chiar ocupat, avea un aer de noblețe și de eleganță. Absența aproape totală a mașinilor făcea ca străzile să pară mai largi, casele mai înalte, reliefând perspective arhitecturale ascunse parcă până acum privirii. Pretutindeni se vedea pavajul, eliberat de zăpada iernii, la intersecția marilor artere de circulație se deschideau ochilor priveliști maiestuoase, verdele își făcea apariția într-un aer purificat de vaporii de benzină. Vehicule militare germane și rare autoturisme franceze, având câte o autorizație specială, mai circulau încă în oraș, dar carosabilul aparținea în principal valului strălucitor al bicicletelor. Oameni de toate vârstele, de toate condițiile sociale, încălecau pe șa, se aplecau asupra ghidonului. Capitala se reîntorcea la copilărie. Oameni de afaceri gravi se îndreptau pedalând spre birourile lor. Amatorii de viteză depășeau un grup de bătrâni, care pedalau gâfâind. Călugărițe pioase, cu scufii fluturate de vânt, pedalau spre vreo întâlnire caritabilă. Menajerele își vizitau furnizorii, sacoșa goală freca ușor apărătoarea roții de bicicletă. Mamele își așezau progeniturile pe portbagaj. Mondenele, câinii. La intrarea restaurantelor, a cafenelelor, a cinematografelor, a

marilor magazine, erau locuri de parcare pentru biciclete. Erau foarte căutați vulcanizatorii și magazinele cu piese de schimb. Elisabeth și Arlette își cumpărară două biciclete de ocazie, care păreau noi. După lucru, mergeau să se plimbe în Bois de Boulogne. Pedalând alături, pe alei, cu fusta fluturând, cu geanta de-a curmezișul și cu părul în vânt, trăiau iluzia că se află în vacanță, într-o țară liberă și fericită. Jocul consta în a nu-i vedea pe nemți, care hoinăreau, cu *Gretchenele* lor în taioare gri, pe sub umbrare. Aici se pierdeau în verdeață. În schimb, era greu să le ignori prezența în centrul Parisului. Pe marile hoteluri rechiziționate atârna drapelul roșu cu crucea neagră, răsucită. Înapoia barierelor albe, santinele, inuman de țepene, așteptau trecerea vreunui ofițer pentru a-și pocni călcâiele răsunător. Dar ocupanții nu se limitau numai la aceste bastioane ale puterii militare germane. Turiști în uniforme, ei tropăiau cu cizmele în jurul catedralei Notre-Dame, se îngrămădeau la intrarea Luvrului, își înălțau ochii spre Turnul Eiffel, fotografiau Arcul de Triumf, pozau în grupuri, pentru posteritate, în fața Obeliscului din Place de la Concorde sau pe treptele bazilicii Sacré-Coeur. Terasele „Café de la Paix", „Wepler" și „Marignon" luau, la ora aperitivului, culoarea ternă a mucegaiului. Soldați scăpați de corvoadă mărșăluiau, cu încălțămintea lor grosolană, pe Champs-Elysées. Parfumeriile și prăvăliile cu rufărie feminină îi atrăgeau cum atrage zahărul muștele. Cumpărau orice și la orice preț. Elisabeth continua să le primească vizita și regreta că gustul lor pentru jucării contribuia la succesul afacerii. Pentru a fi în rând cu ceilalți comercianți, trebuise să așeze un portret al mareșalului Pétain în vitrină. Bătrânul, cu mustăți albe și cu privire paternă, trona peste grămada de clipsuri și de cercei, așa cum în alte părți veghea perechi de încălțăminte, sticle cu vin, produse farmaceutice, mezeluri, mobile și sutiene. În metrou, afișe mari, colorate, arătau un baston de mareșal pus pe o nicovală, sau pe mareșal în persoană strângând mâna unui muncitor. „Eu îndeplinesc toate promisiunile, chiar și pe ale altora". Totuși, peroanele, culoarele stațiilor erau pline cu bilete de metrou decupate în forma

literei V, inițiala cuvântului Victorie și deviză a francezilor din Londra. Aceeași literă V apărea, făcută cu creta, pe pereții caselor, în imediata vecinătate a administrațiilor germane. Se trăia sub Pétain, se spera în de Gaulle. Politica stomacului și politica spiritului își împărțeau răgazurile fiecăruia. Cu toate proclamațiile puterii publice, măcelarii, lăptarii nu mai aveau cu ce să acopere slabele rații alocate consumatorilor. Când Elisabethei îi era prea foame, se adresa portăresei sale. Ghereta acestei persoane amabile și întreprinzătoare se transformase în depozit de alimente. Cutii de conserve și pachete cu țigări stăteau rânduite sub pat, saci cu făină așteptau vizita gângăniilor în fundul unui dulap, salamuri cu usturoi înmiresmau teancuri de rufe, într-un încăpător șifonier cu uși sculptate. La căderea serii, niște fantomatici negustori ambulanți, dotați cu valize, băteau timid în gemulețul ei. Cursul „pieței negre" nu era afișat nicăieri, dar era cunoscut de toți. Organizația ocultă și prosperă a traficanților controla hrana, lanternele, pielea, tutunul, hârtia de scrisori, nasturii și mașinile-unelte. Cele mai bune chiftele pe care Elisabeth le gustase vreodată îi fură vândute de către coaforul său, iar un instalator îi procură cei trei metri de material albastru de care avea nevoie pentru o rochie. Pe lângă această aprovizionare clandestină cu alimente, cea oficială făcea o jalnică figură. Pentru a ridica moralul familiilor, ziarele din 9 mai publicară un anunț senzațional: „Cu ocazia zilei mamelor, copiii vor primi o sută de grame de legume uscate". Zilele următoare le aduseră francezilor alte motive de bucurie: rând pe rând se află că șeful partidului nazist, Rudolf Hess, fusese parașutat în Scoția, pentru a-l îndemna pe Churchill să încheie pace, înaintea distrugerii totale a Marii Britanii, că amiralul Darlan îl convinsese pe Hitler să reducă indemnizația de ocupație la trei sute de milioane de franci pe zi, că pentru zona liberă, în caz de deces sau de boală gravă, ar putea fi acordate permise de trecere și că noile cărți poștale interzonale ar rezerva șapte rânduri în loc de două, pentru corespondență! Dar era adevărat că, în schimbul acestor măsuri mărinimoase, guvernul de la Vichy autoriza aviația ger-

mană să se servească de aerodromurile din Siria, contra Angliei, și promulga un nou statut al israeliților. La Paris, toți evreii înregistrați erau convocați la comisariate. Într-o seară, Arlette sosi la magazin, palidă de mânie. Ea se plimbase prin cartierul Saint Paul și asistase, întâmplător, la o razie.

— Niște polițiști împingeau oamenii în autocare. Femeile se agățau de soții lor. Puștii plângeau în hohote. Ah ! Bieții oameni. Am încercat să aflu unde îi duceau, dar agenții s-au comportat foarte urât. A trebuit să rămân pe trotuar și să văd cum plecau camioanele. Dacă germanii își închipuie că vor câștiga războiul cu asemenea metode...

Domnișoara Pologne auzi ultima frază și zise :

— Cred că ei au dat deja alte dovezi ale vitejiei lor. Afară de Napoleon, nu văd pe nimeni care să fie comparabil cu Hitler. A fost de-ajuns ca Rommel să sosească în Africa și englezii au și șters-o. Eu n-am idei preconcepute, chiar n-am nici o simpatie specială pentru germani, dar trebuie să recunoaștem că sunt războinici de rasă. Foarte curând, jumătate din Europa le va aparține și Anglia va cădea în mâna lor, ca un măr copt...

Era greu s-o contrazici în această privință. De îndată ce trupele germane puneau piciorul pe un teritoriu, adversarii lor erau biruiți. Iugoslavia, Grecia tocmai constataseră acest lucru pe spinarea lor. Drapelul cu crucea încârligată flutura deja la Belgrad, pe Acropole și în insula Creta. Rommel mărșăluia spre Canalul de Suez, prin deșertul Libiei. Londra nu mai era decât o grămadă de moloz fumegând. Președintele Roosevelt se mulțumea să-i ajute pe britanici vânzându-le armament și pronunțând discursuri, iar Stalin, după un nou acord cu Hitler, organiza nestingherit provinciile pe care führerul le lăsa pradă lăcomiei sovietice.

— Veți vedea, totul se va sfârși foarte repede, zise domnișoara Pologne pe un ton cutezător. Și trebuie, de altfel, căci dacă asta va continua, nu vom mai avea nimic de mâncat iarna viitoare. Ah ! Cred că e ora închiderii.

Elisabeth și Arlette ieșiră în stradă, în timp ce domnișoara Pologne trăgea grilajul peste vitrină.

— E cu adevărat exasperantă câteodată, zise Elisabeth.

— Asta nu-i nimic, zise Arlette. Aș vrea să-l auzi pe patronul meu, a devenit mai germanofil decât Doriot, Déat și Philippe Henriot la un loc. Îi vizitează pe nemți și-i tratează cu șampanie în marile restaurante. Dacă vreodată o să vrei să ceri ceva acestor domni...

— Mă-ndoiesc, zise Elisabeth, dar, pentru orice eventualitate, rețin informația.

Domnișoara Pologne se despărți de cele două tinere femei și se depărtă cu o enormă plasă de pânză ceruită sub braț și cu o foarte mică pălărie de pai pe cap.

Arlette propuse Elisabethei să meargă la cinematograf. Nimeriră într-o sală întunecată, în care publicul se lăsa amăgit de un film dinainte de război, lipsit de dramatism, sentimental și gălăgios. Pe ecran, vedeta purta un taior încântător, dar demodat. Parisul mișuna de mașini, un domn grăbit opri un taxi pocnind din degete, luminile străluceau de-a lungul marilor bulevarde. Murmure admirative se ridicară din sală când junele prim, în smoking, iar partenera sa, în rochie de seară, se întâlniră într-un restaurant luxos. Nimeni nu se mai uita la actori. Principalele obiective ale povestirii deveniră o cutie de icre negre, un pui, o prăjitură, brânzeturi, o sticlă de șampanie într-o frapieră. „Într-adevăr, gândea Elisabeth, toate astea altădată existau. Viața era ușoară, liberă, excitantă." Aruncă o privire înspre Arlette, care era hipnotizată de imaginile de pe ecran și se simți dezamăgită, nenorocită. „Asta-i o prostie, două femei singure !", mai gândi ea. Patrice îi lipsea. Se obișnuise cu amabilitatea lui inofensivă. De ce nu voia el să-i fie doar prieten ? Îi părea rău că nu-l mai vedea nici pe Boris, al cărui aer aspru și voluntar ascundea cu siguranță o puternică sensibilitate. Defectele și calitățile acestor doi oameni se completau așa de bine, încât Elisabethei îi era greu să-l separe pe unul de celălalt în amintirea sa. Se gândi la cei doi cât dură filmul. „Totuși nu le pot telefona ca să aflu vești despre ei." După o scurtă pauză, actualitățile aruncară din nou, în mod brutal, publicul în oroarea unei epoci pe

care acesta încercase s-o uite privind marele film: trupe germane în marș, explozii de obuze, coloane de prizonieri greci zdrențăroși, decolări de bombardiere Luftwaffe, cu destinația Anglia, o navă britanică torpilată, pierind în valuri, Hitler încruntat, în fața unui microfon, Hitler vorbindu-i uriașului Goering, plin de decorații, Hitler întâlnindu-l pe Mussolini, la 2 iunie, la Brenner. Sala tăcea. Un comunicat al autorităților germane anunțase că toate cinematografele pariziene aveau să fie închise în caz de manifestări subversive.

— Dacă am pleca? șopti Arlette. De astea-s sătulă; tu nu?

Mergeau pe bulevardul Champs-Elysées, tăcut și întunecat. Arlette era grăbită să se înapoieze acasă; căci mama sa, suferind de angoasă nocturnă, nu adormea niciodată înainte de a o vedea acasă, sănătoasă și întreagă. Cele două prietene se despărțiră în fața stației de metrou Marbeuf, a cărui lumină albăstruie cădea pe trepte.

Mai trecură câteva zile, marcate de lamentabilele vești despre luptele pe care corpul expediționar englez și trupele franceze, care trecuseră de partea lui de Gaulle, le purtau în Siria cu trupele franceze fidele lui Pétain. De data aceasta, nu mai era posibil să crezi că guvernul de la Vichy făcea un joc dublu. Colaborarea, lăudată pe prima pagină a ziarelor pariziene, se afirma în mod tragic pe câmpurile de luptă. Într-o seară, în timp ce Elisabeth asculta comunicatul de la Radio-Paris, mâncând niște tăiței reîncălziți, sună telefonul. Ridică receptorul și, reținându-și un strigăt de bucurie, zise cu tonul său cel mai natural:

— Cum?! Patrice? Ce bine-mi pare că te aud...

Îi spuse că fusese ocupat în ultimul timp.

— Dar totul e bine? întrebă ea, insistând asupra acestui ultim cuvânt.

— Foarte bine.

Accentul hotărât al răspunsului o liniști. Apoi o întrebare îi veni pe buze:

— Și Boris?

— E în plină formă! Te-aș putea vedea într-una din zilele astea?

Își dădură întâlnire pentru duminica următoare, la ora unsprezece dimineața.

— Trec să te iau, zise el. Vom merge să bem un pahar pe Champs-Elysées.

Cunoștea așa de bine caracterul lui Patrice, încât doar după inflexiunile vocii îi ghicea gândul. Incapabil de a fi fericit fără ea, îi accepta condițiile: întâlnirea lor avea să fie amicală și calmă, cum o dorea ea.

El se prezentă duminică la ora amintită și, deschizându-i ușa, Elisabeth fu mirată de aerul lui de tainică satisfacție. Fără a ezita ca altădată, ea îi atinse ușor obrazul cu un sărut. El o sărută la rându-i, o privi fix, duios pentru a-i mulțumi și, deodată, schimbând tonul, izbucni.

— Ai aflat noutatea ? Germania tocmai a atacat Rusia !

Era uluită, pe jumătate înspăimântată, pe jumătate bucuroasă de enormitatea dezvăluirii.

— Ești sigur ? murmură ea în cele din urmă.

— Absolut. Părinții lui Boris ne-au anunțat evenimentul la telefon. Numaidecât am prins la radio toate posturile. În dimineața aceasta, la ora patru treizeci, primele tancuri germane au pătruns pe teritoriul sovietic...

— Dar de ce ? Rușii erau în foarte bune relații cu germanii!

— Atâta vreme cât interesele lor erau aceleași. Acum, Hitler pretinde că Stalin se pregătea să invadeze Germania pentru a instaura acolo comunismul. Ribbentrop tocmai a făcut o declarație presei. Evident, e vorba de un pretext. Naziștii vor să cucerească toată Europa. Iată adevărul ! Dar sunt nebuni, nebuni de legat ! Îți dai seama în ce aventură se lansează ? Rusia are teritorii imense, resurse incalculabile, o sută șaizeci de divizii sub arme. Chiar dacă germanii ar învinge, vor sfârși această campanie într-o asemenea stare de epuizare, încât aliații vor putea pe urmă să le dea lovitura decisivă. Încă vreo câteva luni de răbdare și nu vor mai exista uniforme verzi în Paris !

— Boris probabil e încântat, zise Elisabeth. El, care le reproșa Sovietelor alianța cu naziștii !...

— Îți poți închipui ! Nu-și mai găsește locul. La fiecare cinci minute se repede la radio.

— Parcă-l văd, zise Elisabeth surâzând, dar afară de asta ce face el ? Tot cu fata aceea ?...

Patrice ezită, apoi spuse evaziv :

— Nu știu... da, fără îndoială !...

Surpriza Elisabethei nu se manifestă decât printr-o rapidă bătaie de pleoape.

— Ce faci în după-amiaza asta ? reluă el. Vrei să luăm masa împreună ?

— Cu plăcere, zise ea, fără să se gândească la plăcerea pe care i-o făcea cu acest răspuns.

Apoi, ca trezindu-se dintr-un vis, strigă :

— Germania atacând Rusia ! E de necrezut. Trebuie să-i telefonez Arlettei, imediat.

— Fii atentă la ce-i vei spune. Se pare că germanii au instalat posturi de ascultare.

După sfatul lui Patrice, Elisabeth comunică prietenei sale vestea pe un ton dezolat, dar Arlette auzise deja informațiile și, acceptând jocul, se arătă disperată la celălalt capăt al firului :

— Este înspăimântător ! Se sperăm că germanii nu vor întâmpina prea mare rezistență. În tot cazul, ar face bine să termine cu ei înaintea marilor geruri ale iernii... Amintește-ți ce i s-a întâmplat lui Napoleon !... E o coincidență ciudată : și el a atacat Rusia la 22 iunie !...

Elisabeth se abținea să nu râdă. Cu receptorul la ureche, îl vedea pe Patrice uitându-se la ea neliniștit. După ce închise telefonul, el răsuflă ușurat.

— Uf ! am crezut că aveai de gând s-o inviți să ia masa cu noi !

— Tu n-o găsești simpatică ? întrebă ea.

— Foarte simpatică, dar prefer să fiu singur cu tine.

— Și eu la fel, zise ea cu veselie, luându-l de braț.

Decepția fu cu atât mai rapidă, cu cât speranța fusese mai mare. Trupele germane pătrundeau în Rusia tot atât de ușor, se părea, pe cât pătrunseseră în Franța. Pretutindeni, regimentele sovietice dădeau înapoi, se destrămau, surprinse de violența primelor atacuri. Sub loviturile repetate ale aviației, avioanele cu stea roșie cădeau asemenea unor frunze moarte. Fiecare zi îi aducea lui Hitler kilometri de ținuturi cucerite, liste de orașe ocupate, cantități mari de arme și muniții, mulți morți, turme de captivi. Grodno, Brest-Litovsk, Kovno, Vilna, Dvinsk, Lvov, Riga căzuseră. Autostrada de la Moscova la Minsk era întreruptă. Înaltul comandament rus ordonă retragerea. În timp ce Churchill promitea Uniunii Sovietice întregul ajutor al Marii Britanii, mareșalul Pétain hotăra să rupă relațiile diplomatice cu această țară și să autorizeze crearea unei legiuni de voluntari francezi contra bolșevismului. Presa pariziană comenta această veste cu entuziasm: „Germanii și francezii își vor vărsa sângele cot la cot. Conducătorul Germaniei victorioase din 1940 acceptă ca cei mai puri și mai generoși fii ai Franței, învinșii din 1940, să devină, la treizeci de luni după înfrângerea țării lor, aliații poporului german contra otrăvii bolșevice!“ Cu tot acest apel vibrant și cu toate circularele distribuite prin poștă („Voluntari francezi contra bolșevismului, solda, 20 de franci, indemnizația de luptă 24 de franci“), înrolările, se spunea, erau rare. Copiind sfidarea lui „V“ britanic, germanii lipeau pe pereții Parisului un afiș cu un „V“ german: „Victoria“. Și, pentru a întări popularitatea guvernului de la Vichy, ziarele organizară un concurs pentru cea mai frumoasă scrisoare a unui copil către mareșal.

Elisabeth îl vedea adesea pe Patrice și se felicita pentru atmosfera potolită care se restabilise între ei. Cu toate acestea, de câtva timp, el arăta rău: o culoare nesănătoasă, ochii încercănați, vocea răgușită, temperatură. Nu fu surprinsă când îi telefonă, într-o dimineață, că se afla în pat, avea un abces în gât: „Mă întreb cum a dat peste mine așa ceva, în plină lună august! E grotesc!“

Ea se hotărî să-l viziteze după închiderea magazinului. O primi Boris în salon. Acolo se afla un bărbat în vârstă, cu umeri largi, căzuți, mustață căruntă și cu o servietă de piele sub braț. Elisabeth crezu că e medicul, dar Boris o lămuri: „Tatăl meu, doamna Mazalaigue."

Tatăl lui Boris se aplecă și sărută mâna Elisabethei. Avea ochi negri, privirea caldă și pătrunzătoare.

— Cum îi e lui Patrice? întrebă ea.

— La fel, zise Boris cu un ton sec.

O ostilitate reținută îi crispa trăsăturile feței. În mod vădit, sosirea Elisabethei nu-i convenea. De ce?

— Sper că nu vă deranjez, zise ea.

— Deloc, replică el. Eu cinez la părinții mei în seara asta.

— Da, zise domnul Danoff. Am trecut să-mi iau fiul. Cumnata mea lucrează, cred, pentru dumneavoastră, doamnă...

Graseia, rostogolind apăsat „r"-urile. Boris îi moștenise sprâncenele groase, fruntea bombată și gropița din bărbie.

— Într-adevăr, zise Elisabeth. Și trebuie să adaug că reușește să facă adevărate minuni!

— Minuni, asta-i cam mult. În orice caz știu că ea e foarte mulțumită. Are atât de mult nevoie să fie încurajată!...

Tăcu un timp și zise:

— Mergem, Boris?

El pronunța Bariss.

— O secundă tată, zise Boris. Elisabeth, vreți să mă urmați? Patrice v-așteaptă.

Elisabeth se despărți de domnul Danoff și se duse cu Boris în cameră. Patrice se odihnea, alb și slab, în patul său, cu pijamaua încheiată până la gât.

— Oh, Elisabeth, ce bine c-ai venit! Așază-te lângă mine...

Boris îi cuprinse pe amândoi într-o privire de gheață și se retrase. După ce el se depărtă, Patrice se ridică brusc de pe pernă.

— Știi, mi-e mai bine, murmură el: 38,7°, dar sunt îndopat cu Dagénan, iar asta îmi încurcă puțin gândurile. L-ai văzut pe

tatăl lui Boris? E un om încântător! Fără el, n-am avea ce mânca. Ține un mic magazin de țesături în strada Provence. Când aprovizionarea cu alimente merge prost, face câte un troc: un cupon de pânză contra carne. Ciudate vremuri!

Se înflăcărase, avea buzele uscate, ochii măriți. În jurul lui, un decor cu pereți de un albastru pal, mobile cu oglinzi și fotolii cu huse de creton. Un singur pat. Boris dormea, desigur, în camera vecină.

— Nu vorbi prea mult, zise Elisabeth, liniștește-te!

— Dac-ai ști tu cât de bine-mi face să vorbesc!... Ai aflat știrile înainte de a veni aici? E îngrozitor! Rușii se bat, nu glumă!... Foarte curând nemții vor fi la Leningrad, la Moscova... Dar nu se vor opri acolo!... Masacrul va continua!... Oamenii vor mai suferi încă!... Și de ce?... Pentru că niște șefi de state au hotărât așa!... Niște șefi de state care nu-și riscă pielea în aventură! Cel mult situația lor! Poate ar fi de ajuns ca Hitler să fie înlăturat, pentru a opri măcelul în lume...

— Eu am impresia, zise Elisabeth, că moartea lui Hitler n-ar schimba nimic.

— Urâtă treabă să fii om! suspină Patrice.

— De ce spui asta?

— Pentru că o gândesc. La ce bun să trăiești? La ce bun să muncești, să iubești, să câștigi bani, să ai griji, să îmbătrânești? Care e rostul trecerii noastre pe pământ? Evident, există speranța oferită de creștinism. Am crezut în el de când eram un copil, dar e un vis, o utopie. Cum poți să crezi fără dovezi? Adevărul e mai simplu. Planeta noastră e un furnicar, milioane de ființe se agață de el, târăsc boabe de nisip, sapă galerii, își dau importanță, procreează conform legilor naturii și crapă, lăsând locul altei generații, care se va socoti superioară celei precedente și va viermui și ea o clipă, înainte de a dispărea la rândul său. În aceste condiții, un singur lucru contează: să nu te prea plictisești, să nu-ți bați prea mult capul în scurtul răgaz al acestei șederi aici, pe pământ. Eu îi invidiez pe cei pe care o pasiune îi împiedică să vadă inutilitatea a tot ce întreprind.

— Tu n-ai o pasiune ? întrebă Elisabeth. Dar muzica ?

— Am încercat să mă dedic ei, dar nu mă interesează. Boris are noroc. Când se adâncește în calcule, restul universului dispare, nu se mai gândește la soția și la copilul său morți.

— De unde știi asta ?

— El mi-o spus-o.

— Totuși e mai de plâns decât tine, Patrice.

— De ce ?

— Din cauza a tot ce a pierdut. Gândește-te la trecutul lui.

— Nici al meu nu e prea strălucit, zise Patrice cu un zâmbet amar. Cât despre viitor, de el să nu vorbim. Aș vrea să descopăr un scop vieții mele, ceva care să-mi atragă în întregime spiritul...

— Și prietenia, zise ea deodată, nu e ceva admirabil ?

— Ba da, bineînțeles, dar un prieten nu-ți aparține niciodată în întregime. Tu ai destinul tău, Boris pe al său, numai eu n-am nimic, nu sunt nimic... Voi alergați departe de mine, iar eu aștept cu fruntea la perete, ca voi să vă ascundeți, pentru ca apoi să mă lansez în căutarea voastră. Voi număra : unu, doi, trei... e prea mult, să-ți petreci toată existența cu asta !

Picături de transpirație îi curgeau pe obraji.

— Ești stupid ! zise Elisabeth. Febra te face să aiurezi.

— Nu, nu, sunt lucid. Extraordinar de lucid. Totul se luminează. Trebuie neapărat să găsesc ceva de făcut, după ce mă voi vindeca, ceva care să mă scoată din mine însumi, care să mă justifice în proprii mei ochi... Zâmbești... Oh, Elisabeth !... Nu pleca încă !... Rămâi până la înapoierea lui Boris. Ce trebuie pentru cină e în frigider. Te vei instala la măsuța asta, iar eu te voi privi...

Ea puse mâna pe fruntea fierbinte a lui Patrice. El închise ochii și întoarse capul șoptind :

— Cât e de bine, Elisabeth ! Iată, în sfârșit, adevărata muzică!

— Încă puțină cafea, Boris ?

Ridică ochii la maică-sa, ca și cum n-ar fi înțeles ce-i spusese, surâse și întinse ceașca. În fața lui, tatăl său își strângea șervetul

și se rezema oftând de spătarul scaunului. În timpul mesei, conversația se purtase asupra ultimelor vești despre război. Boris vorbea întotdeauna rusește cu părinții săi. Trecând pragul apartamentului lor, se reîntorcea în sânul familiei. O icoană veghea într-un colț al încăperii. Stampe din vechea Moscovă împodobeau pereții. Un samovar de aramă, cumpărat recent, de la un anticar, trona nepotrivit pe un scrin breton.

— Și tu, Mihail, vrei cafea ?

Tatăl lui Boris negă din cap :

— Nu, mulțumesc, Tania. Băutura asta e cu adevărat prea rea. Vezi, tu, Boris, cu cât citesc ziarele, cu atât am impresia că pentru noi a venit momentul să facem proiecte.

Boris întoarse către tatăl său o privire neliniștită și zise cu jumătate de voce, apăsând pe fiecare cuvânt :

— Ce proiecte ? Înțeleg că te poți bucura de succesele armatei germane, tată. În zadar detești regimul sovietic, trebuie să-ți dai seama că cei care cad cu miile pentru apărarea țării lor, a țării tale, sunt soldați ruși...

— Îi plâng și îi admir ca și tine, zise Mihail. Mi-e rușine, mă doare când văd, la actualități, mulțimi de prizonieri defilând pe drumuri, dar noi am pierdut totul din cauza revoluției bolșevice : averea noastră, cei mai frumoși ani ai noștri, chiar și dreptul de a trăi acasă. Și iată că cei care ne-au prădat, ne-au alungat, sunt pe punctul de a fi nimiciți ! Dacă Germania câștigă războiul, Stalin și acoliții săi vor fi înlocuiți cu un guvern favorabil înapoierii emigranților. Ne vom putea întoarce în Rusia...

— Pentru a găsi acolo ce ? strigă Boris. Vă închipuiți că vi se va înapoia ce vi s-a luat : banii, casele, bijuteriile, pământurile?...

— Chiar dacă nu ni se va înapoia nimic, zise Tania, vom fi în țara noastră, sub cerul nostru, laolaltă cu cei care vorbesc limba noastră...

— Și, acolo, vă veți simți mai străini decât la Paris !

— Nicidecum, Boris, nicidecum, copilul meu, șopti ea cu un surâs.

Ea duse farfuriile goale la bucătărie și se înapoie să se așeze, frumoasă, plăcută și liniștită, între soțul și fiul său.

— Gândește-te, mamă, reluă Boris, că, vrei sau nu, Rusia în care vă veți înapoia nu va fi cea pe care ați părăsit-o. Obiceiurile s-au schimbat în douăzeci de ani. Acolo s-a ridicat o nouă generație, cu idei, gusturi și deprinderi care nu mai sunt cele ale voastre. Vă vor considera ca pe niște locuitori ai unei alte planete, niște ființe ciudate, supraviețuitori inutili ai epocii 1900. Ei nu numai că nu vă vor înțelege, dar nici nu vor avea încredere în voi. Poate, chiar, veți constitui pentru ei un subiect de ură!

Mihail tresări și ochii-i scăpărară de indignare:

— Mă întreb de ce!

— Pentru că vă veți înapoia în furgoanele dușmanului, zise Boris. Pentru că reușita voastră se va clădi pe nenorocirea acestei țări distruse până la temelii! Nu v-ați gândit la asta?

— Ba da, zise Mihail. Eu m-am gândit la asta. Și chiar mai des decât tine, dar tu raționezi ca un tânăr care n-are patrie. Tu nu poți să înțelegi atracția pe care o exercită asupra unui om pământul pe care s-a născut și pe care a trăit toată familia sa...

Tania dădu din cap:

— Așa e, copilul meu. Tu erai prea mic atunci când am fugit din Rusia. Ea nu reprezintă prea mult pentru tine. Câteva amintiri de copil, povestirile noastre, lecturile tale... Pentru noi e altfel... Noi încercăm zadarnic să fim fericiți aici, de fapt, ne lipsește aerul natal... Tu ai rămâne în Franța dacă noi am putea să ne întoarcem în Rusia?

Boris tresări. Răspunsese de vreo douăzeci de ori invariabil, la această întrebare. De ce i se punea din nou? Spre a-l încerca? Spre a-l pune în încurcătură? Îi era ciudă pe părinții lui pentru acea insistență:

— Da, zise el, aș rămân aici.

— Ai greși, zise Mihail. Ei au nevoie de tehnicieni. Cu meseria ta de inginer, ai putea obține la Moscova o situație strălucită.

— Pentru mine e prea târziu, tată.

— N-ai decât treizeci de ani.

— Treizeci de ani, da, dintre care douăzeci și doi de viață în Franța, studii franceze, prietenii franceze...

— Pe scurt, tu ești mai mult francez decât rus ? întrebă Tania.

Boris se posomorî :

— Ce să-ți răspund, mamă ? Totul e mai complicat decât îți închipui...

Având rareori ocazia să vorbească rusește, își căuta cuvintele pentru a le adapta la ceea ce gândea, de obicei, în franceză.

— Eu nu pot să separ în mine zestrea din țara mea de origine, de cea dobândită în țara mea adoptivă, dar, cu cât trece timpul, cu atât mă simt integrat Franței, iar tot ce e rusesc în mine mi se pare că ține de domeniul visului. Iubesc acest vis rusesc, dar trăiesc și muncesc pe pământ francez. Dacă ar trebui să merg în Rusia, acolo aș fi tot atât de dezorientat, pe cât sunteți voi în Franța !...

Se opri pentru a-și umple și aprinde o pipă.

— Regret că fratele tău nu e aici, zise Tania ; ar ști să te convingă mai bine decât noi.

Ca de fiecare dată când venea vorba de fiul mai mare al familiei Danoff, conversația se stingea. Tinerețea furtunoasă a lui Serghei, fuga sa, angajarea în Legiunea Străină rămâneau un mister pentru părinții lui. Puțin după armistițiu, le trimisese o carte poștală din Sidi-bel-Abbès, unde se afla în cantonament, pentru a le spune că era sănătos, și că avea gradul de sergent-major. De atunci, nici o veste. Fusese demobilizat ? Lucra în vreun birou ? Se gândea să revină cât de curând în capitală ? Boris reacționă imediat împotriva acelor gânduri obsesive, ale căror semne le vedea pe fruntea îngândurată a tatălui său și în ochii înlăcrimați ai mamei sale.

— Serghei, zise el, ar fi cu siguranță de părerea mea. În zadar, n-avem aceeași fire, dar el e din generația mea, are aceeași opinie cu a mea. Dacă iubești cu adevărat Rusia, tată, trebuie să-ți sacrifici dorințele pentru cele ale unui întreg popor, să așezi

interesul național deasupra interesului tău personal, să speri în victoria rusească, uitând culoarea drapelului pentru a nu te gândi decât la măreția și la integritatea teritoriului...

Tăcu deodată, contrariat de egoismul inconștient al discursului său. Părinții lui nu știau despre activitatea clandestină căreia de puțin timp el îi consacra orele libere. Putea el să le spună că, dorind triumful lui Hitler, își condamnau fiul, care într-o Europă aservită n-ar scăpa cercetărilor Gestapo-ului ? De altfel, presupunând chiar că nimeni nu s-ar atinge de el, ar trebui să renunțe la a trăi liniștit în Franța, cu tatăl și mama sa, dacă Rusia și-ar deschide frontierele pentru emigrația albă. Ei ar vrea să se întoarcă acasă și n-ar înțelege refuzul lui de a-i urma. Fericirea la care visau ei ar avea drept temelie nefericirea lui. Astăzi, încăpățânându-se să-i contrazică, să le smulgă vălul iluziilor, își apăra propria cauză, propria șansă de rus naturalizat francez. Tatăl său îl examină cu o atenție ciudată. Mama sa nu mai surâdea. Pe o etajeră era o fotografie a lui Serghei și a lui Boris, copii, ținându-se de mână. Fusese făcută la Moscova în 1916. „N-am să le mai vorbesc niciodată părinților mei așa cum le-am vorbit acum, gândi Boris. Ei sunt în vârstă, obosiți, orbiți de amintiri. Trebuie să le respect greșelile, mai ales pe cele care îi țin în viață..." Pipa i se stinsese. O aprinse din nou. Tăcerea continua. În cele din urmă Mihail ieși din mutenia sa :

— Ah, Boris, Boris ! mormăi el. Tu îmi predici o generozitate mai ușor de exprimat decât de aplicat. Poate [illegible] veni o zi în care voi gândi ca tine, dar, în așteptare, când citesc în comunicat: Staraia-Roussa, Riga, Smolensk, toate aceste nume de orașe eliberate...

— Ocupate, tată !

— Ocupate, dacă vrei tu, pentru un timp ! Când citesc toate aceste nume familiare îmi zic : ce facem noi aici ? Când vom putea noi, la rându-ne, să punem piciorul pe pământul patriei ?

Tania îl apucă pe Mihail de mână. Se temea de discuțiile politice dintre soțul și fiul ei. Boris devenise așa de nervos de la moartea soției și a fiului său.

— Te înțeleg, tată, murmură el, dar încearcă să mă înțelegi și tu și, cu timpul, încetul cu încetul, îmi vei da dreptate.

— Oricum, zise Tania, evenimentele vor decide în locul nostru. Să-l rugăm pe Dumnezeu să ne păstreze viața în această înspăimântătoare aventură...

Privirea ei se ridică spre icoană, coborî spre fiul ei și adaugă cu un aer grijuliu :

— Tu ai mâncare pentru mâine ?

— Nu mare lucru, zise Boris.

— Ce pacoste. N-am nici eu aproape nimic. Totuși, trebuie să mâncați... Mi se pare, Mihail, că de câtva timp furnizorii tăi te neglijează !

— E foarte normal, zise Mihail. Practic, nu mai am marfă să le dau în schimb. Comerțul devine imposibil. Uzinele lucrează cu chiu cu vai, și puținele țesături care se fac își iau zborul către piața neagră. Dacă asta continuă, va trebui să închid prăvălia sau să accept și eu să lucrez fraudulos. Tu mă vezi dublându-mi prețurile, vânzând postav pe furiș, tremurând la gândul unui denunț ?

— Nu, zise Tania, râzând.

Se ridică, voinică și vioaie, trecu în bucătărie și reveni cu un mic pachet înfășurat în hârtie de ziar.

— Ia, Boris, zise ea, un borcan de castraveți murați, un pachet de paste și carne tocată. Ai să știi s-o pregătești ?

— Cum să nu, mamă !

— Într-o zi, zise Mihail, să ne inviți să-ți gustăm bucatele.

Furtuna se îndepărtase. Boris oftă, dar indispoziția continua să-l apese, un amestec de mânie contra lui însuși și de milă pentru părinții săi.

Deschise ușa cu precauție, intră în camera lui Patrice și, uluit, înlemni : Elisabeth era așezată lângă capul patului, într-un fotoliu, cu profilul luminat de un mic bec cu abajur din pergament gălbui.

— Iartă-mă, bătrâne, te credeam singur, mormăi el, închizând ușa.

— Elisabeth a cinat lângă mine, ca să-mi țină de urât, zise Patrice. Părinții tăi sunt bine ?

— Foarte bine, zise Boris și, ostentativ, se uită la mână pentru a vedea cât arată ceasul.

Elisabeth observă și se ridică cu o mișcare suplă.

— Plec.

— Nu vrei să mai rămâi puțin ? întrebă Patrice.

Boris interveni cu o voce tăioasă :

— E târziu !

Elisabeth accentuă cu un surâs :

— Desigur, e târziu, chiar foarte târziu, Patrice, iar tu trebuie să dormi...

Îl sărută pe frunte, îi luă pulsul, dădu din cap și mai zise :

— Am să telefonez mâine să aflu ce e nou, și ieși urmată de Boris.

Traversând salonul, Elisabeth se opri și se întoarse așa de brusc, încât el fu cât pe-aci să se lovească de ea :

— Sunt neliniștită pentru Patrice. L-am găsit tulburat, nenorocit, plin de idei ciudate...

El o privi insistent și rosti :

— Ce vă pasă de asta ?

Această replică ciudată o surprinse pe Elisabeth, fără însă a o supăra. Hotărât lucru, Boris ținea să fie grosolan cu ea.

— V-aș răspunde cu ușurință, zise ea, dacă ați fi în stare să mă înțelegeți.

Boris ridică din umeri. Conversația pe care o avusese cu părinții săi îi pusese nervii la grea încercare. Nu putea suporta grija ipocrită a acestei femei, care dădea fuga la capul patului unui bolnav și arunca priviri languroase, surâsuri dulcege, cuvinte încurajatoare pentru a ațâța în el o dorință pe care ea, pe urmă, refuza să i-o satisfacă.

— Sunt în stare să înțeleg tot, în afară de reaua-credință, zise el.

Ea ridică sprâncenele. Finețea trăsăturilor ei, prospețimea pielii ei erau exasperante pentru resentimentul lui Boris, ca și cum el ar fi socotit-o de două ori vinovată pentru că întrunea atâta frumusețe cu atâta perfidie.

— Așa, zise ea, după dumneavoastră eu sunt de rea-credință ?

— Exact ! Dumneavoastră nu vedeți că el e îndrăgostit, că speră, că suferă ? Lăsați-l în pace, dacă nu mai vreți nimic de la el. Nu vă mai amuzați ținându-l în stare de surescitare, din cochetărie !

Era conștient că întrece măsura.

— Eu n-am nimic a-mi reproșa față de Patrice, zise ea.

— Dumneavoastră i-ați fost soție ! reluă el cu violență, și acum ce încercați să-i fiți ?

— Prietenă.

— Asta-i de necrezut ! Prietena lui ! El moare când nu sunteți lângă el, leșină când apăreți, iar dumneavoastră vreți să-i fiți prietenă ?

— Numai cu această condiție am acceptat să-l mai văd.

— Dumneavoastră știați bine că el ar consimți la orice din teamă de a vă pierde !

— Și totuși el a stat săptămâni întregi fără a da vreun semn de viață, zise ea.

— Pentru că l-am împiedicat eu.

— Atunci fiți măcar de acord că n-am făcut nimic pentru a-l readuce la mine.

Urmă o pauză. Boris medita. Pentru o clipă, își ascultară amândoi respirațiile în tăcere.

— Este exact, zise el, în sfârșit; dar iată rezultatele. Nu m-a ascultat și v-a reîntâlnit...

— Și e mai de plâns acum decât înainte ?

— Nu, zise Boris. Suferă altfel. Asta-i tot.

Se liniști. Privindu-l cu atenție, Elisabeth descoperi în el ardoare, aroganță. „E exaltat, deloc abil, își zise ea. Întâi sparge totul și pe urmă se gândește“. Îi venea să deschidă ca pe o cutie capul acestui băiat, să vadă ce-i înăuntru.

— Boris, zise ea încet.

— Da.

— De ce nu vreți să-mi acordați încredere ? Afecțiunea mea pentru Patrice a tot atât de sinceră ca și a dumneavoastră. Sunt convinsă că voi ajunge, cu timpul, să-l văd fericit cu simpla prietenie pe care i-o ofer. În loc să mă criticați, să mă detestați...

— Eu nu vă detest, mormăi el.

— În loc să mă criticați, reluă ea cu un mic surâs, ar trebui să mă ajutați să-l vindec de aleanul său. Are atâta tandrețe pentru dumneavoastră ! Vă prețuiește atât de mult. Îmi vorbește despre dumneavoastră ca despre un frate mai mare.

— Și eu, la fel, țin mult la el, zise Boris cu o voce răgușită.

Se simțea stupid și nu știa cum să termine convorbirea. Abia avusese în fața părinților săi o ieșire de neiertat. Nu cumva, dominat de patima adevărului, era incapabil să-și controleze cuvintele, gesturile ?

Elisabeth îi întinse mâna :

— La revedere, Boris.

El ezită un moment și zise, fără a pleca pleoapele :

— La revedere, Elisabeth... regret... am fost cam pornit mai adineauri...

— Asta ne-a îngăduit, să ne explicăm în mod deschis.

Din nou el își consultă ceasul :

— Unsprezece fără douăzeci. Îngrozitor ! Ați pierdut legătura.

— Am venit cu bicicleta.

— Și plecați, așa, noaptea ?

— De ce nu ? Voi fi acasă tocmai la ora stingerii.

El o privi mișcat. Nu mai zise nimic și o conduse până la poartă.

4.

Toamna veni iarăși cu frigul și ploile sale, cu cozile gospodinelor în fața magazinelor și cu veștile ei proaste de fiecare zi. La 23 octombrie, nemții pretindeau că se află la șaizeci și cinci de kilometri de Moscova și că au făcut trei milioane de prizonieri. Dar rușii, nedeclarându-se învinși, treceau la contraatac pentru a-și elibera capitala. Plecate pentru o campanie de vară de trei luni, trupele lui Hitler au fost surprinse de zăpadă în câmpiile pustii. Gerul încetinea transporturile, bloca diviziile motorizate, dădea gata răniții, demoraliza și imobiliza regimente insuficient echipate, pe care le hărțuia cavaleria rusească. Duminică, 7 decembrie, o lovitură de tunet zgudui lumea. Aviația japoneză bombardase, fără avertisment, flota americană staționată în rada de la Pearl Harbor, bază navală a insulelor Hawaii. Indignarea cuprinse Statele Unite, care s-au implicat imediat în conflict, cu formidabila lor capacitate industrială. Patrice îi anunță evenimentul Elisabethei. Îi trebuise mult timp până să scape de abcesul său din gât și acum, cu toate că se pretindea perfect sănătos, era palid, se resimțea la cea mai mică oboseală. Pe Elisabeth, care îl vedea deseori, o mâhnea pasiunea lui pentru teorii filosofice demoralizatoare. Părea că are o plăcere maladivă de a trăi fără speranță, purtat asemenea unui dop de plută pe valurile timpului. Câteodată era cuprins de mânie profundă la citirea ziarelor. Apoi, după o criză de efervescență politică, recădea în apatia sa.

Începutul lunii decembrie fu marcat de o serie de atentate contra membrilor Wehrmacht-ului. Ca represalii, generalul von Stulpnagel fixă ora de stingere la șase seara. Mai bine de o săptămână, parizienii trăiră pe jumătate retrași în cochilia lor. În sfârșit, la 14 decembrie, ziarele au anunțat ridicarea măsurilor excepționale, dar, în același timp, un anunț al autorităților germane de ocupație preciza că evreii vor fi amendați cu un miliard de franci, că un mare număr dintre ei aveau să fie deportați și

că o sută de ostatici aveau să fie împușcați ca exemplu pentru ceilalți. Anul se termină într-o atmosferă îndoliată și de neliniște, agravată de eșecurile englezilor, care capitulau la Hong-Kong, și ale americanilor, care pierdeau Manila și bazele din Wake, din Guam și din Midway. O singură consolare între atâtea dezastre: hotărârea lui Hitler, care, în fața violenței reacțiilor militare rusești, îl destituie pe generalisimul von Brauchitsch și preia personal comanda Wehrmacht-ului.

La 16 februarie, Boris fu numit șeful unui grup de studii la Întreprinderile Hopkins. Pentru a sărbători această avansare, cei doi prieteni o invitară pe Elisabeth la cină, pentru vinerea următoare. Ea ajunse pe la ora opt, găsi salonul luminat, tacâmurile așezate pe masa de bridge și câțiva trandafiri prea deschiși într-o vază. Masa nefiind încă gata, Boris servi niște cocteiluri reci. Părea într-o dispoziție excelentă, purta o cravată cu dungi gri și albastre, care-i modifica culoarea ochilor. Elisabeth observă că se arăta deosebit de amabil cu ea. Îi devenise simpatică, sau făcea eforturi în acest sens pentru a cruța nervozitatea lui Patrice? Un parfum plăcut se răspândea în încăpere.

— Numai dumneavoastră vă ocupați de bucătărie? întrebă Elisabeth.

— Numai eu! răspunse Boris cu mândrie.

Deodată, înspăimântat, își lovi fruntea cu palma, exclamând:

— Puiul meu! și dispăru în culoar.

— Un pui? zise Elisabeth. De unde l-ați procurat?

— L-a adus Boris de la uzină, zise Patrice. Cunoaște un muncitor care crește păsări în cameră. La prima vedere, am avut impresia că era vorba de o rasă foarte robustă, de carne, dar dacă ne-ai fi văzut când am jumulit această nenorocită zburătoare!

Elisabeth încă mai râdea, când sună telefonul. Patrice ridică receptorul și strigă, plin de neliniște:

— Boris! E pentru tine!

Boris alergă și smulse receptorul din mâna prietenului său. Elisabeth urmărea scena cu curiozitate. Încordat, cu sprâncenele

încruntate, Boris nu rostea decât cuvinte scurte, întretăiate de pauze lungi :

— Da... da... ah !... e sigur ?... când ?... înțeleg, înțeleg... vin imediat... nu vă mișcați...

Puse receptorul în furcă, se întoarse spre Elisabeth și zise cu calm :

— Vă rog să mă scuzați, trebuie să plec. Așezați-vă la masă, fără mine. Sper că n-o să-ntârzii mult.

Apoi, cum ea tăcea, se îndreptă spre ușă. Patrice îl ajunse din urmă în anticameră și-l întrebă cu voce joasă :

— E ceva grav ?

— Da, zise Boris, doi operatori din rețea au fost surprinși în plină emisie. Cred că ei cunoșteau adresa atelierului nostru. Dacă nemții îi fac să vorbească, suntem pierduți ! Mă duc la Desmourets să-l ajut să mute materialul...

— Vrei să te-nsoțesc ?

— Ești nebun ? Rămâi cu Elisabeth. Totul o să fie bine.

Își luă canadiana, își prinse manșetele pantalonilor cu agrafe și o luă la fugă pe scară.

Patrice reveni în salon cu capul plecat, de-abia ținându-se pe picioare.

— Ce se petrece ? întrebă Elisabeth, uitându-se la el cu teamă.

— Nimic, nimic, oftă el, și se prăbuși într-un fotoliu.

— Cum nimic ? Există, desigur, un motiv pentru care Boris ne-a părăsit așa deodată ! Tu pari năucit ! A primit o veste rea?

— Da.

— Părinții ?

Patrice dădu din cap de la stânga la dreapta.

Reflectă și întrebă mai puțin îngrijorată :

— Femeia aceea despre care mi-ai vorbit ?

— Nu.

— O afacere de speculă pe piața neagră ?

— Nu-l cunoști, mormăi Patrice.

Se uita la franjurile covorului, iar chipul exprima atâta dezolare, încât Elisabeth nu-și mai putu stăpâni neliniștea.

— Măcar nu-l pândește vreun pericol ? șopti ea.

— Ba da, răspunse Patrice.

Ea tresări :

— Ce fel de pericol ? Hai, vorbește ! Tu știi bine că poți avea încredere în mine !

Patrice ridică spre ea o privire de îndrăgostit disperat și pleoapele-i tremurau nervos. Gata să mărturisească, își strânse mâinile una-ntr-alta :

— Jură-mi că totul va rămâne între noi !

— Se-nțelege.

— Dacă el ar bănui că ți-am spus...

— Nu va bănui nimic. Ți-o promit. Hai, spune-mi !

Ea tremura de nerăbdare.

— Iată, șopti Patrice. Totul a început la uzină...

— E încă departe ? întrebă Boris.

— Vreo cinci sute de metri, zise Paul Desmourets gâfâind.

Ducea o valiză mare și se chinuia fel și chip să n-o târâie pe pământ. Boris ducea al doilea post emițător într-un cufăr mic, cu aspect inofensiv, al cărui mâner îi tăia podul palmei prin mănușă. Cu cealaltă mână își împingea bicicleta, cu lanterna stinsă. Din fericire nu erau decât două aparate în reparație la atelier. Un singur transport avea să fie de-ajuns pentru a-i pune la adăpost, dar va trebui apoi să revină acasă și să ridice piesele izolate. „Azilul“ cel mai apropiat se găsea la proprietarul unui garaj din Saint-Ouen, în dosul Talciocului. Noaptea era rece, neagră, cețoasă. Mergeau de-a lungul unui gard de scânduri cu afișe zdrențuite. Cealaltă parte a străzii era mărginită de case joase și bine zăvorâte. Nici o siluetă omenească. Nici un zgomot. Nici o lumină. Boris se gândea la cei doi operatori care fuseseră prinși în acea după-amiază. Unul fusese doborât de o rafală de pistol-mitralieră, când încerca să fugă. Celălalt, chiar în momentul acela, trebuie că era supus la tortură de către agenții Gesta-

po-ului. Oare avea să vorbească ? Ce știa el, de fapt ? Nici Boris, nici Paul Desmourets nu-l cunoșteau. Numele său în clandestinitate : Odilon. Antecedentele : vechi radiotelegrafist pe *Colbert*.

— Ești sigur că Odilon n-a venit niciodată la dumneata acasă ? întrebă Boris.

— Absolut sigur, zise Desmourets, dar ar fi putut să-i vorbească cineva despre noi; asta mă neliniștește. O să vedeți că la moș Tapin va fi la fel de bine ca la mine acasă...

Se opri și-și șterse fruntea cu încheietura mâinii.

— Nu mai pot. E așa de grea ! Oare când se vor hotărî să ne trimită posturi portative ? Am impresia că ne parașutează tot stocul de modele vechi ! Nu cu drăcovenii ca astea se vor deplasa rapid operatorii pentru a evita să fie reperați.

— Cum au fost dibuiți Odilon și tovarășul lui ? întrebă Boris. I-a dat cineva pe mâna nemților ?

— Nu, mormăi Desmourets. După câte mi s-a spus, o mașină goniometrică le-a descoperit emisiunea. Dacă ar fi plasat urmăritori în stradă, nu s-ar fi întâmplat asta, dar, tânăr cum e, se crede foarte puternic și nu vede pericolul...

— Să mergem ! zise Boris.

Își reluară drumul. De câtva timp Funkabwehr-ul își intensificase supravegherea în jurul rețelelor clandestine. De îndată ce o emisiune suspectă era captată de către posturile de ascultare germane, camionetele radio-goniometrice, alertate telefonic, ieșeau din garaj și porneau la vânătoare, înspre cartierul indicat. Circulând cu încetineala unui dric, aveau încredere în aparatele lor de depistare, pentru a localiza cât mai exact punctul de unde plecau mesajele. Dacă acestea nu erau oprite la timp, grupul de case era repede determinat, împresurat, scotocit, și operatorii-radio nu scăpau decât printr-o minune de cercetări. Într-adevăr, Boris și Paul Desmourets nu participau direct la munca de transmisie. După ce construiseră un post emițător, ei primiseră ordinul să-și limiteze activitatea la repararea aparatelor deteriorate prin parașutări sau transporturi. Toate instrucțiunile le erau transmise printr-un fotograf din strada Saint-André-des-Arts, care se numea

Robert Avril. Să fie oare el la Tapin în seara asta ? Boris ar fi dorit, căci Robert Avril trebuia să fie mai bine informat decât oricare altul despre consecințele capturării lui Odilon. Din nou Paul Desmourets se opri zdrobit de oboseală.

— Vreți să-mi dați mie valiza ? zise Boris. Am să duc câte una în fiecare mână, dumneavoastră veți împinge bicicleta mea.

— Oh, nu, domnule Danoff ! se opuse Paul Desmourets.

Chiar în afara lucrului el nu putea să uite respectul pe care i-l inspira acest tânăr inginer de la Întreprinderea Hopkins, unde el nu era decât maistru.

— Sunt și-așa destul de necăjit văzându-vă cum vă trambalați postul, reluă el. Dac-aș fi putut să mă descurc singur...

El lăsă vorba neterminată și-l apucă nervos de braț pe Boris:

— Polițiștii ! Asta ne mai lipsea !

La capătul străzii, în penumbra cețoasă, apărură doi agenți pe biciclete, circulând alături, cu o accentuată prudență. Boris simți frica de parcă ar fi fost curentat.

— Ne întoarcem ? șopti Desmourets.

— Nu, zise Boris. Ar fi cel mai bun mijloc de a le trezi bănuieli. Ne continuăm drumul în întâmpinarea lor, liniștiți. Probabil că și-au terminat serviciul ; n-or să ne-ntrebe nimic...

Își reveni și simți acea concentrare a spiritului, dorința de a depăși momentul — stare familiară lui atunci când avea de înfruntat un mare risc. Își reluă cu hotărâre mersul. Supus, Paul Desmourets îl urmă oftând :

— Dacă nu ne înhață, înseamnă c-am avut noroc !

S-ar fi putut într-adevăr, ca agenții, văzând doi indivizi cărând asemenea poveri, să-i ia drept traficanți de piață neagră, și să-i oblige să-și deschidă valizele. Ce s-ar întâmpla atunci ? Boris nici nu voia să se gândească la așa ceva. Se încredea în inspirație, sau, mai exact, în noroc, în voința lui Dumnezeu. Pelerinele negre se distingeau în pâclă. Boris strânse din dinți, își încordă mușchii, într-un reflex de apărare. Când agenții fură foarte aproape, lăsă jos valiza și respiră din adâncul plămânilor. Paul Desmourets îl imită. Astfel cel puțin nu lăsau impresia că se ascund.

Disprețuitori, agenții îi depășiră pedalând cu o seninătate îngerească. După ce se îndepărtară, Paul Desmourets scuipă în rigolă:

— Am crezut că mi se taie picioarele!

Boris exulta în sinea sa.

„Azilul" nu era mai departe de o sută cincizeci de metri. Ajunseră epuizați și fericiți în fața garajului. Patru apăsări pe sonerie, la anumite intervale, și o ușiță se întredeschise în cortina metalică ce masca intrarea. Tapin își primi vizitatorii în mijlocul unui cimitir de caroserii vechi și de cauciucuri putrede. O față trandafirie, rotunjoară, veselă, cu niște ochi albaștri, care păreau decupați din țesătura salopetei sale. Era acolo și Robert Avril.

— Totul a mers bine? întrebă el cu un surâs curtenitor.

Era un omuleț șters, cu aspect provincial și cu maniere studiate.

— Foarte bine! zise Boris.

— Ați comis o imprudență venind împreună, reluă Robert Avril. Dacă se-ntâmplă iar ceva, faceți transporturile separat. V-o spun în interesul nostru, al tuturor.

— Aveți dreptate, oftă Boris. Chiar la asta nu m-am gândit. Se știe ceva despre Odilon?

— Nu. Dar el nu va spune nimic, pentru că nu știe nimic. Îl folosim abia de o lună...

Tot vorbind, Robert Avril deschisese valiza lui Boris și contempla postul emițător, cu tabloul său de ebonită, cu butoanele sale, cu manetele și indicațiile în engleză.

— Când o să terminați reparația? întrebă el.

— Peste două zile.

— Și celălalt?

— Pe la mijlocul săptămânii viitoare.

Tapin scoase o sticlă cu vin alb și pahare. Un bec electric, camuflat cu ziare vechi, atârna deasupra capetelor. Robert Avril bea cu înghițituri mici, cu degetul mic depărtat, cu ochii pe jumătate închiși.

— De îndată ce posturile vor fi gata, vă voi trimite un agent de legătură să le ia, zise el la urmă. Pe Cloclo îl cunoașteți?

— Da, domnule Avril, zise Tapin.

— Și cuarțurile pentru încercări ? întrebă Boris.

— Le veți primi la timpul potrivit. La revedere, domnilor.

Robert Avril strânse mâna fiecăruia, își încheie nasturii pardesiului, își puse niște mănuși de lână și se îndreptă spre ușă. Boris și Paul Desmourets ieșiră la puțin timp după el. Le rămânea de făcut încă un drum pentru a aduce piesele izolate. Această ultimă operație se desfășură fără vreo neplăcere.

La ora zece seara, mutarea fiind terminată, Boris se urcă pe bicicletă și o porni spre Paris. Nu făcuse nimic remarcabil și, cu toate acestea, conștiința de a fi scăpat de pericol îi dădea o senzație de victorie. Toate forțele viitorului colaborau în favoarea lui. Greaua înfrângere a Franței nu era altceva decât o etapă în drumul triumfului final. Ajutându-i pe Robert Avril, pe Tapin, pe Desmourets și pe atâția obscuri camarazi, el acționa în sensul istoriei și, fără îndoială, al moralei universale. Asta nu era o chestiune de inteligență, ci de simțire. Acest gând îl umplu de putere și de orgoliu. El pedala, bucuros, ca și cum acasă l-ar fi așteptat o recompensă. „Numai de-ar mai fi Elisabeth acolo !“ își spuse. Această dorință, abia exprimată, îl surprinse. Nu se gândise la ea de când plecase și, acum, privind atent prin ceața întunecoasă, o vedea șezând în salon. Despre ce vorbea ea cu Patrice? Se grăbea să li se alăture pentru a se încălzi la căldura prieteniei lor. În sfârșit esplanada Invalizilor : un deșert presărat cu puncte albastre, trotuare cu borduri vopsite în alb, brațele negre ale arborilor în atmosfera cenușie a ceței. Boris se aplecă pe ghidon și intră în strada Oudinot, cu spatele încovoiat, pedalând ca urmărit de o haită de lupi.

— Hei, cum e ? întrebă Patrice primindu-și prietenul în vestibul.

— Totul e în ordine, bătrâne !

Patrice scoase un oftat de ușurare și, printr-o clipire de pleoape, își șterse neliniștea din privire :

— Am numărat minutele, zise el. Nu mai puteam !

Ușa salonului rămăsese întredeschisă. Boris își zvârli canadiana pe un scaun, își trecu degetele răsfirate prin păru-i zburlit și întrebă :

— Elisabeth n-a plecat încă ?

— Nu.

— Ce i-ai povestit ?

— Nimic precis... că... tu ai fost chemat de urgență de către un prieten... ea n-a insistat să afle mai mult...

— Perfect ! zise Boris voios.

Iar când trecu pragul încăperii, Elisabeth, așezată într-un fotoliu mare, își îndreptă ușor talia, și ochii ei îi adresară o întrebare atât de temătoare și de dulce, încât el îi simți șocul în ce era mai profund în ființa sa, într-o zonă în care, de multă vreme, nici o rază nu pătrunsese.

— Sunt dezolat că s-a întâmplat așa, zise el cu o voce falsă. M-a chemat un prieten... era foarte urgent... Se afla într-un local de noapte... n-avea destui bani să plătească, înțelegeți, nu ? Nu-l puteam refuza...

Elisabeth luptă împotriva unei emoții plăcute : „Ce prost minte !“

— Sper că nu m-ați așteptat cu cina, continuă Boris. Puiul a fost bun ?

— Excelent, zise Elisabeth ; ți-am lăsat totuși o bucățică. Așază-te repede la masă.

— Mă duc să încălzesc legumele, zise Patrice.

— Nici vorbă ! strigă Boris. Mi-e foame ! Nu vreau să pierd timp.

Elisabeth îl privea atentă cum devorează aripa de pui, cum bea vinul și rupe pâinea. Cunoscând secretul lui Boris, nu-l mai vedea sub lumina de altădată și căuta în cele mai mici gesturi ale lui să-i intuiască adevărata natură. Cândva, îl socotise simpatic, acum o intriga. O lume de gânduri înflăcărate se ascundea în dosul acelei frunți încăpățânate, pe care cădea o șuviță rebelă. Ochii îi scânteiau de bucurie. Gura lui lacomă iubea viața. Ivit din noapte, din mister, el își refăcea, acolo, la un colț de masă,

înfățișarea pașnică a unui funcționar care și-a terminat orele de birou.

— Ați prins Londra ? întrebă el.

— Da, zise Patrice, nu e mare lucru. Rusia mobilizează toți bărbații de la șaisprezece la cincizeci și cinci de ani, și toate femeile de la șaisprezece la patruzeci și cinci de ani.

— Tu numești asta „nu mare lucru" ? zise Boris. Dar asta-i teribil, bătrâne, e teribil !...

Tăcu și lăsă capul în jos. Elisabeth își aruncă ochii la pendula căminului : ora unsprezece și cinci.

— Trebuie să plec, zise ea.

Cum pentru a merge cu bicicleta era prea frig, venise cu metroul.

— Așa repede ? zise Boris. Abia te-am văzut în seara asta !

Voia să plece singură, dar Patrice insistă să o însoțească, ca de obicei, până la stația Sèvres-Babylone. Pe stradă vorbiră tot despre Boris.

— În fond el e un iluminat, zise Patrice. Are mereu nevoie să creadă în cineva, în ceva. Fuge de scepticism, ca de o boală. Am tot felul de discuții cu el...

Ea îl îndemna să meargă mai repede, apoi să alerge.

— Dar ai timp ! repetă el, te asigur că ai timp...

Aflându-se singură, pe peronul stației, își aminti că în graba sa, uitase să-l sărute pe Patrice, dar acum o altă grijă o preocupa: să nu scape legătura. Când ajunse în sfârșit în Concorde, peronul de corespondență se umpluse de întârziați ce alergau disperați. Călători obosiți, târând valize, femei famelice elegante înapoindu-se de la o cină, de la un spectacol, ființe ducând pachete cu vădit conținut alimentar, actori care n-au avut timp să se demachieze în cabina lor, muncitori din schimbul de noapte, cu ochii roșii, mame cu câte-un copil toropit de somn în brațe, toate această lume tropăia, se-nghesuia, gâfâia, în speranța să apuce ultima garnitură în direcția Porte Maillot. Elisabeth se lăsă dusă de șuvoi și ajunse exact în momentul în care vagoanele intrau în stație. Erau ticsite și, cu toate acestea, masa compactă

a pasagerilor se mai înghesuia pentru a face loc valurilor de nou-veniți. Zdruncinătura pe care o provocă pornirea îndesă corpurile lipite, dădu elasticitate membrelor răsucite și umplu golurile. Mulțimea de capete tresălta în ritmul cursei. Câteva uniforme germane, în acea masă ștearsă a veșmintelor civile. Înghesuită într-un colț de pe culoar, Elisabeth respira duhoarea puternică și tristă a populației Parisului. Arlette remarcase că din cauza lipsei de săpun, metroul mirosea mai rău în cursul săptămânii decât duminica. Era vineri. De cinci zile mirosul se accentua. Dar aici măcar era cald. Ea își ferea geanta cu mâna de înghesuiala presantă a mulțimii. Niște bărbați o fixau cu insistență. Ea nu-i vedea. Gândul ei rămăsese acolo, cu Patrice, cu Boris. Absorbită de aceste gânduri, era cât pe-aci să treacă de stația Marbeuf și trebui să-și croiască drum cu lovituri de coate până la ușă. O îmbrâncitură furioasă o aruncă afară, ca pe un bob dintr-o păstaie. Ajunsă pe peron, își aranjă îmbrăcămintea. Îndreptându-se spre ieșire, privirea îi căzu pe unul din acele afișe roșii, puse pe pereți de autoritățile de ocupație pentru a anunța execuția „spionilor" și a „sabotorilor". Textul era formulat în două limbi: „*Bekanntmachung* "—„ Anunț". Câteva nume înșirate. O formulă cu litere groase: „Zum Tode"... „La moarte..." „La pedeapsa cu moartea..." Elisabeth își stăpâni un tremur, aprinse lanterna și urcă scara spre noaptea neagră, tăcută și înghețată.

5.

După ce termină de citit un lung articol despre procesul din Riom („Responsabilii dezastrului francez din 1940 își pleacă capul sub loviturile acuzării"), domnișoara Pologne împături ziarul, își privi ceasul și se ridică pentru a închide grilajul magazinului.

În acel moment, un client trecu pragul cu un elan atât de impetuos, încât ea trebui să se dea înapoi, ca să nu-i vină ușa în nas. Bărbatul abia dacă se scuză și merse drept spre Elisabeth zicând :

— Am crezut că n-o s-ajung la timp !

Ea îl privi pe Boris cu mirare ; nu o prevenise de vizita sa.

— Am reușit să scap puțin mai devreme decât de obicei de la birou, zise el, și iată-mă ! Vreți să mergem să luăm un pahar împreună ?

Ea primi propunerea cu bucurie și se duseră la barul din strada François I, unde era puțină lume. Absența prietenului lor comun crea între ei o atmosferă neobișnuită. Dintr-o dată, Elisabeth deschise discuția despre Patrice :

— I-am telefonat aseară, zise ea. Nu era nimeni...

— Într-adevăr, zise Boris, eu ieșisem, dar credeam că Patrice era cu dumneavoastră.

— Nu l-am mai văzut de la cina la care m-ați invitat, în curând vor fi cincisprezece zile.

— Atunci, nu mai înțeleg, mormăi Boris. De ce nu-mi spune unde se duce, ce face ? A devenit așa de nervos, așa de ciudat !

Chelnerul aduse comanda, după care Boris reluă cu voce încetă :

— Altădată eram convins că tot răul vine de la dumneavoastră !

— Și nu v-ați jenat să mi-o spuneți !

— Așa sunt eu, nu pot să-mi ascund sentimentele. Da, am greșit. Există în Patrice un fel anume de a consimți, o împăcare cu tristețea, o îndoială perpetuă care ar descuraja orice bunăvoință. Acum înțeleg foarte bine ce sentimente aveți pentru el. O mare afecțiune, aș zice aproape maternă !

— Da, zise Elisabeth.

— Dar asta-i tot. Și asta din vina lui, pentru că are calități rare, un talent care ar trebui să fie rațiunea vieții lui, o putere de seducție, pe care el nu vrea s-o recunoască. Și lasă toate astea

în părăsire. Nu merge decât dacă-l împingi, nu-și creează propria-i fericire, sperând că i-o va aduce altcineva...

— Rar am mai întâlnit două ființe așa de diferite ca dumneata și el, zise Elisabeth. Și sunteți prieteni!...

— Foarte buni prieteni! zise Boris. Tot ce-ar putea să ne despartă ne apropie.

— Unde e acum?

— Acasă, cred...

— Să-i telefonez să vină și el! zise Elisabeth, încercând să se ridice.

Boris o apucă de mână:

— Nu, mi-ar plăcea să fiu singur cu dumneavoastră. Vă voi ruga chiar să nu-i spuneți că v-am văzut.

Ea se așeză din nou. El îi lăsă mâna.

— De ce? întrebă ea.

Boris o privi serios, tandru și murmură:

— Și-ar închipui că încerc să-i pledez cauza pe lângă dumneavoastră, în spatele lui, că vă cerșesc compasiunea...

El reflectă și adăugă brusc:

— Și apoi...? Avem tot dreptul să ne întâlnim unul cu altul, dumneavoastră și cu mine.

Îl privi o clipă fără a răspunde, pusă în încurcătură de schimbarea tonului și a expresiei chipului său.

— Desigur! zise ea în cele din urmă.

— N-avem nevoie de permisiunea nimănui! Nu sunt eu prietenul dumneavoastră?

— Ba da. Mi se pare chiar, câteodată, că vă cunosc tot atât de bine ca și pe Patrice.

El neagă din cap.

— Dumneavoastră credeți că mă cunoașteți, cum și eu cred că vă cunosc, dar în realitate, suntem încă niște străini unul față de altul.

— Vă înșelați!

Elisabeth era conștientă că acest schimb de cuvinte îi ducea și mai departe, într-o zonă încă neexplorată, și toată ființa sa

râvnea la plăcerea neliniștitoare a unei descoperiri. Dacă ar fi putut să-i spună lui Boris că știe despre relațiile lui cu Rezistența ! Dacă l-ar putea convinge să i se destăinuie, cum făcea, fără îndoială, cu prietenul său !... Dar ea promisese să păstreze secretul asupra acestei probleme și acum trebuia să facă pe neștiutoarea, pe nepăsătoarea în fața acestui bărbat despre care știa că e în pericol. Disimularea pe care și-o impunea era atât de puțin conformă cu sinceritatea sa încât avu deodată impresia că respiră prin orificiul unei măști de carton.

— Mi-ar plăcea să-mi vorbiți despre dumneavoastră, zise ea cu hotărâre ; nu știu nimic despre viața pe care ați dus-o.

— Ea e destul de simplă. Am trecut printr-o stare de disperare și încerc să-i țin piept.

— Cum ?

— Deschizând ochii asupra a ceea ce refuzam să văd altădată. În primele luni după înapoierea mea la Paris, nu mai voiam să mă leg de nimic și de nimeni. Încercam o ostilitate turbată față de tot ce m-ar fi putut desprinde de amintirile mele. Poate pentru că vă găseam încântătoare, mă păzeam de dumneavoastră !

O flacără de admirație sălbatică strălucea în ochii lui. Toată fața îi era luminată de aceasta. Elisabeth se tulbură. Crezuse că el va face aluzie la activitățile sale clandestine, dar el vorbea despre ea, cu o vehemență de care era și încântată și nedumerită.

— Da, reluă el, puțin câte puțin, am simțit că vindecarea venea. Prietenia lui Patrice m-a ajutat mult în această renaștere. A dumneavoastră la fel, desigur, dar o ignoram încă. Acum îmi dau seama de ea. Tristețea mea se ostoiește acum într-o atmosferă liniștitoare. Lucrurile și-au regăsit locul. Nu mai sunt înconjurat de fantome. Merg înainte. Și sper...

— Ce ? întrebă ea cu o imprudență voită.

— Nu știu... Victoria Franței, propria mea victorie. Un viitor în care fiecare va putea, fără teamă, să se arate în plină lumină.

— Dumneavoastră sunteți obligat să vă ascundeți ?

— Oh ! nu, zise el precipitat. E un fel de a vorbi, Elisabeth.

Se ferea, deci. Ea n-avea să știe nimic mai mult.

— Sunt fericită că ați devenit rezonabil, zise ea.

El dădu din cap:

— Nu sunt rezonabil. N-am fost niciodată.

— Nici în munca dumneavoastră de inginer?

— Nici acolo, da!... În calcule, ca în viața curentă, intuiția joacă un rol imens. Nimic măreț nu se face în această lume fără pasiune, fără perseverență. Cine nu se cheltuiește nu se-mbogățește niciodată. Fiecare efort, fiecare elan al inimii poartă în sine și recompensa, pentru că ne dovedește că nu suntem pasivi, neînsuflețiți și zadarnici. Conștiința că exiști e o inepuizabilă sursă de bucurie...

Elisabeth se gândi că era cu siguranță ceva rusesc în acest caracter vulcanic, capabil de violență și de generozitate, de tandrețe și de energie.

— Dumneavoastră semănați puțin cu mine? întrebă el.

— Nu m-am analizat niciodată atâta de profund, zise ea cu un surâs.

El nu reținu ironia amicală a acestui cuvânt și continuă cu o voce răsunătoare:

— În acest moment, de exemplu, sunt ca împins de un val, și totuși, aparent, nimic nu s-a schimbat pentru mine. Sunt sigur că și dumneavoastră aveți, uneori, senzația unui perfect acord cu propiul eu. Sunteți așa cum a vrut Dumnezeu. Destinul dumneavoastră se naște din firea pe care el v-a dat-o. Și aceasta este fericirea. Apoi, faceți o mișcare greșită, vă îndepărtați de calea ideală și îndoielile, grijile reîncep. Trebuie să trăim încercând să nu ne înșelăm niciodată asupra noastră. Ce faceți în seara asta, Elisabeth?

— Nimic.

— Dacă am cina împreună?

— Nu, zise ea încet.

— De ce?

— Nu, fără Patrice!

El lăsă capul în jos și zise fără a o privi:

— Aveți dreptate.

Ei îi părea rău, dar era mulțumită de hotărârea pe care o luase. În fața ei, Boris se închidea în sine, tăcea. Ea încercă să reanime conversația, dar se părea că nici ea nici el nu mai aveau nimic de spus.

Era ora opt și jumătate când ea se înapoie în frigul apartamentului. Vopseaua roz a pereților se scorojea pe alocuri. Mobilele păreau înghețate în jurul radiatorului electric. Elisabeth mâncă repede resturile de la masa de prânz, scrise o carte poștală părinților săi, telefonă pentru a afla vești de la Arlette, pregăti un termofor și, tremurând, se urcă în pat. Prea devreme pentru a adormi. Deschise o carte. Îi căzu din mâini. Mereu gândul i se întorcea la Boris. El avea incontestabil darul de a emite o anume căldură, de a inspira, fără să vrea, încredere, simpatie, de a face ca, prin câteva cuvinte, personajele cele mai îndărătnice să se adapteze climatului său particular. Ce naivitate ! gândea ea. Oare nu din această naivitate îi vine forța ? Un bărbat cu un suflet de copil... Cu siguranță, îl supărase, refuzându-l, dar era sigură că, în intimitatea sa, el o aproba. „Îi voi invita pe amândoi la cină", hotărî ea. Scrupulele ei se potoleau și, totuși, nu se putea elibera de gânduri într-atât încât să poată citi. După Boris o preocupa Patrice. „De ce nu-mi mai telefonează ? Cu cine iese ? A întâlnit o femeie care a știut să-l seducă ?" Ar fi dorit, foarte sincer, să fie așa. Patrice, îndrăgostit de alta, ar fi justificat-o în fața ei însăși. Avea deci remușcări din cauza lui ? „Nu. N-am nimic să-mi reproșez. Eu îi vreau fericirea."

O zguduitură puternică îi întrerupse gândurile. Pereții se clătinau. Un bombardament. Totuși sirenele nu dăduseră semnalul de alarmă. În cele din urmă ele se porniră. Zgomotul se apropia. Fluierături slabe se auziră în stradă. Administratorul blocului, înnebunit, ordonă stingerea luminilor. Trotuarul se zguduia sub galopul picioarelor ; se fugea la adăpost. „De data asta e serios !", gândi Elisabeth. Nu-i era frică. Era foarte liniștită. I se părea că nu mai aparține vieții. „Să coboare în pivniță ? De ce ?" Coborî din pat, își puse capotul, stinse lumina și se îndreptă spre fereastră. Fereastra deschisă dădea la iveală o

splendidă noapte scăldată în clar de lună. Acoperișurile Parisului se distingeau ca niște umbre chinezești pe un ecran diafan. Nici cea mai mică lumină în masa de piatră a caselor. Acolo sus, totuși, dâre roșii și portocalii, proiectile fosforescente, raze de ceață albastră călătoreau prin spațiu, cerul ataca pământul, pământul răspundea cerului. Elisabeth auzea huruitul motoarelor, dar avioanele nu se vedeau. Veneau în valuri succesive. Pe ce cartier al orașului își lansau loviturile ? O lungă tăcere și vacarmul reîncepea, casa se cutremura, zguduită până în temelii. În fața focului de artificii, Elisabeth pierdea noțiunea realității. După conversația stranie pe care o avusese cu Boris, aproape că se mira că ziua se termina prin acest spectacol supranatural. Îi trebui un efort pentru a-și imagina că poate în acea clipă se năruiau case, mureau oameni asfixiați, blocați sub dărâmături, zdrobiți de sfărâmăturile de geamuri și de fiare. Cu puțin înainte de miezul nopții, sirenele urlară pentru a anunța sfârșitul alarmei. Elisabeth închise fereastra, trase perdelele, reaprinse lumina. Telefonul sună.

De cum puse receptorul la ureche, avu o strângere de inimă : vocea lui Boris.

— Alo ! Elisabeth ?

Ea gândi : i s-a întâmplat vreo nenorocire lui Patrice !

— Da ! murmură ea. Ce este ?

— Voiam să știu dacă n-ați fost prea speriată de bombardament.

Se așeză pe marginea patului cu picioarele moi :

— Nu ! Nu mai mult decât dumneavoastră, fără îndoială...

— Îmi spuneți adevărul ? Totul e bine ?

— Totul e foarte bine, Boris.

— Ați coborât în pivniță ?

— Nici nu m-am gândit ! Dumneavoastră ați coborât ?

— Eu, cu mine e altceva !... Trebuie să fiți prudentă, Elisabeth. Foarte prudentă ! Vă rog !

Aceste cuvinte simple o mișcară atât de mult, încât se întrebă dacă era în starea sa normală.

— Patrice e lângă dumneavoastră ? murmură ea.

— Nu s-a înapoiat.

— Asta-i ciudat !

— Presupun c-a fost surprins în momentul alarmei... N-o să întârzie...

— Ce cartiere au fost vizate, după dumneavoastră ?

— Boulogne-Billancourt... uzinele Renault... dar probabil că și-au depășit obiectivele... E înspăimântător ! Erai pe cale de a adormi când au căzut primele bombe ?

— Nu, citeam.

Instinctiv își strânse marginile capotului pe piept.

— Eu mă gândeam la dumneavoastră.

Cu capul complet gol, Elisabeth căuta disperată ceva de spus și se temea ca Boris, decepționat de tăcerea ei, să nu-nchidă telefonul. Un om respira în receptor, lângă obrazul ei. Ea închise ochii, îi deschise. Se scurseră secunde.

— Elisabeth, mă auziți ?

— Da.

— Ce-o să faceți ?

— Mă culc din nou, îmi reiau cartea.

— Ce carte ? Vreau să știu...

Se pregătea să-i răspundă, dar el o opri :

— Aud o cheie în broască... E Patrice !...

Ea avu, fără voia ei, impresia confuză a unei vinovății. Mai auzi doar :

— Bună seara, Elisabeth.

— Bună seara, Boris.

Un clinchet sec. Convorbirea fu întreruptă.

Elisabeth nu mai ținea în mână decât un obiect negru, rece și fără viață.

Ziarele de-a doua zi, 4 martie, anunțară că aviatorii R.A.F. — Forțelor Aeriene Regale — se năpustiră cu sălbăticie asupra populației din Boulogne-Billancourt. Lista morților și a răniților era impresionantă. O dată mai mult, Marea Britanie dădea lumii

civilizate dovada „trădării“ sale. Dar, după Radio-Londra, acest raid devenise indispensabil, pentru că uzinele Renault lucrau la capacitatea maximă pentru Germania. Arlette, care se dusese să examineze stricăciunile la fața locului, reveni consternată. În ciuda simpatiei sale pentru englezi, ea spunea că atacul lor a fost lipsit de precizie și că, dacă ar fi riscat să zboare la mai joasă altitudine, și-ar fi încadrat mai bine obiectivul și ar fi cruțat multe vieți omenești. Elisabeth o invită la cină pentru sâmbăta următoare. Erau destul de prietene pentru a se mulțumi cu o masă modestă.

În ziua aceea, Elisabeth se înapoie mai devreme de la magazin ca să facă ordine în apartament și să pună flori în vaze. La ora șase, în timp ce curăța morcovi în bucătărie, Patrice o chemă la telefon pentru a o întreba dacă putea să-l primească. Ea îi propuse să rămână să cineze cu Arlette, dar el refuză pe un ton încurcat; prefera s-o vadă singură.

— Ești un singuratic și un urs! zise ea. Nu mai dai semne de viață, joci rolul fraților mari, misterioși! Vino repede, dar te previn c-o să te trag de urechi!

Sosi peste un sfert de oră.

După chipul lui îngrijorat, Elisabeth socoti că era preocupat de vreo problemă sentimentală despre care ezita să-i vorbească. Îl pofti într-un fotoliu și-i așteptă confidențele, dar el nu se decise să vorbească. Cu țigara între degete, cu privirea învăluită în fum, părea că uitase scopul vizitei.

— Știi că ți-am telefonat de trei ori și nu te-am găsit acasă? zise ea. Ai o viață foarte mondenă acum!

El ridică din umeri:

— Am viața pe care am avut-o întotdeauna. Pur și simplu câteodată am chef să mă duc într-un bar, la cinema...

— Singur? întrebă ea cu o tandră ironie.

— Evident!

Decepționată, ea insistă:

— Ești sigur că nu-mi ascunzi ceva?

— Absolut sigur.

— De ce nu ieși mai degrabă cu Boris ?

— De fiecare dată când el are o seară liberă, aleargă la Saint-Ouen pentru a repara posturi, a transmite mesaje, sau mai știu cu ce... Am impresia că nimic altceva nu mai contează pentru el. S-a schimbat mult față de mine.

— Tu ești nebun ?

— Ba da, ba da ! E distant, nervos. Mă contrazice pe toate fleacurile. Ne certăm prostește. Nu-mi mai e prieten.

— Eu sunt convinsă de contrariul ! strigă Elisabeth.

Ardoarea pe care o pusese în această afirmație o făcu să roșească. Situația sa între cei doi prieteni i se părea din ce în ce mai delicată. Legată de ei printr-o rețea de fire încurcate, resimțea de la distanță cele mai mici gesturi, și nu putea ea însăși să se miște, fără ca ei să nu resimtă aceleași emoții.

— Totul e absurd ! reluă ea. Vreau să veniți la mine, amândoi. Ce-ai zice tu de un prânz, duminică ? Aș invita-o și pe Arlette...

— O să fie minunat !

— Sigur că da ! Ai încredere în mine. Eu cred că e vorba de o neînțelegere între tine și Boris. Trebuie să mă ajutați amândoi pentru a putea s-o risipim.

— În ce mă privește, sunt de acord, zise el, dar mă îndoiesc că Boris va accepta. Întreabă-l tu.

Ea îl socoti stupid în accesul lui de gelozie amicală, îl mai admonestă, pentru a se elibera de propria-i jenă, și se înapoie la bucătărie, urmată de un Patrice îmbufnat, dar înviorat.

— Miroase frumos aici. Ce pregătești ?

Cum îi era foarte foame, ea îi puse unt pe o felie de pâine. Plecă cu puțin înaintea de a sosi Arlette.

Toată săptămâna, Elisabeth reflectă asupra proiectului său, ca asupra unei acțiuni diplomatice și culinare de o mare importanță. Arlette, care nu era liberă pentru prânz, îi promise totuși că va veni să ia cafeaua la ea. Problema consta în a găsi ce să pună pe masă pentru trei persoane. Cartela ei era cam pe ter-

minate. Portăreasa se oferi să-i vândă un iepure de casă pe care îl primise în ajun, într-un „colet familial", de la țară. Temându-se ca iepurele de casă să nu fie chiar proaspăt, Elisabeth se hotărî să-l prepare cu sos picant. Rezultatul fu surprinzător. Boris și Patrice mâncară împărătește. Așezată între cei doi bărbați, Elisabeth avea impresia că joacă o comedie. Făcea eforturi să fie la fel de amabilă cu fiecare, să le acorde deopotrivă surâsuri, priviri, să nu spună nimic ce-ar putea deveni subiect de neînțelegere. Prelungită, această tensiune devenise enervantă.

— Ce ospăț, Elisabeth, zise Boris. N-o să mai avem curajul să vă invităm la noi.

— Mai ales că asta te-ar obliga să-ți petreci o seară cu noi, zise Patrice cu un surâs șiret. E extraordinar, Elisabeth, trebuie să fii și tu de față ca să-l pot vedea pe Boris. Noi locuim împreună și nu schimbăm mai mult de trei cuvinte pe zi.

Boris îi adresă o privire amenințătoare și mormăi :

— Nu vorbi prostii, bătrâne ! Știi bine că sunt foarte prins cu munca mea.

— Este exact ce-ți reproșez : te angajezi în prea multe.

Aceste fraze cu dublu înțeles îi relevau Elisabethei îngrijorarea pe care activitatea clandestină a lui Boris o inspira prietenului său. Era furioasă însă că trebuia să pară indiferentă, când de fapt i-ar fi plăcut să ia parte la discuție. Se ridică, strânse farfuriile și servi un compot de mere.

— Deunăzi, reluă Patrice, ai părăsit-o pe Elisabeth ca un nebun, după ce o invitaseși la cină. Ai stricat seara. E necesară o reparație.

— Desigur, zise Boris. Când vreți să ieșim împreună, Elisabeth ?

— Ah ! strigă Patrice, în sfârșit o vorbă ca lumea !

Elisabeth îl privi cum se destinde într-o bucurie naivă. Deodată, el îi apăru sub chipul unui biet păcălit. Se detesta, îl detesta și pe Boris pentru rolul în care Patrice se afla din cauza lor, fie și fără voia lor. Apoi însăși violența reproșurilor pe care ea și le adresa i se păru suspectă. Ce acuzații își aducea, la drept

vorbind ? Că a avut cu Boris o conversație, fără știrea celui mai bun prieten al lor ? „N-am făcut nimic rău și mă comport ca o femeie vinovată“. Printr-un efort de voință, își interzise să se gândească la ce va urma.

— S-auzim, zise Boris, alegeți ! Sâmbăta viitoare ?

— Nu, zise ea. Nu pot...

Gândul de a se afla singură, o dată mai mult, între acești doi bărbați i se părea o încercare peste puterile ei. „Boris nu știe că Patrice mi-a dezvăluit secretul lui, și Patrice nu știe că Boris m-a văzut pe ascuns. Și unul, ca și celălalt au despre mine o părere falsă. Ne-am angajat într-un joc de oglinzi, din care nu vom ieși niciodată.“ Se simțea obosită, enervată.

— Atunci în altă seară, propuse Patrice.

— Bine... vă voi telefona...

Și se gândi : „Aș vrea să plece repede, amândoi !“ Mâncară compotul în tăcere. O atmosferă stânjenitoare se instalase în jurul mesei.

— Îndată aflăm știrile, zise Boris, terminându-și compotul.

În această clipă se auzi soneria în vestibul... Elisabeth se repezi imediat :

— E Arlette !

Alergă la ușă. Surâsul Arlettei îi reda încrederea. Ea luă brațul prietenei sale și se înapoie cu ea în salon, unde Patrice și Boris redeveniseră niște invitați fără mistere.

6.

De îndată ce vremea se încălzi, războiul fu reluat cu violență pe toate fronturile. În Rusia, nemții continuau să câștige teren în ciuda neîncetatelor contraatacuri. În Africa, devorau kilometri de nisip, se opriseră la Bir-Hakeim, unde patru batalioane de

francezi, alăturate lui de Gaulle, țineau de săptămâni întregi la distanță diviziile blindate, și nu se retrăgeau decât la ordin, luându-și materialele, răniții și prizonierii. Curând după acestea Tobruk fusese asediat și capitulă cu garnizoana sa engleză de douăzeci și cinci de mii de oameni și cu cei cinci generali ai săi. Această veste rea coincise cu o întărire a politicii de colaborare în Franța. Pierre Laval, numit șef al guvernului de către mareșalul Pétain, proclama necesitatea de a trimite muncitori francezi „voluntari" în Germania, iar evreii din zona ocupată au fost somați să-și coasă o stea galbenă pe îmbrăcăminte. Oameni, care, cândva, nu se deosebeau prin nimic de vecinii lor, apărură pe stradă cu această etichetă infamantă pe piept. Până și ultima dintre portărese putea face o discriminare între locatarii săi, ultimul dintre băcani știa că el era un rege în fața anumitor cliente, stânjenite că purtau pe piept insigna rasei lor. Când zărea pe stradă una din aceste ființe, care se furișa, temătoare, marcată ca o vită, Elisabethei îi era rușine de ea însăși. Nu cunoștea evrei, dar nu se îndoia că, dacă ar fi cunoscut vreunul, s-ar fi simțit onorată să se arate pretutindeni cu el. Care ar fi soarta francezilor, dacă Hitler ar obține victoria? Zilnic, la prânz, o coloană de infanterie germană defila pe Champs-Elysées în sunetul fluierelor și al tobelor. În lunea Rusaliilor un cortegiu în cămăși albastre și diagonale negre parcursese străzile urlând: „Moarte evreilor!" Puțin după aceea, mareșalul Pétain ținuse un discurs melancolic: „Desigur, guvernul acestei țări nu e lipsit de greșeli: la insuficiența alimentelor necesare vieții, o administrație, prea adesea dezinvoltă și uneori incapabilă, a lăsat să se adauge ilegalitățile și abuzurile..." Și spunea adevărul. Niciodată aprovizionarea cu alimente nu fusese mai grea, nicicând funcționarii mai chițibușari. Cu toate proviziile suplimentare pe care Elisabeth le cumpăra la negru, de la portăreasa sa, de la armistițiu slăbise cu patru kilograme. Celor mai mulți oameni le rămăseseră largi hainele, femeile aveau talii de viespe. Ele câștigaseră, în același timp, câțiva centimetri în înălțime, căci lipsind pielea toate purtau pantofi cu tălpi și tocuri de lemn sau de

plută. Elisabeth, care se socotea prea scundă, adoptase cu recunoștință această inovație. Din zori până la stingere, orașul răsuna de bocănitul ușor al acestor tălpi pe trotuare. Mersul feminin devenea o muzică sincopată, care, după revistele de modă, adăuga ceva atracției pariziene. În capitala ocupată, eleganța era și ea o formă de curaj civic. Magazinele aveau puține lucruri de vândut, dar comercianții se îngrijeau de decorarea vitrinelor lor. Materialele se găseau greu, dar taioarele se lungeau, fustele se lărgeau. Coaforii se plângeau c-o duc prost cu electricitatea pentru permanente, dar părul clientelor lor era din ce în ce mai vaporos, ondulat și mătăsos.

La primele raze ale soarelui, Elisabeth își scoase din nou bicicleta. De la prânzul pe care îl organizase la ea, îl evita pe Boris, dar îl vedea pe Patrice tot atât de des, ba chiar mai mult decât altădată. Duminica se duceau împreună în Bois de Boulogne cu Arlette. Patrice era un plăcut tovarăș de plimbare. Își procurase o bicicletă și pedala, stângaci, între cele două femei. Elisabeth îi cerea într-o doară vești despre prietenul lui. Răspunsurile erau liniștitoare. Boris era mereu în legătură cu același grup de Rezistență și, ocupându-se de probleme tehnice, pe moment, nu era în mare pericol. Această imagine a unui om discret și solitar îi deveni familiară Elisabethei. Într-o seară de iulie, apăru în magazinul ei, cu un surâs pe buze:

— Vin de la o reuniune de ingineri din cartierul dumneavoastră; s-a terminat mai degrabă decât credeam. Am vrut să vă spun bună ziua în trecere. E mult timp de când nu v-am văzut.

— Eu am avut vești despre dumneavoastră, prin Patrice, zise ea.

O tristețe înnegură ochii lui Boris și surâsul îi pieri:

— De ce acceptați să vă întâlniți cu Patrice fără mine, iar pe mine nu vreți să mă vedeți niciodată fără Patrice? întrebă el. N-aveți încredere în mine?

Elisabeth aruncă o privire spre ușă: domnișoara Pologne ieșise să cumpere două sute de grame de prune uscate, dar putea să se înapoieze dintr-un minut într-altul.

— N-am nici un motiv să n-am încredere în dumneavoastră, Boris !

— Atunci, preferați să fiți singură cu el ?

Rănită în amorul său propriu, se răsti :

— Ce înseamnă interogatoriul ăsta ? Ați venit să-mi faceți reproșuri ?

El își puse servieta și pălăria pe tejghea și rosti cu o voce blândă :

— Sunt, fără îndoială, prea pretențios, dar după acel prânz de la dumneavoastră, în zadar am așteptat să vă văd singur. De îndată ce apărea o asemenea ocazie, îl puneați pe Patrice între dumneavoastră și mine, ca pe un scut. Trebuie să înțeleg, Elisabeth, că mă simpatizați numai pentru că sunt prietenul lui Patrice ? Oare numai asta apreciați la mine, afecțiunea mea pentru el ? Fără el, eu nu însemn nimic pentru dumneavoastră ?

Incapabilă să răspundă fără a-și trăda emoția, Elisabeth tăcea.

— Vă pun aceste întrebări, continuă el, pentru că sentimentul meu este cu totul altul decât al dumneavoastră. Dac-am încercat vreo reținere, înainte de a vă cunoaște mai bine, a fost din cauza trecutului dumneavoastră cu Patrice. Aș fi vrut să nu fi fost soția lui, să nu-i fiți prietenă. Aș fi vrut să vă fi descoperit eu însumi, în alte împrejurări, fără el. Aș fi vrut să aparțineți hazardului, norocului și nu prieteniei. Mi-ar fi plăcut să vă inventez, Elisabeth !

Atentă la tonul vocii lui, nu sesiza sensul cuvintelor lui pe care le auzise cu câteva secunde mai înainte. Câteva siluete trecură pe lângă geamul vitrinei. Dorea să intre un client, dar universul întreg conspira, lăsând-o singură cu Boris. Ce atitudine să ia ? Să protesteze, să se supere pe el ? N-avea nici o poftă s-o facă. Dacă ar fi consimțit în tăcere la declarațiile lui, risca să cedeze unei angajări pe care ar fi regretat-o după aceea.

— Nu vă înțeleg ! bâigui ea la întâmplare. N-aveți nici un motiv să fiți gelos pe prietenia mea cu Patrice.

— Dar asta nu e gelozie !

— Și-atunci ce e ?

— Nu știu... mânie!

Aruncă o privire în jur și adăugă dintr-o suflare, parcă înspăimântat, de ceea ce îndrăznea să spună:

— Aș vrea ca Patrice să nu existe!

Aceste cuvinte o izbiră așa de adânc, încât avu impresia că le rostise chiar ea. Cu privirea fixată asupra lui Boris, fugea departe de el și, totuși, ca într-un coșmar, rămânea nemișcată.

— Plecați, șopti ea.

— V-ați supărat pe mine pentru ce v-am spus?

— Nu, dar plecați!... Plecați, vă rog! Nu vreau ca lucrurile să devină urâte între noi!...

El îi apucă mâinile. Putea să-i vadă cineva din stradă, să intre cineva...

— Niciodată nu va fi nimic urât între noi, dacă știm să fim sinceri! exclamă el.

Elisabeth își trase mâna brusc. O pălărie neagră de pai, cu flori violete, trecea pe lângă vitrină. Cu nasul ei lung, domnișoara Pologne intră în prăvălie, cu plasa goală.

— Mâine trebuie să mă duc iar, zise ea. E scandalos!...

Apoi, zărindu-l pe Boris, ea-și duse mâna la gură ca și cum și-ar fi înăbușit un sughiț:

— Oh! iertare!... Sunteți ocupată, doamnă!...

Elisabeth își dădu seama prea târziu că stătea în picioare foarte aproape de un bărbat și că atitudinea ei putea îngădui o confuzie.

— Pe curând, Boris! zise ea pe un ton pe care-l voia indiferent.

Domnișoara Pologne se furișă în fundul prăvăliei pentru a-și pune halatul și rămase acolo, ascunsă, dar cu urechea la pândă:

— Când o să vă pot vedea, Elisabeth? întrebă Boris.

— Telefonează-mi!

El negă din cap:

— Nu. Nu vă voi telefona, nu vreau să fiu inoportun. Vă las să decideți. Voi aștepta oricât de mult timp va trebui! La revedere, Elisabeth!

Îl conduse până la ușă și-l văzu dispărând în mulțimea trecătorilor.

Săptămânile treceau și Elisabeth refuza mereu să-l revadă pe Boris. Amintirea conversației pe care o avuseseră în magazin o copleșea de bucurie și de teamă. Ei îi plăcuse până și acea senzație de vagă teamă pe care o simțea încă, așa cum pe apă continuă să stăruie dâra rămasă în urma unei nave. Într-un mod inexplicabil și sigur, știa că dragostea lor, dacă ar fi lăsată să crească, nu le-ar aduce niciodată fericirea, ci o jenă crescândă, un plus de remușcări, sentimentul abdicării voinței în fața unor forțe obscure. Oboseala acestei lupte interioare trebuie că se citea în privirea ei. Arlette și Patrice se neliniștiră de schimbarea care se petrecea cu ea. Nu cumva era bolnavă ? N-avea cumva vreo grijă, pe care o ascundea celor din jur ? Protestă râzând. Zece minute mai târziu însă abia dacă auzea ce se vorbea lângă ea... Boris — războiul ; spiritul ei pendula între aceste două probleme. Atât pentru una, cât și pentru cealaltă nu existau soluții. Cât timp va trăi, Boris avea să rămână un străin pentru ea ; atâta timp cât aveau să fie oameni pe pământ, va continua și masacrul și discursurile patriotice, și casele arse și afișele mincinoase, și execuțiile ostaticilor, și ziarele murdare, și vagoanele de marfă pline cu evrei deportați, și cozile gospodinelor în fața rafturilor goale. Nemții invadau Kubanul, ocupau Caucazul, asediau Stalingradul, englezii contraatacau în Africa, debarcau în Madagascar, Pierre Laval instituia munca obligatorie — lumile se destrămau, toamna îngălbenea frunzele. În noroi până în gât, Elisabeth nu distingea nici o speranță la orizont. Ideea singurătății sale o măcina ca o boală. Din cauza aceasta își pierdu gustul de a se îmbrăca, de a se machia. Salonul său nu-i mai plăcea. Ca să se amuze, schimba locul mobilelor, al stampelor. Duminică, 8 noiembrie, către ora cinci după-amiază, pe când se pregătea să facă un duș, după ce făcuse ordine, primi pe neașteptate vizita Arlettei.

— Vin de la niște prieteni, izbucni ea, îmbrățișând-o pe Elisabeth, dar, înainte de a fi plecat spre casă, nu puteam să nu te văd : englezii și americanii au debarcat în Algeria și în Maroc.

Uimită, Elisabeth se sili să rămână calmă, cu toată neliniștea care o cuprindea :

— Ce-o să se întâmple acum ? murmură ea.

Arlette își aprinse o țigară, trase un fum și dându-l afară pe nări zise fără grabă :

— O nemaipomenită încurcătură, fără îndoială. Când întâmplător amiralul Darlan s-a dus la Alger, acum câteva zile, la căpătâiul fiului său bolnav, a acționat el la ordinul lui Pétain ? Pare ciudat. A trădat guvernul pentru a se retrage din joc ? Asta pare și mai ciudat. Generalul Giraud este și el acolo. Hitler e probabil nebun de turbare ! Domnii aceia de la Vichy îl vor auzi urlând ? Nu le va cere el ca dovadă a loialității lor să declare război Americii, Angliei și Rusiei ?

— Crezi că Franța va mobiliza ?

— Totul e posibil !

Elisabeth se gândi la Boris și un fior rece o cuprinse.

— Patrice trebuie să fie neliniștit, zise Arlette. Nu ți-a telefonat ?

— Nu.

— Poate n-a aflat știrea.

— O să văd, zise Elisabeth.

Deschise radioul, ascultă câteva acorduri, apoi vocea solemnă și plictisită a crainicului de la Radio-Paris, care anunța : „La Alger domnește calmul. Detașamente anglo-americane, debarcate pe neașteptate, au fost făcute imediat prizoniere de către forțele de ordine. Iată textul răspunsului mareșalului Pétain la mesajul președintelui Roosevelt..." Închise aparatul și zise :

— Nu par prea alarmați.

— Afacerea e prea recentă, zise Arlette. Mâine, guvernul, radioul, ziarele vor lua atitudine. Trebuie să așteptăm.

— Să așteptăm ! Mereu să așteptăm ! gemu Elisabeth, prăbușindu-se într-un fotoliu. M-am săturat, Arlette ! Va mai

veni o zi în care să nu mai fie război, cartele, minciuni, stingere, nenorocire ?...

Arlette îi puse o mână pe umăr și zise :

— Ești nervoasă, Elisabeth, de la un timp ! Ce faci în seara asta ? Vrei să cinăm acasă ?

Elisabeth acceptă ; îi era frică să rămână singură.

Tot Parisul era în fierbere. Alger, Oran și multe alte porturi algeriene și marocane fuseseră deja ocupate de către trupe aliate. Detașamente ale forțelor franceze libere participau la operațiuni. La Casablanca se dădea o luptă aeronavală dură. Patrice veni la Elisabeth la 10 noiembrie, la ora șapte, pentru a vorbi despre situație. Sărea în sus de bucurie, prevedea sfârșitul rapid al războiului, dar, în același timp, ca și Arlette, se temea că guvernul de la Vichy, supunându-se insistențelor lui Hitler, ar putea ordona mobilizarea generală.

— O să fie scandal. Nu e posibil să ne batem cu englezii și americanii, evident, ci în Est, contra rușilor. Cât despre zona zisă liberă, m-aș mira să mai rămână mult timp așa. Nemții vor vrea să coboare până la coasta mediteraneană, pentru a preveni o debarcare, și nu Laval va fi cel care-i va împiedica !

Veștile de a doua zi îi dădură dreptate : Wehrmacht-ul trecuse linia de demarcare și se năpustise spre sud. Toată țara era ocupată. Pétain avea să accepte această violare a armistițiului ? Unii îl și vedeau luând avionul spre Alger, spre Londra, și înlocuindu-l pe de Gaulle în fruntea Franței combatante. Dar nu, el stătea la Vichy și-l dezaproba pe Darlan, care, după părerea lui, nu făcuse nimic pentru a apăra Africa de Nord de invadatori, iar Darlan declara că, în ceea ce făcuse, urmase directivele mareșalului. Ziarele erau pline de injurii la adresa amiralului, care, după ce fusese succesorul desemnat al șefului statului, căuta, prin intrigă și fără rușine, să câștige bunăvoința americanilor. Pentru a răspunde prompt la această dezertare, Pétain îl numea pe Pierre Laval succesorul său și-i acorda depline puteri. Principiul colaborării era salvat. Ca să calmeze entuziasmul anumitor francezi

anglofili, ziarele din Paris publicau lista produselor alimentare de care populația va fi lipsită ca urmare a debarcării. Domnișoara Pologne era dezolată pentru tot vinul, citricele și grăsimile blocate de cealaltă parte a Mediteranei. În timpul acesta continuau lupte pentru cucerirea Tunisului și a Bizertei, pe care americanii comiseseră greșeala de a nu le fi asediat prin surprindere, în același timp cu porturile algero-marocane.

Deodată, la 27 noiembrie, cu toată promisiunea autorităților germane de a nu ocupa orașul Toulon, unde era concentrată flota de război franceză, Wehrmacht-ul pătrundea în oraș, invada arsenalul, se năpustea asupra debarcaderelor pentru a captura vasele și le vedea găurite sub linia de plutire, scufundându-se în flăcări în radă. Ultima bogăție, ultima mândrie a Franței nu mai era decât o grămadă de fiare calcinate, care se scufunda în apă. Manevra pusă la cale de comandamentul german nu reușise, dar era sigur acum că nici o navă mare, purtând pavilion tricolor, n-avea să participe la victoria finală. Națiunea era mai mult decât oricând divizată între cei care voiau să trăiască în respectul învingătorului de la Verdun și cei care-și puneau încrederea în de Gaulle. Pe pereții metroului, desene cu creta reprezentau „francisqua“ — toporișca de război a francilor, emblemă a mareșalului — alături de care era o simplă dată, scrisă de partizanii din Rezistență — 1918. În zona de sud, armata armistițiului fusese rapid dizolvată de către germani. Ei erau peste tot, controlau totul, Pétain și miniștrii săi domneau pe o insuliță de hoteluri, fremătând de izvoare și înconjurată de mareea uniformelor cenușii.

Totuși, nu se punea încă problema de a suprima formalitățile la trecerea liniei de demarcație, nici de a restabili libertatea corespondenței. Megève ocupat ! Elisabeth își imagina consternarea părinților săi. După ultima lor carte poștală, ei redeschiseseră hotelul și organizau cu greutate noul sezon de iarnă. Mai erau deci încă oameni care se gândeau la odihnă, la concediu, la zăpadă, când se puneau la cale evenimente teribile ? Elisabethei i se părea ceva de necrezut. Ea, care rareori răsfoia un ziar

înainte de război, iat-o citindu-le pe toate cu pasiune, atât de mult se temea că mobilizarea era pe punctul de a fi decretată. Unii editorialiști nu ezitau să reclame o asemenea decizie, ca pe o măsură a salvării publice. Mareșalul Pétain părea a nu-i fi nici el ostil. Presa pariziană publica ultima lui scrisoare către Hitler: „Am fost sensibil, domnule cancelar, la dispozițiile dumneavoastră personale prin care ați binevoit să-mi exprimați hotărârea dumneavoastră de a colabora cu Franța și de a o ajuta să-și recucerească domeniul său colonial. În ceea ce-l privește, guvernul francez va urmări cu toată loialitatea o politică ce trebuie să-i permită să-și asigure viitorul într-o Europă reorganizată".

În *L'Oeuvre* din 15 decembrie, Marcel Déat comenta acest mesaj cu entuziasm: „Șeful Statului ia poziție fără echivoc în favoarea unei politici de colaborare deplină. Reconstituirea unei noi armate, pe care el și-o imaginează, nu poate să însemne decât ferma intenție de a coopera strâns cu forțele Axei pentru apărarea Europei și recucerirea imperiului nostru african". Patrice îi semnală Elisabethei acest articol, prin telefon. După ce-l citi, se simți doborâtă. Amenințarea se conturase brusc în fața ochilor săi. Arlette îi spusese: „Dacă guvernul de la Vichy mobilizează, cunosc pe mulți care vor spăla putina fără să-și lase adresa!" Cu siguranță, acesta ar fi cazul lui Boris! Dar unde avea să se ducă el, unde avea să se ascundă, când Franța era în întregime în mâna nemților? Această întrebare o urmări pe Elisabeth toată ziua. Înapoindu-se seara acasă, era atât de nervoasă, că soneria telefonului, întrerupând liniștea apartamentului, o sperie. Ridică receptorul pentru a auzi o veste rea, dar auzi vocea lui Boris:

— Am jurat să nu vă sun, Elisabeth, dar totul merge atât de rău!... Nu se știe ce ne mai rezervă viitorul! Și am atâta nevoie să vă vorbesc... Stați puțin, să închid ușa cabinei. Telefonez dintr-o cafenea... E o gălăgie aici... Alo!... Mă auziți?... Sunteți singură?

— Da, murmură ea.

Plămânii săi n-aveau aer. Se așeză pe brațul unui fotoliu.

— Elisabeth, reluă el, trebuie să știți că eu vă iubesc... Departe de dumneavoastră mă simt nefericit... dar n-aș vrea pentru

nimic în lume să mă fac nesuferit prin insistența mea... spuneți-mi că nu mă iubiți și nu mă veți mai auzi, nici nu mă veți mai vedea...

Avea nevoie de timp să reflecteze. Gândurile i se-nvălmășeau fără încetare...

El repeta și mai apăsat :

— Spuneți-mi că nu mă iubiți !

— Dar e absurd ! șopti ea. Eu nu pot să vă răspund așa...

— De ce ezitați ?

— Dar, Boris...

— Nu sunteți sigură ? Totuși, sunt departe ! Asta ar trebui să vă dea curaj ! Elisabeth, vă rog... Fiți sinceră !...

O senzație de fericire o năpădi pe Elisabeth. Ea zise, cu elan:

— Și eu vă iubesc, Boris... dar asta-i o nebunie !... O știți bine... nu poate fi nimic între noi...

— Ce spuneți ?

— Te iubesc, dar...

Un țăcănit pe fir o avertiză că rămăsese singură pe linie. Mai întâi crezu că Boris întrerupsese convorbirea. Apoi, se gândi că telefonul ei funcționa prost de la o vreme. Chiar ieri își dăduse telefonul la deranjamente, de două ori. „Nu-i nimic, o să mă mai cheme“, își spuse ea, punând receptorul în furcă. Nemișcată, privea intens acest mic obiect de ebonită, cerându-i parcă să reia convorbirea. Tăcerea se prelungea, iar buna dispoziție a Elisabethei dispăru. „Dacă măcar aș ști unde să-l găsesc, dar telefona dintr-o cafenea !“ Se ridică și făcu câțiva pași prin încăpere, atingând mobilele, deschizând niște sertare, fără a reuși să-și astâmpere nerăbdarea. După douăzeci de minute de așteptare, era gata să plângă de ciudă. „N-ar fi trebuit niciodată să-i spun adevărul. Ce-o să se întâmple acum ?“ Ceea ce o umilea cel mai mult era faptul de a fi avut exact timpul necesar să-i mărturisească dragostea sa, înainte de a se fi întrerupt convorbirea. Obiectele păreau să-și bată joc de ea. În sfârșit, se auzi soneria, dar nu era telefonul. Elisabeth se repezi în vestibul și deschise ușa.

— Boris !

El intră, înalt și stângaci, cu o bucurie plină de neliniște în priviri.

— După ceea ce mi-ai spus, nu mai puteam continua să vorbesc la telefon, murmură el. Trebuia să te văd pentru a mă convinge că nu m-am înșelat, că nu pluteam într-un vis!

Înainta încet spre ea, dar Elisabeth se dădea înapoi din fața acelei fericiri care venea spre ea, ca din fața unei amenințări. Ajunsă în salon, se așeză din nou și zise cu o voce tremurătoare:

— Nu, Boris!

Dar el n-o asculta. Se apropie gata s-o îmbrățișeze. Ea se eschivă cu o mișcare nervoasă a umerilor și zise pe un ton hotărât:

— Nu!

— De ce, Elisabeth...

— Știi prea bine de ce... N-avem dreptul...

— Din cauza lui Patrice? întrebă el.

Ea lăsă capul în jos. O privi revoltat și exclamă deodată:

— Îți cunosc trecutul, Elisabeth. N-ai ezitat să-l înșeli pe Patrice, când îți era soț și, acum, când nu-ți mai e soț, vrei să-i fii credincioasă? Ce înseamnă delicatețea asta postumă?

Ea primi lovitura și rămase o clipă copleșită de această logică masculină, care voia să reducă la formule simple realitatea nestatornică a evenimentelor și a caracterelor. Cum putea Boris să-i reproșeze că era mai puțin egoistă, mai puțin ușuratică decât în timpul căsniciei? Dorința îl orbea într-atât, încât nu putea s-o stimeze decât cu condiția să-i aparțină?

— Poate aș fi reacționat altfel, dacă Patrice nu ți-ar fi cel mai bun prieten! zise ea.

— Va continua să-mi fie, oricum, replică Boris. N-am intenția să-l mint. Îi voi explica. Va înțelege.

Ea tresări îngrozită:

— Nu, îți interzic! Îl cunoști pe Patrice tot atât de bine ca și mine. Va fi disperat. I-am făcut și așa destul rău.

— Atunci, Elisabeth, ce se va întâmpla cu noi?

Ea se trânti într-un fotoliu și-și ascunse fața în mâini. Mai trăise scena asta cu un altul. Bertrand stătea în picioare, cu o privire posomorâtă, așteptând ca ea să decidă, dar ea nu putea nici să accepte, nici să renunțe. Un blestem stăruia asupra ei. Tot ce întreprindea în viață era destinat eșecului. Ea înălță capul și ochii ei întâlniră un chip crispat de durere și răutate. Deodată, trăsăturile lui Boris se destinseră.

— Hotărât lucru, sunt regele cretinilor ! Totul e așa de simplu ! Ai fi putut să mi-o spui direct !

Ea îl privi năucită :

— Să-ți spun ce, Boris ?

— Că nu ești liberă ! Că ai un amant !

— Ești nebun ? bâigui ea.

— Nu. Încep să înțeleg ! Nu mă mai mir de nimic...

Îl simțea paralizat de mânie, pradă unui instinct dezlănțuit, care-i învălmășea gândurile, și-i îngreuna vorba. „Nu mai știe ce spune“, se gândi ea cu o tristețe nuanțată de indulgență. Dezaprobarea, suferința pe care le citea în ochii Elisabethei, departe de a-l calma, îl incitau până la a-l răni și mai rău.

— Fii sinceră, măcar o dată ! Eu nu sunt un fel de Patrice ! Pot să înțeleg orice !

— Îți jur, Boris, că sunt singură, teribil de singură !

— De când ?

— De foarte mult timp... De când te cunosc !... De când te iubesc !...

— Și vrei să te cred ? Cu tot ce știu despre tine ?

Asta era prea mult. Renunțând să-l convingă cu binele, îl atacă la rându-i :

— Îți închipui deci că Patrice nu e decât un pretext, pentru a-ți ascunde adevăratul motiv al refuzului meu ?

— Sunt sigur de asta !

— Atunci de ce mai stai aici ? Ți-am dat o explicație. Dacă nu te satisface, dacă mă judeci atât de rău, nu mai ai ce căuta aici !

Se ridicase din fotoliu pentru a-l obliga astfel să plece.

— Perfect, zise el.

Se îndreptă spre ușă, dar, înainte de a o deschide, se întoarse brusc. La gândul de a o pierde pe Elisabeth, rațiunea i se întunecă. Îi trebuia această femeie, cu toate defectele ei. De altfel, nu-i jurase că-l iubea, că e liberă ? De ce se-ncăpățâna să-și închipuie că ea mințea ?

— Pleacă ! zise ea cu o voce iritată.

El avu sentimentul că ordinul de expediere se adresa altuia, unui tip care se aflase în spatele său, care plecase deja și care n-avea să mai revină niciodată. El, în schimb, putea să-și îngăduie orice. Dragostea pe care o avea pentru Elisabeth îi scuza violența, stângăcia comportamentului. Totul se petrecu ca și cum ar fi existat între ea și el un acord carnal, pe care nici un cuvânt nu l-ar fi putut distruge. Înaintă spre ea, ocoli fotoliul în spatele căruia se refugiase și, cum ea își întindea brațele pentru a se apăra, o îmbrățișă sălbatic. Buzele lor se atinseră și ea rămase nemișcată. Aplecat asupra ei, el încercă o plăcere acută, elementară, acea încântătoare tulburare dinaintea contopirii trupurilor, de la primul sărut, de la cea mai simplă mângâiere.

Ziua își anunța prezența din spatele perdelelor, când Boris se trezi în căldura și parfumul patului îmbietor. Elisabeth dormea alături de el. După noaptea de dragoste, chipul ei era chipul inocenței. Un profil adolescentin, cu pleoapele închise, se odihnea pe perna albă, în timp ce cearșaful și cuvertura acopereau trupul ei de femeie toropită și satisfăcută. Era acolo, certitudine și amăgire, prezentă cu trupul, cu gânduri nestatornice, în fața bărbatului care credea că a cucerit-o și care se întreba acum dacă, deschizând ochii, îl va recunoaște. Tot contemplând-o, simțea renăscând în el dorința de a o atinge, de a-i sorbi respirația, de a o iubi iarăși. Și totuși bucuria sa era umbrită de gânduri. Aruncă o privire la micul ceas de pe noptieră : era opt treizeci ! Avea să întârzie la birou, dar asta n-avea importanță. Altă grijă îl preocupa. Văzând că până la miezul nopții, la stingere, nu se înapoiase, Patrice își închipuise, fără îndoială, că

fusese arestat de nemți, în garajul lui Tapin. „Probabil că a avut o noapte albă așteptându-mă. Numai de n-ar fi telefonat la părinții mei". Tot gândindu-se la prietenul său, nu înceta s-o privească pe Elisabeth, adormită. Câți bărbați or fi văzut-o dormind astfel, după dragoste ? Bunul Patrice, în orice caz, cunoștea fiecare părticică din acest trup delicat, cu sâni mici, cu talia mlădie, cu pântec ușor reliefat, cu coapse zvelte și fierbinți. Își plimbase buzele pe acea piele a cărei frăgezime la rândul său, o descoperise și el, Boris. Deodată reconstitui în minte imaginea cuplului și fu copleșit de furie. De-acum înainte n-avea să se mai poată gândi la Elisabeth, fără ca fantoma lui Patrice să nu apară, chiar lângă pat, ca un însoțitor tăcut. O vrajă îi înlănțuia pe toți trei ; cum s-o rupă ? Cu precauție, încet, se dădu jos din pat, își trase pantalonii, cămașa, luă telefonul de pe masă și, profitând de lungimea firului, se refugie cu aparatul în culoar și formă numărul. După primul apel, Patrice ridică receptorul :

— Boris ! în sfârșit... ce-i cu tine, bătrâne ?

— Nimic grav. N-am putut să mă înapoiez înainte de stingere, zise el cu o voce reținută.

— Dar unde ești ? La Saint-Ouen ?

— Da.

— Ar fi trebuit să mă anunți ! Am trăit o noapte de groază !

Tonul prietenesc al acelui reproș îl scotea din sărite pe Boris, era ca o invitație la remușcare. Pentru a-și masca indispoziția, replică scurt :

— Oare chiar nu mai am dreptul să nu dorm acasă, fără ca tu să-ți pierzi capul ?

Regretă imediat aceste cuvinte jignitoare.

— Pune-te în locul meu, bătrâne, suspină Patrice.

— Sper că n-ai telefonat la părinții mei, zise Boris punându-și mâna pâlnie la gură.

— Nu.

O clipă de tăcere, după care Patrice întrebă :

— Atunci pe diseară ? Vii la cină ?

Boris se aplecă spre ușă și aruncă o privire în cameră. Elisabeth mai dormea. El șopti:

— Cred că nici la noapte n-o să vin acasă...

Făcându-se că doarme, Elisabeth îl asculta pe Boris cu atenție și se lupta cu senzația crescândă de neliniște. Cu ce ușurință își relua el obiceiurile, după delirul de azi-noapte! Cum înfrunta el cu sânge rece lumina zilei, grijile zilnice, zgomotul monoton al lumii. Îl invitase ea în patul ei, în viața ei? Vocea continua să se audă în micul culoar:

— Nu! Nicidecum! Ce-ți închipui tu?...

Elisabeth ar fi vrut să-și astupe urechile. Îl plângea pe Patrice, recunoscând totodată că reacțiile ei de femeie adulteră erau absurde. Spera că Boris n-avea să-l pună la curent cu aventura lor, și totuși întrevedea un viitor de zbucium, minciuni, false explicații, de nazuri, de certuri și de împăcări precare.

— La revedere, bătrâne!

Imediat își reluă masca liniștită a somnului. Boris se înapoie în salon, în vârful picioarelor, puse telefonul la locul lui, admiră o Elisabeth ațipită, fără griji, și se înapoie cu aceeași atenție în culoar. După un moment, se auzi curgând apa la toaletă și și-l imagină pe Boris spălându-și trupul puternic, vânjos. În încăpere, cu tot radiatorul electric, care rămăsese aprins toată noaptea, era rece. O lumină slabă pătrundea prin spațiile înguste dintre perdele. În sfârșit, Boris reapăru, îmbrăcat și încălțat, gata de plecare. Elisabeth făcea eforturi să respire egal. „De ce nu-mi vine să deschid ochii, să-l chem, să-i vorbesc, să mă ghemuiesc la pieptul lui?“, gândea ea. „Lașitate, prudență? O să-l las să plece fără a spune un cuvânt?“ Prin genele ușor întredeschise, vedea mișcându-se o umbră în contururi tremurătoare. Boris își înnoda cravata. Apoi el reveni lângă pat. Văzu un chip necunoscut, victorios. „Pentru el, nici o problemă!“ își zise ea. Și, temându-se să nu-i descopere șiretlicul, își închise complet pleoapele. Ghemuită în noapte, ghicea totuși mișcările lumii exterioare. Își reținu o tresărire: buze fierbinți îi atinseră ușor fruntea, o mână trăgea cearșaful acoperindu-i umărul:

— Elisabeth! Elisabeth! Draga mea! Dormi?...

Emoționată până în străfunduri, rămase totuși nemișcată; voia să fie ca o ființă înecată, pe care nici o atingere nu putea s-o reanime. Încă un sărut, o mângâiere ușoară, un suspin, și pe urmă nimic. Așteptă o clipă și privi pe furiș printre pleoape. Așezat în fața mesei, Boris scria. Apoi aruncă o privire grăbită prin încăpere, își îmbrăcă paltonul și se îndreptă spre ușă.

Imediat ce plecă, Elisabeth se repezi la masă și apucă foaia de hârtie pe care el o lăsase acolo, la vedere:

„Scumpa mea,

Dormeai atât de adânc! N-am vrut să te trezesc. Am șters-o ca un hoț, cu amintirea minunatelor clipe ale acestei nopți. Ele mă vor ajuta să trăiesc această zi lungă, departe de tine. Dar diseară te voi vedea iarăși, nu-i așa? Fericirea pe care mi-ai dat-o mă face și mai pretențios decât eram ieri, când am intrat în această cameră. Te iubesc, Elisabeth. Sunt plin de tine! Oricând vei citi această scrisoare, să știi că gândul meu va fi aproape de al tău. Ah! Sunt atât de nerăbdător să te strâng iarăși în brațe. Am să-ți telefonez la magazin înainte de prânz. Acum trebuie să plec. O să pot oare lucra cu această inimă plină de tine, cu acest suflet tulburat? Pe foarte curând, draga mea, te-mbrățișez ca în noaptea care a trecut, poate mai mult chiar. Boris.“

Bucuria pe care i-o dădea această scrisoare era așa de naivă, așa de tinerească, încât își recăpătă calmul cu oarecare greutate. „Oare e sincer? se întreba ea din nou. Dar eu însămi sunt sinceră? Nu mă înșel oare, crezând că Patrice e principalul obstacol în calea dragostei noastre?“ Se tot întreba, nu mai știa ce să înțeleagă, era cuprinsă de amețeală. Înduioșată de tot ce se-ntâmplase, temeliile universului ei interior se prăbușeau una câte una, personajele își schimbau valoarea. Acum, Patrice pălea în fața unei figuri mai enigmatice și mai redutabile — soția lui Boris. Elisabeth își amintea disperarea tăcută a acestui om în timpul călătoriei de la Tulle la Paris, fotografiile din salon, pe Patrice zicând: „N-o va uita niciodată. Dacă mai calcă puțin în dreapta

sau în stânga, o face ca să treacă timpul, să se distreze..." Nu era sigură că a reținut fraza cuvânt cu cuvânt, dar sensul ei era de netăgăduit. În lumina acestei explicații, aventura ei devenea sfâșietoare, demnă de plâns! Se spălă, se îmbrăcă în grabă, își înghiți repede micul dejun și ajunse la magazin tocmai când grijulia domnișoară Pologne striga, aplecată peste telefon:

— Iat-o, chiar acum vine, v-o dau!

Puțin gâfâind, Elisabeth îl ascultă pe Boris repetând că o iubea, că visa continuu la ea și că voia să vină la ea diseară.

— Nu pot, zise ea, sunt ocupată.

Era adevărat, trebuia să cineze la Arlette. Boris protestă:

— Oh, dragostea mea, nu e posibil, contramandează.

Tulburată de această voce caldă, ea șopti:

— Desigur... o să-ncerc...

— Trebuie, înțelegi?

— Da.

— Aș vrea să trec să te iau de la magazin.

— Am înțeles, dar... dar nu prea devreme.

Se temea să nu dea nas în nas cu domnișoara Pologne.

— Ce numești tu prea devreme?

— Către ora șapte. Ușa din stradă va fi închisă, dar dumneavoastră veți putea intra pe ușa de la intrarea în clădire.

Ea îi vorbea cu dumneavoastră, știind că domnișoara Pologne avea ureche fină și imaginație bogată. Abia puse jos receptorul, și telefonul sună din nou. De data asta trebui să-l înfrunte pe Patrice. Și el dorea s-o vadă. Ea refuză cu acea iritare pe care o stârnește de obicei o conștiință încărcată. Prietenul lui, amantul ei, erau pentru ea două fețe ale aceleiași greșeli, nicidecum rivale, ci în mod straniu aliindu-se pentru a o face să sufere:

— Mai târziu, Patrice, o să te chem eu... da, mă simt bine... nu, nu sunt nervoasă...

După ce puse capăt convorbirii, înfruntă privirea stupefiată a domnișoarei Pologne și-i telefonă Arlettei pentru a se scuza. Ea crezu într-o piedică neprevăzută, dar insista s-o vadă pe Elisabeth a doua zi, după ieșirea de la birou.

— Vino la mine către ora șase, propuse Elisabeth, spunându-și: „Sper că Boris n-o să mă oblige să amân această întâlnire!“ Ideea de a fi supusă voinței unui bărbat o rănea, dar îi și plăcea, după cum se gândea la independența sau la dragostea sa.

Seara, când domnișoara Pologne plecă, se refugie în fundul prăvăliei, cu grilajul tras, cu perdelele de camuflaj prinse cu grijă în ace; aprinse o veioză cu abajur de hârtie albastră, groasă, și se afundă în studiul registrelor sale de conturi. La ora șapte și zece cineva bătu la mica ușă din fund. Elisabeth trase zăvorul și căzu în brațele lui Boris. Fața îi era rece.

— Dragostea mea, murmura el, nu te-am văzut de un an. Ce-ai făcut, la ce te-ai gândit?

— Îți voi povesti acasă, zise ea. Vino repede!

După ce Arlette se așeză în cel mai bun fotoliu, aproape de radiatorul electric, Elisabeth o cercetă cu o privire pătrunzătoare ca și cum ar fi evaluat forța unui adversar și, deodată, zise:

— Arlette, m-am hotărât să părăsesc Parisul pentru câteva săptămâni.

Surprinsă, Arlette rămase un moment fără grai, cu bricheta în mână, apoi își aprinse țigara, se-nvălui de un nor de fum și întrebă:

— Unde vrei să te duci?

— La Megève.

— Ce s-a întâmplat? Părinții tăi sunt bolnavi?

— Nu.

— Ești obosită, vrei să te odihnești acolo?

— Da. Nu-mi spuneai tu că patronul tău este în relații foarte bune cu germanii?

— Ba da.

— Aș avea nevoie de un permis de trecere, foarte repede... E absurd. Toată Franța e ocupată, dar linia de demarcare n-a fost încă suprimată. M-am gândit că poate prin intermediul acestui domn...

— O să-l întreb, zise Arlette. De obicei el obține în patruzeci și opt de ore toate aprobările pe care le cere, dar de ce ești așa de grăbită ?

Elisabeth încerca să-și ascundă o neliniște pe care n-ar fi vrut pentru nimic în lume s-o mărturisească.

— Hai, reluă Arlette, nu mai ai încredere în mine ? Dă-i drumul !

Urmă un moment de tăcere. Elisabeth simțea că nervii ei încordați se destind, gândurile i se înseninează, secretul îi venea pe buze cu un gust de lacrimi. Se așeză pe brațul fotoliului și oftă :

— Nu mai pot !

— E mult timp de când eu nu mă îndoiesc de asta, replică Arlette. Ți-am spus doar că nu faci bine că te vezi cu Patrice !

— Nu-i vorba de el...

— Dar atunci de cine ? întrebă Arlette, apuçându-și prietena de mâini.

O căldură necunoscută o învălui pe Elisabeth. I se păru că nimeni niciodată nu manifestase atâta grijă ca s-o-nțeleagă, s-o ajute. În puține cuvinte, șovăitoare, îi povesti despre dragostea sa pentru Boris, despre scrupulele pe care le avea, teama ca Patrice să nu afle adevărul, dorința de a fugi pentru a pune capăt unei situații intolerabile. Arlette asculta, fuma, reflecta, mai zicea câte o vorbă. Deodată, ea se ridică brusc, ca un puști năbădăios.

— Elisabeth, aș vrea să-ți pun o întrebare : ce a fost de fapt între tine și Boris ?

Fața Elisabethei părea să fi luat foc.

— Bine, conchise Arlette, și, evident, el te iubește !...

— Nu știu, șopti Elisabeth. Boris mă derutează... E aprig, schimbător, gelos !... Am impresia că nu va accepta niciodată trecutul meu, că nu va putea niciodată să-mi acorde stima sa, că nu va înceta niciodată să se gândească la soția sa, care e moartă. Vezi, totul ne separă !... Caracterele noastre, soția lui, Patrice...

— Eu nu-l cunosc bine pe Boris, zise Arlette, dar sunt convinsă că el te poate iubi fără a trăda, prin asta, o amintire respectabilă. Cât despre Patrice, e un băiat încântător, totuși, n-o să-i sacrifici șansa de a-ți refăce viața...

— Nu e vorba să-mi refac viața, zise Elisabeth încurcată.

— De ce ?

Elisabeth caută un răspuns plauzibil și murmură evaziv :

— Pentru că nici el, nici eu nu dorim !

— Așa, deci, mormăi Arlette, atunci nu vă mai înțeleg. Pe cât te-am criticat pentru povestea cu Bertrand, pe atât, de data aceasta, aș fi tentată să te-ncurajez ; această plecare mi se pare o nebunie !

Elisabeth surâse cu tristețe :

— Ești drăguță, Arlette, dar nu mă vei obliga să-mi schimb părerea. Dacă rămân la Paris, nu voi avea niciodată curajul să-l resping pe Boris și voi provoca, sunt convinsă de asta, nenorocirea noastră a amândurora, fără să mai vorbim de-a lui Patrice. Trebuie să plec. Trebuie să redevin stăpână pe mine, să uit...

Arlette străbătea salonul în lung și-n lat, cu o față gravă, cu un chiștoc în colțul buzelor. Trase din el un ultim fum, îl luă delicat între două degete și-l strivi, cu regret, într-o scrumieră.

— Boris e la curent cu proiectul tău ? zise ea.

— Nu.

— Ai intenția să-i spui ?

— N-aș putea. Ar fi prea penibil pentru el, pentru mine... Îi voi scrie o scrisoare...

Din nou tăcere. Cele două femei se priveau, fiecare cu gândul său. În cele din urmă, Arlette, îndreptându-și talia, zise cu asprime :

— Până la urmă, poate că această călătorie îți va prinde bine, vei vedea mai limpede la întoarcere. O să-ți telefonez mâine ca să-ți spun dacă patronul meu poate să se ocupe de permisul tău de trecere.

— Nu știu cum să-ți mulțumesc, zise Elisabeth.

Arlette se apropie, și-și trecu brațul pe după umerii ei murmurând:

— E curios, eu sunt fată bătrână, dar am impresia că am trăit mai intens decât tine.

Elisabeth dădu din cap a îndoială. Ea se gândea la Megève. Vedea zăpada. Totul se purifica în cugetul ei. Uitând Parisul, ploile lui, casele murdare, ziarele pline de război, bocăniturile de cizme, dragostea sa imposibilă, dureroasa sa prietenie, pășea într-un viitor în care doar umbra sa o mai însoțea pe o pantă albă.

7.

Patrice părăsi biroul mai devreme decât de obicei, sub pretext că se duce la dentist. În realitate, el avea de făcut câteva curse personale în cartierul Champs-Elysées. După ce-și cumpără o cămașă și două perechi de ciorapi, predând din cartelă punctele de textile corespunzătoare, se gândi să-i facă Elisabethei o vizită la magazin, dar cea mai mare parte a vitrinelor erau deja camuflate. Nu cumva o să ajungă după închidere? Grăbi pasul în înserarea de iarnă rece, umedă, și cu miresme de frunze moarte. De o săptămână, Elisabeth devenise invizibilă. Ea spunea că e foarte ocupată. Poate că era adevărat. Patrice se plictisea, cu atât mai mult cu cât și Boris era prins în toate serile. Nu dormise acasă în ultimele nopți și nici la noapte n-avea să vină acasă. Își prevenise prietenul, cu un aer încurcat. Când Patrice îl întrebase dacă nu comitea o mare imprudență devotându-se cauzei celor din Rezistență, sacrificându-și orele de somn ca să repare niște posturi emițătoare, el răspunsese pe un ton sec: „Nu, bătrâne! Nu-ți bate capul, știu eu ce am de făcut!“ Patrice era contrariat de un resentiment, care, puțin câte puțin, învenina raporturile

dintre ei. Ajunse să creadă că Boris dorea, în secret, ca el să se ducă să locuiască în altă parte. În cazul acesta de ce să nu se explice deschis ? O mare prietenie nu putea degenera într-o înstrăinare pentru o chestiune așa de ușor de rezolvat. „Am să vorbesc cu Elisabeth despre asta“, hotărî Patrice, dar când se opri în fața prăvăliei, grila era deja trasă. El își continuă drumul către strada François I. Cu puțin noroc avea s-o găsească pe Elisabeth acasă. Chiar dacă ea s-ar pregăti să iasă, n-o să-l refuze să-l primească o clipă. Pe palierul apartamentului, șovăi spunându-și : „Ar fi trebuit s-o anunț“, apoi sună, o dată, de două ori, de trei ori. Dincolo de ușă, tăcere absolută. Coborî, ciocăni la gemulețul portăresei și întrebă :

— Doamna Mazalaigue încă nu s-a înapoiat ?

O femeie cu fața de buldog se ridică din culcușul ei și mormăi:

— Doamna Mazalaigue a plecat într-o călătorie.

Mirat, Patrice se bâlbâi :

— În călătorie ? De când ?

— A luat trenul în dimineața asta.

— Încotro ?

— Asta nu mai știu... cred că a plecat în Savoia, la părinții săi...

Tot vorbind, femeia își pusese niște ochelari și scotocea într-o grămadă de scrisori și de pachete de pe masa sa :

— Așteptați puțin ! Poate că am ceva pentru dumneavoastră.

Ea citi, apropiindu-și plicul de nas și întrebă :

— Dumneavoastră sunteți desigur domnul... domnul Boris Danoff ?

— Nu, zise Patrice.

Îl apucă amețeala. Se văzu în oglinda unui dulap, din fundul încăperii, în picioare, palid, țeapăn, ca un manechin.

— Atunci, scuzați-mă, reluă portăreasa. M-am înșelat. Doamna Mazalaigue, la plecare, mi-a dat această scrisoare pentru un domn care trebuia să vină adineauri și de-asta...

— Nu-i nimic pentru domnul Monastier ? mormăi Patrice.

— A! nu. Nu mi-a lăsat nici un comision cu acest nume.

— La revedere, doamnă, zise Patrice.

Se repezi în stradă. Capul îi fierbea. Elisabeth plecată! Mesajul pentru Boris. Deci cu ea avea el întâlnire astă-seară?! Și-n toate celelalte seri, și-n toate celelalte nopți, poate de aproape o săptămână? Patrice nu cuteza încă să creadă că putea exista duplicitate în acele două ființe care erau prietenii lui cei mai scumpi, dar, în același timp, mii de detalii pe care el le reținuse în ultimele zile, în atitudinea lor, se potriveau de minune pentru a le explica. Un val de apă murdară se revărsă asupra lui. Simțea că se sufocă de supărare, de dispreț și mânie neputincioasă. Singura sa speranță era ca Boris să dezmintă, să limpezească toată acea frământare a lui, dar existau faptele: scrisoarea, întâlnirea... Fără îndoială că Boris, venind acasă pentru cină, avea să apară pe la ora opt, cu chipul răvășit. Asta va fi dovada ticăloșiei lui. Patrice îl detesta pentru toată prietenia lui înșelată. Și Elisabeth era de condamnat, dar într-o măsură mai mică. El n-avea nici un drept asupra ei. De mai multe ori ea îi spusese că nu-l iubea. Dar Boris, el, cu spiritul lui de echitate, cu generozitatea sa, cum a putut el să se preteze la o manevră atât de degradantă? A fost de ajuns ca o femeie să-i treacă prin fața ochilor ca să-și uite datoriile sacre ale prieteniei! „Minciună, totul nu-i decât minciună", își repeta Patrice cu îndârjire. Își dădu seama că nu mai era pe stradă, ci într-un vagon de metrou, plin de figuri împietrite. Un tunet i se rostogolea în cap. Simțea că-și pierde mințile, îi venea să țipe. Își strânse pumnii.

Apartamentul îl primi tăcut și gol. Un singur tacâm pe masa de bridge. Fotografiile Odilei visau în rame, la locurile lor obișnuite. În mod ciudat, Patrice se simțea legat de această femeie dispărută, prin slăbiciune și umilire. O privea și-și vedea propria-i nenorocire. Dacă măcar ar fi putut să plângă, dar ochii erau seci. Se prăbuși într-un fotoliu — era opt. Cel mai mic zgomot din casă îl făcea să tresară. Fiecare minut care trecea îi sporea indispoziția. Îi era teamă că dacă incertitudinea se prelungea nu va mai avea putere să se ridice, să vorbească. La ora

opt și jumătate cheia se întoarse în broască. Lui Patrice i se tăie respirația. Tot sângele i se îngrămădi în inimă. Printr-un efort supraomenesc, se ridică în picioare. Ușa de la salon se deschise încet. Boris apăru, cu fața liniștită, și zise :

— Ia te uită, nu te-ai așezat la masă ?

— Nu, mormăi Patrice ; te așteptam.

Se gândi : acum se lămurește !

— M-așteptai ? mormăi Boris. Ți-am spus doar că n-am să cinez acasă...

— Am crezut că ai putea să-ți schimbi gândul. Era o scrisoare pentru tine la portăreasa Elisabethei. Ai luat-o ?

Trăsăturile lui Boris se crispară.

— Da, zise el. De ce ?

Patrice luă o gură de aer. Maxilarul îi tremura ușor, nu mai asculta de voința lui de a-și păstra o fizionomie impasibilă.

— Întâmplarea aranjează bine lucrurile, zise el. Am trecut pe-acolo înaintea ta... Am aflat ceea ce n-ai avut curajul să-mi mărturisești tu însuți. Pe ea urma s-o întâlnești astă-seară !

— Da.

— E iubita ta ?

— Da.

— Ticălosule ! urlă Patrice. Ticălosule !

Pășea spre el pe picioare moi. Lacrimile îl făceau să vadă dublu. Boris scoase o scrisoare din buzunar :

— Poftim, citește !

— Nu ! urlă Patrice, apucând scrisoarea și aruncând-o pe masă. Îmi închipui ce-ți spune !...

— Nu-ți poți închipui, murmură Boris. A plecat pentru că dragostea noastră i se părea imposibilă. Nu vrea să mă mai vadă...

— Și atunci ? Ce schimbă asta ? Tu știai ce înseamnă ea pentru mine și tocmai pe ea ai ales-o pentru plăcerea ta !... da, pentru plăcerea ta, nu pentru altceva !... Și asta în spatele meu, amândoi ! . Ah ! Ce imbecil am fost !... Tocmai voi a trebuit să vă bateți joc de mine !...

Boris clătină trist din cap.

— Dacă noi ne-am fi bătut joc de tine, Elisabeth ar mai fi aici, dar nici ea, nici eu nu puteam suporta gândul de a te face să suferi...

Un râs jalnic îi tăie vorba :

— Ce suflet mare ! Totuși nu v-am stânjenit prea tare ! Fără această scrisoare, eu nu m-aș fi îndoit de nimic !

— Aveam intenția să-ți spun totul !

— Așteptai ocazia ?

— Așteptam să fiu sigur că și ea mă iubea tot atât cât o iubeam eu...

— ... Pentru că tu pretinzi că o mai și iubești, pe deasupra?!

— Da, Patrice. Aș fi dat orice, pentru a mă convinge pe mine că nu-i așa. Am încercat să lupt, să mă cumințesc.

— Mă dezguști ! zise Patrice printre dinți. Credeam că-ți eram prieten, dar n-am fost decât mijlocitorul tău. Te-ai servit de mine ca să te apropii de ea. M-ai îndepărtat de ea, cu criticile și sfaturile tale, pentru a te strecura mai ușor în locul meu.

Era livid, tremura tot. Boris îl apucă de umeri și articulă, privindu-l în fundul ochilor, cu toată puterea lui de convingere :

— Jur că te înșeli ! Eram tot atât de sincer atunci, cât sunt și acum !

— Nu te mai cred ! gângăvi Patrice. Nu voi mai crede pe nimeni ! Mâine voi părăsi această casă ! Nu mai vreau să văd înaintea mea mutra ta ticăloasă de trișor !

Se smulse din loc smucindu-se și alergă în camera sa. Ușa fu trântită. Boris rămase pe loc, distrus. Eșecului dragostei sale îi urma cel al prieteniei. Totuși, era sigur că procedase cinstit când îl ruga pe Patrice să reziste unei atracții pe care el o socotea nefastă și ridicolă. Nu putea să admită că, pe când o judeca pe Elisabeth cu cea mai mare severitate, el însuși era deja, fără să-și dea seama, cucerit de farmecul ei. Această idee îl înspăimânta, ca și cum ea i-ar fi revelat un aspect monstruos al sufletului său. Pentru prima dată, poate, îi era rușine, nu numai de un fapt pe care el îl comisese, ci de el însuși, de caracterul său, de izbucnirile sale, de acest ansamblu de defecte și calități care răspundea

la numele de Boris Danoff. Ce valoare avea atașamentul său față de un ideal politic, setea sa de dreptate, de adevăr, dacă se purta ca un laș în viața particulară ? Cu violență, își dădu doi pumni în frunte. În cap îi răsunau, în ritmul sângelui, cuvintele :„Nu sunt un ticălos ! Nu sunt un ticălos !“

Ridicând capul, se văzu în oglindă, cu o șuviță de păr căzută, încruntat, maxilarele încleștate ; o față de boxer urcându-se în ring. Ar fi vrut să-și smulgă această mască rea, să fie altul, să se conducă după principii nobile. Inima îi era plină de prietenie pentru Patrice, dar nu putea să renunțe la Elisabeth. Respira sacadat. Soția sa îl privea atât de îndepărtată, atât de inexistentă, dintr-o fotografie. Și ei îi datora, acum, explicații. Fiecare obiect îl acuza în această casă plină de amintiri. Se simți ca alungat din propria-i casă, de către cei care odinioară îi acordaseră încrederea. După o ultimă aruncătură de ochi la acest decor ostil și totuși familiar, se duse în antreu, își îmbrăcă pardesiul, își puse pălăria, deschise ușa ; simțea nevoia să meargă singur pe stradă, dar, ajuns afară, noaptea, frigul îi înnegurară gândurile.

Nu știa unde să se ducă, nu știa cum să se justifice. Magistrala, flancată de statui, ducea la Domul Invalizilor. Trecu o bicicletă-taxi, cu doi biciclești voinici, ale căror siluete aplecate le zări sub lumina unui felinar albăstrui. În spatele lor, un cuplu se înghesuia într-o remorcă pe roți. Apoi, un convoi de camioane germane făcu să vibreze carosabilul lucios. Tăcerea se reinstala printre casele în doliu. „De ce a plecat Elisabeth ? Când se va înapoia ?“ Fiecare întrebare pe care o lansa în gol îl convingea de puterea pe care femeia aceasta o dobândise asupra lui. Iubise el oare înainte de a o cunoaște ? Da, desigur, dar tot trecutul pălea, dispărea, se risipea ca ceva inutil : era bine, era rău ? Întrebările n-aveau sens. Boris al lui Odile nu mai exista. Puțin câte puțin i se alăturase în moarte. Cel care rătăcea acum prin ceață era un alt om. Dacă Elisabeth s-ar fi reîntors, ar trăi alături de ea o pasiune pe care nici o altă amintire n-ar tulbura-o vreodată : „Ce-i de făcut ca ea să mă înțeleagă, să mă creadă ? Ce-i de făcut ca ea să fie tot atât de sinceră, tot atât de înverșunată

ca și mine, în dorința sa de a fi fericită ?“ Rarii trecători nu se deslușeau din ceață. Boris traversă esplanada pustie, se sprijini în coate de un parapet de piatră și privi în jos, spre apa neagră și domoală a Senei. Rațiunea îi amorțise. După un timp, i se păru că dormea în picioare, sfârșit de oboseală și de tristețe.

Din fundul camerei sale, Patrice auzi zgomotul ușii deschise și închise la loc, o tuse nervoasă în antreu, o mișcare de scaun în salon. „S-a-ntors“, își zise el și această constatare îl ușură. Se întinsese pe pat complet îmbrăcat, cu o țigară în colțul buzelor, și, mai bine de o oră, nu încetase să evoce scena penibilă care pusese capăt prieteniei lor. După o explozie de furie, încercă, după obiceiul său, să se substituie cu gândul celui care-l jignise, pentru a-l judeca imparțial. Fără îndoială, Boris avea dreptate să se apere contra acuzației de a-și fi premeditat, de mult timp, lovitura. În prezent, el era prins, subjugat în așa măsură, încât numai instinctul său îl conducea violent în căutarea fericirii. „Iresponsabil !“, gândi Patrice și acest cuvânt i se păru așa de exact, încât îl repeta în șoaptă. Calmul îi revenea, un calm supranatural, aproape neliniștitor, pe care el recunoștea că-l încercase deja într-altă epocă, tot atât de tragică, din bietul său destin. O dată mai mult, avea sentimentul că el nu era făcut pentru a-și construi existența, ci pentru a se supune celei care îi era impusă. Incapabil de a adapta ființele și evenimentele voinței sale, de îndată ce se amesteca în lumea bărbaților și a femeilor, primea lovituri și bătea în retragere. Boris și Elisabeth existau pe pământ pentru a căuta aici o fericire materială, cu încăpățânare, chiar cu cruzime, pe care le-o punea la dispoziție o natură mereu în mișcare, mereu înnoită, în care cel slab cedează celui puternic, în care moartea e legată de viață. Erau două animale de același soi. El, în schimb, n-avea nici pofta, nici curajul, nici orbirea lor ! Destinul lui era acceptarea, visarea. El trebuia să dispară, să plece, să-i lase singuri, cuprinși de patimă unul pentru celălalt. Odinioară, doar la gândul de a o părăsi pe Elisabeth, credea că-și pierde mințile. Cearta sa cu Boris îl pu-

rificase. Se ridică în capul oaselor, atent la un fenomen lăuntric, un pic dureros. Ceva ca o reacție organică împotriva nenorocirii. Tot corpul său, eliberat, părea că plutește deasupra așternutului. Exista un termen precis pentru a defini această impresie de bucurie și necaz, de duioșie în indiferență ? El înțelegea, ierta și ochii i se umplură de lacrimi. Pe culoar se auzi pasul lui Boris. „Va veni oare să-mi bată la ușă ?“ Patrice spera acest lucru, sigur până la urmă că a găsit soluția problemei. „El o să intre. O să-i explic. Ne vom împăca, înainte de a ne despărți, pentru că așa trebuie !“ Dar pasul se depărta. Boris se ducea drept spre camera sa. „Ce trist trebuie să fie ! gândi Patrice. Cât îl plâng pentru tot ce mi-a făcut !“ Se lungi din nou. Își ridică privirea spre tavan; un surâs îi apăru pe buze.

8.

Primul contact al Elisabethei cu Megève a fost dezamăgitor. Hotelurile erau pline de oameni bronzați și indiferenți, care plăteau oricât pentru dreptul de a ignora războiul. Nu fuseseră niciodată atâtea fete frumoase pe piste și în baruri. Mii de intrigi sentimentale se țeseau în sat. Unele cabane erau vestite prin recepțiile fastuoase care se dădeau acolo noaptea. Cea mai mare parte a restaurantelor se aprovizionau de pe piața neagră și-și tratau clientela ca în timp de pace. Fermierii din jur câștigau averi. Roata de șvaițer valora greutatea ei în aur, porcul era o zestre ambulantă. Nici o uniformă nu venea să tulbure această sărbătoare neîntreruptă a inimilor și a stomacurilor ; italienii, care controlau de puțin timp sectorul, nu se arătau decât rar și, de obicei, în ținută civilă. Se spunea despre ei că nu sunt „stingheritori“. Totuși, la „Două capre sălbatice“, Amélie și Pierre se străduiau încă să respecte cu onestitate regulile raționalizării. La

ora meselor, convivii priveau cu consternare niște cocoloașe slabe de macaroane, niște fărâme de carne, o legumă mizerabilă, purtate pe o tavă de argint de către o chelneriță solemnă. Amélie trecea printre mese pentru a strânge bonurile, scuzându-se și oftând. Seara, le lipea pe coli mari de hârtie în pătrățele. Șeful bucătar rus nu mai revenise după armistițiu; lucra la Paris. O femeie, originară din Lyon, se ocupa acum de bucătărie. Pierre a ajuta cât putea. În zadar își băteau ei capul să varieze meniurile și să dea atenție prezentării felurilor de mâncare; clienții se plângeau că sunt prost hrăniți. Cei care dispuneau de mijloace, la prima ocazie, plecau la un hotel unde tarifele erau mai ridicate, patronii mai puțin scrupuloși și carne mai din belșug. Ceilalți își poleiau sărăcia mâncând câte un salam procurat clandestin, în camera lor, sau oferindu-și de două ori pe săptămână, „o masă copioasă pe săturate", la cel mai bun han din jur. Grija cea mai sâcâitoare, pentru Pierre și Amélie, era însă cea a încălzitului. Cu rația de cărbune care le fusese alocată pentru întregul sezon nu s-ar fi putut încălzi casa nici măcar o lună. Încercaseră turba, al cărei randament caloric era derizoriu și sfârșiră prin a recurge la lemne, care nu lipseau din ținut, dar buștenii de brad ardeau repede. Pierre trebuia să se scoale de trei ori pe noapte pentru a întreține focul. În timpul zilei, Amélie pipăia adesea radiatoarele, își chema soțul și-i șoptea la ureche: „Pierre, se răcesc". Palid, cu fața suptă, el consimțea cu o mișcare din cap și se ducea în pivniță. În timp ce el arunca buștenii pe foc, o femeie cobora înfrigurată din camera sa exclamând:

— Nu știu ce se-ntâmplă, doamnă Mazalaigue, dar apa e de-abia caldă!

— Va fi caldă într-o clipă! răspundea Amélie cu un zâmbet obosit.

Elisabeth își rugă părinții să-i imite pe ceilalți hotelieri care, pentru a-și păstra clienții, se aprovizionau cu alimente din alte locuri decât de la piața oficială, dar Pierre și Amélie se încăpățânau în cinstea lor exemplară.

— Tatăl tău și cu mine nu vom coborî niciodată până la asemenea practici. Preferăm să câștigăm mai puțini bani, să muncim mai mult și să n-avem nimic a ne reproșa!

Ca vechi luptător din 1918, Pierre acorda o încredere deplină mareșalului. În mai multe rânduri, Elisabeth se străduise să-i explice tatălui său că deși Pétain crezuse, sincer, în eficiența unei colaborări între învingători și învinși, evenimentele din aceste ultime luni îl contraziceau. Persecuția evreilor, invadarea totală a Franței, încercarea neizbutită de capturare a flotei la Toulon ar fi trebuit, zicea ea, să-l determine să denunțe trădarea germană și să treacă deschis de partea aliaților.

— Tu nu ești decât o copilă! îi răspundea Pierre. Tu asculți Radio-Londra și pe prietenii tăi din Paris. Voi n-aveți nici o idee despre omul care ne conduce. Din moment ce Franța are un șef respectabil, ar fi o crimă să-l șicanezi cu fleacuri!

Amélie împărtășea, evident, convingerile soțului său. Niciodată Elisabeth nu se simțise mai îndepărtată de lumea în care trăiau părinții săi. Ea îi iubea mult dar nu aproba nici metodele lor de lucru, nici gusturile, nici aspirațiile lor. În întregime absorbiți de comerțul lor, ei vedeau universul prin gemulețul dintre bucătărie și sala de mese, prin care se trimit farfuriile cu mâncare. Fiica lor chiar n-avea cu ei decât scurte conversații între orele de serviciu. De îndată ce voia să-și ajute mama, aceasta o oprea:

— Nu, nu! Asta nu-i o treabă pentru tine. Tatăl tău și cu mine avem deprinderile noastre...

Ea își dădea seama că-i irita un pic amestecându-se în treburile lor și că ei își făceau un merit din a-i refuza sfaturile. Amélie ar fi dorit s-o vadă ieșind cu niște clienți, dar — se schimbase ea sau ei? — Elisabeth găsea că erau mai puțin simpatici, mai puțin amuzanți decât cei de odinioară. Fețele lor bronzate, vocile lor stridente, manierele lor neobișnuite o indispuneau ca o sfidare a tristeții ei. Disprețuind invitațiile lor, ea pleca singură la Rochebrune sau la muntele d'Arbois. Perfor-

mantele sportive n-o mai interesau. Îi plăcea să se piardă departe de pârtii, pe vreo pantă albă, mărginită de brazi negri.

Acolo, alunecând pe schiuri, sorbind mirosul rece al zăpezii, oprindu-se, clipind din ochi în sclipirea cerului și a pământului, se gândea la chinul său de nespus. Cum reacționase Boris la citirea scrisorii ? Îi înțelesese el bine duioșia și hotărârea ? Nu-i trecuse prin cap să mărturisească totul celui mai bun prieten al său, într-un acces de mânie ? În primele zile ale șederii la Megève, ea se aștepta să primească vreun mesaj interzonal de la Boris. Apoi, așteptarea prelungindu-se, ea conchise că el se resemna ușor în fața unei despărțiri inevitabile. „Fără îndoială că m-a și înlocuit deja !“, gândea ea mai mult cu melancolie decât cu ușurare. Nu asta voise ea ? Patrice nu scria nici el. Ea îi trimisese totuși din Megève o carte poștală interzonală de șapte rânduri, pentru a-i spune că se odihnește în casa părinților săi și încă nu știa când avea să se înapoieze. Singurele vești pe care le avea de la Paris îi veneau de la Arlette, care o întreba, pe ocolite, dacă era tot în aceeași stare de spirit, și de la domnișoara Pologne, care o liniștea asupra mersului comerțului său. Într-adevăr ea nu era grăbită să părăsească acest ținut înzăpezit. Aici se simțea la adăpost, protejată, amorțită. Chiar ecourile războiului ajungeau la ea ca printr-un paravan de ceață. Totuși, în toate părțile, departe, bătălia reîncepu. Rușii, declanșând o vastă ofensivă, îi împingeau înapoi pe germani spre Don, eliberau Leningradul, se apropiau de Rostov, înaintau în Caucaz, încercuiau armata generalului von Paulus, la Stalingrad. La 4 februarie, ziarele publicară o veste uluitoare : după mai multe săptămâni de luptă disperată, germanii capitulaseră printre ruinele acestui oraș pe care Hitler se jurase să-l păstreze cu orice preț. În Germania se ordonase doliu național de trei zile. La Megève, clienții se bucurau. Pierre admitea că gaullîștii „mizaseră probabil pe cartea norocoasă“.

— Aș vrea să fiu contra germanilor și pentru Pétain, îi spuse el într-o seară Elisabethei.

— Asta-i imposibil, tată !

Era vădit contrariat. Atitudinea fiicei sale, cuvintele clienților pensiunii, comunicatele din ziare, totul acum îl obliga să creadă că se înșelase presupunând că, în fața puterii militare germane, singura politică rezonabilă era cea pe care o alesese guvernul de la Vichy. Câteva zile mai târziu o altă informație îi spori nedumerirea : în Franța tocmai fusese instituit Serviciul Muncii Obligatorii, la inițiativa lui Pierre Laval și toți oamenii născuți între 1 ianuarie 1912 și 31 decembrie 1921 erau obligați să se supună recensământului pentru a da lămuriri despre ocupațiile lor. Comentatorul de la radio preciza că dintre oamenii tineri inactivi cea mai mare parte aveau să fie întrebuințați la exploatările industriale și agricole franceze, dar nu era nici o îndoială că această măsură era destinată să furnizeze mână de lucru uzinelor din Germania. Acest subterfugiu grosolan stârni un val de indignare în țară. Elisabeth era liniștită că Boris și Patrice aveau o situație asigurată și că, prin urmare, ei n-aveau de ce să se neliniștească. La Megève niște băieți dispărură de pe o zi pe alta. Se șoptea că se alăturaseră Rezistenței, pentru a evita să se supună legii. Toate familiile evreiești fură cuprinse de panică și erau multe în regiune. Două familii de evrei, oameni în vârstă, părăsiră brusc hotelul „Două capre sălbatice", fără să-și lase adresa. Probabil că aveau să încerce să se refugieze în Elveția. Munteni experimentați asigurau trecerea frontierei, dar aceasta era o treabă cu atât mai costisitoare, cu cât era mai riscantă : începând cu 30 ianuarie, milițienii lui Joseph Darnand fuseseră oficial însărcinați cu operațiuni polițienești împotriva tuturor elementelor ostile regimului.

Dovezile de fidelitate ale președintelui Laval față de cancelarul Hitler își primiră în sfârșit recompensa prin suprimarea liniei de demarcare, care, de altfel, își pierduse orice semnificație de la 11 noiembrie al anului precedent. Ziarele din 22 februarie anunțară în mod triumfal că, începând la de 1 martie, corespondența avea să fie liberă, iar formalitățile de control reduse la o simplă verificare a identității între cele două zone ocupate din

Franța. Nemaisperând să primească nici măcar o scrisoare cât de scurtă de la Boris, Elisabeth primi această veste cu indiferență.

Într-o seară, ea acceptă să cineze cu niște clienți din hotel, într-un restaurant faimos din Megève. Toate locurile fiind ocupate, noii veniți trebuiau să se așeze la bar, așteptând la rând pentru a se înfrupta cu fripturi, cu unt, cu brânză, fără bonuri, și cu clătite flambate. Amețită de mirosul felurilor de mâncare destinate altora, Elisabeth urmărea anevoie conversația tânărului cuplu care o invitase. În sfârșit, patronul îi anunță că masa lor era liberă. Oamenii se ridicau sătui, congestionați, și se îndreptau, cu pas greoi, spre ieșire. O femeie blondă, înaltă, trecând prin fața Elisabethei, se întoarse și murmură un „bună ziua" cu o voce tărăgănată. Elisabeth o recunoscu pe fosta iubită a lui Christian : Françoise Renard. Îmbătrânise. Pe fața ei prea bronzată, ridurile erau marcate ca niște crăpături într-o turtă dulce.

— Ce mai faceți ? întrebă ea. E un secol de când nu v-am văzut. Tot așa de frumoasă ! Christian își vorbește adesea de dumneavoastră.

— El e aici ? întrebă Elisabeth, fără a se fâstâci.

— Nu, la Geneva, cu soțul meu. Nu știați ? Au creat acolo o mare afacere imobiliară. Eu, eu fac naveta între Franța și Elveția. Sunt de naționalitate elvețiană. E foarte comod, în vremea noastră. Aveți un comision pentru Christian ?

— Nu, deloc ! zise Elisabeth cu surâsul său cel mai monden.

Françoise Renard își undui șoldurile în pantalonii de schi cu dungă, îi făcu apoi un semn cu mâna și ieși. Elisabeth rămase un moment uimită de nerușinarea acestei femei, pe care o surprinsese cândva în patul lui Christian și care acum i se adresa pe un ton așa de amabil. De fapt, această parte a existenței era definitiv moartă în memoria sa. Puțin îi păsa că Christian se refugiase în Elveția și că, fără îndoială, acolo câștiga mulți bani. Chiar amintirea lui Bertrand începuse să se șteargă, până într-atât încât nu dorea să-l revadă. Se va întâmpla la fel, în câteva luni, în câțiva ani, și cu Boris ? Nu ! Cu toate că legătura lor fusese de scurtă durată, Elisabeth simțea că va reveni mereu

la rarele imagini pe care le păstrase din aceasta. Abia înrădăcinat în trecutul ei, Boris îi asedia viitorul. Ce avea deci așa de extraordinar acest bărbat înalt, aspru, voluntar, neîndemânatic și gelos ? Căuta un defect, o slăbiciune, ceva neplăcut, care să-i permită să-și revină, să evadeze, dar, printr-o secretă indulgență, toate defectele pe care i le-ar fi putut găsi se transformau în vizibile calități. Ea se gândea la protecția care i-o oferea, la mângâierile lui, îi auzea din nou vocea : „Elisabeth, Elisabeth !“ Tresări. Vecina sa îi întindea lista :

— Vă recomand insistent mușchi de vită à la Régence. Se servește aici cu o garnitură de carne tocată, pate de ficat de gâscă, de ciuperci și de trufe.

În tot timpul mesei, Elisabeth fu foarte bine dispusă. Tovarășii săi de masă râdeau de cele mai mici glume ale ei. Își spuse de vreo câteva ori : „De fapt, n-am nici un motiv să fiu nefericită. Trăiesc momente foarte plăcute. Nu-i nimeni pe lume mai liber decât mine !“ Dar cu cât se arăta mai veselă, cu atât era mai conștientă că joacă un rol care nu-i convenea.

A doua zi după prânz, Amélie avu o lungă conversație, în camera sa, cu Elisabeth. Iarăși, era vorba despre magazin :

— Înțeleg că tu te interesezi de acest mic comerț, zise Amélie. Nu merge prea rău, îți dă o ocupație, îți aduce bani... Dar tatăl tău îmi spunea chiar aseară — nu crezi, dată fiind evoluția evenimentelor, că ar trebui să cedezi administrarea magazinului și să vii să locuiești cu noi ?

— Nici vorbă de așa ceva, mamă ! replică Elisabeth cu o voce tremurătoare.

— De ce ? Ce te reține la Paris, în afară de munca ta ?

Elisabeth își imagina vidul care o aștepta la înapoierea sa și vorbi poticnindu-se :

— Ți-am explicat deja, mamă. Eu duc la Paris o existență foarte animată, foarte activă. Sunt înconjurată de prieteni. Am prins gustul independenței...

Așezată într-un fotoliu, cu mâinile rezemate de brațele lui, Amélie clătină trist din cap:

— Văd, văd... dar, în sfârșit, tu ești singură... aprovizionarea cu alimente e grea. Ai slăbit!...

— Și tu ai slăbit! Ca toată lumea!...

— Gândește-te bine, Elisabeth... cu noi tu nu vei duce lipsă de nimic...

— M-am tot gândit, mamă. Trebuie chiar să mă gândesc serios la plecarea mea. Domnișoara Pologne e perfectă pentru a servi clienții, dar nu pentru a se ține după furnizori, nici pentru a alege noi modele! În opt zile, cel mai târziu...

— Așa repede! exclamă Amélie.

— Acum că linia de demarcare e suprimată, o să pot veni mai des!

Amélie se uită la fiica sa cu o caldă duioșie și oftă:

— Să sperăm! Te văd atât de rar! Nu mai știu aproape nimic despre tine... nu te gândești să-ți refaci viața?

„Să-mi refac viața!", mereu această frază stupidă! Amélie vorbea ca Arlette. Elisabeth se îmbătoșă:

— Pentru a-ți reface viața, trebuie să fie doi, zise ea calm. Și în gândurile mele nu există nimeni. Nu-mi pare rău. Dac-ai ști cât îmi place singurătatea!

Aceste cuvinte căzură într-o adâncă tăcere. „Am dezamăgit-o", gândi Elisabeth. Ea însăși era epuizată de acest asalt scurt și dezordonat, dar acum totul se lămurise între ea și mamă-sa. Conversația n-avea să aibă urmări; era esențialul.

— Dacă tu ești fericită așa, murmură Amélie.

— Sigur, mamă, foarte fericită! zise Elisabeth îmbrățișând-o.

Și, aruncând o privire pe fereastră, adăugă:

— Ce timp splendid. Mă duc să fac o coborâre!

În seara plecării, Pierre neputând să părăsească hotelul, pe Elisabeth o conduse numai Amélie până la gara din Sallanches. Autocarul, dotat cu un gazogen, înainta încet pe drumul cu noroi înghețat. În dosul geamurilor dantelate de chiciură, un peisaj

nocturn, negru de fum și alb de zăpadă. Așezate una în fața alteia, mama și fiica tăceau și se țineau de mână, cu degetele încleștate. Ajunseră la Sallanches cu douăzeci de minute înaintea sosirii trenului.

Era puțină lume pe peron. O lumină slabă, albăstruie, se strecura spre șine. Umbre încărcate cu bagaje navigau în ceața rece.

— Vacanța asta a trecut așa de repede ! zise Amélie. O să-mi scrii des ?

— Da, mamă.

— În orice caz, vom veni să te vedem la Paris, după terminarea sezonului de iarnă.

Nu mai știau ce să-și spună. Timpul trecea anevoie. În sfârșit, o vibrație sonoră zgudui pământul. Locomotiva apăru, spintecând noaptea. Vagoanele trenului defilară, se opriră, cu ferestrele oarbe. Elisabeth își îmbrățișă mama. Două sărutări grăbite, gestul de desprindere și Amélie o și văzu pe fiică-sa în picioare pe scară, manevrând ivărul ușii, împingându-și valiza pe culoar. Când trenul se smulse din loc, o mână se agită în spatele unui ochi de geam aburit. Ultimul semn al Elisabethei. „Ce singură e ! gândi Amélie. N-am știut nici s-o rețin, nici s-o ajut cu nimic. Ce-o să se întâmple cu ea fără noi ?“ Regretul se transformă în remușcare. I se părea că nu-și îndeplinise datoria de mamă. Garnitura se îndepărtă. Un funcționar traversa calea ferată balansând un felinar.

9.

Trecând pragul apartamentului său, Elisabeth dădu cu ochii de o scrisoare care fusese strecurată pe sub ușă. Punându-și jos valiza, ridică plicul și-l desfăcu. Scrisul lui Patrice se întindea pe

două pagini. Elisabeth deschise fereastra, împinse obloanele. Mijind, ziua pătrunse în încăpere și trezi mobilele. Simți un miros de casă închisă, își aruncă ochii peste domeniul său, se așeză pe marginea divanului și citi : *5 februarie 1943*. Era o lună de când această epistolă zăcea în antreu, așteptându-și destinatara.

„Scumpa mea Elisabeth,

Ți-am scris aceste rânduri pentru că mâine voi părăsi Parisul și pentru că, fără îndoială, nu ne vom mai vedea multă vreme. Mama mă cheamă lângă ea. Verii mei, la care locuiește, mi-au propus un post la tăbăcăria lor de la Bergerac. Ar fi o nebunie să refuz ! Ce-aș face aici ? Viața mea era tristă, plictisitoare, fără afecțiune, fără speranță. Îmi pierdeam timpul la birou și aiurea. Eram dezgustat. Am reacționat. Ți-am spus că am reușit să închiriez casa noastră din Saint-Germain în condiții foarte bune ? Plec deci cu sufletul liniștit. Singurul meu regret e că nu ți-am putut vorbi, înainte de a pleca definitiv. Dar nu e mai bine așa ? Aș fi avut eu tăria să-ți suport privirea ? Nu răspunde la această scrisoare, Elisabeth ! Uită-mă ! Îți doresc multă fericire. Tu nu ești făcută pentru singurătate. Ți-au spus-o și alții, probabil. Pe mine însă poți să mă crezi, pentru că n-am nici un gând ascuns, afirmând-o o dată în plus, astăzi. Adio, Elisabeth. Te-mbrățișez cu prietenie, Patrice.“

Lăsă să-i cadă scrisoarea pe genunchi. Tristețea ei era însoțită de acea sfârșeală pe care o poartă în sine orice eveniment ireparabil. Patrice îi apărea deodată atât de îndepărtat, încât se gândea la el ca la o imagine din copilărie, ca la un trecut de mult apus și pe care nimic n-ar putea să-l reînvie. Era fericită că găsise în el curajul de a pleca. O ființă cu calitățile lui merita un destin mai bun. Rupând-o cu Boris, ar fi putut continua să-l întâlnească pe el, fără a minți ? El o elibera, eliberându-se pe sine. Îi făcea acest ultim serviciu. Deja îi putea evoca chipul, vocea, cu mai puțină suferință. El se odihnea, surâzător și liniștit, în memoria ei : un prieten mort și iubit cu duioșie. Reciti scri-

soarea. Câtă demnitate și împăcare liniștită în hotărârea lui ! Dar de ce nu făcea nici o aluzie la Boris ? O teamă o cuprinse. Din nou, își imagină o explicație, o ceartă între cei doi prieteni. Nu, însuși tonul afectuos al epistolei dovedea că Patrice nu știa nimic. Se liniști. Nu mai era nimeni în viața ei. Ziua de mâine nu mai avea contur. Era bine. Se ridică, stăpână a unui mare vid. Inima îi era grea. Simțea în gât un fel de înțepătură amară. Cu gesturi mecanice, își desfăcu valiza, își aranjă îmbrăcămintea în dulapuri, repuse la locurile lor toate lucrurile familiare, intime.

Era ora unsprezece când sosi la prăvălie. Domnișoara Pologne, pe care o anunțase despre înapoierea sa, o primi cu entuziasm :

— Ah ! se poate spune că sporturile de iarnă v-au prins bine. Ce mină superbă ! Ce bronzată sunteți !

Magazinul era în ordine, dar aproape nu mai erau bijuterii în vitrină.

— N-ați luat legătura cu domnul Kholodetski ? întrebă Elisabeth.

— N-am îndrăznit ! replică domnișoara Pologne. Articolele de acest gen sunt ceva special ; am preferat s-aștept să vă înapoiați dumneavoastră ca să faceți o nouă comandă.

Elisabeth se gândi la toate vânzările pe care domnișoara Pologne le pierduse din lipsă de inițiativă și regretă că a stat atâta timp la Megève.

— În schimb, reluă domnișoara Pologne, am lucrat bine cu discurile. Germanii sunt în mod hotărât un popor foarte muzical. Nu mai am nimic din marii clasici.

De la începutul ocupației, noile înregistrări erau așa de rare, încât comerțul cu discurile de ocazie căpătase o importanță extraordinară. Ariile engleze și americane mai ales erau foarte cotate, fiind interzise de către autoritatea germană. Elisabeth păstra câteva exemplare dintre acestea într-un colț. Ea se așeză la casă și deschise registrul de conturi. Aplecată peste umărul ei, domnișoare Pologne comenta vânzările cu vioiciune :

— De sărbători am avut zile grozave. În ianuarie, bineînțeles, s-a mai calmat... totuși, dumneavoastră vedeți, de la 25...

Asurzită de flecăreala ei, Elisabeth întorcea foile încet și se gândea la scrisoarea lui Patrice. Deodată, domnișoara Pologne izbucni :

— Ah, Dumnezeule, uitam să vă spun : domnul Danoff a telefonat pentru dumneavoastră...

O bucurie fulgerătoare o năpădi pe Elisabeth.

— Când ? întrebă ea.

— De foarte multe ori. Ultima dată alaltăieri... Tocmai primisem anunțul dumneavoastră... și i-am spus c-o să vă înapoiați în dimineața aceasta ; am făcut bine ?

— Sigur că da, murmură Elisabeth.

Se destinse imediat. Ce se petrecea ? Nu voia să-l mai revadă, și era fericită că n-o uitase ! Fără-ndoială că avea să mai telefoneze. Ar avea nevoie de toată energia ei pentru a-l ține la distanță. Totuși ea trebuia să facă acest lucru cu prudență, din respect pentru sine. Se uită la telefon ca la o mașină infernală care, dintr-o secundă într-alta avea să explodeze, sfărâmând pereții, dându-i peste cap existența, punând din nou în discuție o victorie câștigată cu prețul unui teribil efort de voință. Domnișoara Pologne o fixă cu privirea, cu un surâs insinuant. Elisabeth ridică receptorul și formă numărul Arlettei :

— Alo, Arlette ? Da, tocmai m-am reîntors...

Ocupat. Boris ascultă o secundă semnalul precipitat, enervant și puse receptorul în furcă. Din biroul său cu geamuri, asculta zumzăitul laboratorului de cercetări, în care se agitau câțiva muncitori în salopete gri. Scheme executate în linii fine îi umpleau masa. Își luă rigla de calcul, se aplecă peste o foaie de hârtie plină de cifre, încercă să reînnoade firul raționamentului său și, deodată, renunță, cu mintea goală, cu inima strânsă de neliniște. Din nou mâna i se-ntinse spre telefon. Obținu tonul apăsând pe un buton, fără a mai apela la centralistă. De data aceasta, sunetul lent, cadențat, îl avertiză că numărul nu mai era ocupat. Boris

era așa de sigur că o găsește pe domnișoara Pologne la capătul firului, încât fu surprins că aude o altă voce întrebând :

— Alo ?

Elisabeth ! Ea trăia în același oraș cu el, la îndemâna dorinței lui. Ea repetă :

— Alo ? Alo ? Vă ascult...

În timpul acesta, Boris tăcea, ținându-și răsuflarea. El voia doar să știe dacă Elisabeth se înapoiase. După scrisoarea de ruptură pe care i-o scrisese, își dădea seama că, insistând să o vadă, ea l-ar refuza. Cel mai bun mijloc de a o întâlni era însă să se prezinte la ea acasă, pe neașteptate. Are să se ducă diseară, după ieșirea de la birou...

„Trebuie să fie o greșeală", își zise Elisabeth și închise telefonul. Boris făcu la fel. Propria-i tăcere îl epuizase. Îl privi cu un aer absent pe Desmourets, care intra să-i aducă o piesă fasonată din nou.

— Puneți-o acolo... vă mulțumesc...

— O să veniți diseară la Tapin ? șopti Desmourets.

— Nu știu... E mult de lucru ?

— Nu, niște fleacuri.

— Atunci nu prea contați pe mine.

— Bine, domnule Danoff.

Desmourets se retrase discret și închise ușa.

Boris reveni anevoie în lumea reală. Ce-avea să se întâmple când el se va afla din nou în fața Elisabethei ? Cum avea să reacționeze ea, când va afla că se certase cu prietenul său și că acesta îl părăsise în mod necugetat, fără a-și lăsa adresa ? A doua zi după cearta lor, Boris descoperise, la înapoierea de la birou, un bilet de la Patrice prin care-l anunța că pleacă definitiv, și o sumă de bani reprezentând contribuția lui la cheltuielile menajului. Unde locuia acum ? Care îi era viața ? Boris nu știa nimic. Ar fi putut să se informeze la instituția la care lucra prietenul său, dar era prea mândru ca să se înjosească printr-o astfel de manevră. Condamnat de către Patrice, prefera să suporte tristețea unei afecțiuni pierdute decât să se lanseze în cercetări nesigure.

Și totuși, se simțea nenorocit, dezorientat, singur. Îi era rușine de slăbiciunea sa. Își privi ceasul și gândi: „În seara asta se va hotărî totul".

La ora șapte și jumătate, Boris era la ușa Elisabethei. Știa că e acasă; din stradă, zărise o rază de lumină pe lângă perdele. Sună. Ea apăru în cadrul ușii, iar el rămase un moment zăpăcit, ca și cum nu s-ar fi așteptat s-o vadă. Așa, bronzată, era și mai atrăgătoare, mai seducătoare decât atunci când s-au despărțit. Simți o stranie gelozie pe acel aer ispititor și plăcut pe care îl căpătase departe de el. Ea îl privea cu mirare. O întrebă:

— Poți să mă primești, Elisabeth?

Ea păstra o mutenie și o imobilitate de statuie.

— Sigur că ar fi trebuit să vă previn despre vizita mea, reluă Boris. V-am telefonat azi-dimineață, numai ca să știu dacă v-ați înapoiat. N-am vrut să vă vorbesc la telefon; m-am temut să nu refuzați... și trebuia neapărat să vă văd!... Nu puteam să dau ascultare scrisorii!... Lăsați-mă să vă explic...

Se retrase, făcându-i loc și-l pofti:

— Intră, Boris.

Încercă un elan de speranță, dar se opri încurcat, în pragul salonului. Arlette era acolo, așezată într-un fotoliu, cu privirea clară, cu surâsul pe buze. Venit să-și apere fericirea, nu se simțea bine în rolul de amic venit în vizită, pe care împrejurările i-l impuneau. Se văzu în oglindă, tras la față, cu o privire insolentă și fixă; avea un aer de răufăcător, de nebun. În timpul acesta, Elisabeth și Arlette continuau o discuție banală în care era vorba de Megève, de pârtiile mai mult sau mai puțin accidentate, de campionii de schi, de baruri la modă... Boris nu știa să schieze. Se uita fix la cele două femei, cu ciudă. Veselia Elisabethei i se părea neliniștitoare; trebuie că s-a distrat bine pe-acolo. Nu cumva el sosea prea târziu? Nu se și îndrăgostise de altul? Această presupunere îl îngheță. Participă cu greu la conversație. Ce gândeau oamenii despre ocupație în zona de sud? Aprovizionarea cu alimente era mai ușoară decât la Paris? Punea întrebări

alandala, abia așteptând răspunsurile, țintuind-o pe Elisabeth cu o privire răzbunătoare și drăgăstoasă, a cărei insistență ea părea că n-o observă. Cât despre Arlette, ar fi ucis-o, mai ales că ea își dădea toată silința să-i prelungească supliciul. De fiecare dată când se mișca, credea că are de gând să plece, dar ea se-nfunda și mai tare în fotoliu, aprindea o țigară. La ora opt fără un sfert, în sfârșit, se ridică zicând :

— Trebuie neapărat s-o-ntind !

Elisabeth vru s-o rețină, și Boris se temu ca nu cumva să se lase convinsă. Nu, ea îi întinse mâna, el i-o strânse în grabă. Arlette și Elisabeth se îndreptară spre ușă, le auzi vorbind încet în antreu. „Ce-or fi mai având să-și spună ?“ Murea de nerăbdare. Elisabeth reveni singură și se opri cu mâna pe spătarul unui fotoliu. Boris făcu un pas, doi pași, fără a o pierde din ochi. Rugămintea pe care el nu îndrăznea s-o rostească îi îmblânzea privirea cu o rază mângâietoare. Înainta ca învăluit de o dulce lumină. Chipul Elisabethei se însenină. Era lângă ea, o domina. Ea-și înălță capul și deodată se trezi cu ea în brațele sale și sărutat, cu o asemenea violență, încât el se tulbură, copleșit de fericire. Ea se-ndepărtă de el, tremurând, cu buzele strivite și murmură :

— Te iubesc mult, Boris !... Aș fi vrut ca totul să fie simplu între noi !... Dar de ce a plecat Patrice ?... I-ai spus ceva despre noi ?

Boris lăsă capul în jos, încurcat.

— Întâmplător, a văzut scrisoarea pe care mi-o lăsaseși la portăreasă. M-a întrebat. N-am putut să neg evidența. Am avut, chiar în seara aceea, o scenă foarte penibilă. Apoi s-a mutat. Cred că s-a instalat la hotel, în așteptarea altei locuințe...

Elisabeth era consternată.

— Nu, interveni ea. A părăsit Parisul. E în Dordogne.

— De unde știi ?

— Mi-a scris. I-am găsit scrisoarea sub ușă, azi-dimineață, când m-am înapoiat. E oribil, Boris. L-am înșelat, l-am făcut să sufere. Trebuie să ne deteste acum...

— Nu te detestă, pentru că te-a înștiințat despre plecarea sa. În ochii lui eu singur sunt vinovat. Am pierdut un prieten pe care-l iubeam profund, dar te-am regăsit și vreau să uit tot restul pentru a nu mă mai gândi decât la fericirea noastră. Pentru că vom fi fericiți, Elisabeth! Și tu la fel, nu-i așa? Ești sigură de asta, da?

De la o clipă la alta simțea că punea stăpânire tot mai mult pe ea și că, în același timp, și ea căpăta asupra lui o putere din ce în ce mai mare. El repetă:

— Ești sigură de asta? Spune-mi că ești sigură!...

Apoi, pe un ton ferm și firesc, ca și cum ar fi fost vorba de o problemă cotidiană, întrebă:

— Elisabeth, vrei să fii soția mea?

Epuizată de emoție, se uită la fața neliniștită și voluntară care se apleca spre ea. Acesta-i era viitorul? Cum ea continua să tacă, Boris își încruntă sprâncenele și reluă, cu o voce șovăitoare:

— Ce este, Elisabeth?

— Nimic, se bâlbâi ea.

— Atunci, ce-aștepți pentru a spune: da?

Fără a putea pronunța vreun cuvânt, cu ochii înotând în lacrimi, se cuibări la pieptul lui Boris.

10.

— E perfect, n-au venit încă, zise Boris intrând în restaurant.

— Am ajuns foarte devreme? întrebă Elisabeth.

— Doar cu zece minute.

Elisabeth sugerase să aleagă un loc public pentru a fi prezentată oficial părinților lui Boris. Se gândea că s-ar simți mai bine să-i întâlnească pe un teren neutru. În situația sa, trebuia,

într-adevăr, să se arate foarte rezervată, foarte discretă. În zadar afirmase Boris că părinții lui au fost fericiți când au aflat că vrea să se însoare cu ea, și că amândoi, deși n-o văzuseră decât o singură dată, întâmplător, o găseau încântătoare, ea aștepta neliniștită momentul confruntării. Șeful de sală îi conduse la masa lor, izolată într-o mică rotondă. Elisabeth se așeză pe o banchetă de catifea roșie, pe care o domina o oglindă în ramă aurită. Pentru această primă masă de familie, Boris pusese ochii pe un restaurant rusesc de categoria A, unde cinase de mai multe ori, înainte de război, cu părinții săi. În această seară aveau să fie invitații fiului lor.

— Îmi place locul acesta, zise el instalându-se alături de Elisabeth. Când vor veni părinții mei, îmi voi schimba locul. Mama va sta aproape de tine, tata și cu mine în fața voastră.

Conducea ceremonia cu o gravitate naivă.

— Ai aerul unui logodnic de la țară, zise Elisabeth, surâzându-i drăgăstos.

El dădu din cap:

— Situația mă depășește; sunt emoționat!

— Și eu la fel, zise Elisabeth.

Își privi din nou ceasul.

— Ora opt fără zece. Ce greu trece timpul!

Elisabeth scoase o pudrieră din geantă și se privi în oglinda rotundă a capacului. Bronzul de la Megève îi colora încă pielea. Ochii ei îi păreau lui Boris mai mari, mai strălucitori decât de obicei. Ea dădu la o parte cu un deget o șuviță de păr de pe tâmplă.

— Mai ales, nu mai interveni cu nimic! zise Boris. Ești încântătoare!

Tresări. Ușa restaurantului se deschisese, dar pentru a lăsa să intre niște necunoscuți. Elisabeth încerca să-și amintească chipurile celor pe care-i aștepta. Și-l amintea cu mult mai bine pe tatăl lui Boris decât pe mama lui. Și unul și celălalt îi păruseră teribil de distanți, de străini. Se va putea apropia de ei? Nu știau că ea fusese soția celui mai bun prieten al fiului lor. Văduv,

el se însura cu o divorțată. Că voia sau nu, trecutul ei trezea neîncredere. Afară de asta, amintirea Odilei și a copilului ei mort îi reținea probabil pe acești oameni în vârstă să acorde afecțiunea lor unei nou-venite. Vor face eforturi pentru a reafirma în fața ei încrederea în viitor, pe care alta le-o inspirase cândva. Vor fi ca niște actori, care repetau un rol vechi, cu o dublură drept parteneră. Sentimentele, cuvintele aveau să fie și ele aceleași. Elisabeth se îngrozi de direcția pe care o luau gândurile ei. Boris o sorbea din ochi cu dragoste. Nu departe de ea, niște convivi vorbeau rusește cu voci aspre. Elisabeth avu impresia că pierdea din tăria sa morală într-un univers ostil.

— Ora opt și cinci, bombăni Boris. Ce-or fi făcând ?

Părea atât de nerăbdător, încât ea se întrebă dacă nu cumva împărtășea și el aceleași temeri, fără a îndrăzni s-o spună.

— Tu ți-ai anunțat părinții că urmează să ne căsătorim ? murmură el deodată.

— Încă nu.

— De ce ?

— O să le scriu mâine, zise ea așezându-și mâna pe mâna lui Boris.

— Iată-i, șopti Elisabeth și inima i se strânse. Două siluete veneau spre ea, printre fețe albe de masă, draperii roșii, argintărie și cristaluri. Tania, înaltă, voinică, cu obraji roșii, ochi albaștri. Mihail, mai slab, cu o mustață mică și căruntă și cu umerii largi, aduși. Boris și Elisabeth se ridicară la apropierea lor. Șeful de sală alergă :

— Iată-vă masa, Mihail Alexandrovici ! Fericit să vă primesc, Tatiana Constantinovna ! Doriți să comandați acum ?

— Nu, mai târziu, zise Mihail. Avem timp, nu-i așa, Boris ?

Boris surâdea ca pentru a-și invita părinții să admire femeia pe care și-o alesese. Ei își îmbrățișară fiul, apoi se întoarseră spre Elisabeth. După câteva cuvinte de o banalitate curtenitoare, se așezară la masă.

— Cât de ciudată e viața ! zise Tania. Puteam eu să bănuiesc, văzându-vă la sora mea, că aveți să deveniți într-o zi fiica noastră?

Singurele cuvinte pe care Elisabeth nu le aștepta. Această voce dulce, gravă, cântătoare ! Acest surâs de simpatie și de pace ! Părinții lui Boris aflaseră totul despre ea chiar înainte de a o cunoaște ? Oare trecutul lor de nenorocire, de exil și supărări îi făcea așa de permeabili la sentimentele altora ? Temerile Elisabethei fură măturate de un suflu de aer pur. Îl privi pe Boris pe furiș. El o privea insistent, cu aviditate. Ochii lui spuneau : „Vezi, Elisabeth, totul e simplu ! De ce ți-era teamă ?“ Mihail pocni din degete. Șeful de sală aduse lista, scuzându-se :

— Știți, n-o să fie ca înainte de război...

— Știu, zise Mihail.

Și, aplecându-se spre Elisabeth, murmură :

— Mi-e tare foame, Elisabeth. Dumneavoastră, nu ?

— Ba da, zise ea, amuzată de această întrebare neobișnuită.

— Am pronunțat bine prenumele dumneavoastră în franceză ?

— Sigur că da.

— Ah ! Auzi, Tania ? Tu îmi spuneai că n-o să reușesc să-l pronunț corect, zise el cu veselie.

Un val de fericire o năpădi pe Elisabeth. Se gândi la mama și la tatăl ei și regretă că nu erau aproape pentru a lua parte la bucuria pe care o trăia.

A doua zi dimineață, duminică, fu trezită de sonerie. Era târziu. Se ridică, alergă să deschidă ușa și se pomeni în față cu un băiat de vreo cincisprezece ani, încărcat cu un buchet de trandafiri. O carte de vizită întovărășea buchetul : „Boris Danoff, cu dragostea și nerăbdarea sa !“

Înduioșată, desfăcu florile, le așeză într-o vază și se pierdu în contemplarea lor. Amintindu-și de prezența băiatului, ea îi dădu un bacșiș, dar el nu asta aștepta.

— Doamnă, ați putea să-mi dați înapoi hârtia și acul ? o rugă el.

Unde-i era capul ? Criza de ambalaje transforma hârtia, acele, în obiecte prețioase. Ea le restitui băiatului cu un surâs de scuză. Boris sosi și el, tocmai când Elisabeth termina cu îmbrăcatul. Fără a-i da răgaz să spună un cuvânt, el o prinse în brațe, o sufocă cu sărutări și izbucni :

— Ghici de unde vin ?

— De la florărie, zise ea. Trandafirii sunt minunați.

El negă din cap.

— Vin de la părinții mei. Am vorbit despre tine. Ei sunt pur și simplu cuceriți de farmecul tău. Sunt așa de fericit, Elisabeth ! Eram sigur că aveau să te placă, dar ai întrecut așteptările.

— Și ei îmi plac foarte mult.

— Dar ce-i de făcut că eu nu-i cunosc încă pe ai tăi ? Oare mama ta îți seamănă ?

— Cred că eu semăn cu mama, îi răspunse ea cu un surâs.

El închise ochii și oftă, cu gândul departe : „Dacă am fi în timp de pace, ce căsătorie frumoasă am face noi pentru a începe o viață nouă !“

— Vei avea totuși câteva zile de concediu, zise ea.

— Sigur ! I-am și vorbit directorului. Cei de la Hopkins îmi datorează, desigur, atâta lucru. Eu nu-mi cruț timpul pentru ei. Când e o muncă urgentă, nu se-ntâmplă să mă-ntorc la laborator după cină ?...

— Ah, da ? zise Elisabeth, și bănuielile sale se treziră.

— Da, reluă Boris, pe un ton firesc. Tocmai voiam să te avertizez pe tema asta. Se va putea ca, în unele seri, să fiu obligat să mă duc acolo, pentru o oră sau două...

— Unde, acolo ? întrebă Elisabeth.

— Ți-am explicat : la uzină.

Fu un moment de tăcere. Apoi, fixându-și ochii în cei ai lui Boris, Elisabeth zise încet :

— De ce mă minți ?

— Nu te mint, murmură el.

— Ba da, Patrice mi-a povestit tot !

El se încruntă și sprâncenele i se apropiară într-o expresie de mânie:

— Ce ți-a povestit?

— Că faci parte dintr-un grup de Rezistență!

— E absolut fals! strigă el. Dacă aș fi cu adevărat în Rezistență, dacă mi-aș fi riscat pielea de zece ori pe zi, ca bravii tipi, care sunt folosiți într-o rețea, te-aș fi prevenit. Dar, crede-mă, sunt în afara acțiunii. Nici o informație nu-mi trece prin mâini.

— Nu trebuie să te dezvinovățești în fața mea! zise ea. Ceea ce faci e foarte bine. Nici nu mă gândesc să-ți reproșez ceva...

El îi mulțumi cu o privire veselă.

— Dar mi-e tare frică pentru tine! reluă ea. Cum va fi viața noastră?

— O viață minunată, Elisabeth, ți-o promit. Datorită ție, îmi voi dubla prudența. Nu voi accepta nici o muncă în afara celei pe care eu m-am angajat s-o fac, de la început. Dar nu-mi cere să mă dezinteresez complet de o cauză care-mi stă la inimă. Fii alături de mine...

Apucă mâna Elisabethei și i-o strânse tare, ca pentru a încheia cu ea un pact de asistență. Ea răspunse la strângerea lui de mână. Boris o introducea într-o lume nouă. Totul devenea grav și întunecat în jurul ei.

11.

Prima căsătorie a Elisabethei fusese celebrată la biserica catolică, așa că ea ar fi putut acum, cu tot divorțul, să se căsătorească cu Boris la biserica ortodoxă, dar acest subterfugiu le displăcea amândurora, și-atunci hotărâră să se limiteze la căsătoria civilă. Pe măsură ce data evenimentului se apropia, simțeau că le sporește nerăbdarea. Fiecare zi aducea o nouă chestiune

de rezolvat. Cea a locuinței mai întâi. Pentru motive sentimentale, ușor de înțeles, Elisabeth nu voia să se instaleze la Boris. Se ocupă deci de subînchirierea apartamentului lui, pentru a se muta apoi în garsoniera din strada François I. Alegerea martorilor nu punea probleme: Arlette și mătușa lui Boris erau desemnate pentru aceste servicii amicale, dar unde avea să aibă loc ospățul de nuntă? Pe cine aveau să invite? Cum să se îmbrace Elisabeth, potrivit ocaziei? Îi scrisese mamei sale pentru a o informa de toate pregătirile. Pierre și Amélie sosiră cu o săptămână înainte de ceremonie. Aflând că Elisabeth urma să se mărite cu un străin, se temeau ca nu cumva ea să se fi hotărât prea ușor, fără să se gândească la comunitatea de spirit, de educație, care asigura soliditatea căsniciilor. Faptul că Boris era văduv nu putea decât să sporească neîncrederea lor dar, de la prima întâlnire cu el, fură cuceriți. Că se născuse în Rusia, asta nu era deloc un motiv să n-o trateze cu dragoste pe fiica lor. Aspectul lui plăcut și viril, statura înaltă, profilul frumos o făcură pe Amélie să privească viitorul cu încredere. O luă pe Elisabeth de-o parte și o încredință cu o voce emoționată:

— Acum, că l-am văzut, știu că vei fi fericită!

Părinții lui Boris o încântară în aceeași măsură prin binevoitoarea lor naturalețe. Ea ar fi vrut să organizeze masa într-un restaurant parizian, dar Tania și Mihail se opuseră; ei preferau ca reuniunea să aibă loc la ei, într-o atmosferă mai intimă: tinerii soți, părinții, martorii... Cazul lui Clémentine stârni o vie controversă. Amélie refuză categoric s-o asocieze la fericirea ei. Încolțită cu întrebări de către Elisabeth, ea mărturisi că ultimele scrisori de la Denis nu lăsau nici o îndoială asupra relei purtări a soției lui. Profitând de o procură pe care el i-o trimisese din imprudență, își închiriase cafeneaua și de-atunci nu mai dădea semne de viață. După informațiile pe care Amélie reușise să le culeagă, Clémentine, indiferentă la suferințele prizonierului, locuia cu un agent de Asigurări, cu cinci ani mai tânăr decât ea și care îi toca banii. În fața acestor acuzații destul de precise și grave, Elisabeth nu mai insistă să-și invite mătușa.

Ultimele zile dinaintea căsătoriei trecură repede, cu vizite familiale și cu umblatul prin magazine. Prinsă de obligațiile sale, Elisabeth își neglija comerțul, dar domnișoara Pologne era la datorie, primind clientela. După ce trăise în închipuire romanul de dragoste al tinerei sale stăpâne, ea se simțea cu sufletul plin de poezie la gândul apropiatului lui deznodământ. „Bănuiam eu că e ceva la mijloc!", zicea ea, cu un aer complice, cui voia s-o asculte. Deodată, Elisabeth se văzu îmbrăcată într-un taior negru nou-nouț, cu o pălărie de pai auriu, având la butonieră o orhidee, lângă un Boris țeapăn, palid, ras proaspăt, răspunzând „da" cu o voce răgușită, domnului primar al arondismentului VIII, după care tinerii soți, părinții, martorii coborâră în stația de metrou Villiers. Toate scaunele vagonului de clasa întâi erau ocupate de obișnuiții călători cu fețe posomorâte. Boris și Elisabeth stăteau în picioare, strânși unul într-altul, pe culoar. Ceilalți trebuiră să se împrăștie în jurul lor. Arlette, sprijinită de frâna de siguranță, avea chipul unui înger păzitor triumfător. Nu departe de ea, un soldat german citea *Signal*. Pălăriile Améliei și Taniei se vedeau în mulțimea capetelor. Un controlor meticulos perforă biletele roz ale fericirii. În sfârșit, stația Porte Champerret, lumina zilei și marșul în grup către casa Danoffilor.

În sufragerie masa fusese pregătită pentru opt persoane. Servitoarea, o rusoaică recent angajată, o primi pe Elisabeth în prag cu un adânc salut. Flori peste tot. Miros de cocă și de mărar. Flacăra roșie a unei veioze sub auriul unei icoane vechi. Soarele pe fața de masă albă, încărcată cu argintărie, cristale și bucate.

— Acum, permiteți-mi să vă felicit, copiii mei, zise Mihail. Să vă fie viața frumoasă!

El o îmbrățișă pe Elisabeth, apoi pe fiul său și îi binecuvântă cu semnul crucii. Tania făcu la fel. Puțin mirată, Amélie se mulțumi cu un sărut discret pe obrazul ginerelui său, dar își strânse cu dragoste fiica la piept. Pierre strânse puternic mâna lui Boris și atinse cu buzele urechea Elisabethei, șoptind: „Sunt fericit, știi?" Ea îi mulțumi cu un surâs și se-ntoarse spre mătușa lui Boris și spre Arlette, care-și așteptau rândul să-i felicite.

— Vă rog să vă așezați..., zise Tania.

Cu toate restricțiile, numeroase feluri de aperitive se aliniau pe masă, între două sticle de votcă. Mihail și Boris turnau în pahare. Amélie se uita la Elisabeth și o mâhnire ușoară se amestecă în plăcerea ei. Ceea ce se sărbătorea aici nu era o căsătorie normală, gândea ea, ci schimbarea unui bărbat cu altul. Fiica sa abia îi spusese cum îl întâlnise pe Boris, la Tulle. O dragoste născută în aceste condiții avea să dureze ? Desigur, după Elisabeth, Patrice nu făcuse decât să i-l prezinte pe viitorul ei soț, și dispăruse apoi din viața amândurora. Dar, în sfârșit, atât ea cât și Boris intrau în viața conjugală cu un trecut împovărat de experiență. Se putea sări așa, dintr-o pasiune într-alta, se puteau reînnoi sufletul și carnea, se putea rupe firul amintirilor, încât să iei drept îmbătătoare o descoperire care nu era decât o repetiție ? În ceea ce o privea, ea știa că ar fi fost incapabilă să iubească un alt bărbat după Pierre, dacă, printr-o nenorocire, l-ar fi pierdut. Cum apreciau părinții lui Boris o femeie ca Elisabeth, al cărei destin nu era în linie dreaptă ? N-ar fi preferat ca fiul lor să le aducă de mână o fată cu adevărat tânără, care să fi învățat totul de la el ? În fața acestor bravi oameni, care putuseră să rămână, ca ea și Pierre, uniți timp de mulți ani, Amélie nu era mândră de copilul său. O găsea frumoasă, încântătoare, se bucura că o vede îndrăgostită de un băiat demn de stimă, dar amintirea unui alt ospăț de nuntă îi apăsa sufletul. Așezată la dreapta lui Mihail, se forța să pară veselă.

— Elisabeth ne-a spus că dumneavoastră sunteți obișnuită cu bucătăria rusească, zise el întorcându-se spre Amélie. Așa că n-am ezitat ; astăzi pe masă totul va fi rusesc ! Nu vă displace ?

— Din contră, zise Amélie. Soțul meu și cu mine am trecut printr-o școală bună. Șeful nostru bucătar a fost domnul Balaganoff. Nu-l cunoașteți ?

— Nu, zise Mihail, sunt atâția ruși la Paris !

— Ce gândesc ei despre război ? întrebă Pierre golind un mic pahar de votcă.

Amélie îi aruncă soțului său o privire prevenitoare. Cu toate că starea sănătății lui se ameliorase în acești ultimi ani, doctorul îi interzisese încă să bea alcool. El făcu o mutră îmbufnată, care voia să spună : „oh, doar o dată... !“

— Părerea rușilor emigranți e foarte împărțită, zise Mihail, și e explicabil. Eu însumi, la început, în fața rapidității înaintării germane, am sperat că regimul sovietic avea să se prăbușească și că ne putem întoarce acasă. Unde v-ați născut dumneavoastră, domnule Mazalaigue ?

— La La Chapelle-au-Bois, în Corrèze, zise Pierre.

— Și soția dumneavoastră ?

— La fel.

— Păi, închipuiți-vă puțin că exilatul de la Chapelle-au-Bois ar fi visat la această localitate timp de douăzeci și cinci de ani, ca la un loc minunat, dar inaccesibil. Și iată, apare o șansă ca dumneavoastră să vă înapoiați acolo !... În ce mă privește, eu sunt din Armavir. Soția mea e din Ekaterinodar, care se numește azi Krasnodar. În luna august a anului trecut aceste două orașe au fost citate în comunicatul german. Puteam eu să nu mă bucur la gândul că ne-ar fi fost dat, la bătrânețe, să ne revedem locul nașterii ?

— Da, zise Tania, dar tot atunci eram bolnavi de tristețe, soțul meu și cu mine, în fața imaginilor orașelor rusești pustiite, ale prizonierilor ruși înfometați, zdrențăroși, pe care le arătau ziarele și jurnalele de actualități cinematografice. Orice-ar fi, dar era țara noastră, care suferea !

— E adevărat, Tania, oftă Mihail, țara noastră suferea și noi ne gândeam la viața noastră. Nu era drept. Dar, încet, încet, totul s-a schimbat. Când rușii și-au redobândit teritoriile, am fost mândri, ca și cum le-am fi dorit dintotdeauna victoria. Nu pentru noi, desigur, ci pentru cei de acolo. Nu pentru guvern, ci pentru popor. Nu pentru U.R.S.S., ci pentru Rusia dintotdeauna. E greu să le explici asta francezilor, care nu au părăsit niciodată Franța.

— Să nu credeți asta, zise Arlette. În momentul de față noi suntem ca niște exilați pe propriul nostru pământ.

— Un lucru e sigur, zise Mihail, războiul e pe sfârșite. Nemții și-au pierdut avântul în Rusia. Când Africa de Nord va fi în întregime curățată, americanii se vor ocupa de Franța.

— Eu găsesc că exagerați discutând politică într-o astfel de zi, zise Nina Maioroff. Noroc că Boris și Elisabeth nu v-ascultă.

Atenția generală se îndreptă spre tânăra pereche. Cei doi discutau pe șoptite. Tania se întoarse spre Amélie și murmură :

— Sunt atât de departe de noi ! Cât se iubesc ! Războiul bubuie din toate părțile, ziduri se prăbușesc și ei, ei construiesc!

— Da, zise Amélie. E minunat !

— Dumneavoastră ați rostit cuvântul potrivit, doamnă, reluă Tania : minunat ! Tatăl meu îmi citea adesea un pasaj din Biblie. Nu știu dacă dumneavoastră îl știți. „Atât cât va dura pământul, semănăturile și secerișurile, frigul și căldura, vara și iarna, ziua și noaptea nu vor înceta deloc să-și urmeze cursul succesiv..." Am reținut fraza pe dinafară !...

— E foarte frumoasă !

— Nu-i așa ? Nu știu care a fost viața dumneavoastră, dar eu am devenit cu adevărat conștientă de mine însămi în timpul dezordinelor celuilalt război și al revoluției. Marile încercări clădesc caracterele și consolidează asocierile care merită strădania menținerii. Ceea ce se construiește pe timp de furtună are mai mare șansă să dureze decât ce se construiește pe timp frumos.

— S-ar putea să fie adevărat ce spuneți, spuse Amélie, dar eu tremur. Cum vom ieși din acest război ?

— Cum va vrea Dumnezeu ! zise Tania cu un surâs nepotrivit.

Amélie o socoti inconștientă, dar simpatică în ciudățenia ei. Pierre și Mihail schimbau acum impresii asupra războiului din '14, unul vorbind despre frontul francez, celălalt despre frontul rusesc. Păreau parcă mai tineri, evocând acele vremuri mizerabile.

— Eu aproape n-am cunoscut războiul de tranșee, spunea Mihail. Eram la husari. Am fost rănit și făcut prizonier la Riga, în 1915.

— Eu, zicea Pierre, am crezut că n-o să mai scap din război... Era în 1916. Căpitanul ne prevenise...

„Vor vorbi ei oare mai târziu, cu același interes, despre epoca înspăimântătoare pe care o parcurgem ?“, se întreba Amélie. Și i se păru că, fără prodigioasa lor ușurință de a uita, oamenii n-ar putea trăi. La capătul mesei, Arlette și Nina comentau cu însuflețire un roman de Dostoievski. Vocile creșteau, fețele se încălzeau. Servitoarea aduse felul principal: șașlâc; Mihail apucă bețișoarele și împărți bucățile de berbec și roșiile pe farfuriile pe care i le întindea Tania.

— Ar fi fost mai bun dacă ar fi fost fript pe jar, dar cred, totuși, că va fi gustos !

— Ce ospăț ! exclamă Pierre. Bănuiesc ce greu v-a fost să-l organizați ! Aprovizionarea cu alimente la Paris e așa de anevoioasă !

Șașlâcul se dovedi excelent, dar Elisabeth n-avea poftă de mâncare. Animația, zgomotul făcut de comeseni îi creau o senzație de irealitate. Trebuia să facă eforturi ca să creadă că mama și tatăl ei se aflau acolo, conversând amical cu părinții lui Boris, că prin niște simple semnături ea devenise oficial soția acestui bărbat mare și puternic, al cărui genunchi îl atingea pe sub fața de masă, că ea se numea acum doamna Danoff. Servitoarea schimbă farfuriile. Elisabeth ronțăi o fărâmă de brânză, se năpusti asupra unei înghețate roz, decorată cu fructe zaharisite, și-și reveni auzind pocnetul dopului de la sticla de șampanie. Toată lumea se ridică în picioare.

— În sănătatea voastră, copiii mei ! zise Mihail.

Boris ținea o cupă în mână. Tăria vinului scânteia în ochii lui întunecați.

— Îți cer să ai întotdeauna încredere în noi doi ! îi șopti el Elisabethei.

Parcă o invita să treacă peste o punte îngustă. Elisabeth surâse și-și ridică paharul.

PARTEA A PATRA

1.

Elisabeth tocmai strângea masa, când sună telefonul. Boris ridică receptorul.

— Alo ? Pe cine căutați ? Doamna Mazalaigue ?

Privirea i se opri asupra soției sale, luând-o martor la această incorectitudine.

— Cine întreabă ?

După ce auzi numele celui de la celălalt capăt al firului, îi trecu receptorul Elisabethei, anunțând-o grav :

— Domnul Bertrand Lesaulnier.

Mirată, duse receptorul la ureche.

— Elisabeth !... În sfârșit ! Sunt eu, Bertrand !... Mă aflu la Paris de câteva zile...

Boris se așeză din nou și-și aprinse pipa. O privea pe Elisabeth cu un aer sever.

— Ce surpriză, bâigui ea. Ce mai faci ?

— Destul de bine, răspunse Bertrand. Mi-ar face plăcere să te văd.

Ea încercă să-i zâmbească lui Boris, a cărui figură se înăsprise.

— Firește !

— Ai cumva vreo seară liberă să luăm masa împreună ?

— Nu.

— Atunci, poate o după-amiază...

Era descumpănită.

— Sper să nu te deranjez! Dacă sunt indiscret, spune-mi sincer. Bărbatul care mi-a răspuns la telefon...

— E soțul meu.

Un moment de tăcere. Avu impresia că Bertrand nu mai era la aparat. Boris continua să fumeze încruntat, strângând pipa în mână...

— Alo?

Vocea lui Bertrand se auzi din nou, numai că tonul său se schimbase:

— Te rog să mă scuzi, Elisabeth.

— Nici o problemă!

Îi răspunse printr-un râs forțat, care părea o cascadă de note false.

— Să știi că încă mai păstrez talonul mașinii tale. Trebuie să ți-l înapoiez...

Boris ridică din sprâncene. Ea-și dădu seama de imprudența pe care o făcuse, prin acel amănunt rostit în prezența lui. Dar se uita atât de bănuitor la ea, încât, în mod involuntar, simțise nevoia să braveze.

— Într-adevăr, zise Bertrand, închipuie-ți că omul de la garaj a fost de un devotament exemplar. A făcut ce-a făcut, iar Citroën-ul meu a scăpat de la rechiziționare. Numai că nu-l pot folosi, pentru că n-am *Ausweis*-ul. Dar, cine știe, poate că peste câteva luni!... Oricum, sunt fericit: grație acestui talon te voi putea vedea. Ce faci în seara asta, pe la ora șase?

— Nimic.

— Nu vrei să stăm de vorbă la un pahar?

Șovăi, apoi răspunse:

— Da.

— La „Colisée"?

— Se-nțelege.

— Pe curând, Elisabeth.

— Pe curând.

Puse receptorul în furcă și întoarse spre Boris o față inocentă.

— Cine era ? întrebă el brusc.

— Un prieten.

— De ce se află la tine talonul ?

— Pentru că mi-a împrumutat Citroën-ul, în timpul refugiului. De altfel, aceasta e mașina cu care te-ai întors, împreună cu Patrice și cu mine, la Paris.

Boris avu un zâmbet sarcastic :

— Din ce în ce mai bine ! Iartă-mă, uitasem povestea cu mașina ! În mod evident, acest Bertrand Lesaulnier trebuie să fie vreun prieten, și încă unul foarte bun ! Cum se face că nu mi-ai vorbit niciodată despre prietenia asta ?

— Nu s-a ivit ocazia ! răspunse Elisabeth, ridicând din umeri.

— În zece luni de când suntem căsătoriți, ai fi putut, totuși, din întâmplare măcar, să-i pronunți numele. Câți ani are ?

— Nu știu. E un bărbat... mai în vârstă, răspunse Elisabeth furioasă pe ea însăși pentru răspunsul pe care-l dădea. De altfel are nevastă, copii !

— Ah ! foarte bine ! bombăni Boris.

— Locuiește în sud.

— Și-n zona de sud l-ai cunoscut ?

— Nu. La Paris, înainte de război.

— Așa, vasăzică ! exclamă el scuturând pipa de marginea scrumierei. Și ce însemna el pentru tine, la Paris, înainte de război ?

Se ridică și, postându-se cu mâinile în buzunare în fața Elisabethei, i se adresă pe un ton răstit :

— Jură-mi că între tine și el n-a fost, niciodată, nimic !

Pe ea o irita faptul că trebuia să se disculpe pentru un trecut care pe el nu-l privea câtuși de puțin. Îi era teamă de el, simțea rușine pentru ea însăși că nu-ndrăznea să-i spună adevărul în față ?

— N-o să jur nimic, zise ea indignată la culme. Mă enervezi!

— Excelent răspuns ! Pot, așadar, să presupun ceea ce vreau?
— Perfect !
— Și te duci să-l vezi pe acest domn ?
— Dacă am chef, o să-l văd !
— Chiar dacă-ți interzic ?
— Mai ales !
— Asta am vrut să știu !

Devenea stupid. Ea detesta această gelozie, care începea să-și facă loc în căsnicia lor.

— Te-am întrebat eu, vreodată, de femeile pe care le-ai cunoscut înainte de mine ?

— Ți-aș fi putut spune. Nu-s multe ! Și, cel puțin, n-au nedelicatețea de a-mi telefona aici !

Din nou, avea sentimentul insuportabil că o replică atrăgea după sine o alta, împingându-i pe amândoi spre o catastrofă.

— Hai... mai bine du-te la birou, zise ea. Ai întârziat deja !...

— Păi sigur ! mormăi el. Și tu să te întâlnești cu el ! O să-mi povestești. Va fi un plăcut subiect de conversație !

Îi aruncă o privire încruntată și se-ndreptă cu pași apăsați spre vestibul. O să plece fără s-o îmbrățișeze ? Ușa fu trântită cu furie. Plecase. Elisabeth regreta că nu se putuse stăpâni ; n-ar fi trebuit să-l enerveze. Dar i se părea că, cedând de data asta, l-ar fi încurajat ca pe viitor să fie și mai sever cu ea. Sentimentul masculin al posesiei devenise aproape maladiv. Suferea pentru tot ceea ce scăpa controlului său : visurile Elisabethei, amintirile, gândurile ei intime... Într-o zi îi spusese că ar fi vrut să se substituie ei, „să devină ea“, doar pentru câteva minute... îndrăgind-o astfel și mai mult, revărsând asupra ei iubirea, de acolo, dinlăuntrul ființei ei. Făcuse bine acceptând invitația lui Bertrand. Seara, întorcându-se acasă, i-ar fi explicat lui Boris că nu avusese dreptate, l-ar fi făcut să înțeleagă că trebuie s-o accepte așa cum era, nu cum ar fi vrut să fie.

Căsătoria lor era atât de fericită ! La început crezuse că Boris încă mai suferea, dar de când erau împreună nu-i vorbise

niciodată de trecut, nici măcar nu surprinsese vreo undă de tristețe în privirea lui. Această capacitate de regenerare o liniștea, dar o și îngrijora, totodată. Uitase, pentru că-și impusese acest lucru, sau pentru că era incapabil de un atașament profund ?

În noaptea precedentă, stingând lumina, el îi șoptise la ureche: „Vreau un copil de la tine !“ Simțise în vorbele lui o dorință vie și fierbinte. În sinea ei se bucura la gândul că, într-o bună zi, o va putea împlini. Și, după cuvinte atât de gingașe, această altercație atât de absurdă, de lamentabilă.

„Probabil că deja îi pare rău !“, gândea Elisabeth, surâzând fără voie.

Termină de aranjat vesela pe raftul chiuvetei. După căsătorie, angajaseră o femeie care venea să le facă menajul, în fiecare zi. Aduseseră acolo câteva piese din mobila lui Boris. Pe celelalte le vânduseră, de comun acord și fără vreun regret, unor negustori de ocazie. Îi era greu să renunțe la magazin. Boris nu dorea ca soția sa să muncească. Câștiga — pretindea el — destul pentru amândoi. La sfaturile Elisabethei se adresase unei agenții imobiliare pentru găsirea unui cumpărător. Numai speculanții se ofereau însă să cumpere acest gen de contract, plătind de altfel un preț derizoriu.

Teama unei apropiate debarcări și a luptelor ce-ar fi urmat făcuse să scadă valoarea fondurilor comerciale. Zvonurile se înmulțeau. Prăvăliile se închideau, una după alta. Nici una din propunerile primite de Elisabeth, până în prezent, nu-i surâdea.

Prefera să aștepte zile mai bune, mai degrabă să trateze în pierdere, decât în pripă și haos. Ostilitățile nu puteau dura mult timp. Armata sovietică mergea din victorie în victorie, englezii și americanii puneau piciorul în Sicilia, în Italia, Mussolini demisiona și era înlocuit cu mareșalul Badoglio, care semna un armistițiu cu aliații, îl aresta pe Duce și declara război Germaniei. Numai că Ducele fusese răpit, în mod rocambolesc, de parașutiști germani și, refugiindu-se în Lombardia, constituia un guvern fascist republican. Între timp, Wehrmacht-ul ocupa rapid

peninsula, contraatacând cu violență. Corpul expediționar francez intră în luptă. În ciuda ultimelor debarcări ale aliaților, generalul Kesserling menținea linia fortificată de la Cassino. Ploile reci împiedicau operațiunile. Pe zidurile Parisului apăruseră afișe nemțești reprezentând „melcul american", epuizat de eforturi zadarnice în drumul spre Roma. Radioul oficial descria această „afacere italiană", ca pe un crunt eșec al imperialiștilor anglo-saxoni, iar Radio-Londra, recunoscând obstacolele întâlnite până acum de generalul Alexander, promitea o triumfală intensificare a operațiunilor, în primăvară.

În acel martie friguros, cețos și mohorât, era greu să crezi că vor mai veni și zile senine. Mai mult ca niciodată, Parisul suferea de frig și de restricții alimentare. Radiatorul electric consuma enorm, Elisabeth cumpărase o sobiță care mergea cu rumeguș, dar care abia încălzea camera, umplând aerul cu un praf imperceptibil și cu un miros înțepător. În fiecare dimineață citea cu spaimă cifrele înscrise pe contorul de gaz și electricitate. Căsătoria îi adusese o mică creștere a metrilor cubi și kilowați-oră, dar administrația era necruțătoare : în caz de depășire a cotei alocate „se tăiau" ! Această măsură coercitivă, cu care s-ar fi acomodat ca celibatară, i se părea inadmisibilă pentru că avea un soț. Obsedată de teama ca Boris să nu rabde de foame, devenise la fel de competentă în materie de alimente, ca și domnișoara Pologne, și știa pe dinafară drepturile de consum pentru fiecare zi din lună. Din fericire, portăreasa imobilului își perfecționase sistemul de aprovizionare clandestină. La ea carnea costa trei sute douăzeci de franci kilogramul, vinul obișnuit, cincizeci de franci litrul, untul trei sute de franci jumătatea de kilogram, pachetul de „Gauloises" o sută zece franci, iar cutia de chibrituri suedeze șapte franci. Pierre și Amélie îi trimiteau din Megève fiicei lor pachete, care ajungeau desfăcute, golite pe jumătate de conținutul lor, părinții lui Boris îi invitau deseori la masă și niciodată nu-i lăsau să plece fără să le strecoare sub braț câte un pachețel cu ceva de-ale gurii.

Boris nu rupsese legăturile cu prietenii săi din Rezistență, dar ieșirile sale nocturne erau destul de rare. Uneori, spre orele opt seara, primea câte un telefon misterios: „Aici e verișoara Berthe!“ Asta era formula convenită. Atunci, asemenea unui doctor chemat de urgență la căpătâiul unui bolnav, își îmbrățișa soția și se grăbea să plece. Elisabeth stătea ca pe ghimpi până la întoarcerea lui. La ora stingerii, se înapoia obosit, dar încântat. Îi povestea ce făcuse, departe de ea. Mereu, același lucru: un contact prost, fire desfăcute, o piesă ce trebuia înlocuită. Într-o zi îl întrebase dacă Paul Desmourets nu putea face singur aceste reparații. „Bineînțeles! răspundea el. În majoritatea cazurilor s-ar fi descurcat de unul singur. Numai că lucrăm împreună de la început! N-am să-l părăsesc pentru nimic în lume!“ Nu mai insistă, impresionată chiar de această îndârjire pe care ar fi vrut s-o combată. „Îl iubesc prea mult pentru a-i cere să se schimbe“, își spunea.

Gândul acesta îi însoți pașii, de acasă până la magazin. Domnișoara Pologne era foarte alarmată: cumpărătorii trimiși de agenție tocmai vizitaseră magazinul și păreau interesați. Fată bătrână, domnișoara Pologne încerca o dublă teamă: aceea de a-și pierde slujba, în cazul în care Elisabeth ceda magazinul, și de a fi denunțată ca germanofilă de vecini răufăcători, în caz de victorie a aliaților. Nu se spunea, oare, că anumiți colaboraționiști primiseră deja prin poștă mici sicrie, prin care erau avertizați asupra destinului tragic care îi aștepta? Librarul din colț, al cărui fiu activa în rândul forțelor franceze libere, susținea chiar că, în momentul reglării conturilor, toate femeile care arătaseră simpatie nemților vor fi tunse la zero! Fără a-și exprima propria-i aprehensiune asupra acestui subiect, domnișoara Pologne declara suspinând: „Dumnezeu să ne ocrotească de furia plebei!“

În ziua aceea fu ceva mai categorică:

— Într-adevăr, doamnă, dacă evenimentele se precipită, mai degrabă ar trebui să închideți magazinul decât să-l vindeți. Vom lăsa să treacă furtuna și vom redeschide porțile când vijelia se

va calma, iar oamenii își vor regăsi gustul pentru muzică, pentru mici obiecte de artă...

Elisabeth o liniști : magazinul nu era încă vândut : în ceea ce privea eliberarea țării, cei care o doreau, cu toată ardoarea, țineau ca ea să se desfășoare în ordine și cu demnitate.

— Vom trăi și vom vedea ! replică domnișoara Pologne, ducându-și instinctiv mâna la coc ca pentru a se asigura că era încă acolo, în ciuda dorinței criminale a celor din Rezistență.

După-amiaza fu animată, prin năvălirea în magazin a unui grup de „zazous", bine cunoscut în cartier. Prin reacția lor împotriva ororilor războiului, acești tineri se voiau niște tipi excentrici, un fel de fluieră-vânt. Băieții purtau plete leonine, gulere înalte, haine lungi, iar fetele, cocoțate pe niște adevărate socluri de lemn, cu fuste evazate și umeri ascuțiți, cu părul pieptănat cu cărare la mijloc aveau o figură de păpuși fragile. Una dintre ele, mai îndrăzneață și mai drăguță, care organizase o *surprise-party* pentru această seară, era necăjită că nu aveau discuri. Locuia în același imobil cu Elisabeth.

— Vă rugăm să nu ne refuzați, dați-ne o mână de ajutor, doamnă. Ne-ar trebui niște melodii de la Hot Club de France ! N-aveți cumva vreun disc cu Django Reinhardt ? Sau altceva, tot cam în genul ăsta ?

Elisabeth îi propuse un disc „swing" de ocazie, pe care tânăra fată îl consideră demodat, dar pe care totuși îl luă. Banda de „zazous" plecă veselă, iar Pologne bombăni :

— Inconștienți... Sunt inconștienți !... Lumea e pe marginea prăpastiei, iar ei se țin de dans.

— La vârsta lor tot așa ați fi făcut și dumneavoastră, zise Elisabeth.

— Niciodată, strigă domnișoara Pologne, indignată la culme. Ah ! Frumoasă generație se ridică. Stricați toți de piața neagră.

În timp ce ea blama cu atâta violență, Elisabeth se gândea cu o anume neliniște la apropiata întâlnire.

La orele șase, atunci când sosi la „Colisée“, Bertrand Lesaulnier se afla deja acolo. O surprinse aerul lui de om obosit, îmbătrânit. Încărunțise, pe chipul lui slăbit și osos nasul părea și mai proeminent, iar ochelarii tronau ca un obiect important. O întâmpină pe Elisabeth cu bucurie, iar ea, văzându-l surâzând, se îndreptă imediat spre el. Dar acest brusc contact cu trecutul o tulbură mai puțin decât ar fi crezut. Îi dădu talonul și-l întrebă pe un ton amical despre viața lui la Marsilia, despre munca lui, despre proiectele pe care le avea și, când la rândul lui, o întrebă, răspunse simplu:

— N-am nimic interesant să-ți spun despre mine, Bertrand: sunt fericită.

El lăsă capul în jos. Spera în altfel de mărturisiri? După o clipă de tăcere, șopti:

— Te invidiez, Elisabeth: ai găsit liniștea, certitudinea, eu nu! Au trecut patru ani! Te privesc și am impresia că abia începi să trăiești, în timp ce pentru mine totul s-a sfârșit...

Ea protestă, jenată de a-l simți atât de tulburat de o ruptură a cărei suferință ea o uitase de multă vreme. Bertrand mai vorbi despre afacerile sale, despre zona de sud a țării, despre ultimele știri de pe frontul italian, apoi, deodată, ca și cum s-ar fi simțit incapabil să suporte mai mult prezența Elisabethei, trăsăturile i se crispară și tăcu. Ea profită de această tăcere pentru a se hotărî să plece. În timp ce își punea mănușile, el îi șopti:

— Așa curând, Elisabeth?

— Firește.

— Mai rămâi puțin! Dacă asta nu te plictisește cumva.

Un zgomot de scaune acoperi sfârșitul cuvintelor lui. Deodată, sala întreagă se afla în picioare. Clienții alergau spre ușile de sticlă și dădeau nas în nas cu agenți de poliție, cu figuri arogante, care-i împingeau înăuntru. Unul dintre ei, un brigadier de poliție, răcni:

— Nu mișcă nimeni! Pregătiți-vă actele!

— O razie, zise Bertrand. Asta mai lipsea!

— Dar ce caută ? întrebă Elisabeth.

— Mână de lucru pentru Germania.

O cuprinse frica. Simțea că se pierde cu firea, inima bătea să-i spargă pieptul. Boris ! Unde era ? Nu se găsea oare și el, în clipa asta, în vreo cafenea împresurată de oamenii poliției ? Avea toate actele ? Nu cumva îl arestaseră, îl torturau, aflaseră că era în relații cu un grup din Rezistență și erau gata să-l trimită într-un lagăr în Germania ? Murmură :

— Îngrozitor !... ce se va întâmpla ?

— Liniștește-te, rosti Bertrand. Nu-i ridică, în principiu, decât pe cei fără nici o situație. Cu ce se ocupă soțul tău ?

— E inginer la Hopkins.

— Atunci, nu riscă nimic. De altfel nici eu !

Respiră ușurată, spaima o epuizase.

— Iar poliția franceză face treaba asta de hăituială ? ! se miră ea cu voce tremurândă.

— Sub controlul nemților ! zise Bertrand. Privește !

Și cu o mișcare a bărbiei arătă înspre doi reprezentanți ai Feldjandarmeriei, cu căști, cizme, o placă metalică pe piept, în formă de babetică, și cu pistolul mitralieră în mână. În timp ce majoritatea celor din local se așezaseră din nou, câțiva tineri cuprinși de spaimă se precipitară spre toalete.

Fură opriți de câteva fluierături. Agenții se aruncară îndată pe urmele fugarilor, aducându-i înapoi, albi ca varul și cu privirea înspăimântată.

— Ce josnicie ! bombăni Elisabeth.

Înșfăcați de polițiști, cei prinși treceau printre mese bolborosind :

— N-am făcut nimic ! Am acte în regulă !

— Lăsați-mă să dau măcar un telefon acasă ! Doar cinci minute !

Agenții, executanți fideli ai ordinelor date, îi scuturau cu brutalitate pe cei care cutezau să deschidă gura :

— Fără chestii de-astea ! O să vorbiți, când veți fi întrebați ! Mișcați-vă !...

În același timp, alți polițiști circulau cu pas apăsat printre cei aflați acolo, cu chipurile încremenite de spaimă. Pretutindeni, uniforme albastre luaseră locul hainelor albe. Chelneri ciudați, cu chipiu pe cap și cu baston de cauciuc la șold, se opreau lângă clienți nu pentru a-i întreba ce doresc să bea, ci pentru a-i întreba ce caută acolo și care sunt mijloacele lor de existență. Mâini tremurânde scoteau din portofel diverse acte. Viitorul depindea de o semnătură, de o ștampilă sau de data nașterii. Uneori agenții arestau câte un bărbat a cărui situație li se părea dubioasă și care urma să îngroașe pe trotuar lamentabila turmă de proscriși. Tot așa, zece femei fură suite în dubă, din motive misterioase și în ciuda protestelor lor. Elisabeth și Bertrand suportară examinarea actelor de identitate, în prezența unui inspector în civil, cu ochii unui pachiderm somnolent.

— Unde-i duceți pe acești oameni ? întrebă Bertrand cu o voce neutră.

— Pentru început, la Vel' d'Hiv', zise omul.

— Și pe urmă ?

— Nu mai știu.

Elisabeth se uită cu teamă la acest necunoscut care o analiza, o cântărea, pipăind cu degetele lui butucănoase un cartonaș galben dreptunghiular. Și dacă Bertrand se-nșelase ? Dacă nemții dăduseră ordin să fie arestați la nimereală bărbați și femei, indiferent care le-ar fi fost vârsta sau condiția socială ? Ea se văzu aruncată, împreună cu Bertrand, într-o dubă, întemnițată, deportată, fără să-l fi putut înștiința pe Boris asupra împrejurărilor. Dar inspectorul pusese, deja, actele de identitate pe masă.

— În regulă ! Puteți pleca !

Afară, alături de Bertrand, se mai îndoia încă de șansa avută. Mașini de poliție stăteau înșirate de-a lungul bulevardului Champs-Elysées. În fața fiecărei cafenele, la poarta fiecărui cinema, agenți care asigurau paza. Elisabeth se apropie de o ca-

mionetă neagră, care staționa în fața localului „Colisée". O figură lividă se ivi în spatele grilajului unei ferestre, șoptindu-i:

— Doamnă, doamnă, vă rog!...

— Ce doriți? întrebă ea.

Un ghemotoc de hârtie căzu pe trotuar la picioarele ei. Îl ridică, îl desfăcu și citi: „Mă numesc Jean Boisseau. Vă rog înștiințați-i pe părinți mei, Trocadéro 18-25, că am fost ridicat și dus la Vel' d'Hiv'...?!"

Un agent o privi, zâmbindu-i, fără să intervină.

— Contați pe mine! răspunse ea, gâtuită de emoție.

Bertrand o trase de-acolo.

— Să plecăm de aici, Elisabeth. E imprudent!

— Da, murmură ea. Trebuie să mă duc acasă. O să le telefonez de la mine bieților oameni!...

Răscolită de indignare, milă, teamă, uitase tristețea întrevederii cu Bertrand. El o privea cu drag, ca pentru a-i aminti ce însemnaseră odinioară unul pentru altul, iar ea se gândea doar la Boris, grăbită să-l revadă și să-i povestească tot.

— La revedere, Bertrand, spuse ea întinzându-i mâna.

— La revedere, Elisabeth!

Nu băgă de seamă disperarea cu care el rostise aceste cuvinte, îi trimise un surâs vag, ca unui bărbat învăluit în ceață, apoi traversă şoseaua a cărei circulație fusese întreruptă de poliție.

Înainte chiar de a fi deschis ușa, știu că Boris se afla acolo, că o aștepta. Intră în cameră năpustindu-se, clipi din ochi, din cauza luminii care o izbi, și se aruncă, într-o efuziune de bucurie, la pieptul soțului ei.

— Oh! Boris, dragul meu! Ce frică mi-a fost!...

— Ce s-a întâmplat? întrebă el îngrijorat.

Îi descrise cum arăta bulevardul Champs-Elysées asaltat de poliție, protestele tinerilor închiși în dubele negre, plânsetele femeilor, zâmbetul agentului care o văzuse ridicând biletul de pe trotuar.

— Da, zise Boris, nu-i pentru prima oară când se fac razii de acest gen. Metode ce amintesc negoțul cu sclavi!

— Ah, o să telefonez îndată, zise Elisabeth.

— Cui?

— Părinților acestui tânăr, care mi-a dat mesajul.

Ridică receptorul, formă numărul și auzi glasul unei femei disperate: mama lui Jean Boisseau. Aflase deja, un prieten al fiului ei o anunțase.

— Vă mulțumesc, doamnă, spuse ea oftând. Soțul meu va întreprinde demersuri. Dar se pare că e foarte dificil. Ah! Doamne, Dumnezeule, când mă gândesc că l-am sărbătorit alaltăieri pentru cea de-a douăzeci și una aniversare!...

Așezând receptorul, Elisabeth avea lacrimi în ochi. Boris o cuprinse în brațe, o legănă câteva clipe și imediat o întrebă:

— Ce făceai la „Colisée"?

Tresări, pusă într-o situație ridicolă, fiindcă evenimentele serii îi șterseseră din memorie întâlnirea din cafenea. Boris rămăsese la ultimele cuvinte ale disputei lor. Înfruntându-i privirea îi mărturisi:

— M-am dus acolo, fiindcă trebuia.

— Te-ai întâlnit cu...

— Da, Boris. I-am dat talonul mașinii. Și tocmai când mă pregăteam să plec, au năvălit în sală agenții de poliție. Am crezut că înnebunesc! Nu știam unde ești!...

Fără să-i dea drumul din brațe, el o întrebă:

— De ce nu mi-ai spus că te întâlnești în seara asta?

— Nu mi-ai dat timp să-ți spun! Ai plecat ca o brută, trântind ușa! Boris, ai fi putut veni cu mine la această întâlnire! N-am nimic să-ți ascund! Totul e cât se poate de limpede! Te iubesc...

N-avea de ce să n-o creadă. Un chip ca al ei nu putea minți. Ținând-o atât de aproape, îi simțea respirația, încerca sentimentul unei exaltări paradoxale, o sete de viață aproape violentă.

— Am atâta nevoie de tine, pentru un fleac îmi pierd capul! Încă mi se întâmplă, știi, nu-mi vine să cred că sunt soțul tău. Tot timpul mi-e frică să nu te pierd...

O sărută, apoi ea se desprinse cu o mișcare suplă. Boris rămase cu privirea pierdută în admirația ei.

— Unde te duci?

— La bucătărie, să pregătesc cina. Nu ți-e foame?

— Ba da, recunoscu el înveselit.

În timp ce stăteau la masă, o muzică discordantă izbucni deasupra imobilului lor. Se auzeau pași târșiți pe pardoseală.

— Ce se întâmplă? bombăni Boris, ridicând ochi.

— Deasupra e o „surprise-party".

— Ce plăcere!

Elisabeth își aduse aminte de tinerii albi ca varul, înspăimântați, pe care agenții îi urcaseră în mașinile poliției. Dintre invitați, oare nu lipsea nici unul? Saxofonul urla, bateria ținea ritmul îndrăcit: era swing!... Teribilul swing!... Era discul pe care Elisabeth îl vânduse cu câteva ore mai devreme!

2.

Biserica ortodoxă din strada Daru era plină de oameni, care ascultau liturghia duminicală în picioare, cu smerenie. Frumosul iconostas strălucea deasupra capetelor. O voce puternică, venită din adâncul sufletului, se înălța ca vuietul mării, spre înaltul bolții pictate. Nu era pentru prima dată când Elisabeth își însoțea soțul în acel loc, în care toți emigranții ruși își împărtășeau pioasa nostalgie a obârșiei lor. Astăzi însă serviciul divin avea pentru Boris o semnificație aparte. Părinții săi primiseră în ajun vești de la Serghei, prin Crucea Roșie internațională. Ușor rănit în

campania din Tunisia, lângă Medjez-el-Bab, fusese făcut prizonier de nemți și acum se găsea, restabilit, într-un Stalag. Trebuise mai mult de-un an pentru ca aceste informații să ajungă la cei interesați. Liniștiți în privința fiului mai mare, familia Danoff venise în această dimineață la biserică, pentru a-i mulțumi lui Dumnezeu. Tot admirând frumusețea înălțătoare a liturghiei, tulburătoarea simplitatea a cântecelor, Elisabeth se simți obosită. Picioarele îi amorțiseră, iar mirosul dulceag de tămâie o amețea. Pe lângă toate astea era tare frig în acea navă cu ziduri vechi și reci. Ridică ochii spre Boris. El îi înțelese privirea și îi șopti :

— Vino, hai să mergem afară, la aer !

— Și părinții tăi ?

— Sunt prea departe de noi. N-am cum să le spun. Oricum, îi așteptăm la ieșire.

Își croiră cu dificultate drum printre oameni, coborâră pe scările pline de credincioșii care nu mai aveau loc înăuntru și se duseră în micul parc al bisericii, în care enoriașii, îmbrăcați de sărbătoare, se plimbau, vorbeau încet. Boris îi privea și, din când în când, saluta câte un cunoscut.

Toată lumea vorbea rusește în acest colț al Parisului. Pe trotuarul din fața bisericii se aflau cerșetori, femei bătrâne care făceau chetă și vânzători de mici odoare sfinte. Deodată, ochii Elisabethei căzură asupra unui grup de uniforme, chiar lângă micuța clădire a prezbiteriului.

— Nemții ! spuse ea trăgându-l pe Boris de mânecă. Ce fac aici ?

— Nu-s nemți, ci ruși.

— Ruși ? Ruși emigranți ?

— Nu, prizonieri sovietici, voluntari care luptă împotriva propriei lor țări. N-ai auzit vorbindu-se de armata lui Vlasov ? Prins de nemți, acest general a trecut în serviciul Reich-ului și și-a recrutat trupe printre cei aflați în Stalag.

Elisabeth îi privea pe acești ruși îmbrăcați în uniforme, le cerceta fețele aspre, bronzate și se mira de trădarea lor.

— Cum de-au putut accepta așa ceva ?

— Nu există și francezi care, din convingere sau oportunism, au îmbrăcat uniforma Wehrmacht-ului ? Insigna voluntarilor francezi contra bolșevismului este vulturul marelui Reich, purtând un ecuson cu un singur cuvânt : „Franța". Este surprinzător, dar asta e ! Pentru prima oară în istorie, se poate spune la modul cel mai sincer că-ți aperi țara slujindu-i pe cei care au atacat-o !

Câțiva curioși făcură roată în jurul militarilor. Cu chipiurile verzi, puse într-o parte pe cap, noii transfugi din Rusia răspundeau la întrebările puse de veteranii exilului.

Între timp, liturghia se sfârșise. Corul nu mai cânta. O mulțime compactă ieșea pe ușile cu geamuri. Țărănci purtând basmale viu colorate apărură în capul scărilor. Erau din îndepărtatele provincii ale U.R.S.S. Deportate în masă de nemți, munceau — spunea Boris — în atelierele de lenjerie de pat, de la Portes de Lilas. Un autobuz le adusese în această dimineață la biserică. Întreaga emigrație din Paris era la curent cu povestea lor. Sustrase doar pentru câteva ore din acel surghiun, ele priveau cu naivă mirare fețele compătimitoare ale celor care se adunaseră în jurul lor. N-ar fi crezut, în ruptul capului, să existe atât de mulți ruși, altundeva decât în Rusia. Câteva doamne elegante, foarte gătite, veniră în grabă la ele, le îmbrățișară, le strecurară niște bani în mână, altele traversau șoseaua pentru a le cumpăra ceva alimente din magazinele aflate vizavi. Un domn mai în vârstă, cu un pardesiu uzat și cu o pălărie de fetru, reveni în parc cu brațele încărcate de mici pachete, pe care le împărți prizonierelor, care-i mulțumeau printre lacrimi, oftând și făcând plecăciuni. Cât ai clipi, soldații din armata lui Vlasov fuseseră abandonați în favoarea acestor nefericite.

— Nu mai înțeleg nimic, zise Elisabeth. Dacă emigranții au convingeri anticomuniste, de ce par mai impresionați de aceste femei, care sunt cetățence sovietice, nerăbdătoare să se întoarcă

în țara lor, decât de acești soldați, care au ales într-adevăr lupta împotriva regimului lui Stalin ?

— Pentru că ele sunt lipsite de tot, zise Boris, iar ei, din punct de vedere material, nu-s de plâns. Mai mult, cred că rușii din Paris văd în ele o realitate națională în stare brută, fără vreo culoare politică. Ele se simt stânjenite că se află aici, cu basmalele lor, mâinile lor asprite, cu resemnarea care se citește în ochii lor, în timp ce acești așa-ziși soldați nemți sunt ca niște mercenari fără patrie. Dacă tu ai putea să înțelegi vorbele pe care le schimbă, oamenii ăștia !... „De unde sunteți ?... De la Sevastopol ? Ah ! Doamne, Dumnezeule ! și noi tot de acolo !... Îi știți pe Varvarov ? Nu... Dar pe Stepan Andreevici Gumanoff ?... Cum e cu putință?... Ce s-a întâmplat cu el ?“... întrebări și răspunsuri — de-a valma... O doamnă din emigrație spune plângând : „Surioarelor, nu sunteți singure ! N-o să vă lăsăm ! O să vă trimitem pachete!...“

El reflectă o clipă și adăugă cu un surâs amar :

— Gândește-te puțin, Elisabeth, fratele meu, născut la Moscova, a fost rănit la Medjez-el-Bab, luptând cu aliații pentru o altă Franță, nu cea în care trăim astăzi ; soldații nemți pe care-i avem în fața noastră sunt în realitate sovietici ; emigranții care-i umplu pe acești prizonieri cu cadouri uită că au dorit victoria lui Hitler, pentru a se putea întoarce în țară, după douăzeci de ani de exil ; iar eu, cu numele în „off“, repar posturi emițătoare, care servesc dușmanilor guvernului francez. Ruși găsești pe toate meridianele globului, sub toate drapelele ! Ei vorbesc aceeași limbă, dar își varsă sângele pentru cauze diferite ! Adevărul, ca întotdeauna, va aparține învingătorilor...

Încet, grupul țărăncilor se-ndreptă spre strada unde le aștepta autobuzul, pentru a le duce înapoi la uzină. Ieșiră și părinții lui Boris. Mihail o ținea pe Tania de braț. Aveau chipuri senine și fericite. Fără să se grăbească, își căutau cu privirea copiii, pierduți în mulțime.

Jérôme își pierduse răbdarea și nu îndrăznea să se arate la fereastră. Trecuseră aproape două ceasuri de când procesiunea plecase la fântâna Groujolle, iar doamna Pinteau nu se întorsese încă. Era furioasă pentru că, deși el o sculptase, la cererea preotului paroh, pe Fecioara făcătoare de minuni, refuzase să participe la ceremonia sfințirii statuii. Toți oamenii notabili din partea locului, și chiar câțiva necredincioși se obosiseră să străbată o distanță cam de vreo trei kilometri, până la locurile unde curgea — se spune — o apă purificatoare, iar el, principalul interesat, rămăsese acasă pretextând o răceală și dureri de cap. În realitate, rolul său în toată această treabă se redusese la acela al unui copist. Se mărginise să reproducă figura care exista, deja, la Groujolle, într-o nișă, dar pe care intemperiile o distruseseră făcând-o de nerecunoscut. Lucrul îl pasionase în afara oricărei considerații religioase. Putea fi ateu și să aibă plăcerea de a modela chipul duios și gânditor al Maicii Domnului, ținându-l în brațe pe Fiul lui Dumnezeu. Jérôme îi explicase acest lucru abatelui Pelassiez, iar acesta părea că l-a înțeles. Mai mult decât atât, afirmase sus și tare că locul său nu era acolo, printre sutane și stindarde de confrerii. O dată ce lucrarea fusese terminată și livrată la data convenită, nu se mai preocupase de toate acele manifestări care se desfășurau în jurul ei.

„Acum gata ! Nu-mi mai aparține ! S-a dus. Pot face cu ea ce vor !"

Își dădu seama că vorbea tare, ca și cum s-ar fi contrazis cu un interlocutor greu de cap. După prânz se simți într-o stare sufletească proastă, fără să poată defini motivul iritării sale. Își umplu cu apă rece un pahar, pe care-l bău pe nerăsuflate și se-ntoarse la fereastra din bucătărie. În colțul străzii se iviră niște siluete întunecate... Jérôme le recunoscu pe surorile Sabretoux, două bigote, și se feri din dreptul ferestrei. Nu mai era nici o îndoială : pelerinajul se sfârșise. Toate sufletele cucernice din Chapelle-au-Bois se întorceau la casele lor, după ce bătuseră mătănii dinaintea fântânii cu apă tămăduitoare. Și doamna Pinteau trebuia să apară dintr-o clipă în alta. Jérôme începu să se

plimbe roată prin cameră. Se simțea ca-ntr-o cușcă. În sfârșit, ușa se deschise și în cadrul ei apăru o siluetă opulentă și țanțoșă, cu încălțările prăfuite, iar pe cap cu o pălărie din fetru antracit, cu voaletă neagră. Sub acea îndoliată înfățișare, fața doamnei Pinteau exprima un aer dojenitor.

Curiozitatea lui Jérôme ajunsese la culme dar, din amor propriu, se sili să o ascundă.

— Deci, rosti el pe un ton obișnuit, lucrurile s-au desfășurat bine ?

— Foarte bine ! replică doamna Pinteau. Numai că, toată lumea a băgat de seamă absența dumneavoastră !

Ridică din umeri.

— Evident !

— În cele câteva cuvinte rostite dinaintea fântânii, parohul și-a exprimat regretul că artistul, care a exprimat atât de bine nemărginita bunătate a Sfintei Fecioare din Groujolle, n-a putut participa, din cauza unei indispoziții, la piosul omagiu adus de credincioșii parohiei operei sale.

— Drăguț din partea sa, bombăni Jérôme stăpânindu-și un surâs.

— Nu fiți atât de sigur, replică cu vioiciune doamna Pinteau. N-a crezut o iotă !

— Presupun că da !

— Nimeni n-a crezut !

— Cu atât mai bine.

— Ah ! În țară, o istorie ca asta face o bună impresie ! Sfânta Fecioară de Groujolle, sculptată de mâinile unui necredincios ! Nu pricep cum de vi s-a adresat tocmai dumneavoastră abatele Pelassiez, pentru o asemenea treabă.

— Și-a dat seama că Sfânta Fecioară de Groujolle n-are de ce să se teamă de mine, zise Jérôme. În fond, nu la statuie vă rugați, ci sfintei pe care ea o reprezintă. Așadar, ce importanță are că lemnul a fost sculptat de mine sau de altul ?

Descumpănită de acest argument, doamna Pinteau strânse din buze, apoi, după o clipă de gândire, aruncă pe un ton înțepat:

— Nu discut astfel de treburi. În orice caz, abatele Pelassiez mi-a spus că o să vă facă o vizită, astă-seară, pe la ora șase.

— Va fi bine venit.

— O să mai aveți nevoie de mine?

— Nu.

— Mă duc acasă!

— Bine, zise el. Duminică plăcută! Pe mâine.

Ea ieși, iar Jérôme se-ntrebă ce-ar putea face. Pretextând că nu se simte bine, era condamnat să stea acasă. Or, soarele strălucea, vântul rece spulbera praful. Câmpia trebuie că este acum ca o ființă vie, fremătătoare, așa cum îi plăcea lui. Iar acolo, Sfânta Fecioară de Groujolle, singură în nișa sa, respirând pentru prima oară aerul curat al colinelor. Se gândi la ea cu afecțiune, ca la o ființă, apoi gândul i se-ntoarse la soția sa, moartă de atâta timp! Ca purtat de o himeră, suprapunea în amintire chipul Mariei cu acela al Sfintei Fecioare, dăltuit de el. Își dădu seama, de-ndată, că cele două figuri semănau. Oare reprodusese în mod voit trăsăturile ființei pe care o iubise cel mai mult în această lume, sculptând chipul Sfintei Fecioare? În orice caz, nimeni nu observase. Acest gând îl răscoli. Neapărat trebuia să vadă statuia. Cu atât mai bine, dacă oamenii îl zăreau pe stradă, atunci când ar fi trebuit să rămână acasă până a doua zi, pentru a-și acoperi minciuna. Decis și înverșunat, își luă vechiul palton, puse pe cap o pălărie de fetru cu boruri largi, trăgând-o mai pe frunte, înșfăcă bastonul cu vârf de metal și deschise ușa. Toate ferestrele din Chapelle-au-Bois îl săgetau cu privirile pe provocator. Își îndreptă talia și o luă pe drumul ce ducea spre gară. Mergând cu pas ferm, mai trăgea cu coada ochiului la dreapta, la stânga, saluta câte un trecător, ghicea câte o umbră în spatele unei vitrine, dar se încăpățâna să braveze față de toți cei care nu puteau să-l înțeleagă.

Dincolo de calea ferată, casele se răriră, și curând Jérôme se află singur pe drum, între brazdele de pământ proaspăt întoarse și fumul caselor.

Cerul arăta încă a iarnă, de o limpezime sticloasă, cu nori ce se împrăștiau, cu amenințarea frigului de peste noapte, pământul însă mustea de sevele călduțe ale primăverii. Pajiștile, pe care reveniseră vitele slabe, păreau învăluite de lumina firavă a verdelui. Vântul legăna mugurii micuți de pe crengile copacilor. Păsările călătoare tăiau văzduhul, chemându-se cu ciripitul lor unele pe altele. Jérôme suferea că nu-și putea potrivi gândurile ce-l frământau cu frumusețea naturii. Războiul pe care dorea să-l uite, să-l ignore, îl obseda, ca și cum de el depindea dacă va fi pierdut sau câștigat. Nemții nu-și făcuseră decât o scurtă apariție la Chapelle-au-Bois, dar se instalaseră la Tulle, Brive, Égletons, Ussel. Strângeau oameni tineri pentru a-i trimite să muncească forțat, departe de casele lor, în uzine. Cei care scăpau de deportare se refugiau în maquis. În Corrèze se formaseră niște grupuri de Rezistență, iar țăranii le trimiteau pachete cu provizii. Existau printre acești tineri patrioți sinceri, dar și indivizi dubioși. Înarmați cu puști vechi, organizau atacuri contra ocupanților, sabotau căile ferate, distrugeau stâlpii de înaltă tensiune... Dușmanul riposta prin arestări între sindicaliști și uciderii în rândul ostaticilor. Săptămâna trecută, trei tineri de optsprezece-nouăsprezece ani, originari din Chapelle-au-Bois, fuseseră descoperiți pe drumul dinspre Veixou, împușcați în ceafă, cu mâinile legate la spate. În ciuda acestor morți, cu fiecare zi mai numeroase, în păduri lupta continua, în timp ce bărăganele câmpiei se pregăteau să renască. Jérôme detestase dintotdeauna violența, acum însă i se părea necesară. Pentru ca Franța să iasă din haos era necesară această ură împotriva dușmanului, care de patru ani stăpânea și jefuia o națiune învinsă. Dar când furtuna va trece, ce vor deveni oare toți acești cultivatori, muncitori, mici negustori de prăvălie, contabili, chiar și copiii pentru care nerespectarea legii, reauacredință, uciderea fuseseră acte de eroism ? Ar mai fi putut ei

să se integreze într-o viață laborioasă, după ce cunoscuseră frica și răzbunarea ? Chiar Denis, care totuși nu cunoscuse nimic din toate aceste hărțuieli oribile, oare în ce stare de spirit se va întoarce din prizonierat ? Bistroul său administrat de altcineva, economiile spulberate, soția plecată, iar la acestea se adăugau anii de așteptare într-un lagăr cu sârmă ghimpată. De câte ori vor mai înflori pomii, pentru ca între un popor și altul, între un om și altul, chiar în sânul aceluiași neam, să renască iar prietenia.

Jérôme își punea întrebarea și se simțea bătrân și obosit, prea bătrân, probabil, pentru a mai apuca să vadă cum vor sfârși toate acestea.

Printre trunchiurile goale ale castanilor se zăreau acoperișurile de paie ale cătunului Groujolle. O bătrână ieși în pragul ușii. Jérôme își scoase pălăria în semn de bineețe și, ocolind un morman de gunoi, o luă pe cărăruia ce ducea la izvor. Panta era atât de abruptă, încât se sprijini în baston, ca nu cumva să alunece. În sfârșit într-o vâlcioară plină de mărăcinișuri, văzu o ridicătură de pietre cenușii. Apa curgea printr-o gaură largă de metal, într-o cuvă și de acolo cădea pe pământ. Pe stâlpul fântânii, deasupra, exista o nișă, pe al cărui postament era așezată statuia. Chiar Jérôme o fixase pe el. Văzând-o acolo abia o recunoscu. Avea să fie, de-acuma, departe de el. Își avea independența ei. Micile imperfecțiuni pe care i le observase mai demult, fără să le fi retușat, dispăruseră ca prin miracol de pe chipul ei. Sfânta Fecioară își ținea Fiul cu brațul stâng, iar mâna dreaptă o ridica în semn de binecuvântare. Pe cap avea o coroană. Trupul îi era acoperit de un veșmânt cu falduri rigide. Nu semăna cu Maria lui. Exista totuși o asemănare în ovalul chipului, în forma umerilor. Lui Jérôme i-ar fi plăcut s-o atingă cu vârful degetelor. În jurul fântânii pământul era bătătorit pe o mare suprafață. Procesiunea se oprise acolo. Bătrânii povesteau că fântâna din Groujolle vindeca durerile trupului, alina suferințele sufletului ; pelerinii beau din apa ei, după ce mai întâi spuneau rugăciuni.

Fără să se lase furat de legendă, Jérôme era emoționat la gândul că cei care se rugaseră acolo se aflau în fața acelui chip al cărui creator era el. Cum fusese cu putință, cu puținele sale cunoștințe, fără convingeri religioase, cu niște unelte atât de simple, să fi creat acea statuie cu virtuți consolatoare ? În aceste ceasuri în care umanitatea întreagă era înspăimântată, aproape că-i pizmuia pe cei care participau la slujbă ; cel puțin, ei găseau speranța izbăvitoare. Se puteau adresa direct Sfintei Fecioare. El nu putea. Și totuși, în atelier ea auzise de atâtea ori vocea lui aspră : înjura, bombănea, ofta trudind. Poate, dacă i s-ar adresa, l-ar recunoaște, ca pe vremea în care nu era decât un trunchi de stejar așezat pe genunchii lui și pe care abia începuse să-l cioplească. Acest gând îl fulgeră precum o scânteie de nebunie. Spre ce abisuri sau tărâmuri hălăduiau gândurile sale ? Își pierduse oare încrederea în semenii săi, încerca să implore ajutorul divin pentru a face posibilă refacerea lumii ? Da, ar fi bine — pentru că oamenii nu vor mai fi în stare s-o scoată la capăt cu acel efort uriaș, care consta în degajarea spațiilor și reconstruirea orașelor distruse, înmormântarea celor uciși și redeschiderea drumurilor, reintegrarea între frontierele țării a celor dislocați, nu vor putea să ofere celor înfometați hrană, să aline suferințele răniților, să le redea celor disperați speranța vieții — dacă acea lumină a bunătății nu-i va călăuzi în ceea ce vor întreprinde.

Din izvor apa țâșnea fără întrerupere, năvalnic, zgomotos. Timpul curgea o dată cu ea. Jérôme se uită la ceas : șase și zece minute ! Iar abatele Pelassiez care trebuia să vină la ora șase ! Se neliniști, vru să plece, apoi renunță la gândul că „dacă el ar ști că mă aflu aici, mi-ar spune să rămân“. Se așeză așadar pe un bolovan și, cu privirile duse departe, aplecat, cu coatele pe genunchi, continuă să mediteze.

3.

În noaptea de 20 spre 21 aprilie, Elisabeth și Boris fură treziți de urletul sirenelor și bubuitul bombelor. Evitând să aprindă lumina, se îmbrăcară pe bâjbâite și alergară spre fereastră.

De câteva luni, atacurile aeriene erau atât de frecvente, încât parizienii nu mai luau metroul, de teama de-a rămâne blocați între două stații, pe durata alarmei. Billancourt, Boulange, Courbevoie, Saint-Denis, Ivry și alte puncte ale marilor cartiere periferice industriale își aveau deja numărul lor de morți, răniți și rămași fără locuințe. În schimb, de data aceasta părea că aviația și-a ales ca obiectiv centrul orașului. Niciodată până acum geamurile, zidurile, podeaua imobilelor nu tremurase cu atâta violență. Boris deschise ferestrele și întredeschise obloanele. Elisabeth zări strada pustie de la un capăt la altul.

Fasciculele proiectoarelor străpungeau cerul. Rachetele-parașută răspândeau în jurul lor haloul unei lumini palide. Obuzele, trasoarele lăsau pe cer dâre roșii, galbene și verzi. Tirului asurzitor de la D.C.A.[1] îi răspundea, de sus, zgomotul motoarelor de avioane. Apoi, nu se știe de unde, un șir de bombe se abătea asupra orașului.

— Poate c-ar fi mai bine să coborâm în pivniță, spuse Boris.

— Crezi că într-adevăr acolo am fi în afară de pericol ? Dacă pe casă va cădea o bombă prefer să mor pe loc, decât asfixiată lent.

Se strânse înfrigurată lângă soțul ei și adăugă :

— Cu tine alături, nu mi-e frică ! Orice s-ar întâmpla, suntem împreună !

O cuprinse în brațe. Apoi, după o scurtă tăcere, un nou val de bombardiere se năpusti deasupra orașului, în timp ce tunurile

---

[1]Défense Contre Aérienne — Apărarea antiaeriană.

de la D.C.A. începură să tragă cu furie în acea iluminare spasmodică a tenebrelor. Deodată, pe liziera unei zone puternic luminate, apăru un avion, ezită, se frânse, pierdu o aripă în flăcări și, în picaj, se năpusti, ca o torță aprinsă, deasupra caselor. Elisabeth simți ca un fel de lovitură în plex. Se gândea la oamenii închiși în carlingă, care aveau să moară dintr-o secundă în alta, arzând de vii.

— Privește ! exclamă Boris. Sare cineva. Unul cu parașuta !...

Un punct alb, mărindu-se departe în spațiu, apoi pierind. În stradă, un geam se făcu țăndări. Pe acoperișuri ploua cu schije. Boris închise repede ferestrele. Timp de două ore, numai bubuituri, explozii și groază. Când în sfârșit zgomotele încetară, când rachetele și proiectoarele se stinseră, Elisabeth se-ntrebă ce mai rămăsese din Paris. Liniștea era absolută, ireală, ca pe un câmp cu morți. Cruțată, casa se înălța solitară, asemenea unui turn în mijlocul unei vaste întinderi de ruine.

— Înfiorător ! îngăimă Elisabeth. Nici nu îndrăznesc să privesc ! Ce-au făcut, Dumnezeule ?...

Simțea că n-o mai țin picioarele, era înspăimântată. Boris deschise larg jaluzelele. Spre nord cerul avea o lumină roșiatică.

A doua zi dimineața, femeia de serviciu veni ceva mai devreme, aducând pâinea și ziarul. Era foc de pornită : anglo-americanii bombardaseră gara La Chappelle și Montmartre. Era un miracol că Sacré-Coeur nu fusese atinsă ! Se vorbea de șase sute de morți.

„Nici măcar nu mai ochesc, lovesc la grămadă ! Aruncă bombele și se cară ! Ăsta nu-i război, e măcel !“...

Boris plecă la birou pe bicicletă, iar Elisabeth, după câteva drumuri prin cartier, se duse la magazinul ei.

Aici trebui să suporte, cum se și aștepta, comentariile înțepătoare ale domnișoarei Pologne la adresa barbariei aviației aliaților. Fata bătrână mocnea de dorința răzbunării. Priviri ucigătoare, limba, numai venin.

— Știu, știu, aveți dreptate, oftă Elisabeth, dar încetați!

Era la capătul nervilor. Dacă Boris va fi chemat diseară la Saint-Ouen? Dacă se afla acolo, în timp ce ea îl credea la uzină? Pentru ca să poată sta liniștită, telefonă la uzinele Hopkins. Vocea familiară o asigură:

— Firește, lucrez în laborator, draga mea!... Unde credeai tu că sunt?... Totul e bine... Voi încerca să mă-ntorc mai devreme, pentru prânz... Te sărut.

Închise cu impresia că nu mai era ea însăși. Boris o preocupa într-atât, încât se confunda cu sufletul și gândurile ei. Își spuse că și mama sa încercase, fără îndoială, aceleași sentimente pentru bărbatul ei și acest gând o emoționă până la lacrimi. După ani de frământări, de căutări și decepții, i se părea ciudat să-și găsească fericirea pe calea atât de simplă, pe care merseseră și părinții săi. De ce însă trebuia ca bucuria să-i fie întunecată de neliniști? Nu era oribil oare să-ți închipui că în aceste vremuri de haos numai iubirea dintre două ființe nu era îndeajuns ca să-i ocrotească de amenințarea unei despărțiri definitive? În această derută, simți dorința de a le scrie părinților, pentru a le împărtăși încă o dată fericirea sa, dar și teama care o încerca. Cuvintele pe care le așternea erau atât de fade, încât foarte curând se descurajă în mărturisirea ce avea să le-o facă. În cele din urmă, Elisabeth dădu un alt curs scrisorii, transformând-o într-un șir de întrebări pline de afecțiune!

Anotimpul de iarnă luând sfârșit, Pierre și Amélie plecaseră la Chapelle-au-Bois. Nu se mai gândeau să redeschidă hotelul „Două capre sălbatice" în iunie. Aprovizionarea era destul de dificilă, tracasările administrative destul de numeroase, pentru o desfășurare normală a lucrurilor. Ca mulți alți confrați, acceptaseră ca hotelul lor să fie transformat într-un centru al copiilor orfani. *„Mamă, sunt sigură că ai dreptate să iei această decizie,* scria Elisabeth. *Aveți atât de multă nevoie de odihnă, și unul și altul! Nu vreți ceva mai încolo să veniți la Paris? Ce face bunicul?..."* Și așternu încă vreo alte zece fraze, reciti scrisoarea,

o consideră banală și o luă cu ea acasă, pentru ca Boris să adauge câteva cuvinte la sfârșitul paginii.

El se-ntoarse pe la ora unu și un sfert, gâfâind și aprins la față; pedalase ca un nebun traversând Parisul, pentru a câștiga măcar cinci minute în plus. Informațiile pe care le aflase la uzină păreau alarmante. Se punea problema închiderii celor mai multe din ateliere, ca urmare a noilor restricții de electricitate și combustibil. Dacă avea să se întâmple așa ceva pe întreaga industrie, în scurt timp viața întregii țări urma să fie paralizată. Elisabeth era îngrozită, Boris însă afișa un optimism de-a dreptul copilăresc.

— Bineînțeles, o să fie greu de suportat! Dar când totul s-a deteriorat, când totul se clatină, înseamnă că sfârșitul e pe-aproape! Ideea de a nu a mai avea electricitate și gaze câteva săptămâni, toată dezorganizarea asta anunță înfrângerea Germaniei! Cu riscul de a mai strânge cureaua, vom primi cu bucurie plecarea ocupanților! Aliații vor debarca în Franța sau în Belgia, foarte curând! Toți vorbesc despre asta!...

O cuprinse pe după umeri și încercă să-i transmită entuziasmul său. Totuși, ea rămânea tăcută, reticentă.

Zilele următoare îi confirmară îngrijorarea. În timp ce aliații băteau pasul pe loc în fața Romei, în timp ce alarmele asupra Parisului se întețeau, primăriile ordonaseră un nou recensământ, iar cozile se prelungeau în fața magazinelor alimentare, presa și radioul anunțau că începând din data de 15 mai, populația va fi privată de curent electric, între orele șapte dimineața și nouă seara, cu o deschidere, în mod excepțional, la prânz între orele 12 și 13. Gazul nu va mai fi furnizat decât între orele aproximative pregătirii meselor. Numai uzinele rechiziționate de Wehrmacht își continuau activitatea ca mai-nainte. Altele lucrau doar sâmbăta și duminica, pe parcursul a treizeci și șase de ore consecutive. Cinematografele nu se deschideau decât seara la orele zece, doar pentru un singur spectacol. Numeroase stații de metrou urmau să fie suprimate. De altfel, se recomandase parizie-

nilor să nu utilizeze acest mijloc de transport, decât în cazul drumurilor lungi și indispensabile. În jurul lui 20 mai, toate spălătoriile din Paris își întrerupeau lucrul. Nu mai era nici săpun, nici apă caldă. După foame, urma mizeria. Prețul pieței negre urcase rapid. Într-un oraș în care posturile de radio nu mergeau, lumină nu era, iar cuptoarele refuzau să se aprindă, se punea întrebarea cât timp ar mai putea supraviețui un popor. Nu se șoptea că, foarte curând, telefonul va fi întrerupt? Trenurile se răreau, oprindu-se în gările pe jumătate goale. Chiar velo-taxiurile dispăruseră din circulație. Boris, a cărui uzină se închisese în această săptămână, se ducea, cu toate acestea, punctual în fiecare zi, pentru a termina un studiu foarte important cu privire la curenții alternativi de înaltă frecvență, modulați în vederea transmiterii de semnale.

— Au fost atâtea instalații distruse pe parcursul războiului că acum, la sfârșitul ostilităților, acest procedeu o să ia o formidabilă extindere, îi spuse el Elisabethei. Ai să înțelegi! În concluzie, e vorba de a face să treacă prin același fir mai multe convorbiri simultane.

Elisabeth nu-i urmărea deducțiile, dar se înflăcăra de ceea ce-i spunea, de entuziasmul atât de comunicativ al lui Boris. Când pleca la birou, ea se simțea golită, descurajată. „Îl iubesc atât de mult", își spunea ea. Și se întorcea îngândurată la magazin.

Deși ducea lipsă de mărfuri, încă mai avea clienți care cumpărau câte o eșarfă sau o bijuterie fantezi. Preocuparea femeilor pentru cochetărie era un mijloc de sfidare a evenimentelor. Bătând străzile pe tălpile groase de lemn, conducând bicicleta cu fustele fluturate de vânt, încordându-și mușchii picioarelor, ele traversau toată această istorie cu priviri de amazoane. Elisabeth le admira nepăsarea. Oare nu citeau ziarele? Amiens, Marsilia, Avignon, Lyon, Nice, Saint-Etienne fuseseră bombardate cu înverșunare. Rouen nu mai era decât o grămadă de ruine fumegânde, aliații dădeau lupte sângeroase în fața Romei, iar la

ușa saloanelor de coafură, lipsite de curent electric, așezate una lângă alta pe scaune, cu umerii acoperiți de mici pelerine, femeile așteptau răbdătoare ca soarele să le usuce buclele. Pentru a face căștile funcționabile, un artist al podoabei capilare, de pe strada Bassano, avusese ideea de a utiliza un dinam personal, pe care îl acționau doi biciclişti care pedalau pe tot parcursul zilei într-o pivniță. La intrarea acestui renumit coafor era îmbulzeală. De fiecare dată când Elisabeth se plimba prin cartier, era surprinsă de vulgaritatea acestor creaturi, care se voiau sclipitor de elegante. Îmbogățită în timpul acestor ani la piața neagră, noua clasă socială se afișa cu ostentație. Untul, smântâna, brânza, ridichii, ciorapii de mătase, pielea, jocul cu bile, antricotul, cărbunele și cârnăciorii de Arles își găseau expresia cea mai înaltă în mașinile și bijuteriile negustoreselor. Obsedată de grija „unei cât mai bune plasări" n-aveau altă grijă decât aceea de a-și pune cât mai multe inele groase pe degete, de a-și pune la gât cât mai multe șiruri de perle, iar la încheietura mâinii sau pe braț cât mai multe brățări de aur. Boris îi spunea Elisabethei că, după război, portăreasa lor va fi în măsură să cumpere imobilul în care locuise atâta vreme ca umilă și vigilentă păzitoare. „Sunt sigur, spunea el, că se roagă la Dumnezeu în fiecare seară ca victoria aliaților să-ntârzie".

Pe 5 iunie, femeia lor de serviciu dădu buzna pe la ora opt și jumătate în cameră izbucnind:

— Sunt la Roma!

Ziarul pe care i-l întindea lui Boris nu menționa încă nimic. Ca să se asigure, el se grăbi să deschidă aparatul de radio și putu prinde ultimele cuvinte ale comunicatului: „Führer-ul a decis evacuarea Romei pentru a evita ca inestimabilele comori de artă ale capitalei creștinătății să fie deteriorate în timpul luptelor..." Imediat după aceste cuvinte, radioul se-ntrerupse.

— Acum, Elisabeth, cred că a început ultimul act! Trag o fugă până la birou și mă-ntorc cu vești noi. Desmourets trebuie să aibă informații mai exacte de la camarazii lui.

Reîntoarcerea lui fu aceea a unui general victorios. Se duse direct la harta Europei, pe care o bătuseră pe perete chiar a doua zi după căsătoria lor. Etapele succesive ale războiului erau scrise cu litere necitețe, urâte, pe o foaie mare cu culori șterse. Doar Boris putea descurca semnificația acestor linii și hașurări. Privirea îi căzu de-a dreptul pe Italia. Cu o linie de creion roșu trecu aliaților Roma.

— În sfârșit, gata ! Urmarea este ușor de prevăzut ! Din acest moment într-o lună-două vor debarca în sudul Franței...

A doua zi dimineață, în timp ce se rădea fluierând în cabinetul de toaletă, telefonul sună, iar Elisabeth ridică receptorul. Boris intră în cameră cu un obraz ras, cu celălalt săpunit și întrebă :

— Ce se întâmplă ?

Dar întrebarea îi muri pe buze. Așezată pe pat, cu receptorul în mână, Elisabeth, cu o privire fixă, îmbujorată de emoție, murmura cu vocea înviorată :

— Nu-i posibil !... De unde ai aflat ?...

Apoi, întorcându-se spre Boris strigă :

— E Arlette... Au debarcat !

— Când ? se bâlbâi el.

— Azi în zori..

— Unde ?

— În Normandia.

— E bine ! E bine ! Mă duc repede să dau drumul la radio, cât mai e curent !

Bucuria îi dădea o înfățișare de faun strâmbându-se la soare. Se aplecă asupra radioului, îi dădu drumul și îl zgâlțâi, pentru a scoate adevărul din el. Dar emisiunile de la Londra și Sottens erau îngrozitor de bruiate, așa că-i fu imposibil să înțeleagă vreun cuvânt. Decepționat, căută lungimile de undă ale „Informațiilor franceze permanente." De la o voce aspră, înțelese că de coastele Normandiei se apropiau câteva nave anglo-americane și că puternicele instalații nemțești de defensivă intraseră în acțiune. Eli-

sabeth închisese deja telefonul, când el se îndreptă, radiind de voioșie.

— Dacă nemții o recunosc, nu mai e niei o îndoială. Și eu, care le mai dădeam două luni de preparative. Ce mai zici, pesimisto?

Fără să-i lase timp să răspundă, o luă în brațe și-o acoperi de sărutări. Ea se apăra râzând, surprinsă de acest entuziasm prematur.

— Potolește-te, Boris ! zise în cele din urmă.

— De ce ? Nu ești bucuroasă ?

— Ba da, numai că mi-e frică, nu cumva Franța să fie transformată într-un câmp de bătaie. Nici aliații, nici nemții nu ne vor mai menaja. Ne vom afla între două focuri... Va fi îngrozitor...

Boris redeveni serios.

— Știu, spuse el. Dar cu cât șocul va fi mai puternic, cu atât decizia va fi luată mai rapid. Eu cred că nemții vor ceda imediat ce se vor simți în inferioritate... Americanii ăștia, ce tipi !... Jos pălăria ! În definitiv, țara lor nu este direct amenințată, iar ei s-au ridicat ca un singur om pentru a apăra o idee, pentru a elibera Europa !... O să-mi sun imediat părinții !...

Ea îl auzi discutând aprins în rusă, la telefon. Aceste vorbe, pe care nu le înțelegea, sunau plăcut, dar în același timp și iritant. Avea impresia că îl pierdea pe Boris, că schimbându-și naționalitatea și vorbind în limba lui maternă își schimbă și personalitatea. Când termină conversația, îl întrebă :

— Ce spun ?

— Tata e distrus ! răspunse Boris. Este convins că vor urma mișcări, revoluție ! Am încercat să-i ridic moralul, dar e dificil ! Mama și el au avut atât de mult de suferit din cauza bolșevismului, că la primele amenințări, tulburări sociale, greve, lupte, ei văd revenirea la vremurile cele mai sumbre ale tinereții lor.

— Mă imaginez în locul lor ! zise Elisabeth.

— Da, cei din generația lor nu pot să reacționeze ca noi ! Dar în cele din urmă vor înțelege și se vor bucura ! Ascultă !

Elisabeth, nu-mi văd capul de treburi !... Dar mă voi duce mâine la birou... Astăzi vreau să rămân cu tine... Vom ieși împreună, ne vom plimba... Întreg Parisul trebuie să fie în stradă !...

Menajera sosi toc nai când rostea aceste cuvinte și fu decepționată să constate că domnul și doamna erau deja la curent cu extraordinara știre cu care se pregătea să-i dea gata.

— În orice caz, spuse ea, trebuie să facem degrabă rezerve de apă. Din acest moment și până când se va opri cu totul, n-o să treacă mult.

Un lucru înțelept; Boris umplu toate sticlele, lighenele și cănile disponibile. Apoi o ajută pe Elisabeth să instaleze la cuptor un trăgător de gaz, pe care-l făcuseră în ajun pentru a pompa până la ultima picătură prețiosul fluid de pe conductă. Cafeaua fu imediat încălzită și băută din câteva înghițituri, cu două felii de pâine unse cu un strat subțire de unt. Elisabeth și Boris porniră să vadă cum arăta orașul. Strada avea aspectul ei obișnuit, doar fețele trecătorilor păreau îngrijorate de vestea aflată. Neliniștea se amesteca cu bucuria, chiar și la cei care doreau victoria aliaților. Fără îndoială ar fi fost preferabil ca debarcarea să se efectueze în altă parte, în Belgia, în Olanda... Boris se duse în primul rând la bancă, pentru a-și scoate banii. Ghișeele erau asaltate de clienți cu mâini nervoase. Casierul, alb ca varul de oboseală, nu se oprea din număratul teancurilor de bancnote. Boris își lăsă în cont trei mii șase sute de franci, apoi o duse pe Elisabeth spre Champs-Elysées. Din cerul posomorât, gata să plouă, o ceață tristă cobora deasupra acoperișurilor. Trotuarele erau puțin animate, șoseaua pustie. Un ciclist descărcă un teanc de *Paris-Midi* în fața unui chioșc. La vederea ziarelor proaspăt imprimate, în jurul vânzătoarei se formă un grup.

Boris cumpără un ziar și șase persoane se îngrămădiră imediat pentru a citi pe deasupra umărului lui. Titluri cu caractere groase săreau în ochi chiar pe prima pagină: „Spre gurile Senei, anglo-americanii au lansat parașutiști. Le Havre, Dunkerque și

Calais sunt sălbatic bombardate. Lupta e angajată cu flota de debarcare". Cineva din spatele lui Boris, murmură:

— Se află la două sute de kilometri de Paris! Cu puțin noroc, ar putea fi aici diseară!

— Dar cu zidul de la Atlantic, le spuse un altul, ce-o să faceți? L-am văzut la actualități! Este o lucrare inexpugnabilă! După părerea mea, nu vor trece și nu se vor întoarce acasă decât după ce vor fi pierdut jumătate din oamenii și vapoarele lor!...

Elisabeth îi strânse brațul lui Boris și-i aruncă o privire temătoare. El se plecă spre ea, surâzând:

— Ce idiot și ăsta! Dacă aliații vor lansa atacul, sunt sigur că-l vor duce până la capăt. Vino! Aș dori să cumpăr o hartă.

— Ai deja una!

— A Europei! Îmi trebuie alta, detaliată, a Normandiei.

În librăria în care intrară, vânzătoarea ridică ochii-n tavan:

— Sunteți a douăzecea persoană care îmi cere așa ceva în dimineața asta! Nu mi-a mai rămas decât un *Michelin* nr. 55 și un *Taride* nr. 54... aș avea un atlas...

Boris refuză cu demnitate, dar după două încercări infructuoase în alte două librării, reveni pentru a lua atlasul propus în prima librărie. De acolo Elisabeth vru să treacă pe la magazinul său pentru a o îmbărbăta pe domnișoara Pologne. Grilajul era pe jumătate tras. În spatele vitrinei, pe care erau lipite benzi de hârtie, decorul obișnuit cu fonografe și articole pariziene dispăruse. Domnișoara Pologne, albă, tragică, stătea în picioare, lângă casă, asemenea unei ființe ce trebuia să ajungă pe banca acuzaților.

— De ce ați desfăcut vitrina? întrebă Elisabeth.

— Dar jaful, doamnă, la asta nu vă gândiți? spuse domnișoara Pologne. Dumnezeu știe unde vom ajunge cu debarcarea asta la porțile noastre! În momente tulburi, instinctele se dezlănțuie!

— E absurd! spuse Elisabeth. Puneți totul la loc, imediat!

— Cum doriți, doamnă! răspunse domnișoara Pologne cu o mină jignită.

Elisabeth și Boris o ajutară să așeze obiectele în vitrină.

— Chiar și pick-up ul?

— Evident! se răsti Elisabeth.

— Nu vă pierdeți cu firea, domnișoară! spuse Boris râzând. În curând totul va reintra în firesc. I-ați servit pe nemți, îi veți servi pe americani.

Bătrâna fată îi aruncă o privire sfidătoare. Chiar în acea clipă, sirenele mugiră. Domnișoara Pologne își apucă geanta și se îndreptă spre ieșire. Locuința sa se găsea în imobilul vecin. Boris și Elisabeth preferară să se-ntoarcă fugind la ei acasă; alarma însemna electricitate, electricitatea însemna radio. Refugiați în apartamentul lor, pentru un moment, erau atenți la zgomotele cerului: nici avioane, nici D.C.A. Ochiul postului T.S.F. se aprinse, complice. Cel de la „Informații permanente" anunța: „Șase cuirasate și douăzeci de distrugătoare încearcă să se apropie de coastă. Ele ocrotesc convoaie de vapoare, de toate felurile. Bateriile nemțești trag fără oprire, cu o precizie ucigătoare. Un număr mare de parașutiști englezi au fost făcuți prizonieri". O rază de soare pătrunse în cameră. Sirenele sunară sfârșitul alertei. Lumina se-ntrerupse.

Pentru alte vești trebuia să aștepți. Mai întâi fu mesajul mareșalului Pétain, rugându-i pe francezi să nu agraveze situația prin acte care riscau să abată asupra lor „represalii tragice"; apoi urmă discursul lui Pierre Laval, declarând: „Cei care vă cer să încetați lucrul sau vă invită la revoltă sunt dușmani ai țării noastre. Refuzați agravarea războiului străin pe pământul nostru, de teama unui război civil".

Ziarele de a doua zi prezentară debarcarea ca pe o manevră lipsită de temei: toate capetele de pod formate de anglo-americani fuseseră evacuate, cu excepția celui care se găsea în apropiere de Caen; agresorii pierduseră deja douăzeci și cinci de mii de oameni, treizeci de nave erau în flăcări!

Seara, după cină, Boris primi un telefon de la Robert Avril, care îl chema de urgență la Saint-Ouen. De data asta, văzându-l că pleacă, Elisabeth era cu adevărat îngrijorată. Debarcarea aliaților în Normandia, sabotajele operate de patrioți asupra mijloacelor de comunicare ale Wehrmacht-ului trebuiau — se gândi ea — să exaspereze furia nemților contra tuturor celor care, mai de aproape sau de departe, activau pentru Rezistență. Sta în întuneric, îngrozită de teamă, la gândul că poate, în acea clipă chiar, Boris căzuse într-o capcană, ridica brațele sub amenințarea mitralierelor. La ora nouă și jumătate se auziră bătăi discrete în ușă. Elisabeth le ascultă împietrită de spaimă. Cine putea să-i facă o vizită în plină noapte ? Nu aștepta pe nimeni. Nici o îndoială ! Niște prieteni ai lui Boris, care tocmai veneau s-o înștiințeze că fusese arestat... Cel puțin bine că nu erau polițiști nemți... O percheziție... Rămase nemișcată. În întuneric, imaginația sa o lua razna. Loviturile reîncepură, ceva mai tare. Aprinse o lumânare și se duse cu un pas șovăitor până la vestibul, întredeschise ușa gata să descopere un bărbat cu cască și pistol în mână, dar se trezi față în față cu portăreasa.

— Voiam să vă previn, doamnă Danoff. Apa va fi întreruptă mâine, toată dimineața.

— Vă mulțumesc, bâigui Elisabeth, făcând eforturi pentru a se ține pe picioare.

După plecarea portăresei se duse să se așeze, profund tulburată, cu o bătaie surdă și fierbinte în coșul pieptului. Minutele se scurgeau. Abia pe la orele zece și douăzeci se dădu drumul curentului electric. La miezul nopții, Boris încă nu se întorsese. Elisabeth era topită de frică. În sfârșit, pe la douăsprezece și jumătate, o cheie se-ntoarse în broască. Dintr-o săritură Elisabeth se aruncă în brațele lui Boris.

— Iartă-mă, draga mea ! spuse el. N-am putut să-ți telefonez ca să te previn că astă-seară întârzii. Ți-ai făcut griji ?

— Am să mă-mbolnăvesc, șopti ea izbucnind într-un hohot de plâns.

— Dragostea mea! Foarte curând totul se va sfârși. Îți aduc vești extraordinare. Radio-Paris minte, ca întotdeauna! Toate punctele de inițiativă aparțin aliaților. Nemții nu mai știu unde le e capul! După Robert Avril, care nu este un optimist, am reparat, probabil, ultimul post emițător!

Începând din acea zi, Boris și Elisabeth își acordau ritmul vieții cu acela al emisiunilor radiofonice. Completând comunicatele germane și englezești cu știri aflate prin posturile elvețiene, urmăreau pe hartă etapele debarcării: Bayeux, d'Isigny, lupte încrâncenate în fața orașelor Caen, Troarn și Caumont... Urechile lor se obișnuiseră să discearnă cuvintele esențiale printre zgomotele bruiajului. Reținеau cu multă atenție chiar mesajele misterioase de la Radio-Londra. Îi entuziasmase: „Ciclama este o floare frumoasă". Această exprimare poetică ascundea un secret al său. Undeva, în Franța, un șef al Rezistenței aduna oamenii, pregătea un atac... Nemții reacționau cu violență și înspăimântătoare cruzime. Vocea „Francezii se adresează francezilor" anunță, una după alta, spânzurarea a vreo sută de ostatici la Tulle și executarea tuturor locuitorilor din Oradour-sur-Glane, mai mult de șase sute de persoane; bărbații fuseseră împușcați, femeile și copiii arși de vii într-o biserică. Între timp, la Paris, autoritățile de ocupație amânau semnalul de stingere la ora unu după miezul nopții, pentru a permite amatorilor de cinema să asiste mai comod, la singurul spectacol, prevăzut, între douăzeci și două și douăzeci și patru.

„Această măsură — spunea comunicatul german — era luată ca urmare a atitudinii calme pe care populația a avut-o față de debarcare până în momentul de față."

Profitând de această excepțională toleranță, Boris și Elisabeth se duseră la un cinematograf de pe Champs-Elysées. Erau prea puțin interesați de film. Voiau să vadă debarcarea la Actualități. După câteva imagini cu oameni politici, ce discutau așezați în jurul unei mese, pe toată lungimea ecranului apăru imaginea

unei mări întunecate, cețoase, agitate. La orizont se profila un imens recif — o grămadă de vase, unul lângă altul. Un continent se năștea din acele vapoare ale potopului. Mici lumini se aprindeau pe flancul vaselor. Bateriile de coastă ripostau, în șir, Boris strângea mâna Elisabethei. Ghemuită lângă el, părea fascinată de acea gigantică bătălie despre care auzise, citise detalii, și care brusc, sub ochii ei, devenea o incontestabilă realitate. Simțea cutremurul surd al pământului sub picioare, auzea vâjâiala obuzelor în spate, respira mirosul fumului, al fierului ars, al vântului sărat, măturând nisipul... În timpul proiecției actualităților, o lumină slabă ținea sub observație sala, prin reprezentanții ordinii, pentru a identifica fără greș orice persoană care s-ar face vinovată de manifestări subversive. Dar spectatorii nu se mișcau, copleșiți de compasiune și spaimă. Liniștea urmă vacarmului. Camera părăsi marea, pentru a alege imaginea unei case în flăcări, rămășițele unui avion carbonizat, o parașută agățată într-un arbore, ruinele micuței localități Lisieux, supraviețuitori ca vai de lume, tremurând înghesuiți în fundul unei spelunci și hrăniți de manutanța „Ajutorul Național".

Într-un decor cu saltele vechi, baloturi, coșuri și tot felul de catrafuse înșirate, femei plângând, copii îngroziți, privind speriați spre public, ca pentru a-i cere socoteală pentru mizeria lor.

— E înfiorător! Dar asta înseamnă că, probabil, în câteva zile, același lucru ne așteaptă și pe noi!

Boris nu-i răspunse, dar o strânse și mai mult lângă el. Când lumina se aprinse, Elisabeth observă că avea fața crispată din efortul de a-și stăpâni emoția. În jur, spectatorii tușeau, se smiorcăiau, se mișcau pe scaunele lor.

— Vezi, Elisabeth, pentru noi a venit momentul de a nu mai reflecta, ci de a crede orbește în necesitatea eliberării, indiferent care va fi prețul ce trebuie să-l plătim! Dacă lumea își pune prea multe întrebări, dacă amestecă binele cu răul, adevărul cu minciuna, dacă-i e frică pentru propria-i persoană și pentru vecinul său, speranța dispare, Franța se duce...

După actualități, pacea reveni pe pământ. O aventură sentimentală ocupă ecranul *„Fetele de la Cheiul cu Flori"*. Profund tulburat de imaginile văzute la Actualități, Elisabeth suportă cu un sentiment de jenă farmecul acestui film anacronic, destinat unor oameni fericiți.

Ieșind din cinematograf, Boris îi spuse:

— Să ne grăbim! Curentul se va întrerupe la ora unu. Cu puțin noroc, vom putea să mai prindem informațiile.

Sosiră la timp, auzind la Radio-Londra că anglo-americanii tocmai ajunseseră în centrul orașului Cherbourg, că Rusia începuse marea sa ofensivă și că moralul națiunii britanice era bun, că rezista în ciuda bombardamentelor neîntrerupte asupra capitalei cu noile arme secrete germane, un soi de avioane fără pilot, cu o teribilă forță distructivă, dar având o îndoielnică utilizare strategică. De câtva timp, ziarele franceze făceau mare caz de acești „meteori" numiți V-1 și promiteau instrumente de război și mai ucigătoare, acele V-2, care foarte curând urmau să se abată asupra „trufașului Albion". Cu și mai multă convingere ca până acum Jean-Hérold Paquis repeta la Radio-Paris punitiva sa frază: „Anglia va fi distrusă precum Cartagina". Vocea insinuantă a lui Philippe Hanriot anunța: „Sper să salut cu mare bucurie, în foarte scurt timp, victoria definitivă a Germaniei, pe pământul Franței". La 29 iunie a fost asasinat de luptătorii din Rezistență.

Acei V-1 continuau să plouă asupra Londrei, iar aliații înaintau în Normandia. Trupele americane ocupau Valogne, apoi Cherbourg. În fiecare zi, sau aproape, lungi convoaie militare nemțești străbăteau Champs-Elysées pentru a ajunge în zona luptelor. Într-o seară, stând pe terasa unei cafenele împreună cu Arlette, Elisabeth îi mărturisi că Boris face parte dintr-un grup de Rezistență. Deloc surprinsă de această dezvăluire, Arlette spuse:

— Eram sigură! După cât îl cunosc, nu putea rămâne deoparte, inactiv.

Această părere o liniști pe Elisabeth. Îi plăcea să știe că decizia soțului ei era pe linia caracterului său: indiscutabil, inevitabil!

— Chiar eu, continuă Arlette, aș fi vrut să fiu utilă, într-un fel sau altul. Dar n-am putut din cauza mamei mele. A ajuns ca un copil! Se neliniștește din nimic și plânge pentru orice fleac; turbez de mânie, nevoită să duc o existență măruntă, călduță, în timp ce, prin temperament și convingeri, aș dori să mă arunc în luptă! Mai ales nu-l împiedica pe Boris să-și urmeze calea !...

— N-aș face-o pentru nimic în lume! spuse Elisabeth cu o tresărire de mândrie. Când a fost cazul, l-am și încurajat!

— În ce constă munca sa?

— Repară posturi emițătoare, dar, de câtva timp e mai rar chemat. Un semn bun!

Voia să-i mai vorbească prietenei sale despre Boris, când un uruit îngrozitor le asurzi. O coloană de tancuri „Tigru" intră pe bulevard. Scoțându-și capul din turele, tanchiști încruntați, cu priviri pierdute, cu căști la urechi, nu luau în seamă mulțimea pariziană, care savura aperitive sub umbrelele viu colorate.

— Mi-ar plăcea ca Boris să vadă asta! zise Elisabeth.

— Unde se află acum?

— La birou. Dar trebuie să vină. I-am dat întâlnire aici, la ora șase și jumătate.

Când Boris sosi, defilarea era pe sfârșite.

— Ce spui de asta? întrebă Arlette arătându-i cortegiul lent al camioanelor, camuflate cu crengi verzi și pline de soldați.

— Destul de impresionant, răspunse el. Dar presupun că americanii sunt mai bine echipați și chiar mai bine înarmați!

— Totuși partida n-a fost câștigată! oftă Arlette. Știi ce mi-a zis patronul? După el, nemții i-au atras pe anglo-americani într-o capcană, lăsându-i doar să pună piciorul pe coastă. Când vor debarca, în jur de un milion, atunci, dintr-o singură lovitură, Wehrmacht-ul va declanșa ofensiva. Toate trupele aliate vor fi spulberate, iar Hitler va impune învinșilor condițiile sale. Se află

de altfel — se pare — pe punctul de a semna o pace separată cu Rusia...

Boris încerca s-o facă să înțeleagă. Dar ea rămânea închisă în teama ei. Cum era vineri, Elisabeth o invită să vină la ea, să asculte emisiunea lui René Payot, care la șapte și jumătate avea să expună o părere obiectivă asupra situației. Se grăbiră aproape alergând la această întâlnire cu speranța. René Payot îi liniști: generalul Eisenhower, care dirija debarcarea, nu utilizase decât o cincime din efectivele sale în Franța.

Noaptea, s-au dat două alarme, iar D.C.A.-urile n-au ripostat.

Dis-de-dimineață, Boris plecă la uzină, care în sâmbăta aceea lucra la întreaga capacitate.

O altă alarmă îl împiedică să se întoarcă la prânz. Telefonă Elisabethei că nu se va întoarce mai devreme de ora șapte seara. Ea își petrecu după-amiaza la magazin și, întorcându-se acasă pe la șase și jumătate, îl găsi pe Boris așteptând-o.

— Ia uite! Ai și venit!

Stătea în picioare în mijlocul camerei, cu capul în jos, cu brațele atârnând. Chiar de la prima privire fu izbită de înfățișarea lui gravă. Nu-i zâmbea. Se uita la ea, fără s-o vadă. Speriată, murmură:

— Boris, dragul meu! Ce s-a-ntâmplat?

Boris își întredeschise buzele, dar nu rosti nimic. Fața lui avea o expresie buimacă. O strânse pe Elisabeth cu putere la piept, ca și cum urma să fie luată de un uragan.

— Ce s-a întâmplat, Boris? Vorbește, te implor!

— Trebuie să-ți spun ceva îngrozitor, spuse el cu o voce abia auzită.

— Ce?

— Patrice a fost omorât.

O secundă, amețită de șoc, rămase blocată, picioarele i se tăiară, în gură simți un gust ciudat. În sfârșit, rosti, cu efort:

— Omorât? Nu se poate!

— Ba da, Elisabeth ! spuse el, strângând-o mai tare în brațele sale.

— Când ?

— Cu puțin timp înaintea debarcării... 3 iunie... La ora patru după-amiază.

Cu o mișcare bruscă, se desprinse de lângă el și făcu un pas înapoi :

— Cum... cum a fost omorât ?

— De milițiile franceze. Făcea parte dintr-un grup de Rezistență, din Bergerac. Cineva l-a denunțat. A fost arestat, tocmai când ieșea din casă și suit într-o camionetă, spre a fi dus la Périgueux. În timpul drumului a vrut să scape, a sărit din mașină cu încă trei camarazi. Au tras asupra lor. Doi au reușit să-și piardă urma, Patrice și celălalt au fost omorâți. Se spune că au murit pe loc.

Pășea ca într-un vis dureros și incoerent : Patrice căzând de-a lungul drumului, cu trupul ciuruit de gloanțe, cu ochii deschiși, cu brațele în lături...

— De unde ai aflat ? strigă ea cu o furie neașteptată.

— De la unul din camarazii lui Patrice, care se afla cu el în camionetă și care a putut să scape. Tocmai a ajuns la Paris.

— L-ai văzut ?

— Da. După-amiază, la birou. Patrice îi dăduse numele meu, adresa uzinei... De ce ? Nu pricep... Acest om a venit la mine, ca la un frate, în care — în caz de pericol — poți avea deplină încredere. Se ascunde. L-am pus în legătură cu ceilalți camarazi. Oh ! Elisabeth, dacă l-ai auzi ! Îmi vorbește despre un Patrice pe care noi nu l-am cunoscut ! Calm, misterios, surâzător, curajos !... Un Patrice care își găsise drumul lui !

— Un drum care l-a dus unde ? spuse cu o voce sugrumată Elisabeth. Aruncat într-o groapă. Au tras în el ca-ntr-un câine !...

Tăcu, rănită parcă de propriile-i vorbe. O suferință sfâșietoare îi tăia respirația. Toate amintirile despre Patrice se perindau prin gândurile ei : ochii lui negri, catifelați, privirea tristă și plină de

solicitudine, cuta pe care o făceau buzele lui... Unde se afla, ce făcea ea pe 3 iunie, la orele patru, atunci când el agoniza, sângerând la marginea drumului ? Se împăcase cu ideea să nu-l mai vadă niciodată, dar nu putea suporta ideea că era mort. În ea sentimentul unei injustiții strigătoare la cer se amesteca, acum, cu cel al remușcării. Indirect nu era oare responsabilă de acest sfârșit ? Se așeză pe divan și șopti :

— E cumplit, Boris. Ar fi fost încă printre noi, dacă nu v-ați fi certat din cauza mea !

— Poate, spuse el. Într-adevăr ăsta-i motivul pentru care a plecat, dar nu și motivul pentru care și-a riscat viața.

— Iar eu sunt sigură că da ! Patrice și-a asumat riscuri pentru că nu mai ținea la nimeni și nimic...

Ochii lui Boris, plini de lacrimi, se deschiseră larg, strălucitori.

— Te înșeli, Elisabeth ! L-am întrebat pe acest om care l-a cunoscut bine la Bergerac. Patrice era fericit. Avea mulți prieteni. Nu din disperare, nu din tristețe a murit, ci slujind un ideal. Îl ofensezi, închipuindu-ți altceva !

Se lăsă un moment de tăcere. Apoi Elisabeth întrebă, abia mișcându-și buzele :

— Mama lui a aflat ?

— A fost înștiințată, prima !

Elisabeth își ascunse fața în mâini. Nu plângea, nu putea respira. Boris se așeză alături de ea și o cuprinse cu duioșie în brațele sale. Sufocându-se, fără să mai vadă nimic, se lăsă pe umărul lui.

Poate că Boris avea dreptate ! Dar tot ceea ce știa despre Patrice, delicatețea sentimentelor, șovăiala, nepăsarea și melancolia lui, nu se potrivea cu imaginea de erou împușcat ! Pentru ea era încă băiatul îndrăgostit, timid, din colțul unui bar, și care o implora să-i devină soție. Înserarea învălui camera. Deasupra se auzea muzică. Curentul electric fusese restabilit. În întreg Parisul, posturile de radio difuzau știrile. Dar în această seară, nici Boris, nici Elisabeth nu doreau să le asculte. Strânși unul lângă

altul, nemișcați și tăcuți, începeau călătoria spre lungul drum al nopții.

4.

— Vă asigur, doamnă, acest om supraveghează magazinul, spuse domnișoara Pologne, plecând de la fereastră. S-a postat de mai bine de zece minute pe trotuarul din față.

Elisabeth ridică din umeri. Pe măsură ce aliații se apropiau de Paris, temerile domnișoarei Pologne deveneau tot mai apăsătoare și mai absurde. Era extrem de îngrijorată, încă din luna iulie, de când auzise că Hitler fusese victima unui atentat organizat chiar de generalii săi. De atunci situația militară nu făcuse decât să se degradeze. După ultimele informații, americanii trecuseră de Châteaudun și Chartres, divizia Leclerc intra în Alençon, Bretania fusese ocupată de trupele de debarcare, coloane blindate germane în derută se-ndreptau spre capitală. Domnișoara Pologne avea impresia că foarte curând se va găsi pe un teren descoperit, fără ca nimeni să o apere.

— Se plimbă de colo-colo, reluă ea iritată. Își pipăie buzunarul. Ar trebui să închidem și să plecăm!

— Dar, în fond, întrebă Elisabeth, de ce vă e frică?

— Aș vrea să vă văd în locul meu, doamnă, răbufni domnișoara Pologne cu o voce șuierătoare. Oh! nu dumneavoastră vă vor răul. Dumneavoastră ați fost de partea lor! Eu însă...

Își domoli respirația și adăugă cu o privire piezișă spre ușă:

— Pe mine mă au în vedere! Am fost reperată, înțelegeți!

— Pentru ce? întrebă Elisabeth. Ați dat oameni pe mâna Gestapo-ului? Ați torturat patrioți în camera dumneavoastră?

Domnișoara Pologne își îndreptă statura și replică demn:

— Nu, doamnă. Vă faceți iluzii dacă credeți că numai cei răspunzători de asemenea atrocități vor fi pedepsiți de cei din Rezistență. Eu îi simt pe cei care mă pândesc. În cartier, comercianții mă privesc chiorâș. Când merg spre casă, sunt deseori urmărită...

— Sunteți ridicolă, replică Elisabeth cu violență. Nimeni nu se preocupă de dumneavoastră. Priviți-l pe suspectul de pe trotuarul din față !... Așteaptă o femeie. Tocmai a venit. Pleacă împreună, ținându-se de braț. Asta vă e de ajuns ?

— De data asta poate m-am înșelat, zise domnișoara Pologne cu un aer înțepat. Dar asta nu schimbă cu nimic din toate celelalte observații de mai-nainte. Ah, ne vom afla în fața unui măcel teribil !

— Sunteți agasantă, domnișoară ! mormăi Elisabeth. Dacă v-ați gândi mai puțin la dumneavoastră, ați fi mai fericită, în orice caz mai rezonabilă ! Terminați cu văicărelile astea, altfel nu vă mai suport aici !

Arlette intră în magazin tocmai în clipa în care, ofensată, domnișoara Pologne bâlbâia :

— Ce trebuie să înțeleg, doamnă ? V-ați hotărât să renunțați la serviciile mele ?

— Nu ! spuse Elisabeth plictisită. Potoliți-vă, este tot ce vă cer !

Se-ndreptă spre prietena sa pentru a o îmbrățișa.

— Asta e ! zise Arlette. Șeful meu a hotărât să închidă birourile sale până la noi ordine. Cred chiar că se pregătește să-și ia tălpășița pe urmele ocupantului. Iată-mă liberă precum aerul. Ce mai faci ? Boris ce face ?

— De ieri nu mai lucrează. Uzina e închisă. În dimineața asta, a plecat să ia niște cartofi de la părinții săi.

— Ah ! aprovizionarea asta ! oftă Arlette. Găsiți de mâncare în cartierul vostru ?

— Cu greu...

— Se vede. Ai mai slăbit, Elisabeth. Fii atentă să nu te îmbolnăvești.

— Încă nu poate fi vorba ! răspunse ea cu un surâs palid.

Într-adevăr, simțea o slăbiciune care o îngrijora uneori, dar de care acum nu se mai preocupa deloc. Dispariția lui Patrice o insensibilizase, devenise apatică. Era lipsită de elan în preocupări, de vioiciune în reacții. Arlette, căreia îi povestise despre această moarte cu câteva zile înainte, își privi prietena cu atenție, înălță capul și întrebă cu blândețe:

— Acum ce faci?

— Nimic.

— Atunci, vino cu mine. Am o informație extraordinară! Cineva mi-a vorbit despre o portăreasă din strada Duret, care vinde conserve de vacă, la patru sute de franci cutia.

Elisabeth începu să râdă:

— E un chilipir.

— Ești cu bicicleta?

— Da. Am luat-o din întâmplare.

— Mă lăsați singură, doamnă? bolborosi domnișoara Pologne, împreunându-și mâinile.

— Fiți liniștită, nu va veni nimeni!

Cele două femei se suiră pe bicicletele lor, parcate în fața magazinului și plecară, pedalând ușor. Dar, pe Champs-Elysées încetiniră. Fără a se fi vorbit, amândouă puseră în același timp piciorul pe pământ.

O uriașă masă metalică înainta spre ele într-un zgomot infernal. Trotuarele se umplură de-ndată de gură-cască. Ocolind Arcul de Triumf, un convoi militar umplea bulevardul. Oare erau aceleași mașini, aceiași oameni, care treceau altădată spre linia de foc într-o ordine ireproșabilă? Camioane disparate, cu prelate rupte, cu camuflaj de frunze veștejite, o mulțime de soldați epuizați de oboseală, ambulanțe prăfuite, mașini particulare zgâriate de gloanțe, autocare, fantome verzi călare pe biciclete, căruțe trase de catâri — o armată în derută se revărsa ca o masă uriașă înspre Place de la Concorde. Din mulțime, câteva glasuri îndrăznețe riscară comentarii cu voce joasă:

— N-are mutră prea veselă, Fritz!

— E cu putință ? Parcă le-a schimbat-o cineva !

— Vacanța s-a terminat ! Călătorie plăcută ! O să vă scriem.

Trecu un autocar plin de femei rigide, în uniforme gri. Pe acoperișul mașinii, îngrămădite valize, cufere mici, biciclete, mașini de cusut.

— Fug ca niște șoareci !

Autocarul care urma era plin de infirmiere, semănând, cu bluzele și bonetele lor albe, cu bonele de copii. În urmă, în mod paradoxal, veneau două tancuri cu turelele deteriorate. După aceea, înaintau autoturisme pline cu ofițeri cu chipuri posomorâte. Fiecare parizian putea să vadă bine semnele înfrângerii pe figurile acestor strigoi. Lumea spera că desigur cortegiul se terminase, dar după un scurt interval alte tancuri, alte camioane soseau, în același zgomot bubuitor, sub un cer albastru, uscat și fierbinte. În sfârșit, după trecerea unui tun mic, purtat, șoseaua rămase liniștită și pustie.

Elisabeth și Arlette se priviră.

— Plecăm ?

Suiră pe biciclete. În scurt timp ajunseră pe bulevardul de la Grande-Armée. Acolo, le aștepta o nouă surpriză. O imensă tabără, întinsă sub arbori. Culcați la umbră, epuizați, nemții dormeau de-a valma, un talmeș-balmeș de căști, ranițe, cizme, mitraliere. Cei mai mulți dintre ei își scoseseră vestoanele. Cu mâinile-n lături, cu fața bronzată, sforăind, Elisabethei îi aminteau de soldații francezi pe care-i văzuse în ziua următoare armistițiului. Toate bătăliile pierdute aveau același chip al mizeriei, oboselii și al stupidității animale. Câte cadavre ar mai trebui înșirate pentru câștigarea victoriei ?

— Sunt sigură că asta se va întâmpla la 15 august ! zise Arlette. Încă patru zile de așteptare ! V-ați pregătit steaguri ?

— Nu, mărturisi Elisabeth.

— Mama a confecționat unul, de toată frumusețea, dintr-o mică față de masă roșie, dintr-un cearșaf alb și un șort albastru ! Boris ce spune despre situație ? El trebuie să fie bine informat !

— Nu știe mai multe decât tine. Dar, ca și tine, este convins că nemții sunt pierduți!

Tăifăsuiau, pedalând fără nici o grabă, cu bicicletele una lângă alta, când, din sens invers, le atenționară trei ciclești.

— Nu vă duceți mai departe! E un baraj! Nemții înhață toate bicicletele!...

De vreo două zile, se zvonea că nemții confiscau bicicletele pentru a fugi, numai că Elisabeth crezuse că era vorba, o dată în plus, de o știre falsă. Acum nu mai era nici o îndoială!

— Cu atât mai bine pentru conserve! exclamă Arlette.

Făcură repede cale-întoarsă. Alții le ajunseră din urmă, alungați de aceeași amenințare. Aplecate deasupra ghidonului, cu părul în vânt, cu fusta învolburată, urcară panta, trecând pe lângă un covor de uniforme verzi, aruncate pe jos și ajunseră pe strada Presbourg. Acolo, se opriră gâfâind:

— Ce să fac? întrebă Arlette. I-am spus mamei mele că nu voi lipsi mai mult de-o oră...

— Întoarce-te repede. După-amiază îl voi ruga pe Boris să se ducă pe jos în strada Duret. O să ne aducă el conservele — dacă încă le mai are — și le vom împărți.

Se despărțiră, iar Elisabeth o luă spre casă pe un drum ocolit. La colțul unei străzi zări niște muncitori apatici, care construiau o cazemată din ciment armat. La ce bun aceste măsuri de apărare, dacă Wehrmacht-ul se pregătea să părăsească Parisul care urma — se spunea — să fie declarat oraș deschis? Ceva mai încolo zări o masă de oameni adunată în fața unui hotel rechiziționat. Nemții, în ținută civilă, adunați în fața ușii, cu figuri arogante, cu mantaua pe braț. Printre ei, câteva femei frumoase, fardate strident, cu pălării mari, vaporoase, împodobite cu pene, cu priviri absente! Trei hamali dădeau zor să pună valizele clienților în autocare. Vreo câțiva curioși, cu zâmbete ironice, se uitau la acești turiști nedoriți.

Ajunsă acasă, pe culoarul imobilului, Elisabeth legă bicicleta cu lanțul și se miră că nu o vede pe a lui Boris, sprijinită ca de obicei de perete.

Plecat de la ora nouă de dimineață, pentru a se duce la părinții săi, la Porte Champerret, de ce nu se întorsese încă ?

Le telefonă pentru a ști dacă era încă la ei. Răspunse vocea calmă a soacrei sale :

— Nu, Elisabeth, nici nu l-am văzut ! Trebuia să vină ?

Elisabeth înțepeni de frică. Fără-ndoială că Boris profitase de această dimineață liberă, pentru a merge să repare posturi emițătoare. De ce nu-i spusese nimic despre intențiile sale ? Simulă cu dezinvoltură :

— Iartă-mă, mamă, m-am înșelat... Mâine se gândea să treacă pe la voi...

— Foarte bine. Îl așteptăm. Vii și tu, Elisabeth ?

— Poate... am să-ncerc.

— Ce mai este prin cartierul vostru ? E liniște ?

— Da.

— La noi se aud explozii surde. Tata crede că este un tun.

— Desigur, mamă ! Aliații sunt încă destul de departe !

— N-aveți nevoie de nimic ?

— Nu... La revedere, mamă...

Închise telefonul tocmai când Boris intra. Auzise ultimele cuvinte.

— Eh ! da, zise el. O tâmpenie ! Am vrut să fac un drum înainte de a merge la părinții mei, dar mi-am calculat prost timpul și am întârziat. Voi merge mâine să caut cartofi ! Nu-i așa grav !

— Nu, dar unde ai fost ?

Făcu un gest vag cu mâna :

— M-am întâlnit cu Robert Avril.

— Credeam că ai terminat să lucrezi pentru el.

Boris își scoase haina și o aruncă pe divan. Un ușor surâs îi flutură pe buze.

— N-am lucrat. Am fost la un pahar, împreună. Mi-a vorbit de ceea ce se pregătește la Paris. E impresionant, știi ? E pregătit totul pentru o revoltă generală, în cazul în care nemții nu vor să părăsească orașul.

— Bănuiam, spuse ea cu tristețe. El ți-a cerut să fii pregătit în cazul în care vor fi lupte în stradă !

— Și ce ? E normal ! Tu nu te gândești că încă de la începutul luptei, toți bărbații valizi vor fi sus pe baricade ? De altfel, liniștește-te, așa voi fi mai puțin în pericol în acel moment, pierdut printre ceilalți, decât eram în unele seri, în garajul Tapin, în fața unui post emițător, cu piese detașate. Atunci ne căuta Gestapo-ul. Acum are alte griji pe cap...

Elisabeth îl privea furioasă. Se obișnuise cu ideea că îndeplinea treburi misterioase, prin fundul vreunei maghernițe din periferie și, uite, acum era vorba să se expună în plină zi în haosul și furia focurilor de armă. De la moartea lui Patrice era mult mai neliniștită pentru soțul ei. Ceea ce i se întâmplase unuia i se putea întâmpla și celuilalt. Oare ce nebunie îi împingea pe toți să-și riște viața ?

— N-ai făcut destul ? Ți-e indiferent să știi că stau cu sufletul la gură, în timp ce tu faci pe eroul ?

— Nu rosti în fața mea acest cuvânt, replică el cu asprime. Eu cunosc eroi. Eu nu-s ca ei. Încerc doar să fiu un om onest. Înțelege-mă, Elisabeth, sunt clipe în care opiniile nu mai sunt suficiente, pentru a-ți dovedi că ești ; trebuie să-ți pui în practică propriile convingeri. Tu m-ai vedea pitit într-un colțișor, în spatele obloanelor trase, în timp ce alții își pun pielea la bătaie pentru a te salva pe tine, sau pe mine ?

Îi asculta disperată cuvintele. Un reflex feminin realist și prudent o incita să reducă această problemă uriașă și confuză a eliberării la îngusta existență a cuplului.

Lăsându-l pe Boris să se înflăcăreze în miezul ideilor, ea se retrăgea în frica animalică de lovituri, de răni, de moarte. Cu toate acestea avea sentimentul că, dacă ar fi fost bărbat, nu s-ar

fi comportat nici ea altfel. Urmă o tăcere apăsătoare, o liniște care făcea corp comun cu căldura și cu tensiunea din aer. Apoi, Boris, încercând să-și ia altă mină, rosti tandru:

— Nu te alarma, Elisabeth. În acest moment discutăm inutil. E foarte probabil să nu se întâmple nimic din ceea ce prevedem. Parisul va fi declarat oraș deschis. Nemții își vor lua tălpășița în vârful picioarelor. Aliații vor intra fără nici o luptă. Iar eu, netrebuind să particip, voi rămâne lângă tine, cu mâinile în buzunare și conștiința împăcată!...

„Mințea, sau voia s-o liniștească?"

— Nu crezi o iotă din ce spui! oftă ea.

— Ba da, Elisabeth!

Dar pentru a o împiedica să-l mai întrebe, o îmbrățișă. Fiecare sărut al său alunga o întrebare. Cu respirația întretăiată, cu lacrimi în ochi, Elisabeth se desprinse încet de lângă el.

— Când te vezi cu Robert Avril?

— Mâine.

— Unde?

— La unul dintre prietenii lui.

Avea impresia că se afla pe un pod, iar apa se rostogolea pe sub picioarele ei.

El îi zâmbi și adăugă:

— Lasă-mă, Elisabeth. Trebuie să acționez. Altfel, n-aș mai putea fi niciodată fericit.

Ea se-ntrebă dacă nu cumva proceda astfel din cauza durerii pricinuite de moartea lui Patrice.

Data fatidică se apropia. De pe front se-ntorceau convoaie militare nemțești, din ce în ce mai numeroase, din ce în ce mai deteriorate, rulând lent și zgomotos pe străzi; marile hoteluri rechiziționate se goleau de ocupanții lor, camioane treceau încărcate cu mașini de scris, dosare, mobile, pe trotuare vântul risipea benzi de hârtie argintie, pe care avioanele aliate le aruncau deasupra orașului, pentru a împiedica radarul să le detecteze

trecerea, ciclişti neobosiţi trăgeau după ei remorci grele, se opreau ici-colo, la intersecţii, pentru a vinde fructe şi legume, pe care mergeau să le caute la ţară, punându-şi în pericol propria lor viaţă, întreruperile curentului electric se înmulţeau, gazul era pe sfârşite, presiunea apei scădea alarmant, feroviarii intrau în grevă, magazinele alimentare nu mai ofereau decât rafturi goale, guvernul recomanda cumpărarea acelui „Rechaud 44", special conceput pentru a utiliza doar ghemotoace de hârtie drept combustibil, sălile de spectacol îşi închideau uşile, cu excepţia câtorva teatre, care jucau doar la lumina zilei, şi a trei cinematografe desemnate pentru a prezenta în mod permanent programul de actualităţi, presa mai proclama încă dogmele invincibilităţii germane şi ale colaborării necesare, dar cerul era atât de albastru, soarele atât de dogoritor, încât parizienii, prost hrăniţi şi fără lumină, prost îmbrăcaţi, prost încălţaţi, prost informaţi, continuau să se instaleze comod pe terasa cafenelelor şi pe băncile grădinilor publice. Pe 16 august, Elisabeth găsi un afiş la intrarea în imobil: „Urmare a opririi definitive a gazului, fiecare locatar trebuie să se înscrie la un restaurant care distribuie mâncăruri gătite". Ziarul de dimineaţă preciza, pe lângă suspendarea circulaţiei metroului, deschiderea doar între orele douăzeci şi două şi jumătate şi douăzeci şi patru a gazului pentru bucătărie şi că generalul von Choltitz, noul guvernator militar al Parisului, era hotărât să aplice „măsuri de represiune dintre cele mai severe, chiar cele mai brutale" în cazul unei rebeliuni. În mijlocul paginii figura un titlu cu caractere mai mici. „Forţe anglo-americane au fost debarcate în trei puncte pe Coasta de Azur". Nici o aluzie la trupele franceze ale generalului de Lattre de Tassigny care, după Radio-Londra, participau la operaţiune. Nici o aluzie în plus la faptul că, în ajun, agenţii de poliţie din oraş decretaseră grevă şi se baricadaseră în localurile Prefecturii de Poliţie. Cu toate acestea, lumea probabil aflase deja ştirea. Comisariatele erau pustii. Nu se mai vedea nici o uniformă de agent pe străzi.

Ajungând la magazin, Elisabeth dădu acolo peste umbra domnișoarei Pologne.

— Doamnă, e prea mult: eu mă retrag, las totul! Faceți ce vreți, eu mâine nu vin. De altfel, vă sfătuiesc să rămâneți acasă. Parisul fără polițiști ?! Spărgătorii și asasinii își vor face de cap!

— De data asta, sunt de acord cu dumneavoastră, ajutați-mă să fac inventarul! zise Elisabeth. Închidem imediat, provizoriu. Ajută-mă să strâng. Proceda astfel, la recomandarea lui Boris. Se zvonea că două regimente S.S., specializate în luptele de stradă, fuseseră concentrate în Paris, că pe culoarele metroului se puseseră mine și că nemții n-ar ezita să arunce în aer toate podurile de pe Sena, pentru a se opune avansării americanilor. Domnișoara Pologne o seconda pe Elisabeth în treburile de contabilitate și de aranjare cu o figură atât de jalnică, ca și cum și-ar fi săpat propria-i groapă. Dar, de data asta, Elisabeth nu mai simți imboldul de a se revolta împotriva apatiei funebre a vânzătoarei sale. Ea însăși era foarte neliniștită. Boris se întâlnea în dimineața asta cu Robert Avril. Ce i-ar fi putut spune? Se gândea la soțul ei, greșea în calculele pe care le făcea și o ruga pe domnișoara Pologne să-i repete cifrele prost înțelese.

Puțin înainte de prânz, Boris intră ca un uragan în magazin. Avea vești extraordinare: nemții ar fi primit ordin să părăsească Parisul în patruzeci și opt de ore, blindate americane se apropiau de Versailles, funcționarii de la P.T.T. intrau la rândul lor în grevă. Imediat, Elisabeth se gândi: „De acum gata. Nu voi mai primi nici o scrisoare de la părinții mei. Până la sfârșitul războiului nu voi mai ști nimic despre ei".

Din toate zvonurile, singurul care se confirmă a doua zi fu închiderea birourilor de poștă. Știrea însă nu fusese anunțată nici în numărul din *Aujourd'hui* pe care-l aduse femeia de serviciu. Aruncându-și ochii pe ziar, Boris scoase o exclamație de bucurie:

— Elisabeth! Își recunosc înfrângerea. Georges Suarez o spune pe față în editorialul său! Ascultă: „Cititorilor noștri... Ziarul nostru, începând din această zi, încetează provizoriu să

mai apară... Va renaște, poate, mâine, tot în serviciul nefericitei patrii... Acesta nu-i un adio, este doar un la revedere !..."

Ea citi în întregime articolul, aplecată peste umărul soțului său. În jurul acestui anunț solemn, se înșirau informații ciudate: Wehrmacht-ul reușea să-și amelioreze pozițiile de luptă, să se desprindă, în mod strălucit, pe de-o parte și, pe de altă parte, ministrul Aprovizionării ruga fierbinte pe cultivatori să treiere grâul cât mai repede, un redactor al cronicii de pescuit își învăța cititorii să prindă babușca cu plumbișori la undiță, iar un afiș încunoștiința publicul că tragerea Loteriei Naționale urma să aibă loc în seara aceea, la orele șaisprezece treizeci, la teatrul „Gaîté-Lyrique".

— Ultimul număr din *Aujourd'hui* ! zise Boris. E un document istoric !

Îl puse într-un sertar și flutură în aer, în semn de victorie, un creion albastru pentru a înscrie înaintările rușilor și americanilor, pe harta prinsă de perete. Elisabeth, privindu-l, avea senzația că vede un elev sârguincios, repetând lecția de geografie. De ce trebuia să existe întotdeauna ceva copilăros în entuziasmul bărbaților ? Instinctul jocului îi ducea pe pragul morții.

— După părerea mea trebuie să se afle la Rambouillet ! decretă Boris după ce studiase topografia luptelor.

De la Radio-Londra, pe care putu să-l prindă abia noaptea, înțelese că americanii nu ajunseseră decât la Dreux și Chartres. Se culcă decepționat.

Ziua următoare fu marcată, pentru Boris, prin câteva telefoane enigmatice, iar pentru Elisabeth, prin vizita Arlettei, care afirma că știe dintr-o „sursă sigură", că americanii se pregăteau să ocolească Parisul. Elisabeth o reținu pe prietena sa la masă. Cum n-avea nici gaz, nici electricitate pentru a găti, mâncaseră cu poftă varză crudă și tartine cu dulceață neîndulcită, totul udat cu votcă.

Se așezaseră destul de devreme la masă. La ora opt și un sfert, Boris, împreună cu cele două tinere femei plecară la plim-

bare. Pe cerul albastru și fierbinte, soarele apunea. Parisul părea în vacanță. Pe Champs-Elysées, de o parte și de alta a șoselei pustii, terasele cafenelelor, fără umbrelele lor de soare, înșiruiau clientela parizienilor fără ocupație. Pe străzile din jur, portăresele ieșiseră în pragul ușii. În colțul bulevardului George V, tineri cu aer conspirativ vorbeau cu voce joasă:

— Priviți-i! zise Boris. Sunt sigur că toți au o brasardă F.F.I. în buzunarul lor.

— N-ai și tu una?

— Nu! răspunse el zâmbind. Ce idee!

Coborâră spre piața Alma. Pe zidul unei case, spânzurau afișe rupte: „Muncitori francezi și germani, uniți-vă..." „Milițiile franceze — Informații și adeziuni: strada Peletier nr. 44, Paris..." Pe un imens portret al lui Philippe Hanriot era lipit, în plin centru, un pătrat de hârtie albă, cu două drapele tricolore încrucișate: „Guvernul provizoriu al Republicii franceze — Aliații sunt la porțile Parisului. Formați grupe de câte cinci... Așteptați ordinele fie prin afișe, fie prin radio, pentru a acționa. Luptele vor avea loc pe arondisment..." Un alt afiș, semnat de „aleșii comuniști", chema poporul din Paris și marile periferii la „insurecția eliberatoare". În fața acestor prime manifeste ale autorității clandestine se formase un grup zgomotos.

Hârtiile erau încă umede. Cine le pusese acolo? Imediat, grupul se fragmentă, împrăștiindu-se care încotro, cu aspectul unor tipi indiferenți care se plimbau. O motocicletă cu ataș se deplasa încet pe bulevard, condusă de un tânăr în cămașă albastră și cu centură neagră. Camaradul său, așezat alături, se adresa printr-o portavoce:

„Din ordinul autorităților de ocupație, stingerea a fost fixată la orele nouă seara. Comandamentul militar din Paris previne populația că patrulele vor trage la vedere, fără somație, asupra oricărei persoane care va circula după această oră-limită..."

Motocicleta intră pe strada Pierre Charron. Trecătorii schimbau surâsuri neîncrezătoare: unde oare erau nemții, ei care pre-

tindeau că-și vor impune voința asupra nesupusei capitale ? Singurele uniforme care se aventurau în oraș erau cele ale unei armate în retragere. Convoaie lungi vuiau dinspre Sena. O escadrilă zumzăia pe cer. Ciudată conjunctură : când erau avioanele dușmanilor, parizienii nu aveau deloc a se teme, când erau avioanele aliaților, o tornadă de fier și foc se putea abate asupra caselor, dintr-o clipă în alta. Toată lumea era cu ochii pe sus :

— Sunt Messerschmidt-uri, zise cineva.

Respirară ușurați.

— Nouă fără douăzeci ! exclamă Arlette. Trebuie să vă părăsesc !

— Mai ai încă timp ! zise Boris. Mama ta te așteaptă pe la zece.

— Și ora de stingere ?

— N-o s-o respecte nimeni !

— Nu-s așa de sigură ca tine, replică Elisabeth. O să ne întoarcem și noi.

Boris se supuse cu un imens regret :

— O seară atât de frumoasă !...

Era ora nouă și zece, când intrară în apartamentul lor. În cameră pătrunsese noaptea. Curent electric nu era. Elisabeth aprinse o lumânare subțire. Îi mai rămăseseră încă două, din cele șase pe care le cumpărase de la biserica rusă de pe strada Daru. O liniște selenară învăluia orașul. La zece și douăzeci, izbucniră primele împușcături.

— Pierre, tu auzi ? se trage, șopti Amélie.

— Da, trebuie să fie dinspre malul râului.

Aprinse o lumânare, pe măsuța de la capul patului. Flacăra se alungi spre capătul fitilului, pereții fură învăluiți de o lumină gălbuie. Întinși în pat, cu capetele pe pernă, Pierre și Amélie ascultau încă împușcăturile din Chapelle-au-Bois. De o săptămână încoace, nu trecea noapte fără să nu se audă focuri de armă prin împrejurimi. Vreo câțiva indivizi din F.F.P., sim-

patizanți comuniști, se stabiliseră pe înălțimile de la Veixou și coborau, din când în când, pentru a intercepta camioanele germane care se îndreptau spre Uzerche. Mai spre sud, intervențiile se făceau, ca de obicei, de cei din F.F.I. O surdă ostilitate politică opunea cele două grupuri din Rezistență. Pierre se temea ca, în absența unui guvern puternic, după războiul cu Germania, să nu izbucnească un război civil. Ar fi preferat ca eliberarea țării să fie condusă de regimente regulate, cu soldați în uniformă și șefi cu cât mai multe galoane, având armament modern, drapele... Ieri încă cei din maquis veniseră la Chapelle-au-Bois după provizii, dar plecaseră iute pentru că fusese semnalată o patrulă nemțească lângă gară. Erau înarmați cu arme de vânătoare, purtau pe cap șepci și niște berete murdare, aveau hainele rupte și buzunarele pline de tichete false de alimente. Niște puștani. Nu cumva ei erau cei care în aceste momente spintecau noaptea cu focuri de armă ? Pierre se așeză pe marginea patului și-și căută papucii. De-ndată ce se apropie de fereastră, împușcăturile încetară.

— Să nu deschizi ! zise Amélie. Oricum n-o să vezi nimic !

În ciuda sfatului, întredeschise jaluzelele. În fața lui, casele erau cufundate într-un somn adânc. Pe cer străluceau stele. Era cald. Ce se-ntâmpla acolo, jos, lângă pod ? Doar o încăierare ? Își plăteau niște polițe ? Răniți, morți, poate, zăcând pe iarbă, lângă râu... O să afle mâine. Închise jaluzelele gânditor. Îi era silă de propria-i teamă. Să fi fost mai tânăr, ar fi alergat după vești. Acum era incapabil s-o facă. Prea sceptic, prea prudent, sau, mai simplu, prea obosit... În locul lui se băteau alții. Regreta că-și îngropase revolverul în grădina hotelului, la Megève. Amélie îl forțase, de teama percheziționilor. În caz de pericol n-ar fi avut nici măcar o armă ca să se apere.

— Dacă în provincie începe agitația, îmi imaginez ce trebuie să fie la Paris ! spuse Amélie.

— Nu-i cazul să te îngrijorezi pentru Boris, zise Pierre. Americanii sunt foarte aproape, vor fi acolo mâine după-amiază. Dar

noi ne aflăm la sute de kilometri de trupele aliate. Până să ajungă aici, nemții vor avea timp să organizeze masacre în regiune!

— Ce păcat că nu putem telefona la Elisabeth! oftă. Ea și Boris trebuie să fie într-o stare!... Nimic de mâncare și cu luptele la ușa lor!

Străbătută de un fior, ridică din umeri. Exista oare vreo lege ineluctabilă potrivit căreia fiecare generație din Franța trebuie să treacă printr-un război? Împușcăturile reîncepură, ceva mai depărtate, înăbușite. Pe culoar se auziră pași. Era vocea lui Jérôme, care-i întrebă:

— V-ați trezit?

— Da, răspunse Amélie. Intră, tată!

Intră; era în cămașă de noapte, părul încărunțit cădea de-o parte și de alta a capului.

— Se trage, nu glumă, așa-i? bombăni el.

— Da, zise Pierre. Vreo încăierare serioasă, în apropiere de pod. Numai de n-ar profita mâine nemții să se răzbune pe locuitorii din Chapelle-au-Bois! Știu ei cum!

Jérôme clătină din cap:

— Nu, nu vor fi represalii.

— Ce știi tu, tată? întrebă Amélie.

Un surâs candid făcu să se miște mustața încărunțită a lui Jérôme. Putea el destăinui fiicei sale că în ajun fusese la fântâna de la Groujolle și că acolo, în fața statuii, încercase o ciudată stare de liniște, de serenitate?

— Am motive întemeiate să cred că foarte curând vom fi eliberați, mormăi el într-o doară.

— De cine? se răsti Pierre. De americani? Sunt prea departe! De cei din Rezistență? Sunt destul de puțini!

Jérôme căută un răspuns necompromițător și bolborosi:

— Prin forța lucrurilor.

— Ce înseamnă asta?

— Asta înseamnă că uneori le este dat celor slabi să fie mai puternici decât cei puternici. Mai mult nu pot să-ți spun.

Surâdea.

— Hai, noapte bun. ! Nu lăsați lumânarea aprinsă prea mult timp.

Și târându-și picioarele, în cămașa lui de noapte, lungă și albă, se-ndreptă spre ușă. După ce plecă, Amélie murmură :

— Îl găsesc destul de bizar de la un timp încoace ! E din ce în ce mai alături cu viața !

Se culcară din nou și Amélie își sprijini capul pe umărul soțului ei. Se gândea încă la Elisabeth și Boris.

— Sunt la capătul lumii ! bâigui ea. Când o să-i revedem ?

Noi bubuituri îi înăbușiră cuvintele. Pe urmă se așternu liniștea. Pierre suflă în lumânare.

Ghemuiți în umbră, pitiți în spatele jaluzelelor trase, Mihail și Tania auzeau tăvălugul continuu al camioanelor, care intrau în Paris prin Porte Champerret. O rafală de mitraliere, fluierături și, din nou, zgomotul surd al unui convoi care mărșăluia prin noapte.

— Ciudat, încă nu e curent ! zise Mihail. E deja ora unsprezece și douăzeci !...

— Vrei să mai aprindem o lumânare ?

— Nu, lasă ! Trebuie să economisim rezervele...

Lumina candelei tremura sub icoană, învăluind sufrageria cu o lumină palidă, care te invita la reverie, la toropeală. O explozie zgudui geamurile. Tania tresări.

— Probabil nemții aruncă în aer depozitele de muniții, înainte de a pleca, zise Mihail.

Tania se ghemui, strângându-și umerii. Această lungă așteptare, în întuneric, îi amintea nopțile înfricoșătoare din timpul luptelor de stradă, din 1917, la Moscova. Se revedea — era mult mai tânără și mai vioaie — așezată într-un imens salon cu ferestrele baricadate cu scânduri și saltele. Afară, aceeași

învălmășeală sângeroasă, aceleași împușcături absurde, apoi liniștea întreruptă de zgomotul unui motor: iunkerii și câțiva soldați fideli regimului trăgeau asupra bolșevicilor baricadați într-un imobil vecin. Când schimbul de focuri se-ntețea, Tania îi strângea la pieptul ei pe cei doi copii ai săi, Serghei și Boris, încă mititei, pe care dezordinea casei îi distra, neînțelegând îngrijorarea mamei lor. Creștetele lor calde, plăpânde, lângă pieptul ei, întrebările lor copilărești, lacrimile bătrânei doici, protestele indignate ale guvernantei elvețiene, domnișoara Fromont, care voia să se întoarcă acasă, la Geneva, privirile de ură ale servitorilor, telefoanele înnebunite ale prietenilor, bijuteriile cusute în dublura paltoanelor... Nu mai avea bijuterii: le vânduse pe toate, încă din primii ani ai emigrației; nu mai avea nici prieteni: muriseră sau rămăseseră în Rusia; nici copii: crescuseră, plecaseră, se credeau bărbați. Și, pe acest pământ de azi, pe care ea și soțul ei încercaseră să-și refacă existența, iată că, din nou, tunul bubuia, iar sângele curgea, poate se pregătea o revoluție.

— Așadar, n-o să avem niciodată liniște?

Rosti această întrebare și se-ntoarse cu privirea spre icoana veche aurită, izvor nesecat de mângâiere și înțelepciune. Bănui că și el, la rândul lui, în acest moment compara prezentul cu trecutul, cu un sentiment de teamă. Când se gândea la încercările prin care trecuseră împreună, la cât de multe amintiri aveau și cât de puternice erau sentimentele ce-i legau, se emoționa. Aproape o viață! Și, la capătul acestui drum sinuos, două ființe, departe de țara lor, obosite, resemnate, nesperând nimic altceva decât puțină liniște, afecțiune de la copiii lor și o bătrânețe fără griji. „Un destin ca atâtea altele", gândea Tania. Lacrimile îi împăienjeniră ochii. Luă mâna lui Mihail și o puse pe obrazul său. În aceeași clipă, se aprinseră toate luminile din sufragerie.

— Ah! exclamă Mihail. În sfârșit!...

Se grăbi spre postul de radio, pe care-l reglase pe lungimea de undă a B.B.C. Întreruptă de bruiaj, o voce în limba franceză anunța:

„Retragerea germană se intensifică în direcția Senei. Blindatele americane se străduie să prevină intențiile inamicului, pentru a ajunge la fluviu înaintea lor, la Mantes, și a le tăia drumul spre capitală. Unele trupe aliate, care luptau în regiunea Dreux, se află la șaizeci kilometri de Paris..."

— Tania, dă-mi harta, zise Mihail.

Cu ochelarii pe nas, căuta Dreux, Mantes, pe marcajul mărunt al topografiei țării, care nu era a sa și pe care n-o cunoștea destul de bine, deși locuia în ea de aproape douăzeci și patru de ani.

— Ah, uite ! se entuziasmă în sfârșit. Sunt foarte aproape !

— Ești sigur c-ai auzit bine ?

Nu, nu era sigur. Crainicul vorbea destul de repede. Mihail se hotărî să telefoneze fiului său. Tania luă receptorul.

— Exact, sunt la Dreux, tată, zise Boris. Dar nu cred să intre mâine în Paris... Tocmai am ascultat la radio... în cartier e liniște deplină... O să ne culcăm și noi.

Boris răspundea părinților săi în rusă. Vocea îi era liniștită, convingătoare. Tania și Mihail se priviră emoționați. Zgomotul amenințător al străzii se depărta ca prin farmec de ei. Nu se mai simțeau siguri într-un oraș străin.

5.

— Boris, unde ești ? bâigui Elisabeth strângând receptorul cu amândouă mâinile.

O voce depărtată replică :

— În Cartierul Latin... Te sun dintr-un bistrou... nu mă aștepta la prânz, iubito !...

Plecase de la ora opt dimineața, după un apel telefonic din partea lui Robert Avril. Parisul se ridica. Din ajun, 19 august, cei din F.F.I. hărțuiau în mod sistematic patrulele nemțești : Prefectura de Poliție, Hôtel de Ville, gara Batignolles erau deja — se spunea — ocupate de cei din Rezistență.

— N-ai să te reîntorci până diseară ? întrebă ea.

— Nu. Nu se poate. Au nevoie de mine aici.

— Unde, aici ?

— Nu pot să-ți spun.

— De ce ?

Se așternu o tăcere.

— De ce, Boris ? Ce faci acolo ?

— Nimic.

— Ești pe o baricadă ?

— Nu.

Riposta fără tărie, iar asta venea să confirme temerile Elisabethei.

— Boris, țipă ea, unde te afli acum ? Trebuie să știu, Boris ! Boris ! Răspunde-mi...

Șopti :

— Liniștește-te, Elisabeth, draga mea... Nu mă pândește nici un pericol... O să-ți telefonez după-amiază... Te iubesc ! Te iubesc!

Închisese telefonul, lăsând-o derutată, speriată, ca și cum ar fi dispărut într-o capcană. Nu mai era în stare să reflecteze, privea stupefiată pereții roz ai camerei. Și dintr-o dată, după toată deprimarea, simți un elan însuflețitor. „Să stau închisă aici, când el își riscă viața ? Locul meu e alături de el. Trebuie să-l găsesc orice s-ar întâmpla !“ Cartierul Latin nu era atât de mare încât mergând pe bicicletă să nu dea de el !

Sub impulsul curajoasei sale hotărâri, coborî iute scările, ieși cu bicicleta în stradă, urcă pe șa, își aranjă fusta peste genunchi și o luă spre malul stâng al râului.

Duminică. Parisul se încălzea la soare. Trecători liniștiți se plimbau de o parte și de alta a șoselei libere. Gunoiul nu fusese

ridicat de câteva zile. Rigolele erau pline de murdărie. Câteva mame inconștiente împingeau cărucioarele copiilor pe sub partea umbroasă a străzii Victor-Emanuel III. Panglicile de hârtie metalizată, aruncate din avioane, spânzurau încă de crengile copacilor, ca niște serpentine după o sărbătoare. Elisabeth străbătu Podul Invalizilor și merse de-a lungul cheiului pustiu, fără să întâlnească nici cel mai mic semn de luptă. Cu toate astea, dinspre Concorde se auzeau focuri de armă. Un fum negru murdărea orizontul în partea de răsărit a orașului. Pe cer nici un zumzet de avion. Ca o măsură de precauție, Elisabeth înconjură Camera Deputaților și alese un itinerar mai ocolit pentru a ajunge în capătul bulevardului Saint-Michel. Ceva îi spunea că de-acolo trebuia să-și înceapă căutările. Pe strada Serpente, văzu niște vânzători ambulanți, care vindeau cocarde tricolore. I se păru de bun augur. Niște gospodine sporovăiau de la o fereastră la alta, cu coatele pe geam. O portăreasă spăla trotuarul din fața casei. La colțul străzii Haute-Feuille, de după zid, ieșiră doi tineri barându-i drumul cu brațele întinse.

— Trecerea e interzisă, doamnă!

— De ce? întrebă Elisabeth, punând jos piciorul de pe pedală.

— Zonă de operații, declară cel mare, cu un aer important.

Putea să aibă vreo optsprezece ani, dar așa, crispat, cu maxilarele încleștate, putea părea de vreo douăzeci și cinci; în mână avea un mic revolver de damă.

— Vreau să-mi găsesc soțul, zise Elisabeth. Este cu cei din F.F.I., de aici din cartier.

— Asta-i cu totul altceva! Grăbiți-vă cât timp sectorul e liniștit!...

— Există pe-aici vreo baricadă? întrebă ea venindu-și în fire.

— Chiar mai multe! Cea mai apropiată este cea din Piața Saint-Michel, înainte de pod!

Porni de îndată. Geanta o lovea ușor peste șold. Fusta, la fiecare mișcare, îi dezgolea genunchii. Îndreptându-se spre bulevardul Saint-Michel, se sperie. Un camion german abandonat la

marginea șoselei, avea parbrizul făcut țăndări, capota strivită și pneurile dezumflate. Cioburi de geam acopereau trotuarul. Vitrina unei cafenele era ciuruită de gloanțe. Pe zidul cenușiu al unei case câteva zgârieturi albe. Ici și colo, grupuri de curioși flecăreau pe lângă porți. Câteva figuri apăreau la ferestre : femei și copii. Era ca la un spectacol. Nici o mașină. De departe, explozii surde, țăcănitul automatelor. Elisabeth o luă încet spre malul Senei. În cale nu exista nici o opreliște. Ceva mai încolo, încă un camion nemțesc spart, abandonat, cu urme de sânge pe prelată, și caroseria unei mașini, prăvălită cu roțile în sus și cu portierele deschise.

Două mici baricade, din saci cu nisip, construite de Apărarea pasivă, flancau fântâna Saint-Michel. Strada Huchette era în întregime blocată de o baricadă cu mult mai solidă și mai înaltă, în care se aflau, de-a valma, caroserii de mașini calcinate, scânduri de pat, crengi, aparate de încălzit și bucăți de cherestea. În spate, câțiva tineri înălțaseră un zid cu pietrele scoase din pavaj. Câteva scânduri, bătute cu cuie mari stăteau rânduite pe jos, cu scopul de a sparge pneurile vehiculelor care ar fi fost încercat să treacă prin baraj.

Elisabeth avu imediat convingerea că Boris nu putea să se afle prea departe ! Sui pe bicicletă, îndreptându-se spre reduta care se sprijinea de grilajul metroului, aproape de unul din dragonii de bronz ai fântânii. O mitralieră instalată pe trotuar ținea sub observație podul. La ea stătea un bărbat scurt și îndesat, oacheș, cu basc pe cap. În spatele lui, niște tineri în cămașă, cu brasarda F.F.I. pe braț, cu puști în mână. Unii, cu capul descoperit, alții purtând căști vechi din timpul primului război mondial, strânse cu o curelușă sub bărbie. Toți păreau foarte calmi. Elisabeth se uita cu atenție la figurile lor.

— Căutați pe cineva ? întrebă bărbatul cu basc.

— Da. Domnul Danoff nu este cumva cu dumneavoastră ?

— Ah ! Nu...

— Dar domnul Robert Avril ?

— Nici el. Vedeți, alături, poate aveți mai mult noroc!

Nici de la băieții din reduta vecină nu află mare lucru.

Decepționată, Elisabeth traversă piața, împingându-și bicicleta și ajunse în fața unei barricade mari: aceiași oameni în cămașă, cu brasarde, aceleași căști, aceleași puști. Dar aici, combatanții, rupți de oboseală, arși de soare, mâncau. Ai fi zis că este o echipă de muncitori în timpul pauzei. Boris nu era printre ei. Unul mai mucalit și cărunt, care părea să fie șeful lor, se ridică, își aranjă centura și zise:

— Eh! Jojo, i-ai zis lui Marcel de bere?

Un puști de vreo doisprezece ani ieși din grupul de gură-cască, strigând:

— Rămâi acolo, Jojo! Mă duc eu! O să fac treaba mai repede!

Plecă alergând și lovind cu pumnii în gol, ca și cum ar fi pocnit niște dușmani invizibili. O femeie din preajmă întrebă:

— Nu credeți că nu-i bine să fie lăsați copiii pe stradă într-o astfel de zi?

Celelalte surate încuviințară cu tărie această remarcă. Toți erau oameni ai cartierului. Chiar cei din F.F.I. locuiau prin apropiere. Nu era vorba de eliberarea Parisului, ci a arondismentului VI, mai exact a pieței Saint-Michel. Elisabeth se apropie de bărbatul cu păr cărunt:

— Iertați-mă, domnule, caut pe cineva: Boris Danoff.

— Cum ați spus?

— Boris Danoff.

— Nu-i aici.

— Am băgat de seamă. Dar poate că o fi venit de curând.

— Aș fi știut!

— Și Robert Avril?

— Nu cunosc nici unul din aceste nume... Așteptați, mă duc să-i întreb pe ceilalți... Eh! Băieți, Danoff, Avril, vă spun ceva?

Camarazii săi negară, dând din cap, fără să-și întrerupă dejunul.

Elisabeth aruncă o privire de jur-împrejur și murmură, ca pentru sine:

— Oare unde o fi?

Aerul era invadat de o lumină orbitoare. În spatele baricadei, zidari voluntari așezau, una peste alta, pietre de pavaj, în fața vitrinelor sparte de la „Taverne du Palais" și „Café de la Gare".

Câteva femei cu capul descoperit făcuseră lanț pentru a da din mână în mână materialele de construcție.

— Duceți-vă să vedeți spre intersecția Saint-Germain, zise omul. Sunt destul de mulți pe aici...

Fluierături ascuțite îi tăiară vorba.

— Adăpostiți-vă! strigă el. Repede! Dispăru și el în spatele baricadei. Într-o clipită, toți acei gură-cască se topiră, jaluzelele se închiseră cu zgomot. Fără a-nțelege ce se-ntâmpla, Elisabeth își propti bicicleta de trunchiul unui copac și se trase spre o poartă, sub a cărei boltă se adunaseră vreo zece persoane.

Cu gestul autoritar al unui băiat de lift, care constată că s-a umplut cabina, portăreasa trase canaturile grele de lemn. Le întredeschise de altfel, ceva mai târziu, pentru a urmări operațiunile prin crăpătura ușii. Obișnuită cu cele ce se-ntâmplau pe stradă, comenta noilor veniți evenimentele.

— A fost semnalată o mașină nemțească, înțelegi? Dacă mai înaintează, o să cadă între două focuri. Prizonierii vor fi duși la Prefectură. Uneori lucrurile se termină bine, dar alteori nu există cruțare pentru nimeni și nimic. Ieri, a trebuit să spăl pe jos: era sânge, chiar și creieri. Da, doamnă! Trei morți!...

Elisabeth întinse gâtul și zări un camion nemțesc, acoperit cu frunziș de camuflaj, care cobora bulevardul cu un zgomot de fier vechi. Cei de față își țineau respirația. O femeie tânără șopti, ducându-și mâna la gură:

— N-ar fi fost mai bine să așteptăm sosirea americanilor pentru a-i bate pe nemți?

Camionul se apropia. O voce ascuțită strigă:

— Nu trageți încă!

Deodată, din baricadă se desprinse o siluetă înaintând singură, cu o puşcă în mână, în mijlocul şoselei. Era bărbatul cu părul cărunt.

— E nebun! murmură tânăra femeie. O să fie omorât!

— Da, trebuie să ai curaj, nu glumă! zise portăreasa pe un ton admirativ. Nu e prima oară când aplică trucul ăsta parlamentar: „Predaţi-vă fără luptă, suntem mai mulţi decât voi!" De obicei, ţine...

Cu gândul la Boris, Elisabeth simţi o săgeată în inimă. Nu cumva în clipa asta se expunea aceloraşi riscuri? Îl ştia atât de încrezător şi de impulsiv! Nici un dram de minte în capul ăla înfierbântat! Camionul încetini. Trăgătorii trebuiau să fie pitiţi în spatele prelatei. O rafală de mitralieră şi maşina porni, în goană, lăsând un trup însângerat pe pavaj. În cele din urmă, camionul se opri. Elisabeth, mirată, îl zări pe bătrânul cărunt discutând cu şoferul. Purta o vestă de piele şi o brasardă tricoloră. Făcea desigur parte din F.F.I. şi aducea o maşină furată de la nemţi, dar care încă nu avea însemnele Rezistenţei.

— Lăsaţi-i să treacă! strigă bărbatul cărunt ridicând braţul.

Camionul intră pe cheiul Saint-Michel.

— Uf! Mi-e cald! zise portăreasa.

Elisabeth ieşi din refugiul său, dar noi fluierături îi străpunseră timpanul şi ea rămase acolo năucită, pe trotuar. Dintr-o mişcare, toate capetele se lăsaseră în jos, în spatele sacilor de nisip. Puşti, pistolete ţinteau podul liber, dominat de cele două clădiri impunătoare: Palatul de Justiţie şi Prefectura. Băiatul de la cafenea trecu prin faţa Elisabethei. Le aducea combatanţilor sticle cu bere.

— Atenţie! Atenţie! bolborosi portăreasa.

Băiatul de la cafenea grăbi pasul şi sticlele se loviră unele de altele. După ce le împărţi, o şterse furişându-se repede pe lângă ziduri. Pe pod se ivi o ambulanţă de culoare bej, venind dinspre l'Île de la Cité. Doi tineri ţâşniră din ascunzătoarea lor, pentru a ridica scândurile ţintuite cu cuie. Abia terminaseră trea-

ba, că mașina se năpusti în forță înainte. De o parte și de alta a bulevardului se auziră țipete :

— Sunt nemții ! Ne-au făcut-o cu Crucea Roșie !

Ridicându-se din spatele sacilor de nisip, bărbații duseră pușca la ochi, trăgând în dezordine. Ambulanța ripostă prin foc neîntrerupt. Un glonte șuieră pe lângă urechile Elisabethei. Geamuri zburară în țăndări. Un puștan se luă după mașină. În mână ținea un revolver. Camarazii săi urlau disperați.

— Martin ! Martin ! Faci o prostie !...

El se împiedică și căzu cu fața la pământ. Fără să stea pe gânduri, Elisabeth alergă spre el. Fața pe care o întorsese spre ea era copilărească, lividă, plină de praf, cu niște ochi sticloși care priveau cerul. Un elev de liceu. Se lăsă în jos, pentru a-i sprijini mai bine capul. El clipi de câteva ori.

O pată roșie se-ntindea pe cămașa lui, aproape de umărul stâng. Elisabeth abia își stăpânea plânsul. În brațele sale îl ținea pe Patrice. Doi bărbați în bluze albe veniră în fugă, cu încălțămintea lor greoaie, cu fețele roșii sub bonetele de culoarea laptelui. Puseră rănitul pe o targă. Elisabeth îi ajută să-l așeze cât mai bine cu putință. Apoi îi urmă, ca și cum acest băiat ar fi fost o cunoștință de-a sa, de care acum nu trebuia să se dezlipească. El gemea la fiecare clătinătură. Un fir de sânge se prelingea de-a lungul încheieturii, până în vârful degetelor. Elisabeth îi luă mâna, strângându-i-o cu gingășie. Simți sângele lui cald pe mâna sa. Privirea rănitului se îndreptă temătoare, întrebătoare, spre ea :

— E o nimica toată, zise ea.

Brancardierii se îndreptară spre strada Saint-André-des-Arts, apoi pe strada Savoie și intrară într-o curticică în care se găsea un post de prim-ajutor, semnalat printr-un steag de Cruce Roșie. Un domn mai în vârstă, care probabil era doctor, o opri pe Elisabeth :

— Sunteți din familie, doamnă ?

— Nu.

— Atunci, nu vă pot lăsa să intrați !

Rănitul dispăru în brațele celor cu șorțuri albe.

Copleșită de sentimentul propriei inutilități, Elisabeth, cu capul în jos, făcu cale-ntoarsă. O atrase ușa deschisă a unui bistrou. Intră într-o sală îngustă, înțesată de brancardieri, care vorbeau tare și beau rachiu, se strecură până la toaletă, își spălă mâinile pline de sânge și se duse la tejghea ; cu gâtul ars de sete comandă o halbă. Berea spumoasă, rece, îi lăsă un gust amar în gură, fără să-i potolească setea. Alături de ea, un bărbat cu bluza pătată de sânge mușca cu poftă dintr-un sandviș. Elisabeth simți că i se face greață, se grăbi să plătească și ieși. Fusese atât de tulburată de ceea ce i se-ntâmplase acestui băiețandru, încât dorea cu și mai multă ardoare să-l găsească pe Boris ! Își făcuse deja un plan : va urca din nou pe bulevardul Saint-Michel, se va întoarce pe bulevardul Saint-Germain, va trage o raită pe lângă Odeon, îi va întreba pe toți cei din F.F.I. pe care-i va vedea pe baricade... Procedând astfel, era sigură că va da de un capăt.

Piața Saint-Michel se liniștise din nou, cu gurile sale de metrou închise, cu fântâna oprită și înconjurată de saci cu nisip, cu geamurile făcute țăndări și verdele prăfuit al copacilor. Jaluzelele se deschiseră iar, pe trotuare circulau iarăși trecători, cei din F.F.I. își lăsaseră jos armele, portăreasa imobilului în care Elisabeth se refugiase câteva minute mai înainte flecărea cu vecinii. Elisabeth se îndreptă spre copacul lângă care-și proptise bicicleta, dar numaidecât simți că i se taie picioarele : bicicleta dispăruse. Înspăimântată își plimbă ochii în jur pentru a se convinge că se înșela și se duse spre portăreasă :

— Doamnă, vă amintiți, nu-i așa, am lăsat bicicleta aici ! Nu o mai văd !

— E foarte posibil ! spuse portăreasa. La ora asta o bicicletă e un lucru tentant ! V-au șterpelit-o, nu mă miră, biata mea doamnă !

— Ce proastă sunt! gemu Elisabeth. Ar fi trebuit să-mi dau seama!... Dar, cu împușcăturile astea mi-am pierdut capul, nu m-am mai gândit.

Îi întrebă pe cei de la F.F.I., de la baricada mare; nimeni nu observase furtul. Elisabeth era consternată, ca și cum o infirmitate ar fi ținut-o pe loc! Cele mai simple proiecte ale sale se complicau la modul cel mai tragic. Ce-o să se facă fără bicicletă, într-un Paris lipsit de mijloace de transport? Își privi ceasul de la mână: ora două și zece. Cei din F.F.I. care, fără îndoială, prânziseră acasă, se înapoiau la locul lor, cu capul sus, pușca în bandulieră, asemenea unor cetățeni pașnici ce se duceau la vânătoare. Tot cartierul se afla la ferestre pentru a-i vedea trecând. Din spatele unei vitrine, pe jumătate sparte, un cârciumar îi chema înăuntru.

Elisabeth învălui cu o ultimă privire piața Saint-Michel și, adunându-și tot curajul, se îndreptă cu pas hotărât spre bulevardul Saint-Germain.

La orele cinci după-amiaza, încă mai mergea; picioarele îi erau rupte de oboseală și simțea că-i iau foc. Trimisă de la un post de luptă la altul, rătăcind prin piața Saint-Sulpice din Luxembourg și de aici în strada Vaugirard, sfârși prin a crede că fatalitatea se-nverșuna s-o ducă acolo unde Boris nu se afla. Mii de idei contradictorii se învălmășeau în capul ei. Boris fusese rănit și transportat într-un spital sau schimbase, poate, arondismentul și lupta pe malul drept, sau poate murise și nu voiau să-i spună... O băltoacă de sânge pe trotuar, un copac căzut, o mașină incendiată, fiecare imagine a luptei sporea și mai mult spaima Elisabethei. Parcurse drumul înapoi și ajungând la intersecția Cluny se trezi din năuceală. Pe frontispiciul unui cinematograf închis, un afiș imens, decolorat de timp: Michel Simon în *Circumstanțe atenuante*. Văzuse filmul cu Boris. Cum se-ndrepta spre colțul bulevardului, o mașină cu microfon de la Prefectura Poliției îi tăie drumul. La început, Elisabeth nu acordă nici o

atenție vocii cavernoase care se auzea din vehicul. Apoi, trezindu-se parcă, ceața se risipi și ea își înălță capul.

„Având în vedere promisiunile făcute de comandamentul german, de a nu ataca edificiile publice ocupate de trupele franceze și de a-i trata pe toți prizonierii conform legilor de război, guvernul provizoriu al Republicii franceze și Consiliul Național al Rezistenței vă cer să suspendați focul împotriva ocupantului până la evacuarea promisă Parisului. Populației i se recomandă cel mai mare calm. Sunteți rugați să nu staționați pe străzi!"

Urlete de bucurie fură răspunsul la aceste cuvinte. Din toate părțile, oamenii dădeau buzna afară pe uși, umpleau șoseaua, își strângeau mâinile, se-rubulzeau, se-mbrățișau :

„Hitler a cerut armistițiul !... Armistițiul !... războiul s-a terminat !..."

Copleșită de bucurie, Elisabeth se lăsă dusă de mulțimea care cobora bulevardul Saint-Michel. După patru ani de întuneric, aceste prime clipe ale păcii o amețiră asemenea unui miracol. Se gândea cu o anume ezitare la speranță, libertate. De-acum era oare posibil să nu se mai teamă pentru Boris ? Aflase și el deja, trebuie să se fi reîntors acasă, așteptându-și soția cu nerăbdarea unui îndrăgostit, sănătos și teafăr ! Era sigură de asta ! Voci prost acordate cântau *La Marseillaise.* Câteva steaguri apăruseră la ferestre : bucăți de stofă uzată, decolorată, pânză albastră, albă, roșie, cusute cap la cap, stindarde țepene de hârtie colorată. Cârciumile își redeschiseră porțile. În spatele Elisabethei, două femei discutau aprins cea mai bună metodă de a confecționa un steag american :

— Eu am găsit metoda : decupați stele de hârtie albă, înșiruiți-le... Nu-i greu să faci patruzeci și opt din astea !... Greu e până faci vreo câteva !...

Elisabeth se furișă pe o străduță pentru a scăpa de mulțime. Bicicleta furată, ce prostie ! Cât timp i-ar trebui, pentru a ajunge pe jos din bulevardul Saint-Michel pe Champs-Elysées ? Își blestema oboseala. Oameni beți de fericire o-nghionteau, îi vorbeau.

Trecu o mașină cu luptători tineri, așezați de-o parte și de alta, pe aripile mașinii. Încă mai țineau pușca în mână.

Allons enfants de la Patri-i-e !

Cu fiecare pas, Elisabeth simțea o slăbiciune dureroasă începând de la călcâie și până la ceafă. Bluza i se lipise de piele. O chinuia o sete cumplită. Surâdea tuturor, dar nu se gândea decât la Boris.

Abia putu să urce scările. Picioarele îi tremurau de oboseală. Inima bătea gata să-i spargă pieptul. Ușa era deschisă, scoase un suspin de ușurare :

— Boris !

El se afla acolo în picioare, teafăr, fără nici o zgârietură. O privea cu un aer furios, dar în același timp și încântat.

— În sfârșit, exclamă el îmbrățișând-o. E aproape o oră de când te aștept ! De unde vii ?

În loc să-i răspundă, murmura cu tandrețe :

— Boris !... Ai aflat ?... Armistițiul !...

— Știu, răspunse el cu o voce moderată. Și repetă : De unde vii ?

Elisabeth clătină din cap, pentru a alunga noianul de amintiri neplăcute !

— Ce zi oribilă !... Te-am căutat peste tot în Cartierul Latin... Sunt moartă de oboseală !... Mi-au furat bicicleta !

Vorbea cu o veselie febrilă, ca și cum penibilele incidente pe care le povestea n-ar mai fi avut nici o importanță. Boris o cuprinse pe după umeri și îndepărtând-o de el, pentru a o privi mai bine, o întrebă apăsând cuvintele :

— Ai făcut tu asta ?

— Da.

— Ai înnebunit ?

— Nu mai mult decât tine !

— Îți dai seama ce-ai riscat, plimbându-te pe acolo ? Te rugasem totuși să rămâi acasă !

— De ce aș fi stat acasă dacă tu făceai numai ce voiai ?

Încruntă din sprâncene:

— Cu mine e altceva. Sunt bărbat. Și, de altfel, nu m-am expus în mod inutil!

— Am văzut unul ca tine, care nu s-a expus în mod inutil, replică Elisabeth, cu bruschețe. A fost grav rănit, pe bulevardul Saint-Michel. Poate că a și murit!... Un copil!

— Ai fost până la Saint-Michel?

— Da. Dar tu unde erai?

— La doi pași: în colțul străzii Petit-Pont.

Singurul loc din cartier în care nu fusese, în care nu se aventurase!

— Ce stupiditate! oftă ea.

Boris lăsă brațele în jos și spuse:

— Dacă măcar m-ai fi ascultat!... Te rog pentru ultima oară, Elisabeth: nu te mai ocupa de problema asta! Nu încerca să mă urmărești! Ți-ai rupt picioarele, ai fi putut să mori, ți-ai pierdut bicicleta... Toate astea pentru nimic!

Ea se mira că încă îi făcea reproșuri, în loc să se bucure. Nu-și dădea oare seama ce însemna acest armistițiu providențial? Nu o să se mai tragă nici un foc de armă în Paris!

Voci clare urcau din strada împodobită.

— Ești caraghios! murmură ea. Ce se-ntâmplă? S-ar zice că nu ești fericit!...

— Ba da!

— Atunci, de ce-mi spui toate astea? Chiar dacă am sau n-am dreptate, ce importanță are asta, acum nu se mai bat, pentru că suntem liberi.

În cele din urmă surâse, dar ochii îi rămâneau gravi. Se ghemui lângă el, oferindu-i buzele. Oboseala se risipi imediat ce-i simți gura fierbinte. I se abandonă lui Boris... Era din nou al ei. Pereții camerei se-nvăluiră de violetul amurgului... Mângâiată, Elisabeth se sili să rămână stăpână pe ea, câteva clipe încă. Dincolo de vălmășagul gândurilor, auzi vuietul crescând al mulțimii, asemenea unui val, printre case. Vocea unui megafon pătrunse

în cameră. Boris se dezlipi de lângă Elisabeth, făcu un pas înapoi și trăsăturile lui se încordară, căpătând expresia unui om la pândă.

— Ai auzit ? întrebă el.

— Nu, ce ?

Fără să-i răspundă, se precipită spre fereastră. Elisabeth îl urmări. Un Citroën negru, cu literele F.F.I. urca încet pe strada François I. Din toate părțile, lumea alerga să asculte vocea care se auzea dintr-un cornet metalic :

„Comitetul Național al Rezistenței comunică : nemții au rupt armistițiul. Luptele reîncep. Nu staționați pe străzi. Scoateți steagurile de la ferestre !...“

Elisabeth se-ntoarse spre Boris cu o privire încărcată de spaimă și bâigui :

— Nu-i cu putință !

— Ba da. Noi eram, de altfel, siguri de asta. Pricepi acum de ce ezitam să mă bucur ?...

Lăsă capul în jos. Speranța se risipise până la ultimul licăr, și atât de repede, încât se simțea plutind, fără vreun punct de sprijin, în spațiu. Funesta mașină se-ndepărtă pentru a repeta mai departe amenințătoarele vorbe. În urma sa renășteau ura, decepția, frica... Grupurile de curioși se destrămau. Fiecare se întorcea acasă la el, cu o deznădejde adâncă, fără ieșire.

— Prin urmare, nu se va sfârși niciodată ! exclamă Elisabeth descurajată.

Ferestrele deschise spre stradă renunțaseră deja la cele trei culori. Doi tineri cu revolvere în mână tocmai se postaseră pe trotuar și somau, de jos, etajele recalcitrante :

— N-ați auzit ? Scoateți steagurile ! Vreți ca nemții să vă repereze casa ? Scoateți steagurile, altfel tragem !

Înnebunite, portăresele îi rugau să mai aștepte puțin.

— Mă duc imediat să-i previn acolo, sus ! O vor face de îndată !

Ultimul steag care fu scos aparținea unui colaboraționist cunoscut, care locuia la mezaninul imobilului din față. Boris plecă de la fereastră. Elisabeth îi aruncă o privire piezișă. Văzând chipul acela încruntat, cu o expresie agresivă, și privirile absente, bănui că gândurile îi erau la camarazii săi. Din nou ideea datoriei îl făcea refractar la emoții obișnuite. Nu mai avea soție. Ea se simțea incapabilă să-l rețină. Dată la o parte, minimalizată, abia dacă mai exista. Nu îndrăznea să-l întrebe, de teamă de a nu-i auzi răspunsul. În sfârșit, se decise și rosti cu un glas stins :

— Ce ai de gând să faci, Boris ?

— Voi pleca mâine dimineață, la orele opt, spuse el, și o înlănțui în brațele sale.

6.

Joi, 24 august. Lungit în pat, în semiîntuneric, îmbrăcat, Boris încerca în zadar să doarmă. Cele patru zile de lupte intermitente îl epuizaseră fizic și psihic. De obicei, rămânea pe baricade până la căderea nopții, dar de data asta Robert Avril, dispunând de un număr mare de voluntari, îl trimisese acasă, înainte de schimbarea gărzii. Lupta avea să reînceapă mâine, violent, disperat. Ca în fiecare seară, Elisabeth îl întâmpina pe Boris cu o față pe care bucuria și ușurarea de a-l vedea se amestecau cu ultimele umbre ale neliniștii. Reușise s-o convingă că sectorul său era acum tot atât de calm, ca în momentul în care ea fusese acolo, că oamenii se mărgineau să stea de pază, în spatele sacilor de nisip, și că ar fi foarte supărat dacă ea l-ar căuta în locurile ambuscadei.

De fapt, ea suporta din ce în ce mai greu supliciul așteptării. Cât timp va trebui să-l îndure ? De îndată ce putea, el îi telefona

dintr-un bistrou pentru a o liniști. Aceeași voce ezitantă, imploratoare la celălalt capăt al firului : „Boris, îmi juri, e-adevărat?... Nu-ți lipsește nimic ?... Eu sunt cu Arlette... Când te întorci?..." Îl iubea atât de mult ! El ar fi vrut s-o cuprindă în brațele sale, s-o acopere cu sărutări, să-i mulțumească pentru înțelegerea, pentru calmul și tandrețea ei. Oboseala nervoasă îi stârnea dorința. Elisabeth pregătea masa în bucătărie. Pasul i se auzea pe pardoseală.

— Elisabeth ! Elisabeth ! murmura el răsucindu-și capul pe pernă.

Ea nu-l auzea. Imagini incoerente se-nvălmășeau în mintea lui Boris. Aparțineau visului sau realității ? Un camion german, al cărui șofer fusese omorât la volan, deviase, rupsese parapetul podului și se transformase în vâlvătaie de foc. Cei din mașină săreau, se clătinau, încercau să fugă. Unul din ei căzuse secerat de un ultim glonț. Alții ridicau brațele în aer și se lăsau prinși. Chipul unui soldat bătrân, cu ochi albaștri, bulbucați. Sudoarea îi curgea pe obraji. Clănțănea din dinți. Și acel *feldwebel* împușcat. Tocmai atunci când, refugiat pe scările gării Saint-Michel, se pregătea să arunce o grenadă. Brancardierii cărau cadavrele. Benzina împrăștiată pe șosea se aprindea, răspândind o căldură sufocantă. Pompierii se agitau în jurul hotelului „Notre-Dame", încercând să stingă incendiul. O mașină blindată se îndrepta direct spre baricadă. Mitraliera țăcănea cu furie. Un combatant din F.F.I. se prăbuși, cu gâtul străpuns de glonte, cu privirea fixă. Voia să spună ceva, dar un fir subțire de sânge apăru în colțul buzelor sale. În momentele de răgaz, proprietarii prăvăliilor, portăresele ieșeau din ascunzătorile lor, negustorii ambulanți cu vocea răgușită ofereau primele ziare ale Franței libere : *Le Front national, Le Journal officiel des F.F.I., Le Parisien libéré, Le Populaire, L'Humanité, Ce soir, Le Figaro*... Titluri de-o șchioapă : „Întreg Parisul pe baricadă... Parisul își cucerește libertatea... bateți-vă ca leii !"... În chioșcul de alături, distrus, existau încă numere din *Pilori* și *Signal*. Un camarad aduse un mesaj.

Robert Avril rupse plicul. Omul traversase jumătate din Paris, prin galeriile metroului. Nemții incendiaseră Grand Palais. Explozii surde zguduiau pământul: explodase un depozit de muniții? Un atac de blindate prin preajma primăriei arondismentului V? Boris închidea ochii și vedea un afiș explicând celor ce luptau cum se pregătește o sticlă incendiară: „Trei părți de benzină și un sfert de acid sulfuric..." Femei defilau, rase în cap, drept măsură de represalii. Câte oare din ele colaboraseră în mod real cu dușmanul? Fețe ca de ceară, galbene, scăfârlii mari, livide și lucitoare. Unele aveau desenată cu ruj zvastica pe frunte. Cu umerii strânși, cu pantofii prăfuiți, cu privirile înfricoșate și umilite, prizonierele erau huiduite. Era josnic! Dar cum ar putea fi oare judecată furia unui popor, după patru ani de mizerie și rușine? Binele și răul se confundau. Același elan îl mâna pe erou și pe brută spre victorie. Când aveau să se sfârșească toate astea? Ieri seară, Radio-Londra anunța triumfal că Parisul se eliberase, dar, în același timp, lupta nu fusese nicicând mai înverșunată.

La Londra se cântau *Sambra et Meuse* și *La Marseillaise*, iar în piața Saint-Michel, combatanții, frânți de oboseală, n-aveau muniții pentru a se putea apăra de patrulele de tancuri. Doar ultimele informații primite prin Robert Avril spuneau că generalul Leclerc obținuse de la generalul Bradley, comandantul grupului de armate, misiunea de a se îndrepta cu divizia lui blindată spre Paris. Așadar, soldații francezi ar fi cei care intrau primii în capitală. Se spunea că deja se aflau la Clamart. Probabil încă o știre falsă. De peste o săptămână, nu trecea zi fără ca sosirea aliaților să nu fie promisă pentru ziua următoare. Dacă nemții primeau întăriri, asta însemna înfrângerea insurecției naționale. „Am început prea devreme!" își spunea Boris. Și se gândea cu strângere de inimă la părinții săi care, desigur, erau departe de a și-l imagina pe fiul lor pe o baricadă. Le telefona adesea pentru a le spune că el și Elisabeth erau bine, că se aprovizionau cum puteau din cartier și că, după oameni bine informați, eliberarea

nu mai era decât o chestiune de ore... „Mâine seară, o să trec pe la ei, înainte de a veni acasă“, decise el. Acest proiect îl tulbura. Putea să dispună de o astfel de zi în care voința să fie mai puternică decât destinul ? Ce s-ar întâmpla cu Elisabeth dacă ar fi ucis ? se-ntreba el, sincer, apăsat de o cumplită teamă. La ideea înspăimântătoare de a nu o mai vedea, se adăuga, dincolo de durerea pe care i-ar pricinui-o, situația în care ar lăsa-o, dacă, din nefericire, ar fi omorât. Care o fi fost ultimul gând al lui Patrice ? În care moment înțelesese că nu mai exista nimic la care să spere ?

Dintr-o dată, Boris deschise ochii. Se aștepta să vadă figura prietenului său, dar privirea lui întâlni imaginea albă și rotundă a pendulei : ora opt și cinci minute. Oftă adânc și adormi dus.

Elisabeth intră în cameră pentru a pune masa. Dar văzându-l pe Boris ațipit, se așeză într-un fotoliu, la căpătâiul său, contemplându-l cu admirație. Cu gulerul cămășii deschis, cu gâtul gol, gura crispată și ochii închiși, i se părea atât de vulnerabil, încât simți ceva, ca un presentiment. Mort, ar fi arătat la fel, întins pe spate, cu fața în sus, un tip înalt și puternic, inutil. Își reținu strigătul de revoltă, gata să izbucnească dinlăuntrul ființei sale și mâinile, așezate pe genunchi, se-ncleștară rigide. Mâine, fie că el va fi sau nu de acord, avea să-l însoțească acolo. Nu mai putea suporta să fie departe de el, cu urechea la pândă, cu ochii pe telefon, pierzându-l și regăsindu-l de douăzeci de ori pe zi ! Buzele lui Boris schițară un surâs. Pacea îl vizita în somn. Pe nesimțite, noaptea pătrunse în cameră. Figura celui care ațipise începea să se șteargă, trăsăturile feței abia se mai deslușeau. Elisabeth făcea eforturi pentru a-l vedea, cât se mai putea, în întunericul care amenința să-l învăluie.

Se trezi, legănat pe fundul unei bărci. Elisabeth îl zgâlțâia de mână. Lampa de la căpătâiul patului era aprinsă. Privi pendula : ora zece și douăzeci. Cum s-a făcut c-au dat drumul la curentul electric ?

— Boris ! Boris ! Ascultă !

Avea expresia unei femei care băuse cam mult, ochii îi străluceau, pe buze avea un surâs ciudat.

Boris se așeză pe marginea patului și un văl se ridică de pe gândurile lui. Știrile ! O voce întretăiată, șuierătoare, se auzea la postul de radio :

„Aici Radiodifuziunea națiunii franceze... Blindatele generalului Leclerc și-au făcut intrarea în Paris... Domnii preoți sunt rugați ca la bisericile lor să tragă clopotele".

Bombăni :

— Cum ? !... Au înnebunit ?

— Nu ! răspunse Elisabeth cu entuziasm. Au repetat comunicatul de trei ori până acum !... Oh ! Boris, trebuie neapărat să vezi ce se întâmplă, să ieși pe stradă !... Cu siguranță că și alții au auzit !...

Vocea crainicului repetă :

„Domnii preoți sunt rugați ca la bisericile lor să se tragă clopotele..."

Boris fu imediat în picioare și, aranjându-și hainele cu gesturi febrile, bombăni :

— Asta-i bună... Dacă-ar fi adevărat !... Nu-mi vine să cred!... Repede !...

Bucuria și teama i se citeau pe chip. Își trecu mâna prin părul ciufulit. Elisabeth deja se grăbea spre ușă. Boris o urmă. Nu era curent electric. Aprinse lanterna. Întreg imobilul părea să doarmă. Elisabeth cobora scările sărind. Trecură prin fața camerei portăresei, cu geamurile cufundate în întuneric și ieșiră în stradă : trotuarele erau pustii ; casele dormitau în beznă și liniște. Elisabeth încercă un sentiment înfiorător, acela de a fi căzut într-o capcană.

Din nou ezita, bucuria sa abia înfiripată părea gata să se risipească.

Murmură :

— Nu se vede nimic !

— Oamenii încă n-au aflat!

— Mi se pare ciudat!... Și pe urmă, cel puțin trebuia să bată clopotele!...

— Suntem destul de departe, pe strada asta...

— Nu crezi să fie vreo altă știre falsă?

Nu-i răspunse la întrebare, reflectă și dintr-o dată spuse:

— Mi-a venit o idee! Să ne urcăm pe acoperiș!

Îl privi mirată:

— Ce să facem acolo?

— Vei înțelege imediat. Urmează-mă!

Intrară din nou în casă, traversară vestibulul, deschiseră ușa și urcară pe scara de serviciu, abruptă, întunecoasă și mirositoare. Lumina lanternei de buzunar cădea de-a lungul unui perete scrijelit de inscripții. Elisabeth era sigură că n-o să afle mare lucru, cățărându-se acolo, totuși inima îi bătea cu nerăbdare, ca și cum urmau să facă o descoperire. Încă un etaj. Culoarul cu camerele de serviciu ale servitorilor. Li se auzea respirația, unii tușeau, într-o chiuvetă curgea apa. Boris și Elisabeth se opriră în fața ușii debaralei ce ținea de apartamentul lor.

— Ține lanterna, spuse el.

Scoase din buzunar o legătură de chei, alese una pe care o introduse în broasca ușii, o învârti, deschise ușa și pătrunse primul în cămăruța de sub acoperiș, plină de valize, cutii din carton și mobilă deteriorată. Ochiul de geam de pe tavan era acoperit de un strat gros de praf. La rândul ei, Elisabeth se strecură în acel colțișor, în care era o căldură sufocantă și miros de haine vechi.

— Unde vrei să ajungi? șușoti ea. El zâmbi, mișcă mânerul de fier și forță geamul, care se ridică scârțâind. O boare de aer mângâie fața Elisabethei.

— Fă ca mine, spuse Boris urcându-se pe un geamantan de răchită pentru a se apropia de pervaz. E foarte ușor!

— Ai mai încercat?

— Da, într-o zi am vrut să știu dacă se poate fugi pe aici!

Elisabeth îl văzu ridicându-se, prin forța brațelor, spre deschizătura dreptunghiulară. O săritură și dispăru, ca și cum ar fi fost luat de un curent de aer.

— E rândul tău, Elisabeth !

Cu o mână se prinse de mâna lui, cu cealaltă, de marginea pervazului ; încordându-și forțele ieși de-ndată, afară, sub cerul liber. O cuprinse amețeala. Pe punctul de a-și pierde echilibrul, se sprijini ușor de Boris. În jurul lor se întindea o imensă platformă înclinată, fără balustradă. Deși casa nu era cu mult mai înaltă decât cele din jur, din acest loc părea că domină întreg Parisul.

Un Paris nocturn, lugubru, amenințător. Se vedeau străzile, blocurile înalte, hornurile acoperișurilor. La ferestre, nici o lumină. O liniște ca de cimitir. Deasupra acestui oraș adormit, tăiat parcă în cărbune, vegheau stelele cu strălucirea lor.

O pâclă trandafirie, vaporoasă, lumina orizontul spre nord-vest.

— Arde lângă Colombes ! zise Boris.

— Dar acolo ce se-ntâmplă ? întrebă Elisabeth arătând cu mâna spre un punct din spațiu, unde se vedea o lumină asemănătoare zorilor de zi.

— Castelul Vincennes, fără nici o îndoială ! Nemții au aruncat în aer depozitele de muniții ! Drept înaintea ta, Grand Palais, incendiat !

— Din toate astea, mare lucru în plus nu aflăm, oftă ea. Dar ce frumos e Parisul sub stele !

O amintire din copilărie îi îndulci pe moment tristețea. Se revăzu, copilă, într-o seară de 14 iulie, în Montmartre. Aplecată peste ochiul de geam, se zgâia la Denis și Clémentine, dansând cu pași mărunți, pe acoperișul de zinc din fața vitraliilor de la „Bal de l'Elysée". Pe atunci Parisul era împodobit, iluminat. La fiecare colț de stradă cântau orchestre. „Se vor mai întoarce vreodată timpurile acelea ?"

— Cred că mâine dimineață se va-ntâmpla, zise Boris fără prea mare convingere.

Chiar în aceeași clipă, razele unui proiector luminară cerul. Explodă o salbă de rachete, apoi o alta. Elisabeth avu bizara impresia că întorcându-se cu amintirea spre trecut, îl forțase, făcându-l să-nvie.

Precum la 14 iulie, odinioară, Parisul trimitea buchete albastre, albe, roșii pe cer.

— Ce vrea să-nsemne asta ? îngăimă ea.

Un strigăt de fericire țâșni din pieptul lui Boris.

— Asta înseamnă că sunt aici ! Că suntem liberi, liberi !

O îmbrățișă cu putere pe Elisabeth, gata să-i frângă mijlocul. Cu toate acestea ea se temea ca nu cumva entuziasmul să-i fie curmat de un eșec, cu mult mai mare decât cele de până acum :

— E probabil un semnal ?... Un semnal lansat de cei din Rezistență, pentru a cere întăriri...

— Nici vorbă, Elisabeth ! exclamă el. Ce spui tu e absurd !

— Atunci de ce nu se aud clopotele ?

— Le vom auzi, cu siguranță, dacă n-o să mai vorbim !

Tăcură, strânși unul lângă altul. După o clipă, nu mai mult, Elisabeth avu impresia că aude o vibrație metalică înăbușită.

— Boris ! Boris ! șopti ea.

Sunetul se amplifica, devenea mai precis. Un dangăt depărtat răsuna în inima nopții.

— Clopotele de la Notre Dame ! zise Elisabeth cuprinsă de o bucurie atât de profundă, cum inima ei nu mai cunoscuse, iar ochii i se umplură de lacrimi.

În cele patru colțuri ale Parisului, alte clopote se treziră din somn. Mii de dangăte urcau dintr-o capitală ce parcă fusese înghițită de ape. Elisabeth trăia o legendă de Ev Mediu. Era posibil, oare, ca în secolul XX, în Franța să se anunțe victoria prin dangăt de clopote, ca o naștere divină, ca un miracol ? În acel dangăt vesel se auziră niște focuri de armă, venind de undeva ca dintr-un infinit, un bubuit de tunet cutremură cartierele mărginașe neluminate încă.

Se mai dădeau lupte, ici și colo, dar eliberarea era un fapt împlinit. Rachetelor tricolore li se adăugară luminile focului de artificii lansat printre case. Unele cartiere din centru erau scăldate într-o fantastică jerbă de lumini roșii, mov, galben-aurii. Acoperișuri rubinii, ziduri de ametist tăiau brutal noaptea și se stingeau împrăștiind o pulbere inofensivă. „Patrice însă n-are cum să mai vadă asta", gândi cu tristețe Elisabeth. Apoi, recăpătând puțin câte puțin conștiința realității, zise:

— Trebuie să le dăm de veste părinților tăi, Arlettei!...

— Fără îndoială că au aflat deja, zise Boris.

— Crezi?

— Firește, uită-te!

Se apropiară de marginea terasei. La picioarele lor, vidul. Dar pe strada până nu de mult întunecată și mută, ferestrele deschise erau luminate; umbre chinezești se furișau în apartamentele ca de păpuși, posturile de radio urlau; știri triumfale, telefoanele zbârnâiau, sunetul trecea prin pereții despărțitori. Parisul întreg se agita, se trezea, se freca la ochi. De la un capăt la altul al orașului, părinții, prietenii își comunicau vestea cea bună. Niciodată Elisabeth n-ar fi crezut, de la înălțimea la care se afla, că vocile ce veneau de jos ar putea să fie atât de distincte. Cuvinte, fraze întregi răzbăteau până la ea. La etajul servitorilor, la un radio, se auzeau imnurile naționale ale aliaților. Crainicul interveni:

„Mesaj foarte urgent: primăria arondismentului XI este atacată de nemți, iar cei care o apără sunt lipsiți de muniții. Cei din F.F.I. care luptă în apropiere, să dea ajutor camarazilor lor. Vom repeta acest mesaj din minut în minut. Tunurile germane sunt puse în baterie la Longchamp... Se solicită prudență din partea locuitorilor".

În imobilul de vizavi, un tânăr cânta la pian *La Marseillaise*.

Cineva strigă:

„Trăiască Franța! Trăiască de Gaulle!"

O slujnicuță chicotea în camera sa. Un steag flutura la o fereastră.

„Mesaj foarte urgent: primăria din arondismentul XI..."

O salbă de rachete izbucni iarăși pe cer. Elisabeth îl văzu pe Boris, scăldat în lumina portocalie, privind înainte, cu ochii strălucind de lacrimi. Când feeria luminilor se risipi, se aplecă spre ea, îmbrățișând-o tandru, iar focul de artificii, dangătul clopotelor, uralele, cântecele se contopiră toate în ea, într-un sentiment de victorie intimă.

— S-a terminat, într-adevăr ? murmură ea.

— Aproape, spuse Boris.

— O să fim fericiți ?

— Sunt sigur de asta, Elisabeth ! De acum înainte, asta nu depinde decât de noi ! Vrei să coborâm ?

— Nu încă ! zise ea.

Rămaseră sus, pe acoperiș, îmbrățișați, gândind și visând la viitor, în vuietul confuz al unei nopți de luptă și de sărbătoare.

Imprimat la ROMCART S.A.
Bucureşti — România

HENRI TROYAT

Scriitor consacrat al literaturii universale, Troyat se numără printre cei mai traduși romancieri de pe mapamond, marile lui succese netezindu-i primirea în Academia Franceză (1959). Consacrarea lui s-a produs, miraculos, odată cu apariția volumului de debut, „Zi nefastă" (1935), pentru care primește „Premiul romanului popular". Trei ani mai târziu, i se va conferi „Premiul Goncourt", pentru „Păianjenul", operă ce-l impune definitiv atenției publice. Prozatorul avea atunci doar 27 de ani, primirea entuziastă a primelor sale cărți încurajându-l să se dedice unor cicluri de romane de largă respirație, între care și „Destine" — intitulate în original „Les Semailles et les moissons" — la rândul lor capodopere ale genului.

Cinci volume :

1. „Destine"
2. „Amélie"
3. „Sturzul"
4. „Elisabeth cea duioasă și aprigă"
5. „Întâlnirea"

o adevărată „saga" modernă, au în centrul lor destinul câtorva generații, în zile de pace și război, din preajma și din timpul celor două războaie mondiale, cu fermecătoare povești de dragoste, între viață și moarte, pe care succesul în rândurile cititorilor le-a transformat într-o adevărată legendă.

EDITURA VENUS

I.S.B.N. : 973-9024-42-4

LEI 1 125 lei